

BAŠTINA
SJEVEROISTOČNE BOSNE
BROJ 4. 2011.
ČASOPIS ZA BAŠTINU, KULTURNO-HISTORIJSKO I
PRIRODNO NASLIJEĐE

Northeast Bosnia's Heritage
Number 4, 2011.
Heritage magazine, Culture-historical and natural heritage

Glavni i odgovorni urednik:
doc. dr. sc. Edin Mutapčić

Urednik u redakciji:
mr. sc. Rusmir Djedović

Članovi redakcije:
Benjamin Bajrektarević, prof., direktor Zavoda; prof. dr. sc. Amira Turbić-
Hadžagić; prof. dr. sc. Ivan Balta; Samir Halilović, prof.,
doc. dr. sc. Adnan Tufekčić, doc. dr. sc. Izet Šabotić;
doc. dr. sc. Omer Hamzić; Munisa Kovačević, prof. (sekretar)

Izdavač:
JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa
Tuzlanskog kantona

Za izdavača: Benjamin Bajrektarević, direktor Zavoda

Naslovna strana: Novoformirana nekropola stećaka na Rajskom jezeru kod
Živinica

ISSN 1986-6895

Tuzla, 2012.

SADRŽAJ

PROŠLOST

Edin Šaković, prof.

Rekognosciranje lokaliteta Grabovik/Zaketuša (Općina Srebrenik) 10

Dr. Thomas Butler

Bogumili – kulturni sinkretizam 20

Mensura Mujkanović, prof.

**Izrada proizvoda od zemlje u okolini Tešnja od neolita do savremenog
doba 24**

Edhem Omerović

Pisani tragovi o selu Goduš 38

Almir Mušović, prof.

Realizacija školskog projekta „Neolit u Tuzli“ 46

Ekrem Sakić, prof. ; Prof. dr. sc. Senaid Hadžić

Babin mezar na lokalitetu Babina Luka u općini Kalesija..... 50

Mr. sc. Sanel Tufekčić,

**Prirodno kretanje i reprodukcija stanovništva općine Srebrenik
u drugoj polovini XX i u prvoj deceniji XXI stoljeća..... 62**

TRADICIJA

Mr. sc. Rusmir Djedović,

**Izvori i građa za dokumentovanje i očuvanje tradicionalnih proizvoda i
zanata76**

Mr. sc. Senad Hujdurović

**Zanatstvo sjeveroistočne Bosne u periodu obnove
i prvog petogodišnjeg Plana (1945.-1952.) 86**

Samir Halilović, prof.

Običaji oko rođenja djeteta u Zukićima (od sredine XX stoljeća) 100

Osman Kavazović

Prezimana u Brezovom Polju 110

<i>Mr. sc. Jusuf Omerović</i> Antropogeografski prikaz Sapne	122
--	------------

PORODICE I LIKOVI ZAVIČAJA

<i>Munisa Kovačević, prof.</i> Korespodencija građaničkih trgovaca Rešidbegovića sa tuzlanskim trgovcima u trećoj deceniji 20. stoljeća	132
---	------------

<i>Senad Begović, prof.</i> Memorijalna obrada spomen parka Ilinčica – iz zbirke Derviša Sušića...	140
--	------------

<i>Mr. sc. Rusmir Djedović</i> Prilog istraživanju familija Arnautović iz Tuzle	148
---	------------

NASLIJEDE – BAŠTINA

<i>Prof. dr. sc. Ahmed Imamović; mr. sc. Nedžad Rešidbegović</i> Ocjena stanja konstrukcije objekta „Stara biblioteka“ u Tuzli usljed degradacionih procesa	152
---	------------

<i>Ifeta Jahić-Begović, dipl. ing. arh.</i> Mogućnosti obnove stare džamije u Sokolu	164
--	------------

<i>Mr. sc. Ševko Sulejmanović</i> Radovi Šabana Hodžića objavljeni u Takvimu od 1964. do 1981. godine	170
---	------------

<i>Mr. sc. Nihada Ibrišimović</i> Iz toponimije ilijaških naselja Ljubnići i Lješevu.....	186
---	------------

<i>Doc. dr. sc. Redžo Butković</i> Kulturno-historijsko naslijeđe na području općine Živinice	194
---	------------

<i>Hurija Imamović, prof.</i> Mikrotoponimi Kalesije i okoline	202
--	------------

PRIRODNO NASLIJEDE

<i>Dr. sc. Svjetoslav Obratil</i> Ornitološke karakteristike zaštićenog područja Konjuh	212
---	------------

<i>Salih Strašević</i> Dva dobra naslijeđa u naseljima Pasci i Donje Petrovice kod Tuzle	222
--	------------

<i>Edhem Omerović</i> Goduška jama ili rupa	226
---	------------

AKTIVNOSTI ZAVODA

<i>Seudin Muratović, prof.</i> Nekropola stećaka na „Rajskom jezeru“ Bašigovci.....	230
---	------------

<i>Mr. sc. Rusmir Djedović</i> Nekoliko nepoznatih starina iz sjeveroistočne Bosne.....	242
---	------------

<i>Benjamin Bajrektarević, prof.</i> Naučni skup „Naslijeđe i baština Semberije (Bijeljine i Janje)“	250
--	------------

<i>Senad Begović, prof.</i> Suvremena istraživanja stećaka i nišana na području Tuzlanskog kantona.....	254
---	------------

<i>Tijana Veljković, dipl.ing.arh.</i> Stara kuća Junuzovića u Banovići Selu	258
--	------------

PRIKAZI – RECENZIJE – OSVRTI

<i>Munisa Kovačević, prof.</i> Doborovci kod Gračanice - historijska monografija	264
--	------------

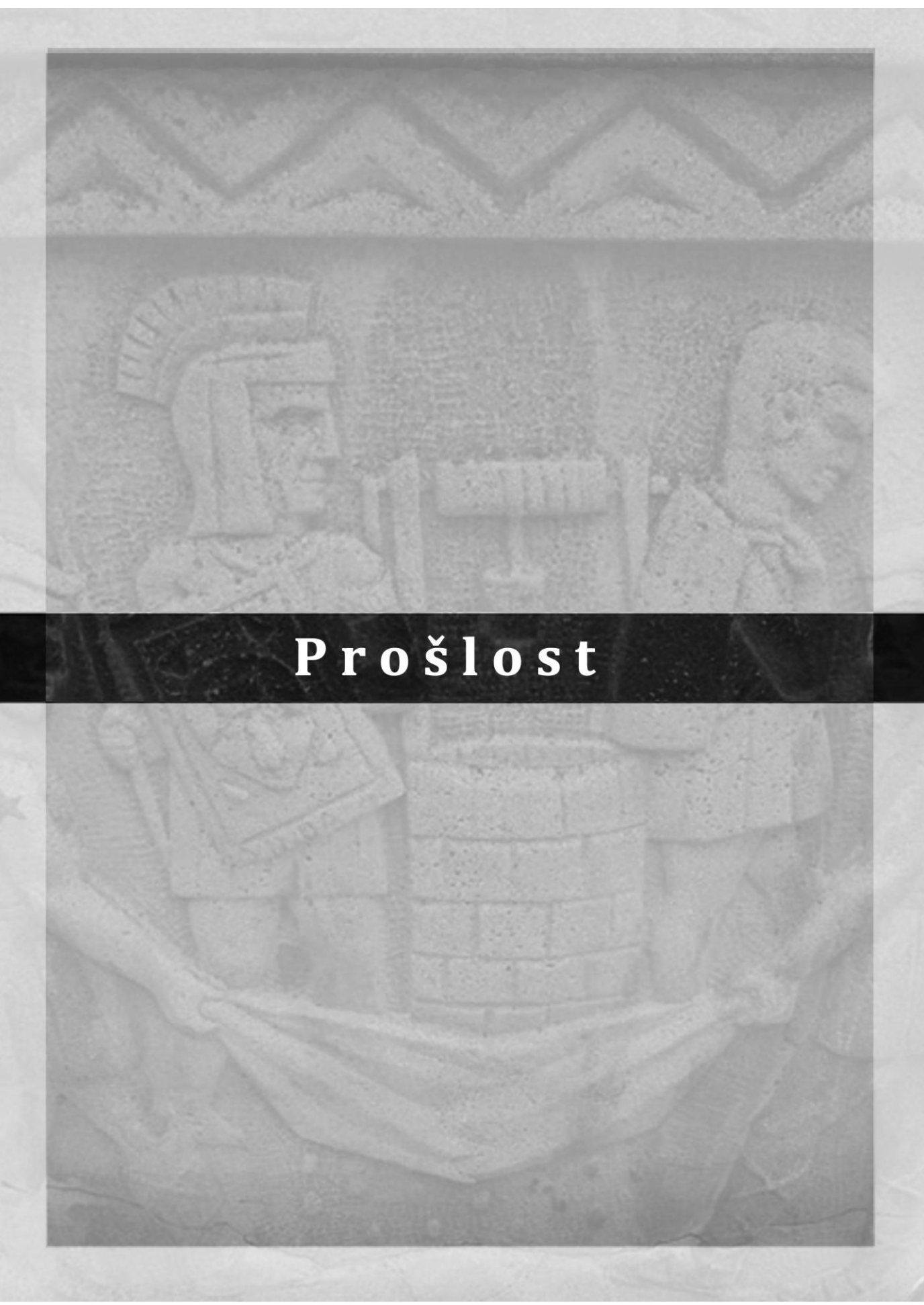
<i>Mr. sc. Almira Bećirović</i> „Bosanskohercegovački gradovi u procesu političke modernizacije (1850-1950)“	266
--	------------

<i>Doc. dr. sc. Semir Ahmedbegović</i> Naučni skup "Edukacija iz turizma i zaštite životne sredine kao preduvjet turističkog, regionalnog i prostornog planiranja"	270
--	------------

<i>Mr. sc. Almira Bećirović</i> „Kulturno-istorijsko naslijeđe Srebrenice kroz vijekove“	272
--	------------

Suradnici broja 4. časopisa Baština sjeveroistočne Bosne

1. Benjamin Bajrektarević, prof., direktor Zavoda, Tuzla
2. Mr. sc. Rusmir Djedović, Zavod, Tuzla
3. Dr. Thomas Butler, Harvard University, USA
4. Prof. dr. sc. Senaid Hadžić, Filozofski fakultet Tuzla
5. Munisa Kovačević, prof., Zavod, Tuzla
6. Senad Begović, prof., Zavod, Tuzla
7. Seudin Muratović, prof., Živinice
8. Prof. dr. sc. Ahmed Imamović, Institut za građevinarstvo, građevinske materijale i nemetale GIT, Tuzla
9. Mr. sc. Nedžad Rešidbegovi, Institut za građevinarstvo, građevinske materijale i nemetale GIT, Tuzla
10. Samir Halilović, prof., OŠ Memići, Kalesija
11. Ifeta Jahić-Begović, dipl. ing. arh., Kompanija Širbegović, Gračanica
12. Doc. dr. sc. Redžo Butković, Internacionalni Univerzitet Travnik
13. Doc. dr. sc. Semir Ahmedbegović, Prirodno –matematički fakultet Tuzla
14. Mr. sc. Almira Bećirović, OŠ Brčanska Malta, Tuzla
15. Edin Šaković, prof., Filozofski fakultet, Tuzla
16. Mr. sc. Nihada Ibrišimović
17. Ekrem Sakić, prof. O.Š. Tojšići, Kalesija
18. Tijana Veljković, dipl. ing, arh., Zavod, Tuzla
19. Osman Kavazović, Tuzla
20. Edhem Omerović, Tuzla
21. Almir Mušović, prof., OŠ Novi grad, Tuzla
22. Salih Strašević, Tuzla
23. Mr. sc. Ševko Sulejmanović, Behram-begova medresa, Tuzla
24. Mr. sc. Sanel Tufekčić, Srebrenik
25. Mensura Mujkanović, prof. ., kustos historičar, JU Muzej Tešanj
26. Mr. sc. Senad Hujdurović, Gimnazija Ismet Mujezinović, Tuzla
27. Mr. sc. Jusuf Omerović, Srednja škola Sapna
28. Hurija Imamović, prof.
29. Dr. sc. Svjetoslav Obratil, Zemaljski muzej, Sarajevo

The background of the entire page is a faded, grayscale image of an ancient Egyptian wall painting. It depicts a man and a woman seated on chairs. The man, on the left, wears a large, ornate headdress with a sun disk and a long, pleated kilt. The woman, on the right, wears a long, flowing dress. They are both looking towards the viewer. The painting is set against a wall with a decorative zigzag border at the top. The title "Prošlost" is centered over the image in a white serif font.

Prošlost

Edin ŠAKOVIĆ, prof.

REKOGNOSCIRANJE LOKALITETA GRABOVIK/ZAKETUŠA (OPĆINA SREBRENİK)

Sažetak:

Povodom najavljenog preispitivanja odluke o proglašenju arheološkog nalazišta Grabovik-Zaketuša (Straža, Srebrenik) nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, radni tim Zavoda za zaštitu i očuvanje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je izvršio terenski obilazak i rekognosciranje lokaliteta, pri čemu je prikupljen veći broj keramičkih nalaza. Uvidom u pronađeni materijal može se zaključiti da je riječ o gradinskom naselju iz kasnog brončanog doba (kulturna grupa Vis-Pivnica). Novost predstavlja pronalazak dva mikrolitska kremena oruđa, koja odgovaraju onima iz kasne faze vinčanske kulture, što ukazuje na mogućnost da je lokalitet poslužio kao pribježište nekoj neolitskoj populaciji u ranoj fazi eneolita. Opći zaključak je da lokalitet predstavlja vrijedno arheološko nalazište koje zaslužuje odgovarajuću zaštitu, a u slučaju moguće devastacije – obavezna zaštitna iskopavanja.

Ključne riječi: Grabovik-Zaketuša, Srebrenik, prahistorijska gradina, rekognosciranje, kasno brončano doba, kulturna grupa Vis-Pivnica, kasni eneolit, vinčanska kultura.

Lokalitet Grabovik-Zaketuša, u blizini sela Straža (općina Srebrenik), kao prahistorijsko gradinsko naselje proglašeno je nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine 2006. godine. Početkom 2013. godine Komisija za nacionalne spomenike je, zbog određenih nedoumica, najavila preispitivanje odluke o proglašenju ovog lokaliteta nacionalnim spomenikom. Bio je to povod da Zavod za zaštitu i očuvanje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, kao ustanova nadležna za evidenciju i dokumentiranje kulturnih dobara na području ovog kantona, okupi širi radni tim i izvrši terenski obilazak i rekognosciranje lokaliteta.

Radni tim je sastavljen od uposlenika i vanjskih saradnika Zavoda, a na teren je izašao 2. marta 2013. godine. Radni tim su sačinjavali: Benjamin Bajraktarević, direktor Zavoda, mr. sc. Rusmir Djedović, stručni saradnik u Zavodu, dr. sc. Edin Mutapčić, docent na Pravnom fakultetu u Tuzli i raniji direktor Centra za kulturu i informisanje Srebrenik, te podnositelj peticije o proglašenju spomenutog lokaliteta nacionalnim spomenikom, Jusuf Hasić,

profesor sociologije iz Srebrenika, te autor ovog priloga, kao asistent na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulta u Tuzli, na predmetima Arheologija 1 i Arheologija 2.¹ Na terenu nam se pridružio i mještalin Mustafa Smajlović, koji je prije desetak godina i otkrio keramičke nalaze na Graboviku-Zaketuši.

OPIS LOKALITETA

Lokalitet Grabovik, kako je označen na topografskoj karti 1:25.000 (Vojnogeografski zavod Beograd, 1975.), ili Zaketuša (kako je evidentiran u katastru) – predstavlja dominantno uzvišenje (686 m), dosta strmih strana. Sjeverna padina je najmanje strma i spušta se nekih sedamdesetak metara do prijevoja, kojim je Grabovik vezan za susjedni brdski masiv Okresanice, odnosno greben Majevice (Sl. 1 i 2). S te strane se i najlakše pristupa lokalitetu. Vrh uzvišenja predstavlja veći zaravnjeni plato, na mjestima sa krečnjačkim izdancima (sl. 3). S njegove južne strane je blaga, mjestimično kamenita kosina, koja se potom obrušava strmom padinom prema Javorničkom potoku. Sa zapadne strane je manji stjenoviti odsjek, a potom niži plato manje površine (sl. 5), koji dalje prelazi u stjenoviti greben i liticu.

Padine lokaliteta su obrasle dosta gustom šikarom i niskim raslinjem, te kržljivim drvećem, dok je plato dijelom ogoljen, a dijelom obrastao u šikaru i živicu. Na sjevernoj, pristupnoj padini opaža se velika količina rasutog kamenog materijala.

Prema kazivanju spomenutog M. Smajlovića, mjesno stanovništvo je taj kamen odnosilo i koristilo u gradnji i tradicionalnoj proizvodnji vapna. U podnožju uzvišenja su, prema istim navodima, postojali i manji kamenolomi. Međutim, na samome platou nisu ustanovljeni tragovi suvremene eksploatacije kamena, svakako zbog težine pristupa i nedostatka puta.

Uvidom u rasuti kameni materijal, tj. komade krečnjaka, može se zaključiti da nisu lomljeni u novije vrijeme, jer su ivice uglavnom zaobljene, a površina kamena glatka – drugim riječima, dugo vremena su bili izloženi djelovanju atmosferalija.

Može se, stoga, pretpostaviti da dio tog materijala potječe iz fortifikacijskih elemenata prahistorijske gradine, odnosno suhozidnog bedema. Taj bedem se po svoj prilici pružao samo uza sjevernu ivicu platoa – upravo na tom pravcu, ta ivica je i najoštrija i primjećuju se tragovi vještačkog niveliranja terena (sl. 4), a na sjevernoj padini je i najveća količina rasutog kamena. S ostalih strana, padine su isuviše strme i nepristupačne, pa nije bilo ni potrebe da se na toj strani postavi fortifikacijska zaštita. Sjevernom padinom je, pak, najlakši prilaz platou, pa je sasvim logično da je taj pravac trebalo zaštititi.

¹ Poziv g. Bajraktarevića za učešće u ovom timu sa zadovoljstvom sam prihvatio, s obzirom da se u okviru postdiplomskog studija iz ilirologije (na Filozofskom fakultetu u Sarajevu) i istraživanja za magistarski rad već duže vrijeme bavim problematikom etnokulturnog razvoja na tlu sjeveroistočne Bosne u metalnom dobu.

KERAMIČKI MATERIJAL I DRUGI NALAZI

Budući da na uzvišenju Grabovik-Zaketuša nema obradivog zemljišta, ulomci keramike na površini zemlje su rijetki i uglavnom se javljaju tamo gdje je otjecanje padavinskih voda raskopalo površinski sloj – što je primjećeno na nekoliko mjesta na sjevernoj padini (sl. 2, oznaka A), kao i na mjestima gdje se opaža djelovanje krtica, rovki i sličnih životinja. Takva mjesta su pregledana i sa nekih od njih su prikupljeni manji ulomci, uglavnom atipične prahistorijske keramike. Jedan manji fragment, nađen na sjevernoj padini, sadrži karakterističan ornament u vidu cik-cak šare (sl. 8/i). Na lokalitetu je, u potrazi za prisustvom kulturnog sloja, odnosno keramike, na ukupno sedam mjesta ručnim alatima skinut površinski sloj trave i humusa, pri čemu se zakopalo 15-30 cm (sl. 6). Od toga se na pet mjesta (sl. 2, oznake B, D, E, F i H) naišlo na prisustvo keramike. Nađeno je i nekoliko manjih grumenova kućnog lijepa, u vidu crvenkaste pečene zemlje, jedan kremenit odbitak i jedan lijepo oblikovani kremenit nožić. Najveća koncentracija keramike je ustanovljena na manjem, nižem platou, na zapadnom dijelu lokaliteta (sl. 2, ozn. B), te na sjevernoj, prilaznoj padini (sl. 2, ozn. H). Tok rekognosciranja je dokumentiran fotografijama i video-snimcima.

Tokom rekognosciranja, prikupljeno je blizu 200 keramičkih ulomaka (sl. 7). Većim dijelom, radi se u gruboj, atipičnoj prahistorijskoj keramici tamnosive, smeđe i zagasito crvene boje, rađenoj bez upotrebe lončarskog kola. Manji dio fragmenata sadrži ornamente, u vidu ravnih ili blago zatalasanih paralelnih linija (sl. 8/f-g), zatim cik-cak šara (sl. 8/h-i), kao i plastične trake ukrašene otiscima prsta (sl. 8/a-d). Nađeni su i fragmenti oboda posuda – uvučenih i razgrnutih, drški i dna posuda. Što se tiče oblika posuda, na osnovu prikupljenog materijala se može ustanoviti prisustvo plićih koničnih zdjela i bikoničnih lonaca. Značajan nalaz predstavlja sitni kremenit nožić (sl. 8/k), pronađen na sjevernoj padini lokaliteta, zajedno sa kremenim odbitkom (sl. 8/j), sa južne strane.

HRONOLOŠKO I KULTURNO ODREĐENJE

Na osnovu keramičkog materijala kojim raspolažemo, prikupljenog rekognosciranjem, možemo izvesti zaključke o hronološkoj i kulturnoj pripadnosti gradine Grabovik-Zaketuša.² Ornamenti izvedeni paralelnim linijama i u izlomljenoj, odnosno cik-cak formi, zajedno sa posudama s uvučenim obodom – jedno su od tipičnih obilježja gradinske keramike kasnog

² Raniji nalazi prikupljeni na ovom lokalitetu su nam bili nedostupni, jer su u međuvremenu (prema informacijama dr. sc. Edina Mutapčića) poslani u Zemaljski muzej u Sarajevo. Na osnovu nekoliko fotografija možemo reći da on u potpunosti odgovara nalazima koje smo prikupili u ovom rekognosciranju. Na lokalitetu su 2009. obavljena manja sondažna iskopavanja (koja je finansirala jedna kompanija zainteresirana za eksploataciju kamena na području lokaliteta), ali izvještaj sa tog iskopavanja nam je također bio nedostupan.

brončanog doba, i to njegove mlađe faze (Ha B). Ukrašavanje izvedeno plastičnom trakom sa otiscima prsta i plitkim kanelurama se također često javlja u kasnom brončanom dobu, iako ga u ovim krajevima susrećemo još u neolitu, u naseljima vinčanske kulture. U cjelosti gledano, keramika pronađena na lokalitetu Grabovik-Zaketuša pokazuje paralele sa keramičkim nalazima sa ranije otkrivenih gradinskih naselja sjeveroistočne Bosne: Vuknić kod Gračanice (KOSORIĆ, 1980: T-X, 59, 59a, 61), Tulović kod Banovića (KOSORIĆ, 1980: T-XI, 66), Stupari kod Lukavca (KOSORIĆ, 1980: T-XII, 75), zatim Bučica iznad Gračanice i Arnautsko brdo između Donje i Gornje Orahovice (materijal u Zavičajnoj zbirci Gračanica), kao i sa keramikom poznatih nalazišta Vis kod Dervente i Pivnica kod Odžaka (BENAC, 1962: T-I; ČOVIĆ, 1965: T-III). Drugim riječima, pronađeni materijal svrstava gradinu Grabovik-Zaketuša u kulturnu grupu Vis-Pivnica. Ova se grupa javlja nakon dezintegracije kulturne grupe Barice-Gređani, krajem Ha A1 perioda (1200.-1100. god. p.n.e.), a karakterizira je upravo naseljavanje dominantnih uzvišenja i izgradnja gradinskih naselja, zaštićenih fortifikacijskim elementima. Keramika grupe Vis-Pivnica okvirno pripada kompleksu kulture polja sa žarama, uz utjecaje srednjobosanske kulturne grupe s juga, te bosutske grupe sa istoka (ČOVIĆ, 1965: 86; 1988: 21; 1988a: 102).

Posebno zanimljiv nalaz predstavlja kremenit odbitak pronađen na kosini južno od platoa, te kremenit nožić nađen na sjevernoj padini lokaliteta (sl. 8/j-k). Radi se o tipičnim mikrolitima kakvi se javljaju u neolitsko doba, a veoma su česti na nalazištima vinčanske kulture sjeveroistočne Bosne. Ovi nalazi upućuju da je lokalitet Grabovik-Zaketuša vjerovatno bio naseljen još u kasnom neolitu, tačnije na samom njegovom izmaku, negdje koncem IV. milenija stare ere. Naime, u to vrijeme zamire život na starim otvorenim neolitskim naseljima, na svima gotovo u jednako vrijeme, što ukazuje na pljačkaške upade već oformljenih eneolitskih stočarsko-ratničkih zajednica sjeverno od Save. Ipak, u blizini nekih takvih naselja, neolitska se keramika i drugi nalazi počinju javljati na dominantnim uzvišenjima, pogodnim za lakšu organizaciju odbrane, kamo su se povukle populacije ranijih otvorenih naselja u ravnici.

Takav jedan primjer imamo na uzvišenju Grad u Gornjoj Tuzli, kamo se povlače stanovnici poznatog vinčanskog naselja u dolini (ČOVIĆ, 1965: 69). Sličan primjer je i brdo Straževac kod Gračanice, na kome su nađeni vinčanska keramika i sitno kremenito oruđe, a spomenuto uzvišenje je u blizini neolitskog naselja Korića Han (materijal sa Straževca je pohranjen u Zavičajnoj zbirci Gračanica). Postoji još čitav niz sličnih primjera za vinčansku kulturu u Srbiji, kao i butmirsku kulturu u srednjoj Bosni (gradine u dolini Lašve). Inače, ovu posljednju fazu u životu vinčanske kulture, koja je hronološki već pripadala eneolitskom dobu, Alojz Benac označava pojmom "neolitske retardacije", ističući da je za nju upravo karakterističan porast upotrebe sitnog kremenog alata na račun glačanog kamenog oruđa (BENAC, 1964: 133).

ZAKLJUČAK

Lokalitet Grabovik-Zaketuša po svojim topografskim karakteristikama i konfiguraciji terena (dominantno uzvišenje pogodno za laku organizaciju odbrane), te tragovima ljudskog djelovanja (ostaci vještački niveliranog platoa, možda i suhozida) predstavlja jednu tipičnu prahistorijsku, odnosno kasnobrončanodobnu gradinu, što potvrđuje i dosta obilan keramički materijal. Među do sada poznatim gradinskim naseljima sjeveroistočne Bosne, ova gradina se izdvaja u red većih i značajnijih, kako svojom površinom, tako i koncentracijom keramike.

Prilikom rekognosciranja, na pet od ukupno sedam nasumično odabranih lokacija na platoima i padinama gradine pronađeno je oko 200 keramičkih ulomaka, najvećim dijelom odmah ispod površine zemlje, odnosno travnatog pokrivača. Dublje od 20-30 cm se nije kopalo, jer cilj je bio tek potvrditi postojanje kulturnog sloja. Sondiranje na navedenim mjestima bi sigurno dala značajnije rezultate, te pružila uvid u njegovu debljinu i stratigrafiju.

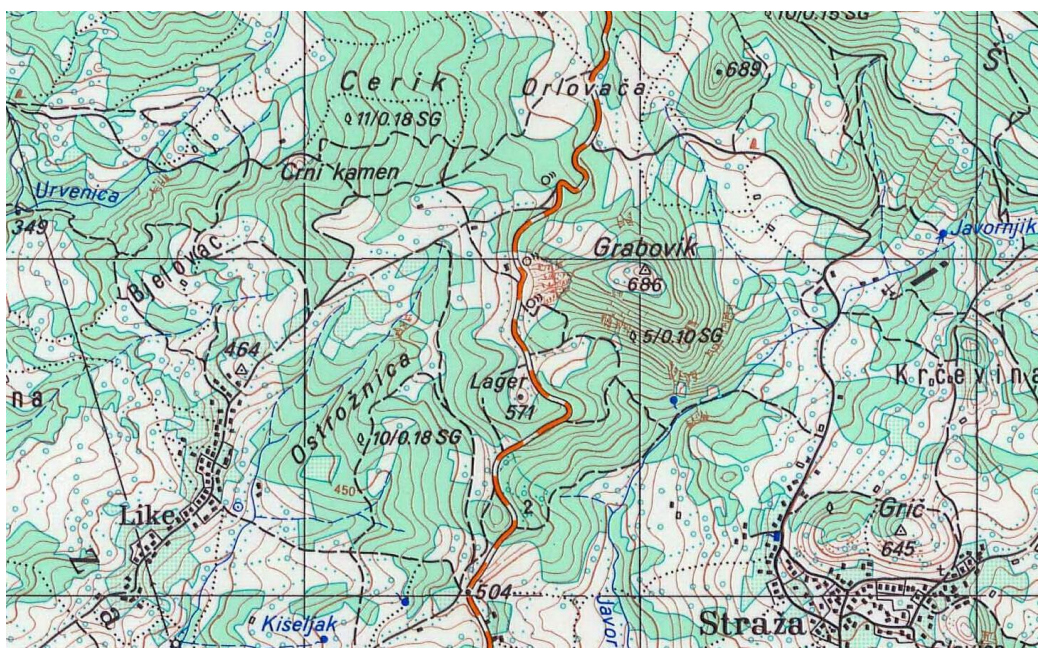
U kulturnom i hronološkom pogledu, najveći broj nalaza se može svrstati u grupu Vis-Pivnica, odnosno mlađu fazu kasnog brončanog doba – od kraja faze Ha A1 (XII. st. p.n.e.), kada se i osniva najveći broj gradina sjeveroistočne Bosne, pa sve do Ha B3 faze (800.-750. godine p.n.e.), sa kojom i završava kasno brončano doba sjeverne, odnosno sjeveroistočne Bosne. O postojanju naselja tokom željeznog doba nismo našli nikakve potvrde. S obzirom da u sjeveroistočnoj Bosni na većini gradina život zamire s krajem Ha B3 faze (što navodi na pomisao i o depopulaciji, čiji nam uzroci nisu poznati) – malo je vjerovatno da je i gradina Grabovik-Zaketuša bila u tom vremenu naseljena. Nalaz neolitskih kremenih odbitaka upućuje na mogućnost da je ovaj lokalitet naseljavala i neka manja kasnoneolitska populacija, koja se povukla sa nekog još neotkrivenog naselja u dolini Tinje početkom eneolitskog doba.

Na osnovu svegaazanog, jasno je da gradina Grabovik-Zaketuša predstavlja značajno arheološko nalazište, koje zaslužuje da bude detaljnije istraženo. Dalja, serioznija istraživanja ovog lokaliteta bi, nema sumnje, značajno doprinijela jasnijem razumijevanju problematike kasnog brončanog doba i kulturne grupe Vis-Pivnica. Činjenica da se radi o lokalitetu prilično velike površine, te da je i koncentracija keramičkih nalaza još uvijek velika, uprkos eroziji i devastaciji terena u prošlosti, govori da je to bilo stanište neke značajnije kasnobrončanodobne populacije. S druge strane, mogućnost da je lokalitet bio naseljen još u kasnom neolitu, značila bi da je to treći do sada poznati slučaj vinčanskog gradinskog naselja u Bosni i Hercegovini, što samo po sebi govori o njegovom značaju.

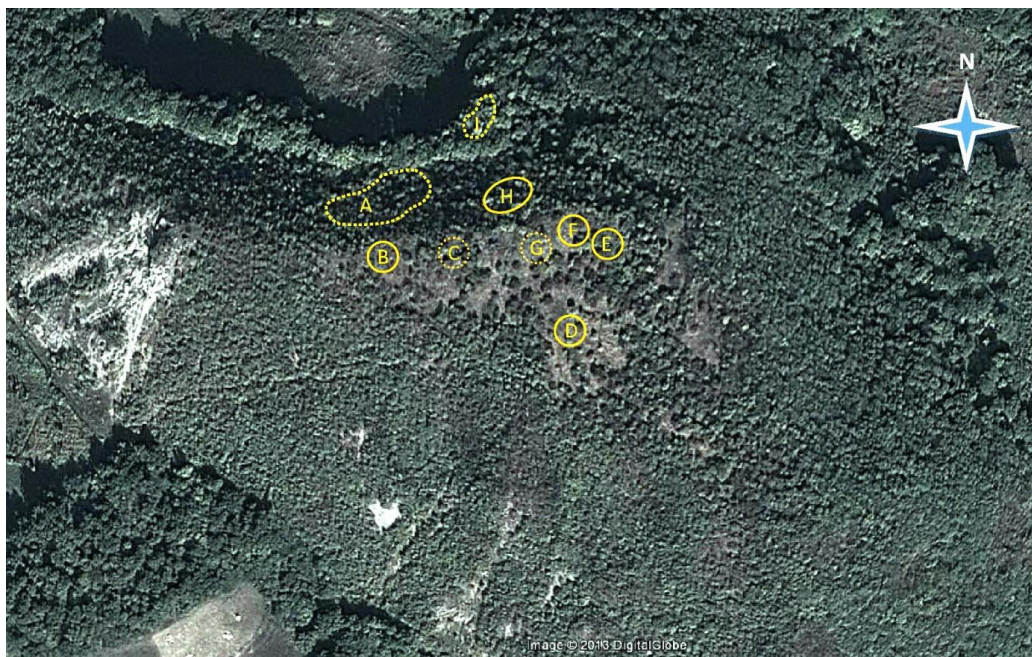
Zbog svega toga, smatram da ovaj lokalitet zaslužuje i odgovarajući stupanj zaštite nadležnih institucija, te da bi trebalo – ukoliko isti u budućnosti bude neposredno ugrožen ili bi mu prijetila potpuna devastacija (uslijed izgradnje, eksploatacije prirodnih resursa ili na neki drugi način) – na njemu, prije toga, obavezno izvršiti zaštitna iskopavanja.

CITIRANA LITERATURA:

- BENAC, A. 1962: Pivnica kod Odžaka i neki problemi kostolačke kulture. *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, nova serija, Arheologija, XVII, 1962, 21-40.
- BENAC, A. 1964: Studije o kamenom i bakarnom dobu u -sjeverozapadnom Balkanu. Sarajevo: Veselin Masleša, 1964.
- ČOVIĆ, 1965: Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni, *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, nova serija, Arheologija, XX, 1965, 27-145.
- ČOVIĆ, B. 1988: Bronzano doba. *Arheološki leksikon BiH*, tom I, Sarajevo: Zemaljski muzej, 1988., 100-102.
- ČOVIĆ, B. 1988a: Kultura polja sa urnama. *Arheološki leksikon BiH*, tom I, Sarajevo: Zemaljski muzej, 1988., 21-23.
- KOSORIĆ, M. 1980: Praistorijska naselja na području Spreče. Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, XIII, 1980., 103-116.

PRILOZI:

**Slika 1 - Topografska karta bliže okoline lok. Grabovik-Zaketuš
(TK 25, Beograd 1976.)**

Slika 2 - Satelitski snimak lokaliteta sa označenim mjestima na kojima je nađena keramika

Slika 3 - Pogled na plato gradine

***Slika 4 - Rub glavnog platoa gradine uz sjevernu padinu
(tragovi vještački niveliranog terena)***

Slika 5 - Pogled na donji plato

Slika 6 - Skidanjem busenja trave odmah se naišlo na kulturni sloj s obiljem keramike

Slika 7 - Keramika prikupljena na lok. Grabovik dana 2. III. 2013.

Slika 8 - Nalazi prikupljeni prilikom rekognosciranja 2. III. 2013.

Dr. Thomas BUTLER

BOGUMILI – KULTURNI SINKRETIZAM

Za razumjevanje kulturnog fenomena koji se zvaše Bogomilstvo u slavenskim zemljama, Patarenstvo u Italiji i Katarstvo u Francuskoj - bitno je razumjeti da je ovaj sistem vjerovanja ili heres—postajao u Evropi, od kraja desetog vijeka do petnaestoga vijeka.

Kao aglomeracija pisanih i usmenih uticaja, hrišćanskih i paganskih, Bogomilstvo je predstavljalo više jedan sinkretizam, nego sintezu. Korjen ovog sistema je bila ideja da vladaju dva koegzistirajuća principa u kosmosu, jedan totalno dobar ili duhovan (Bog Otac) i drugi totalno zao i materijalan. (Satana).

Ovo vjerovanje je nastalo od mnogih vjerovanja, uključujući: Gnosticizam, Manihejstvo, Mesalijanstvo i Pavlikanstvo. Jedna varijanta je govorila o vječnoj ravnoteži između Dobra i Zla, a druga ublažena varijanta smatra Oca vrhovnim a Satanu kao njegovog inferiornog suparnika. Obje varijante su držale da je Satana stvorio i čovjeka i sve materijalne stvari.

Bilo je prirodno da se takva jeres ukorjenila u nesređenom društvu kao što je bila Bugarska na kraju desetog vijeka. U "Slovu" Prezvitara Kozme (oko 970 AD) nalazimo jadno stanje bugarskog naroda. U "Slovu" gledamo sliku jednog naroda napuštenog od vladajuće klase i inteligencije. Kozma osuđuje muševce koji napuštaju svoje porodice radi sigurnosti samostana, i monahe koji žive u relativno udobnim uslovima i idu preko granice, kada ostali dio stanovništva strada. Domaći kaos je bio pogoršan ratom sa Svjatosavom (968-969 AD), osvajanjem glavnog grada Preslava, a zatim i osvajanjima Vizantije. U takvom neredu bogomilstvo se ukorjenjivalo.

Još jedan razlog narodnoj neslozi je bila istrajnost tradicionalnih paganskih običaja; iako je hrišćanstvo bilo formalno odobreno od Hana Borisa jedan vijek ranije (865AD), ono nije bilo rado primljeno u narodu. U svojoj prepisci sa Papom Nikolajem I, Boris je obavijestio Papu da se bojarški sloj pobunio protiv nove vjere, više voleći svoje stare rituale. Njihov protest je bio brutalno ugušen od Borisa, koji se hvalio Papi da je uništio 52 porodice. Sin Borisa, Vladimir, koji je vladao samo 4 godine (887-891) je oživio paganstvo, radi čega je bio svrgnut i osljepljen od oca. Takvi očajni pokušaji obnove starih paganskih običaja govori da su stari slavensko-bugarski rituali bili duboko ugrađeni u plemstvu kao i u narodu, jer su bili spremni rizikovati svoje živote radi svojih vjerovanja. Sa vremenom, mnogi stari paganski junaci su prihvaćeni kao hrišćanski sveci, koji se u rukopisima spominju u vojničkoj odjeći.

Sukob između stare religije i Pravoslavnog hrišćanstva je nudio idealne uslove za oplodnju bogomilske jeresi, koja je inkorporirala elemente obje religije, sa elementima dualističke vjere Pavlikanstva, koja je bila

rasprostranjena među armenskim emigrantima u bugarskoj. Iako je Bogomilstvo izvodilo neke svoje principe iz Pavlikanstva, nastala je bitna razlika u njihovim dualističkim vjerovanjima: bogomili su bili naklonjeni ublaženoj verziji, gdje je Otac vrhovni (supreme), a Pavlikani su više voljeli apsolutni dualizam gdje su dva principa—Dobro i Zlo—bili ravnopravni. Dimitri Oblenski u svojoj knjizi o bogomilima je sugerirao da je nova bugarska ideologija bila pod uticajem Mesalijanstva, sa njegovim anti-materialističkim pogledima i vjerom da duhovna stremljenja čovjeka moraju biti usmjerena na istrebljenje svog zla stalnim molitvama.

Zajedno sa spoljašnjim uticajima kao što su Pavlikanstvo i Mesalijanstvo, bogomilstvo je asimiliralo domaću pagansku mitologiju, uključujući i mit o Zmaju koji je u stvari Satana. U "Interrogatio Johannis", originalanom bogomilskom djelu napisanom pod uticajem ublaženog dualizma, Hrist kaže Jovanu da se Satana, posle stvorenja Adama i Eve, pretvorio u zmaja i imao je spolne odnose sa Evom. U "Viziji Isaje" gdje kao i u Apokalipsi, ima velika bitka između Satane i nebeske vojske pod vodstvom Mihaila Arhandela, Satana se takodje zove "Zmaj"

Frekventnost motiva zmaja u bugarskoj narodnoj književnosti je pripremila narod za dualističko dijeljenje sveta između mraka i svjetla, zemlje i neba, Boga i Satane. Narodno vjerovanje u duhove prirode takođe je doprinijelo sinkretičnoj kozmologiji. Na primjer, samodive i vile folklora—duhovi potoka, šume i vjetra—ukrštaju se između svjeta duhova i materijalnog svjeta, ponekad pomagajući junaka a drugi put začarajući djevojku.

Za seljaka svjet duhova se nalazio izvan ovog svjeta, ali onaj svjet nije bio Raj. Seljak osjeća postojanje ovog, drugog svjeta, koji on veže sa prirodom. On zna da treba da se čuva od mrtvih, koji će ga pokušati začarati i ubjediti da dođe u njihov svjet.

Duhovne djevojke nastoje da naprave klopke za mlade, nevine junake. Pokušava se doći u kontakt sa mrtvima poslije svadbe, kada majka mladoženje ide na gornji sprat kuće da pošalje poruke mrtvim rođacima. Ona ih pita za stanje njenih mrtvih rođaka. Neki seljaci su vjerovali da onaj svjet (mrtvih) je mjesto gdje se događa ono opisano u starome Zavjetu.

Kada se diskutuje o Bogomilstvu kao sinkretičnoj pojavi, treba, naravno, da priznajemo ulogu fundamentalnoga hrišćanstva. Paul Duvernoj je ukazao—za vrijeme diskusije o srodnoj sekti "Katarima", da treba da vodimo računa da je ovo u osnovi hrišćanski sistem vjerovanja. Bogomilstvo je bilo inspirisano apostolskom misijom i našlo je svoj nauk u četiri jevanđela, koje je primilo u kanoničnoj formi, iako je tumačilo neke parabole vrlo ezoteričnim načinom, što se vidi u glosama na marginama nekih rukopisa, kao u jevanđelje Srećkovića, naprimer. Na primer, Upravnik u paraboli se smatra Satanom.

Glavna molitva bogomila je bio "Oče Naš", u grčkoj pravoslavnoj verziji. Početni stihovi jevanđelja sv. Jovana ("u početku bješe riječ...") su duboko poštovane, igrajući važnu ulogu u duhovnom krštenju "Konsolamentum". Bogomili su nosili početne stihove Jovanovog jevanđelja sa sobom. Iako su u početku odbili skoro cijeli Stari Zavjet, kao rad đavola, primili su Psalamove,

zajedno sa Novim Zavjetom. Vremenom, oni primaju veće dijelove Starog Zavjeta kao i njihov kanon.

Iako nema podataka o važnijim bogomilskim vjerovanjima, osim iluminacija u nekim od njihovih jevanđela, možemo smatrati da su neki od monumentalnih grobnih kamenova, inspirisani bogomilskim vjerovanjima. Posjetio sam nekropole u Radimlji blizu Stoca, u Gluminama blizu Kleka na Jadranskom moru i nekropolu u Brotnicama. Duhovnost ovih masivnih kamenova ne može se poreći, ali „kod“ njihovih dekoracija je već odavno zaboravljen. Na Radimlji naprimjer, junaci na pločama imaju disproporcijalno velike desne ruke. Pitamo se da li je ovo „dobra desna ruka“ Manihejaca, koja će spasti izgubljene duše od mraka zaborava? Također treba zabilježiti da u vrtu Državnog muzeja u Sarajevu ima grobni kamen koji pokazuje čovjeka u prostoju tunici sa pojasom od konopca, koji se diže u pravcu nekih golubova. On može biti „savršeni“, ali mi nikad nećemo znati sigurno. Ova slike predstavljaju samo jednu stranu ovih čudnovatih kamenova i koje ilustriraju, izgleda, četiri faze čovjekovog života.

Po mom misljenju najvažniji grobni kamen u Bosni je obelisk u vrtu (sadu) Državnog muzeja u Sarajevu. Ovaj kamen je bio prenošen od strane Čire Truhelke 1913. godine, sa nekropole u Donjoj Zgošći, koja se nalazi blizu srednovjekovne stolice Bosne u Visokom. Na jednoj strani stupca se vidi Kosmos koji kao što je zabeležila Vakarelska, skoro kopira svjet opisan u „Interrogatio Johannis“. Na fundamentu stupca ima vatri gehenna/ada, a gore, zemlja pod vodom, podržan sa dva levijatana. Također, na gornjem delu stupa se vidi sedam nebesa. Karl Jung je komentarisao ovaj Kosmos u „Interrogatio“, i veže ga sa mitovima Srednjeg Istoka. On tretira specifično bugarsku verziju mita i primjećuje prisustvo jedne staro-bugarske riječi „osob“ u latinskom prijevodu „Interrogatio“. Moguće je da prevodilac nije znao ili značenje bugarske riječi ili latinski ekvivalent ove riječi, koji znači „individuum“.

Stara istočna kozmologija opisana gore, bila je predstavljena u „Interrogatio“ od bugarskog pisca jedanaestog ili dvanaestog vijeka, kao pozadina njegove priče o mamljenju jedne trećine anđela satanom, o njihovom padu, o susenju zemlje Satanom i njegovom stvaranju čovjeka. Ja još uvijek smatram da će se ovaj stari mit pojaviti na kamenu u bosanskoj nekropoli iz četrnaestog vijeka. Njena bliskost Kozmosu „Interrogatio“, kao i odražavanje njenih srednjoistočnih prethodnika, podsjećaju nas na bogati mnogoslojni sinkretizam koji je doprinijeo razvitku dualističnih sistema vjerovanja u Bugarskoj, Italiji, Provansi i Bosni.

Mensura MUJKANović, prof.

IZRADA PROIZVODA OD ZEMLJE U OKOLINI TEŠNJA OD NEOLITA DO SAVREMENOG DOBA

UVOD

Mogućnost izrade proizvoda od zemlje čovjek je otkrio u mlađem kamenom dobu. Od gline su se izrađivali glineni utezi za tkalački stan, figure sa magijskim značenjem, nakit i posuđe. Proizvodnja tih predmeta prenosila se s koljena na koljeno, i svaka nova generacija usavršavala je proizvodnju predmeta od zemlje. Prostor Bosne i Hercegovine bogat je fragmentima predmeta izrađenih od zemlje koji svjedoče da je današnja Bosna i Hercegovina dugo naseljena. Od predmeta izrađenih od zemlje u okolini Tešnja pronađeni su glineni utezi za tkalački stan, ulomci keramike od neolita do kraja osmanske uprave, i izrađeno posuđe na grnčarskom kolu od uspostave austrougarske vlasti do danas. Posuđe izrađeno na grnčarskom kolu u okolini Tešnja od austrougarske uprave do danas predstavlja tradiciju u izradi tih proizvoda. Od tada do danas nije se ništa promijenilo u proizvodnji, od korištenja istovjetne zemlje do izrade gotovih proizvoda.

Svaki kraj u Bosni i Hercegovini u kojem se izrađuju proizvodi od zemlje, naročito posuđe, ima nešto sebi svojstveno. Karakterističan je po materijalu, alatu, tehnici izrade proizvoda, načinu ukrašavanja, pečenja, bojenja i na kraju svojoj namjeni. Kroz historiju su se od zemlje najviše izrađivale posude, pa je vremenom došlo i do pojave grnčarstva kao zanata. Grnčarski zanat je nastao kao proizvod ljudskog umjeća, znanja i vještina, i kao takav pripada nematerijalnoj kulturnoj baštini.

Mogućnost očuvanja proizvoda izrađenih od zemlje najviše pružaju muzeji. JU Muzej Tešanj u svojim zbirkama sadrži fragmente keramike od kasnog srednjeg vijeka do kraja osmanske uprave, kao i predmete i posuđe izrađeno na grnčarskom kolu od 1878. do danas. Pronađeni predmeti iz neolita, rimskog perioda, doba seobe naroda i slavenskog perioda koji su pronađeni u okolini Tešnja, a korišteni u ovom radu, nalaze se u Muzeju u Doboju. Ulomci keramičke urne s Paklenice (brdo kod Tešnja) iz 900-800. godine p.n.e. pohranjeni su u depou Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Ovom prilikom zahvaljujem se ovim dvjema ustanovama na ustupljenom materijalu za korištenje u ovom radu.

Ovaj rad daje podatke o izrađenim i pronađenim predmetima od zemlje u okolini Tešnja od neolita do savremenog doba. Autor rada koristio je podatke o predmetima do kojih je uspio doći na terenu, kao i relevantnu literaturu. U radu je dat pregled nalazišta u okolini Tešnja kroz prahistoriju, rimski period i srednji vijek, pregled predmeta od zemlje pronađenih na tim nalazištima sa

nekoliko fotosa, kao i vrstu proizvoda koji se izrađuju na grnčarskom kolu od 1878. do danas.

KRATKI OSVRT NA RAZVOJ PROIZVODNJE PREDMETA OD ZEMLJE NA TLU DANAŠNJE BOSNE I HERCEGOVINE

Područje današnje Bosne i Hercegovine bilo je naseljeno krajem paleolita - starijeg kamenog doba. O tome najbolje svjedoče lokaliteti s nalazima iz tog perioda. Na prostoru današnje općine Tešanj do sada su poznate dvije paleolitske stanice: Veliki Majdan i Selište u Trepču.

¹ Kontinuitet naseljavanja današnjih bosanskohercegovačkih prostora održao se i dalje kroz historiju, sve do današnjeg vremena.

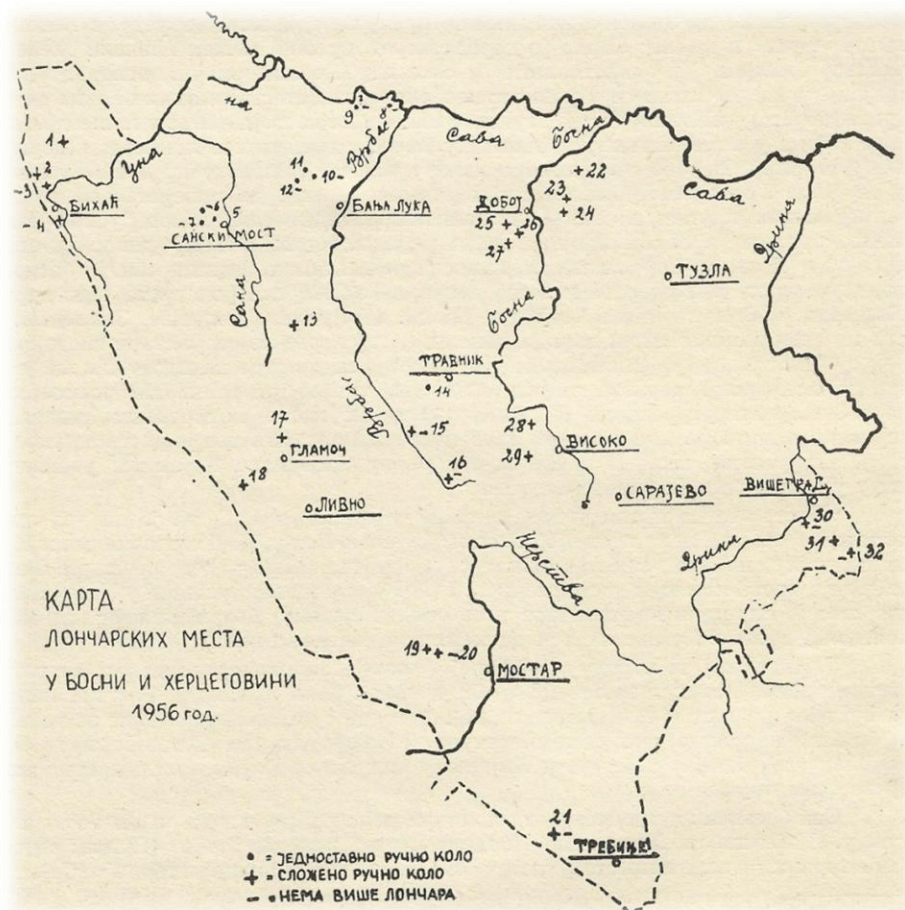
U mlađem kamenom dobu, neolitu, koji je trajao od 6.500 do 4.500 godina prije sadašnjosti, nastao je pravi preobražaj u životu običnog čovjeka: stabilizovana je klima, čovjek se počeo baviti zemljoradnjom i stočarstvom, trajnije se naseljava na određenom mjestu.² U ovom periodu počeli su se izrađivati i predmeti od gline: posude za pripremanje i serviranje jela, nakit, figurice s magijskim značenjem i sl. O tome najbolje svjedoče arheološka i etnološka istraživanja koja pokazuju da je tlo današnje Bosne i Hercegovine imalo bogatu kulturnu tradiciju izrade proizvoda od zemlje od neolita, eneolita, bronzanog i željeznog doba, preko rimskog perioda, srednjeg i novog vijeka do savremenog doba.

Usavršavanjem tehnike obrade kamena u neolitu, pojavila se i tehnika pečenja i modeliranja gline, čime se počelo proizvoditi glineno posuđe. Glineno posuđe izum je žene domaćice koja je pripremala hranu za cijelu porodicu. Promjenom načina stanovanja vezanog za jedno mjesto, a ne stalnim pomjeranjem kako se to radilo u paleolitu, neolitski ljudi počeli su se baviti zemljoradnjom i proizvodnjom posuđa od gline koje nije propuštalo vodu, i u kojem se mogla kuhati hrana. Ljudi su u početku prvo glinom premazivali pleteno posuđe, a potom su upotrebljavali samu glinu. Posuđe se prvobitno izrađivalo ručno, pa je bilo grubo, slabo pečeno i puno nedostataka. Kasnije se njegova izrada usavršila do savršenstva. Otkrićem proizvoda izrađenih od zemlje proširen je asortiman hranjivih proizvoda, poboljšan način spremanja i čuvanja hrane, tečnosti, pa je time i život običnog čovjeka postao kvalitetniji.³ Time vidimo da je izrada proizvoda od zemlje, koja će kroz historiju dovesti do pojave grnčarskog zanata, jedna od najstarijih zanimanja kojima se čovjek bavio. Posude od gline su pored kamenih i metalnih ostataka najvažnije svjedočanstvo o životu ljudi na jednom određenom prostoru.

¹ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 2, Sarajevo 1988, str. 121-122.

² Grupa autora, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, II prerađeno i dopunjeno izdanje Sarajevo 1984, str. 29.

³ Bego Omerčević, Arheologija, Tuzla 1995, str.76.

Sl.1 - 1) Brezova Kosa, 2) Vrkašić, 3) Kralje, 4) Žegar, 5) Demišovci, 6) Kamengrad, 7) Husimovci, 8) Orubica, 9) Bosanska Gradiška, 10) Ivanjska, 11) Miloševići, 12) Dvorane, 13) Mrkonjić Grad, 14) Pulac, 15) Glavice kod Bugojna, 16) Bistrica kod Gornjeg Vakufa, 17) Krasinac kod Glamoča, 18) Donji Rujani kod Livanjskog Polja, 19) Donji Dobrkovići kod Lištice, 20) Donji Gradac kod Mostara, 21) Baljevac, 22) Dobrinja kod Modriče, 23) Malešići kod Gračanice, 24) Stjepan Polje kod Gračanice, 25) Omanjska u usorskom kraju, 26) Ularice u usorskom kraju, 27) Sivša, 28) Liješevo, 29) Višnjica kod Kiseljaka, 30) Drinsko, 31) Prebidoli kod Rudog, 32) Mokronoge kod Rudog (Cvetko Đ. Popović, *Lončarstvo Bosne i Hercegovine II, GZM, I i E, n.s. sv. XII, Sarajevo 1957, str. 32.*)

Posuđe proizvedeno od zemlje izrađivalo se kroz historiju na četiri načina: rukom, na ručnom kolu, na nožnom kolu i iz kalupa. Na prostoru današnje Bosne i Hercegovine, poznati grnčari⁴ koji su proizvodili posuđe u XIX i XX stoljeću bili su u selima: Donji Rujani kod Livna, Orubica kod Bosanske Gradiške, Ivanjska kod Banja Luke, Kamengrad i Demišovci kod Sanskog Mosta, Vrkašić, Žegar i Kalje kod Bihaća, Pulac kod Travnika, Višnjica kod Kiseljaka,

⁴ Grnčar = majstor koji izrađuje proizvode od zemlje na grnčarskom kolu

Bistrica, Batuš, Krupa i Vrse kod Gornjeg Vakufa. U prvoj polovini XX stoljeća izrada proizvoda na ručnom grnčarskom kolu počela je opadati u raznim krajevima današnje Bosne i Hercegovine. U drugoj polovini XX stoljeća, grnčarsko posuđe izrađeno na ručnom grnčarskom kolu sve više počinje potiskivati posuđe izrađeno na nožnom grnčarskom kolu dospjelo iz pirotskog kraja, ali i fabričko, emajlirano i metalno posuđe. Izradom grnčarskih proizvoda na tlu današnje Bosne i Hercegovine bavili su se samo muškarci. U slučaju muževne smrti, pojedine žene grnčara nastavile su njihov posao kako bi time ishranile mnogobrojnu djecu.

U okolini Tešnja grnčarstvo u XX stoljeću bilo je razvijeno u selima Lončari, Omanjska, Sivša i Ularice.

IZRADA PROIZVODA OD ZEMLJE U OKOLINI TEŠNJA OD NEOLITA DO SAVREMENOG DOBA

Izrada proizvoda od zemlje u okolini Tešnja datira iz mlađeg kamenog doba - neolita. Iz neolita je do sada otkriveno pet lokaliteta u bližoj okolini Tešnja: Kraljevine kod Novog Šehera, Kremenjača u Miljanovcima, Malo i Veliko Brdo u Kaloševiću i Stjenčice kod Šija.⁵ S neolitskih lokaliteta u okolini Tešnja jedino su pronađeni ulomci keramike kao vrsta proizvoda izrađena od zemlje (Sl.2), i primjerci glinenih utega za tkalački stan (Sl.3). Keramika je gruba. Pojedini ulomci keramike imaju prisutne motive ukrašavanja, dok su ostali bez njih.

***Sl.2 - Fragment keramike s lokaliteta Stjenčice kod Šija. Neolit.
(Foto: Aleksandar J.)***

⁵ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 2, str. 119-122.

Sl.3 - Glineni utezi za tkalački stan. Lokalizet Stjenčice kod Šija. Neolit.
(Foto: Aleksandar J.)

Iz eneolita (prelazni period od kamenog u metalno doba) poznati lokaliteti u okolini Tešnja su Popov Hendek i Vinogradine u blizini Šija. Drugi lokalitet pripada badenskoj kulturnoj grupi.⁶

Lokalitet Stara Varoš u Tešnju pripada bronzanog dobu.⁷ Iz kraja bronzanog i početka željeznog doba u okolini Tešnja poznati su lokaliteti Tešanj 1, Glavica i Gradić u Vrelima, Paklenica kod Tešnja, Stražba u Mrkotiću i Tepe u Kaloševiću.⁸ U Paklenici je iz ovog perioda pronađen zanimljiv ulomak keramičke urne – žare koji pripada zapadnobalkanskom geometrijskom stilu (Sl.4).

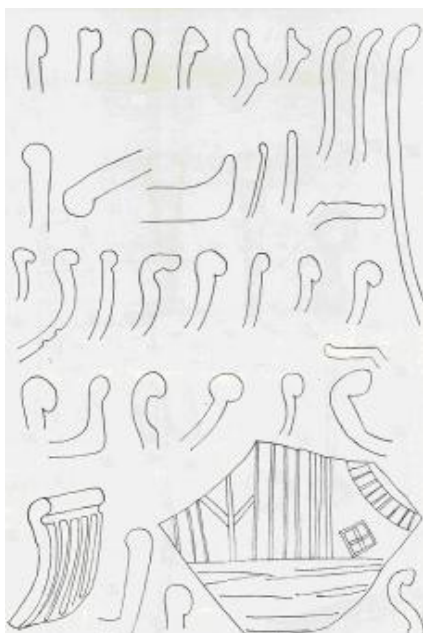
Sl.4 - Ulomci keramičke urne ili žare sa Paklenice. Period od 900. do 800. godine p. n. e. (Foto: Mensura M.)

⁶ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 2, str. 121; Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, str. 77.

⁷ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 2, str. 121.

⁸ Isto, str. 117-122.

Rimskom periodu pripadaju lokaliteti Crkvina u Žabljaku⁹ i Kučerine u Miljanovcima.¹⁰ Lokalitet Crkvina istražila je tokom 1961. i 1962. ekipa u sastavu: I. Čremošnik, M. Tadić i B. Belić.¹¹ U plitkim kulturnim slojevima Crkvine stradala je keramika, tako da nije očuvana ni jedna cijela posuda. Zastupljeni su fragmenti svijetle keramike, Flammenware¹², sive keramike i terrae sigillate (Sl.6).¹³ Tragova drugih proizvoda izrađenih od zemlje na Crkvini nema. Lokalitet Kučerine još uvijek nije istražen.

Sl.5 - Profili rimske keramike s lokaliteta Crkvina u Žabljaku

Sl.6 - Ulomak terrae sigillata. III stoljeće n. e. Lokalitet Crkvina u Žabljaku

(Irma Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Žabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, GZM, A, n.s. sv. XXV, Sarajevo 1970, str. 115.)

(Foto: Mensura M.)

⁹ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 2, str. 116.

¹⁰ Isto, str. 119.

¹¹ Irma Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Žabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, GZM, A, n.s. sv. XXV, Sarajevo 1970, str. 99.

¹² Keramika od svijetle zemlje sa crvenom prevlakom u vidu pruga nanesenih spužvom

¹³ Irma Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Žabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, str. 104.

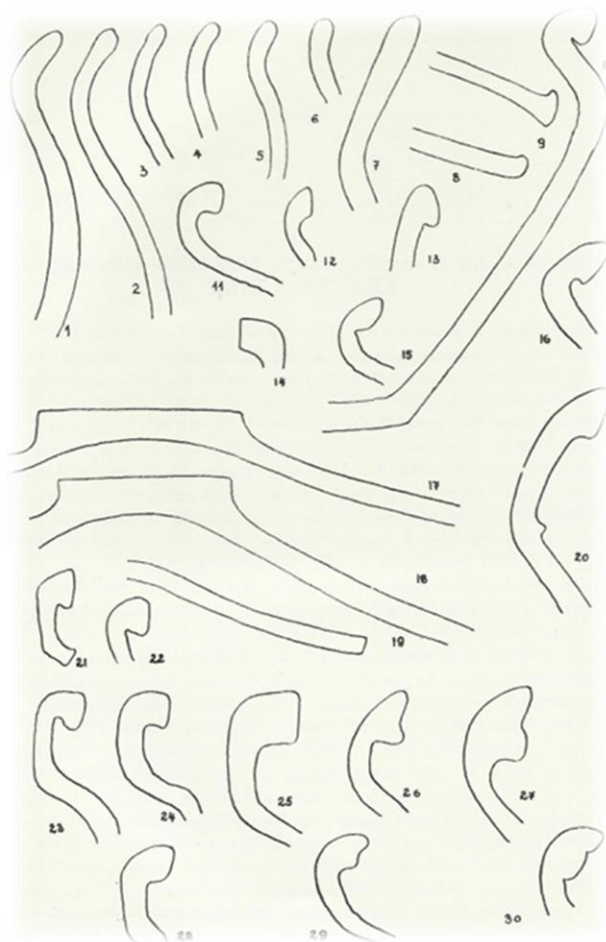
**Sl.7 - Bojena (slikana) provincijska keramika. II – III stoljeće n. e.
Lokalitet Crkvina u Žabljaku
(Foto: Mensura M.)**

U određenom sloju lokaliteta Crkvina u Žabljaku pronađeni su i ulomci keramike koja pripada periodu seobe naroda i ranoslavenskom periodu. Keramika iz doba seobe naroda na ovom lokalitetu je brojnija od ranoslavenske.

Po oblicima i tehnici izrade keramika s Crkvine iz doba seobe naroda pripada posebnoj grupi keramike koja se pojavljuje u sjevernoj Bosni. Pronađena je i na lokalitetima u Bosanskom Brodcu kod Bijeljine, Tutnjevцу kod Tuzle i castrumu kod Doboja. Keramika je gruba, i time vidimo da su glinene posude izrađene u Crkvini u vrijeme seobe naroda dobar odraz opšteg osiromašenja stanovnika nastalog u burnom vremenu seobe. Glavni oblik posuda ovog perioda jeste lonac sa istaknutim leđima i naglašenim kraćim ili dužim vratom. Zidovi lonca su tanki i dobro pečeni. Obod lonca je izvijen van i vertikalno odsječen (Sl.8, profil 11, 24 i 28). Kod većih posuda obod je na kraju zadebljan (Sl.8, profil 23 i 25). Vertikalna površina ovako zadebljanog oboda oživljena je ponekad užim ili širim žlijebom (Sl.8, profil 26 – 30). Ovi zadebljani obodi svojom širokom vertikalnom površinom liče na obode keramike XI i XII stoljeća kod koje se razvojem ovaj vertikalni obod sve više širi. U Žabljaku se uz ovaj tip lonca često pojavljuje i zdjela kružno izvijenog oboda, naglašenih leđa, kosih zidova i uskog dna. Fragmenti posuda iz Crkvine iz doba seobe naroda većinom su crvenkaste fakture sa dodatkom isitnjenog kvarcita, dobrog pečenja, tankih zidova sa sjajnom crnom prevlakom dobijenom dimljenjem. Lošiji primjerci su sa dodatkom zrnastog kvarcita, hrapave površine i bez prevlake.¹⁴ Među fragmetima keramike iz Crkvine pronađeni su i poklopci (Sl.8, profil 7 – 19). Poklopci se na vrhu završavaju dugmetom kružne ravne površine, dosta širokog dijametra. Na površini dugmeta često se nalaze tragovi koncentričnih plitkih

¹⁴ Irma Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Žabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, str. 110.

linija, nastalih posebnom tehnikom odvajanja od daske. Ti se tragovi nekada nalaze i na dnu posuda. Ove koncentrične kružne plitke linije karakteristične su za tehniku kasnoantičkih posuda i u drugim predjelima, kao u Rumuniji.¹⁵

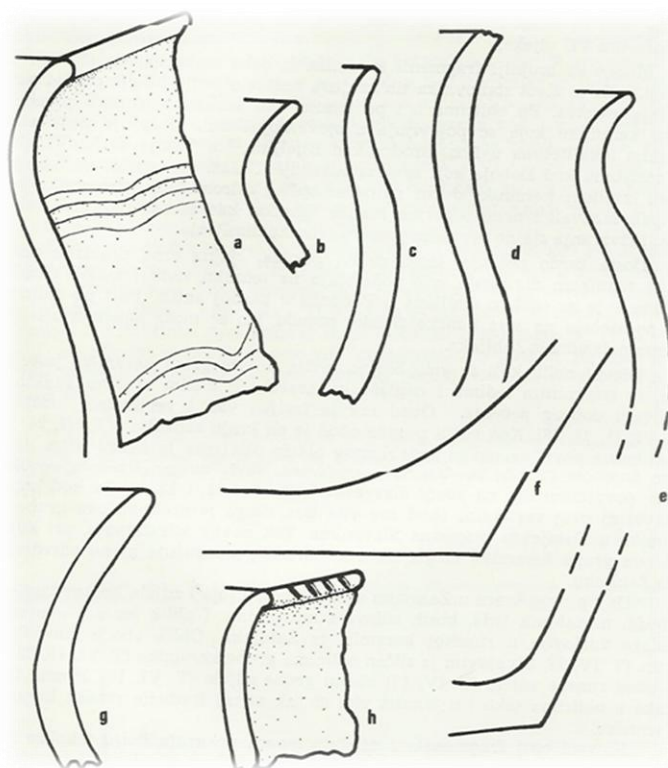

Sl.8 - Profil keramike doba seobe naroda s lokaliteta Crkvina u Žabljaku (Irma Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Žabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, GZM, A, n.s. sv. XXV, Sarajevo 1970, str. 117.)

Struktura fragmenata ranoslavenske keramike s lokaliteta Crkvina u Žabljaku ima dosta primjesa sitnog riječnog pijeska sa kamenčićima, slabog je pečenja sa tragovima obrade rukom. Keramika ranoslavenskog perioda pronađena na Crkvini pripada drugoj polovini VII stoljeća, a samo profil a (Sl.9) pripada VIII – IX stoljeću.¹⁶

¹⁵Irma Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Žabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, str. 111.

¹⁶Irma Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Žabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, str. 110.

Sl.9 - Profili fragmenata slavenske keramike s lokaliteta Crkvina u Žabljaku (Irma Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Žabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, GZM, A, n.s. sv. XXV, Sarajevo 1970, str. 109.)

Keramika razvijenog srednjeg vijeka u bližoj okolini Tešnja nije još uvijek pronađena. Keramičke proizvode kasnog srednjeg vijeka iz okoline Tešnja poznajemo po ulomcima keramike iskopane na starom gradu Tešnju, tokom arheoloških istraživanja 80 – ih godina XX stoljeća. Radi se uglavnom o „rebrastoj“ keramici, svijetlosivoj keramici i keramici sa svijetlosivim premazom. Na ovom lokalitetu nije pronađen ni jedan cjelovit keramički predmet. Pronađeni su: ulomci lonaca domaće proizvodnje, pećnjaci sa glazurom i bez nje, dna posuda, drške i dr. Ovu keramiku karakteriše tamnosiva i svijetlosiva boja, mnogo pijeska, slabije i bolje uglačana površina i deblji zidovi. Repertoar ukrasa sveden je na urezanu valovnicu kao klasični slavenski ornament, urezane horizontalne linije i kose ureze. Brojne su i paralelne linije. Prisutan je i ornament plastične trake (rebro ili reljef) sa utisnutim ornamentima. Na dnima pronađenih ulomaka nije zapažen bilo kakav majstorski znak, osim svastike. Keramiku kasnog srednjeg vijeka najvjerovatnije su izrađivali lokalni majstori u Tešnju.

***Sl. 10 - Svastika na dnu posude iskopane na starom gradu Tešnju
(Foto: Mensura M.)***

Stanje nađenih ulomaka „rebraste“ keramike ne dozvoljava približno utvrđivanje formi u koje je ova keramika bila oblikovana. Jedan ulomak sa starog grada Tešanj pokazuje trbuh posude koji je sličan fragmentima keramike sa „rebrastim“ i utisnutim ukrasima iskopanim na Bobovcu. Jedina razlika je u ornamentu. Ornamentat rebra na posudi iskopanoj na starom gradu Tešanj (Sl.11) asocira na nepravilnu elipsu. Debljina zidova fragmenata kreća se oko 10 mm, a reljefa oko 13 mm.

***Sl. 11 - Fragment rebraste keramike iskopane na starom gradu Tešnju
(Foto: Mensura M.)***

Za vrijeme arheološke kampanje na starom gradu Tešnju 80 - ih godina XX stoljeća, iskopani su i pronađeni keramički predmeti koji pripadaju periodu osmanske uprave na današnjim bosanskohercegovačkim prostorima. Radi se o pećnjacima, dnu časi, dnu lonaca, drškama vrčeva, varijacijama različitih posuda i sl. Ulomci posuda su sa uglačanom površinom, sa ili bez ornamentata. Ornamenti se svode na kose ureze, valovite ili horizontalne linije. Pojedini

ulomci imaju na sebi zelenu ili žutu glazuru (Sl.12) koja je tipična za osmanski period.

Sl.12 - Keramika sa zelenom i žutom glazurom. Osmanski period. Stari grad Tešanj
(Foto: Mensura M.)

Krajem XIX i tokom XX stoljeća u selima Lončari, Ularice, Omanjska i Sivša (svi u okolini Tešnja) pojedini domaćini bavili su se izradom proizvoda na ručnom grnčarskom kolu. Oni su u narodu bili poznati kao lončari ili grnčari. Od posljednje dvije decenije XIX stoljeća pa do danas, proizvodnja predmeta na grnčarskom kolu u okolini Tešnja predstavlja tradiciju. Grnčari su koristili, a i danas koriste isti materijal i alat za rad, tehniku izrade predmeta, način ukrašavanja, sušenja, pečenja i kalenja. Zahvaljujući istraživanju uposlenika Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu, naročito Cvetka Popovića iz 1956. i Svjetlane Bajić sa ekipom iz 1985. godine znamo da je u Ularicama polovinom XX stoljeća bilo sedam grnčara, u Omanjskoj šest,¹⁷ a u Sivši četiri grnčara.¹⁸ Najpoznatije porodice koje su se bavile grnčarstvom bile su Rajkovača, Gavran i Bejići. Način rada, oblici, vrsta proizvoda i način ukrašavanja prenosio se s koljena na koljeno. Nekada je grnčarstvo u navedena tri sela bilo u porastu, a danas se tim zanatom bave svega dvije porodice. U selu

¹⁷ Cvetko Đ. Popović, Lončarstvo u Bosni i Hercegovini I, GZM, I i E, n.s. sv. XI, Sarajevo 1956, str. 119.

¹⁸ Isto, str. 122.

Bejići kod Omanjske (danas općina Usora) grnčarstvom se bavi bračni par Stipe i Slavica Bejić. U Ularicama (danas općina Usora) ovim zanatom bave se samo bračni par Pero i Janja Gavran. Grnčari iz ove dvije porodice naučili su zanat od svojih očeva, a očeви pak od ranijih predaka. Potomci ove dvije porodice bave se preko 135 godina ovim zanatom. U radu im pomažu žene i djeca. Izrada gotovih proizvoda na grnčarskom kolu ovim porodicama predstavlja samo dopunsko zanimanje. Kažu da se od toga danas ne može živjeti. Svoje proizvode majstori su nekada prodavali na pijacama u Tešnju, Tesliću, Kotor Varoši, Banja Luci, Doboju, Maglaju, Žepču i Zavidovićima.¹⁹ Danas ih prodaju samo na pijacama u Jelahu i Tešanjci. Poneki proizvod prodaju i u zemlje Zapadne Evrope koje po narudžbi odnesu naši građani tamo naseljeni.

Sl.13 - Supruga grnčara Pere Gavrana, Janja Gavran, prodaje grnčarsko posuđe na pijaci u Tešanjci (Foto: Mensura M.)

Od materijala za rad grnčari koriste zemlju (*ćil*), vodu i pijesak. Alat koji koriste je sljedeći: drveno *tekne* (posuda) za kiseljenje zemlje, *grnčarsko kolo* na kojem se izrađuju proizvodi, *trulja* (krpa) za pravljenje usana, *ćilo* (lonac) u kojem stoji *trulja*, *šaraljka* za ukrašavanje posude i *nož* za struganje viška zemlje od vrha do dna proizvoda izrađenih na grnčarskom kolu. Grnčarski proizvodi koji se tradicionalno izrađuju u okolini Tešnja od austrougarskog perioda do danas su sljedeći: *lonac izvlačak za jednog momka*, *lonac izvlačak za dva momka*, *lonac obručan*, *lonac obručnjak*, *lonac dvaešnjak za ognjište*, *lonac dvaešnjak za peć*, *lonac od dvi krajcere*, *tendžera*, *tagara*, *tagarica sa postoljem i poklopcem*, *kahvenjak*, *lonko*, *ćasa*, *peka*, *ćup*, *sulenar*, *lončići za furunu*, *mangala*, *stap i kasica za štednju*. Detaljno o ovim proizvodima s njihovim opisom, dimenzijama, namjenom, materijalom i alatom za izradu, tehnikom izrade gotovih proizvoda,

¹⁹ Cvetko Đ. Popović, *Lončarstvo u Bosni i Hercegovini I*, str. 122.

ukrašavanjem proizvoda, sušenjem, pečenjem i kalenjem, kao i receptima jela koja se kuhaju u ovim posudama, a koja su karakteristična za tešanjski kraj može se vidjeti u katalogu JU Muzej Tešanj „*Tradicija razvoja grnčarstva u okolini Tešnja*“ autorice Menseure Mujkanović.

Sl.14 - Proizvodi od zemlje koji se tradicionalno izrađuju na grnčarskom kolu u okolini Tešnja od 1878. do danas (kolekcija u zbirci JU Muzej Tešanj, foto: Mensura M.).

ZAKLJUČAK

Prahistorijski čovjek je počeo izrađivati proizvode od zemlje u neolitu. Zahvaljujući toj spoznaji olakšao je sebi život. Prvenstveno je olakšao izrađujući posude od gline u kojima je kuhao hranu, čime je ishrana postala kvalitetnija. Pored posuda od gline, neolićani su izrađivali glinene utege za tkalački stan, figure sa magijskim značenjem i nakit.

Od neolita do kraja osmanske uprave u današnjoj Bosni i Hercegovini, u okolini Tešnja su pronađeni glineni utezi za tkalački stan (neolit) i ulomci posuda (neolit-1878.). Od uspostave austrougarske uprave pa do danas, u okolini Tešnja razvijena je tradicija u izradi proizvoda od zemlje. Tradicija je dovela i do razvoja grnčarskog zanata u okolini Tešnja, čiji su proizvodi po svojoj kvaliteti i mrljama od kaljenja prepoznatljivi u Bosni i Hercegovini. Proizvodi se ukupno 20 proizvoda

koji su služili svakodnevnoj namjeni, od kuhanja, sušenja voća, grijanja prostorija, čuvanja meda, mlijeka, pekmeza do buranja kajmaka i spravljanja domaćeg putera. Ovi proizvodi još su značajniji ako smo svjesni činjenice da se danas jedino u Bosni i Hercegovini tradicionalno proizvode na grnčarskom kolu, i nigdje više u svijetu.

Svi nađeni ulomci keramike od neolita do 1878., kao i izrađeni proizvodi na grnčarskom kolu dio su nematerijalne baštine tešanjskog kraja, koja je sastavni dio bosanskohercegovačke, ali i svjetske baštine.

LITERATURA

1. *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom 2, Sarajevo 1988.*
2. *Bego Omerčević, Arheologija, Tuzla 1995.*
3. *Cvetko Đ. Popović, Lončarstvo u Bosni i Hercegovini I, GZM, I i E, n.s. sv. XI, Sarajevo 1956.*
4. *Cvetko Đ. Popović, Lončarstvo Bosne i Hercegovine II, GZM, I i E, n.s. sv. XII, Sarajevo 1957.*
5. *Grupa autora, Kulturna istorija Bosne i Hercegovine, II prerađeno i dopunjeno izdanje, Sarajevo 1984.*
6. *Irma Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Žablaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, GZM, A, n.s. sv. XXV, Sarajevo 1970.*
7. *Pavao Anđelić, Bobovac i Kraljeva Sutjeska. Stolna mjesta bosanskih vladara u XIV i XV stoljeću, Sarajevo 2004.*

Edhem OMEROVIĆ

PISANI TRAGOV I O SELU GODUŠ

Sam korijen i razvoj oblika toponima Goduš daje nam osnovni temelj o bitku ljudi u ovom kraju i dokument o njegovoj identifikaciji u prahistorijskoj epohi, pa makar on u to doba predstavljao i samo izgled prirodnog krajolika. Iz korijena toponima Goduš možemo pretpostaviti sva burna zbivanja koja su prohujala na ovom prostoru tokom cijele historijske epohe u užem i širem okruženju. Posmatrajući porijeklo i nastanak toponima u goduškom bližem okruženju, čiji korijeni se vuku kroz vrijeme stare i nove ere, može se reći da su ovaj prostor i njegova bliža okolina bili kontinuirano naseljeni i da se kontinuirana naseljenost održavala tokom cijele epohe do današnjih dana sa povremenim posljedicama iseljavanja i useljavanja, pritisnutim raznim burnim zbivanjima.

Dakle, značenje toponima, otvara vrata istraživačima, posebno arheolozima, da u budućnosti potvrde njihovu starost, važnost i način organizacije života ljudi, vezane uz toponime. I ako naziv toponima daje osnov u pristupanju rješavanja historijskog problema, ipak historijski događaji ovog prostora ne odstupaju od podataka koji se odnose na cijelu historiju Bosne i Hercegovine. Nažalost, sadržajnijih historijskih podataka o Godušu nema, kao što ih nema ni o Bosni i njenim susjedima na Balkanu i mnogim širim regijama diljem Europe. Polazeći od toga da rani srednjovjekovni period predstavlja doba mraka, ne samo za Bosnu, nego i širu okolinu, ipak kada se radi o pisanom tragu pominjanja sela Goduš možemo biti veoma zahvalni srednjovjekovnim stanovnicima Bosne, čija dovitljivost trajnog čuvanja svoje kulture i bitisanja, kroz jedini mogući način, je održala do današnjih dana pisani trag, sačuvan na kamenom biljegu i to u svojoj zemlji plemenitoj.

Naime, kao najstarije pisano spominjanje Goduša, može se uzeti srednjovjekovni period u kojem je ispisan epitaf na stečku u Dubnici kod Kalesije u čijem tekstu se pominje klesač i mjesto u kojem je isklesan kameni nadgrobni biljeg. Postavljeni kameni biljeg nad grobnim mjestom srednjovjekovnog Bošnjanina, očuvao je jedinstven pečat iz tog perioda koji potvrđuje postojanje imena Goduš u kojem je djelatnost majstora Kablovića bila klesanje i obrada nadgrobničkih spomenika. Zahvaljujući tom kamenom biljegu u Dubnici i austrijancu Hermanu i njegovoj istraživačkoj građi, mi danas sasvim pouzdano imamo dokaz osamstogodišnjeg postojanja organizacionog življenja u selu Goduš. Istražujući stečke i na njima epitafe širom Bosne i Hercegovine, Herman je u svoje djelo uvrstio i ispisan epitaf sa stečka u Dubnici na kojem piše: „Ase leži Dabiživ Drašković na svojoj zemlji plemenitoj kada htjeh pobiti tada i umrijež! Usječe na me kami Milutin Kablović u Goduši. A pisa Nikola

Dragoljević“. Inače, ovakav natpis pominjanja obrađivača stećka, a posebno mjesta njegove obrade, jedinstven je ili vrlo rijedak primjer.

Potaknut natpisom na ovom stećku, na kojem se pominje ime Goduš kao mjesto njegove izrade i majstor Kablović, u prilog tome, da se radi o današnjem selu Goduš, odnosno srednjovjekovnom Godušu koji se nalazio u župi Sapna, predstaviti ću nekoliko dokaza.

Ka prvo, istražujući nazive na prostoru sjeveroistočne Bosne na topografskoj karti razmjera 1: 25.000 nisam pronašao ni jednog ili sličnog naziva, koji bi mogao skrenuti pravac prema drugom ili sličnim mjestu određenja, osim današnjeg naziva za selo Goduš.

Drugo, kao dokaz, da se upravo cijepao i obrađivao kamen na ovom prostoru u svrhu izrade grobnih biljega u obliku stećaka, potvrđuje otkopani kamen pored puta, ispod starog kamenoloma, čiji oblik namjene tog kamena sa njegovom strukturom i početnom fazom obrade, pruža dokaze o tragovima cijepanja i špicovanja, odnosno početnog klesanja.

Treći dokaz, je stari kamenolom na kojem je vršeno cijepanje ili odvajanje kamena od stijene, kao i mnogi sitni fragmenti nastali isklesavanjem krupnijih gromada kamena, a rasuti u gomilama i do dvjesto metara ispod tog majdana.

I na kraju mikrogeografska lokacija sa nazivim Kablilo, koja se nalazi na prostoru kamenokopa iz sedrene stijene „siga“, pruža uvjerljiv podatak o mogućem nastanku prezimena i lokacije na kojoj je vršena klesачка aktivnost, odnosno mjesto gdje je vršeno poljevanje kamena u cilju omekšavanja, za lakšu obradu, klesanje i oblikovanje.

Epitaf sa stećka u Dubnici na kojem se pored umrlog pominje klesач Kablović i mjesto Goduš.

Dakle, iz aktivnosti na mjestu omekšavanja kamena majstor Kablović je mogao dobiti prezime, a mikrolokacija svoj naziv. Pomenuta obražloženja daju svoj doprinos prema valjanom mišljenju, da se na epitafu stećka u Dubnici pominje današnje selo Goduš iz tadašnje srednjovjekovne župe Sapna. Na osnovu predloženih podataka može se reći da epitaf napisan na stećku u Brkića groblju, čuva zapisan spomen o Godušu iz srednjovjekovnog doba, ali i dio ljudskih aktivnosti u njemu koje su ostavile svoj trag ubilježen na grobnom mjestu vječitih čuvara svoje zemlje plemenite. Na osnovu ovog i drugih natpisa dobri Bošnjani predani svojoj oštroomnosti pronašli su način kako da sačuvaju

dio svog bitka i stremljenja ka bitisanju svojih pokoljenja kroz historijsku surovost, jer drugog izlaza nije bilo, da se očuva historijski bosanski pečat, pa i mnogi nazivi među koje se uvrstio i toponim Goduš uklesan u kamenu. Ta srednjovjekovna dovitljivost Bošnjana za obilježavanje svoga grobnog mjesta na zemlji plemenitoj, nije proizašla iz mitološkog kulta ličnosti, niti iz sebičnosti, nego upravo iz doba tame, čijim tokom su onovremene sile na osiljen način uništavale svjedočanstva Bosne, kako bi je svojim historijskim iskrivljivanjem podvrgli u svoju trajnu podložnost. Nadgrobni biljezi postavljani su mudro i isključivo kao trajno bosansko svjedočanstvo, dato u obavezu svim Bosancima da ga baštine kao neoborivi dokaz označen na kamenu, tonama teškom grobnom biljegu.

Dakle, dobri Bošnjani tokom mračnog doba pa sve do našeg vremena, uspjeli su uzduž i poprijeko omeđiti svoju plemenitu Bosnu, biljekom na svojim humkama sa tonama teškog kamena, kao jedino mogućim dugotrajnim pečatom. Bosanski pečati otisnuti na stećcima od tada, do danas, predstavljaju fenomen jugoistočne Europe pa i šire u svijetu.

Susjedi države Bosne i Hercegovine nemaju ovakve nadgrobne biljege, osim u pograničnim područjima koja su pripadala srednjovjekovnoj državi Bosni. I ako mnogi dobronamjernici svjetskog glasa, potvrđuju stećke kao historijsko svjedočanstvo srednjovjekovne bosanske države, susjedi bosanskog okruženja inspirisani osvajačkim težnjama bez prestanka se trude, posebno od unazad dvjesto godina, da pobiju neoborive naučne činjenice. Posmatrajući značaj bogumilskih biljega postavljenih na grobno mjesto, u srednjovjekovnoj Bosni i današnjoj Bosni i Hercegovini oni predstavljaju obilježenu među, koja ne dozvoljava nanošenje prostorne štete prema drugima, niti drugih širenje na štetu njenih prostora. U ovu historijsku ulogu možemo dobrim dijelom uvrstiti kamen i njegove klesalice u Godušu, koji su svojom djelatnošću darovali dio pečata svojoj voljenoj i plemenitoj zemlji Bosni, kojeg ona u sjećanju na njih i danas, vjerno čuva u njedrima svojih kosina, bregova i dolina. Srednjovjekovna ljudska bića, kao što je majstor Kablović, uspjeli su održati znakove duhovnog i kulturnog zračenja, označenog u prostoru i vremenu, koji svojim tokom uvezuju historiju Bosne sa njenom prošlosti do danas, čiji kontinuitet utire staze i kulturnoj budućnosti.

Pripremni oblik kamena za klesanje i oblikovanje stećaka; dijelovi započete ali ne završene izrade stećaka u Godušu.

I ako je klesać stećaka Kablović, mnogima uradio biljeg na mjestu vječnog počivališta, danas nije poznato da li je i njemu na grobnom mjestu postavljen bilo kakav biljeg.

Jedan srednjovjekovni pločasti biljeg postojao je u Godušu i to na mikrolokaciji Kablila, odnosno i današnjeg Hana, do osamdesetih godina u dvorištu Cvjetka Petrovića, sa nekoliko cvijetnih i vitičastih ornamenata.

Zapaženost ovog stećka vjerovatno je izostala iz razloga, što je zadnjih sedamdeset godina na tom grobnom mjestu bila okućnica, gdje je postavljen svinjac.

Foto snimak 1976. godine

Koliko je prije bilo stećaka na tom mjestu, osim te ploče meni nije poznato, ali znam da je u vremenu mog djetinstva bila ova jedna ploča, koju sam radoznalo posmatrao i razmišljao, čemu služi ovako lijepo ukrašena sa mjestom u svinjcu. Tada kao dječak razmišljao sam, da je to možda kod pravoslavaca neki od običaja, da podižu uz okućnicu spomenik nekom od svog pretka, kao simbol čuvara stoke od neke bolesti ili uroka. Tražeći ovu ploču u novije vrijeme nosam uspio pronaći, osim stare nevješto snimljene fotografije, čiji negativ je pukom slučajnošću sačuvan.

Međutim, pored ove ploče koja mi je ostala u sjećanju, na prostoru kojeg obuhvata tadašnji i današnji Goduš, postojale su dvije srednjovjekovne nekropole i to sa siromašnijim pločastim obilježjima u Selištima i Starokući, koje su aglomeracijom pretvorene u poljoprivrednu površinu.

Izražena ljudska nemarnost prema ovim nekropolama ne može imati uporište opravdanja, bez razlike kolika je bila potreba za obrađujućim površinama, jer je s tim znanjem i ne znanjem, narušen grobni biljeg dobrog Bošnjanina. Nauštrub mnogih uništenih nekropola u radijusu do dvadeset kilometara goduškog okruženja, ipak se danas zna da je nekada bilo preko pedeset evidentiranih nekropola. Odnosno, toliko ih je evidentirano na prostoru srednjovjekovne župe Sapna. Kada pominjemo Starokuću, ne može se zaobilaziti njen značaj, s obzirom da se na ovom prostoru nalazila rimska zgrada, koju je narod prozvao "starokuća." Drugi pomen Goduša nalazi se u popisnim defterima Zvorničkog sandžaka i u tom popisu iz 1528. godine pomenut je u uživaoc mezre Goduš knez Milete. Inače u kasnijem popisu iz 1548. godine pominje se sin Šaban od pomenutog timarlije Milete kao spahija. Pošto se radi o pomenu mezre Goduš, a u cilju njenog pojašnjenja značenja, naučna literatura to značenje tumači na slijedeći način: „Mezra doslovno znači obradivo zemljište, polje, a kao turski agrarno pravni termin znači staro selište, napušteno i raseljeno selo.

Da bi se neko područje moglo proglasiti „**mezrom**“ moralo je imati jasne tragove ranijeg naselja: **groblje, bunar, česmu, voćnjake i slično**. Jasni tragovi starog naselja u Godušu bili su u današnjim Selištima i Starokući, kao i mikrotoponim *Han* čije značenje govori, da je tu nekada bilo staro napušteno selo. Što se tiše timara Milete u mezri Goduš, da ne bi bilo zabune oko značenja naziva i vlasništva zemljišta, pa i razloga kome se i kako mogao dodjeljivati *timar*, to pojašnjenje daje nam kanunama. Odredbom *bosanske kanunname od 922. hidžretske godine*, odnosno 1516., *izričito zabranjuje*, da se timari u Bosanskom vilajetu dodjeljuju strancima. Dakle, posjednici timara po toj zakonskoj odredbi mogli su biti samo domaći ljudi, sa doslovnim propisom za *teskereli i teskeresus*¹ timare, tj. lenu čiju podjelu vrši beglerbeg, a o toj dodjeli i pravu posjeda piše slijedeće: „*A kada ostanu upražnjeni „mahlul“² neka se opet daju ljudima tog vilajeta, koji su lišeni posjeda „mazul“³ jednakih tim zeametima odnosno timarima, a neka se ne daju lišenog posjeda iz drugih sandžaka. Neka se upražnjeni leno svakog sandžaka dodjeli opet čovjeku lišenom posjeda u tom sandžaku, a neka se ne daje čovjeku lišenom posjeda u nekom drugom sandžaku. Ako oni koji su došli iz drugog sandžaka posjeduju „tesaruf“ zeamet ili timar u Bosanskom vilajetu odu svojim kućama zbog toga će biti lišeni posjeda.*“⁴

Prema gore citiranom zakonskom propisu posjedi u sandžacima Bosanskog vilajeta samo su mogli biti dijeljeni domaćim stanovnicima, rođenim u tom sandžaku, a nikako iz drugih sandžaka ili nekih drugih krajeva Otomanskog carstva. Da stalne posjede u Bosni nisu mogli imati stranci pokazuje odredba u kojoj stoji da se gubi posjed i kada neko privremeno napusti Bosnu. Dakle, uslovi za sticanje prava na posjed bili su bosansko porijeklo rođenjem u Bosni potvrđeno sa mjestom stalnog boravka, a koji su stimulirali domorodce da ostanu baštinici na svojoj zemlji.

Iz ovoga proizilazi da u stalni vlasnički posjed „*timar*“, nisu mogli dobiti *vlasni* niti vlaški kneževi, kao što žele neki srpski historičari prikazati, nego su taj timar mogli posjedovati samo domaći ljudi, rođeni u sandžaku u kojem i posjeduje timar, odnosno rođeni u nahiji, jer timarlije su bili u nadležnosti nahije, nahija je bila najniža upravna jedinica, niža od kadiluka, a kadiluk su mogle osnovati najmanje dvije nahije. Srednjovjekovna Vrh župa preimenovana je u sandžak, kojom je upravljao *vojvoda*, a sandžakom „*beg*“. Nahija je naslijedila župu čije stariješine su nosili naziv *župan i subaša*.

¹ GID BiH, godina X., Sarajevo 1959. str. 268.

² Mahlul u arapskom jeziku, označava imenicu za nasljedno pravo na imetak čiji vlasnik je umro bez nasljednika, odnosno srodnika koji bi ga mogli naslijediti po nasljednom redoslijedu, tzv. Erazi kanunnamom. Mahlul = prazan, pust, napušten.

³ Mazul iz arapskog jezika predstavlja značenje za nekoga ko je svrgnut, smijenjen.

⁴ Orijentalni institut Sarajevo, Kanuni i kanunname I. Sarajevo 1957. godine, str. 26.

Inače, popisna imena ljudi koji nisu bili muslimani, a navedeni su u turskim defterima mnogi žele prikazati kao izričito *vlaško stanovništvo*, a njihova naselja kao *vlaške knežine*. Turci nisu domaće ne povlašteno stanovništvo popisivali u deftere i nisu ih razdvajali sa posebnim vjerskim oznakama, nego su ih svrstavali u jedan popisni defter, dok je *vlaško stanovništvo* popisivano u posebnim defterima i oni nisu označavali etničku pripadnost, nego je ta oznaka predstavljala socijalni sloj ili klasu, odnosno oznaku za povlaštene i unajmljene ljude u službi carstva. Kao povlaštena društvena grupa Osmanskog carstva, vlasi su za stariješine svojih organizacionih cjelina imali *kneževe*, a manje grupe *primučare*, koji su ujedno bili i pomoćnici kneza. Tadašnji način uređenja društvenih odnosa potvrđuje, da su svi domorodci u Bosni imali ista vlasnička prava bez razlike bili oni *muslimani* ili *kršćani*, ali i da drugi ljudi koji nisu rođeni Bosanci, nisu mogli uživati ista vlasnička prava kao domorodci, bez razlike bili oni muslimani ili ne. Strani ljudi su mogli uživati gotove prihode prikupljene od dohodka sa određenog imanja, koje je plaćao vlasnik imanja kao državni porez lično uživaocu, određenim propisom sultana ili sandžak – bega.

Da je timarnik Milete u mezri Goduš bio privremenog karaktera i da nije bio domorodačkog porijekla govore podaci iz deftera u kojima se pominje kao timarnik i u drugim mjestima, pa je tako ubirao prihode sa čifluka u blizini sela Vrh Rika od 500 akči, ali i prihode od 500 akči sa mezre Modruša u blizini Hranića Rike u nahiji Jasenica, dok se u 1533. godini ne spominje kao timarnik mezre Goduš. Dakle i pored toga što je bio knez *vlaške* organizacije u nahiji Sapna, iz prihoda od 1.000 akči, moglo bi se reći da je knez Milete predstavljao veoma malenu organizaciju vlaha u nahiji Sapna, koja ga nije mogla s prihodima održavati, te je stoga izvore prihoda nadoknađivao useljnjem svojih podređenih, na prostore nahije Jasenica, odnosno u to vrijeme vršio pokret vlaha prema zapadnim granicama Zvorničkog sandžaka, a kasnije vjerovatno i preko Save u Slavoniju. Iz popisa vlaha i njihovog uživanja prihoda sa zemlje u nahiji Sapna, ne označava i vlasništvo zemljišta, nego samo privremene uživaoce povlastica od prinosa i prihoda sa prikazanih zemljišnih parcela, zbog aktivnosti poluvojničkog ili vojničkog služenja i strukturi režima Osmanskog carstva.

Popis iz 1533. godine obuhvata samo poimenično uživace državnih povlastica kao što su *carski* i *sandžak - begov has*, *timarlike činovnici* i *vojnici*, kojima su dodijeljena uživanja u nahijama i pojedinim selima, a prikazana brojka i naziv „taby“ govore o njihovim pratiocima ili sljedbenicima, dok je domorodačko ne privilegovano stanovništvo ostalo poimenično i brojno ne evidentirano u tim defterima.

Vlaški kneževi koji se pominju u defterima nisu mogli biti seoske stariješine domorodačkom stanovništvu, ni tamo gdje su *vlasi* činili dominantnu većinu, oni su to mogli biti samo za naselja izričito naseljena *vlaškim doseljenicima* i mogli su utjecati samo na *svoje vlaško* stanovništvo. Pošto se danas radi o pogrdno prihvaćenoj riječi „*vlah*“ kod pravoslavca, za spoznaju o tom terminu valja tražiti dublje korijene njegovog izvora. Po Jirečku, su u srednjovjekovnoj Srbiji ne plemićko stanovništvo „*Sebri strogo odvajalo u dva reda: u teške vezane sve*

više za zemlju i pastire koji behu mnogo slobodniji. U 14 veku nazivaju se svi težaci Srbi, a pastiri Vlasi. Vlaško naselje imalo je glavara koji je bio sudija. Zvao se knez". Iz ovoga proizilazi da je naziv „*vlah*“ u Bosnu prenešen iz Srbije, čije značenje predstavlja pastira ili čobana. S obzirom na privilegije koje su uživali *vlas*i u turskoj vojsci, kao ulefdžije, mortolozi i logistička podrška u službi stočara, moguće da su domaći ljudi iz Bosne, na osnovu *vlaškog* slugarenja uz okupatorske Turke, a bili su to pravoslavci, listom sve pravoslavce prozvali *vlasima*, jer su s Turcima okupirali Bosnu, a u mnogo kasnijem periodu su *vlas*i, zauzvrat pogrdnom osjećanju, bosanske muslimane prozvali iz pogrde „*balija*“, čija osnova označava osvajača. Dakle, naziv *vlah* i *balija* su uzvratni pogrdni sinonimi označeni za pravoslavce i muslimane kao turske pomagače u osvajanju Bosne i obadvije imenice su u Bosnu stigle posredstvom turskog osvajanja, samo što Bošnjani nisu bili u službi osvajača, kao što su to bili „*vlas*i“. Uzvratajući zbog pogrdog osjećanja za naziv *vlah*, koji je za domordce označavao kolonizatora, pravoslavci kako bi uzvratili i proizveli ljutnju kod domorodaca, muslimane su nazvali *balijama*, a katolike *šokcima*. O značaju *vla*ha, tokom turskih osvajanja Milan Vasić kaže, da *vlaška* saradnja spada u „poseban značaj u širenju turskih granica i imala je učešće *vla*ha koji se tu sa svojom organizacijom ne javljaju samo kao vojska, već i kao narod, kao masa, **kao kolonizacioni element** koji će zaposjesti po dubini i širini cijelo tursko granično područje. Značajno mjesto u turskoj vojnoj sili zauzimali su kao kategorija povlaštenog stanovništva, javljajući se u svojstvu boračkog kadra i zanatlija... U vojnim službama Osmanske države, naročito srpski narod odigrao je najznačajniju ulogu u vrijeme njenog širenja“.⁵ Iz ovog navoda i mnogih drugih dokumenata se vidi, da su *vlas*i u službi podaništva Osmanskom carstvu, zajedno sa Turcima izvršili okupaciju Bosne i kasnije Ugarske u čije krajeve su naseljeni posredstvom turskog osvajanja, kako u Bosnu tako u Liku, Vojvodinu, Slavoniju i druge krajeve koje su osvojili Turci. Dakle, *vlaška* titula *knez* bila je obilježje stariješine za grupe stočarskih naselja u Srbiji, pa prema tome kao pojam seoskog stariješine uvučena je u Bosnu posredstvom *vla*ha, među kojima je i ustaljena do današnjih dana. Predstavljajući dokaze o pominjanju sela Goduš tokom srednjeg vijeka i u početku osmanske vladavine valja napomenuti da se tokom popisa 1548. godine Goduš pominje kao zemin Šabana, a u tom smislu i 1604. godine se navodi zemin kao zemlje Šabana.⁶

Iz navedenih podataka može se reći, da je selo Goduš živjelo svojim životom i prije pisanih tragova, s obzirom na značenje i izvor njegovog imena čiji korijen je mogao nastati još u doba ilirske naseobine, ali najkasnije u vrijeme kasne antike osvajačkom najezdom i doseljavanjem Gota. Naseljavanje, zaseljavanje, raseljavanje, useljavanje sela Goduš, uglavnom je potjecalo sa i oko Selišta i Starokuće, čiji toponimi odgovaraju starom napuštenom selu u kojem je stolovao goduški bitak sve do strašnog zatiranja epidemijom kuge od 1772-

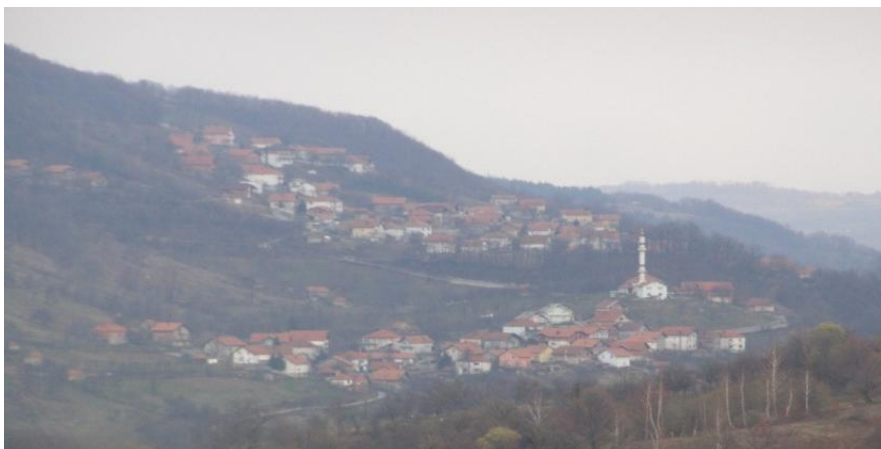
⁵ Vidi: Zbornik GID, BiH 1952. Milan Vasić, Knezovi i knežine. Podebljavanje dijela tekstu, izvršio autor ovog djela.

⁶ Ne objavljeni popis iz 1604. godine, nalazi se kod autora ovog članka.

1785. godine, čijim uzrocima nestaje selo i umire velika većina stanovnika na Starokući, a od preživjelih se zasniva novo utočište na današnjem tlu, na kojem se nastavlja i prenosi goduška životna supstanca sa prastarih na nova i buduća pokoljenja.

Ruševine bazilike u Brezi – možda upravne zgrade ostrogotskih vlasti

Centralni dio sela Goduš, pogled iz Rožnja. Foto snimak mart 2008.

Obilazak terena u okolini Goduša radnika Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona (2009.)

Almir MUŠOVIĆ, prof.

REALIZACIJA ŠKOLSKOG PROJEKTA „NEOLIT U TUZLI“

Iskopom materijala iz sonde sa lokaliteta centralnog dijela Trga Slobode, a i sa mjesta kasnijih radova na uređenju trga i dubinskih iskopa za polaganje instalacija, na površini su se pojavile i velike količine lomljene keramike. Jedan dio tog materijala sam, uz saglasnost kustosa muzeja, prikupio s ciljem oplemenjivanja prostora osnovne škole „Brčanska Malta“ Tuzla izlošcima keramike iz vremena neolita.

Direktor škole Husein Hećimović pružio je punu podršku projektu ove vrste, koji bi omogućio da se po prvi puta ostvari ovakva vrsta saradnje jedne osnovnoškolske obrazovne institucije sa JU „Muzej istočne Bosne“ Tuzla.

Cilj projekta je da se arheologija i muzejske postavke približe učenicima na jedan novi način, da muzejski izlošci nađu svoje mjesto i na mjestima gdje će se koristiti direktno u procesu sticanja znanja o prošlosti grada u kojem živimo.

Izlaganjem materijala pronađenog na lokalitetu Trga Slobode, sa procijenjenom starošću od blizu 7000 godina, želim ukazati na kontinuitet života na ovim prostorima, s ciljem stvaranja dubljih veza najmlađih stanovnika ovog grada sa njegovom historijom.

Tokom realizacije projekta nailazili smo na niz prije svega finansijskih problema, koje smo rješavali uz podršku menadžmenta škole i uz pomoć prijatelja.

Na pokretnu platformu je postavljen stakleni ormar 100x100x25 cm, ispod kojeg je na rubove platforme pričvršćen okvir visine 5 cm. Unutrašnjost okvira ispunjena je suhim kvarcnim pijeskom, podlogom za postavljanje neolitskih keramičkih ostataka posuda za isaljavanje. U postavljanju izložaka svojim savjetima stručnu podršku dao je i kustos JU „Muzej istočne Bosne“ Tuzla Mirsad Bakalović.

Da bi učenici i drugi zainteresirani posjetioci mogli pročitati više informacija o izloženoj postavci, pomogao je profesor historije u JU „Mješovita srednja mašinska škola“ Tuzla Adem Šehidić, koji je omogućio štampanje plakata. Plakati su odštampani na bosanskom i na engleskom jeziku.

Zalaganjem menadžmenta škole i ličnim zalaganjem osposobili smo dio prostora škole koji je do tada bio neiskorišten i stvorili historijski (arheološki) kutak u prizemlju školskog objekta. Ovaj prostor je na vrlo frekventnom mjestu – podnožje stepeništa, što je kod učenika pobudilo veliko interesovanje.

Historijski (arheološki) kutak u prizemlju OŠ „Brčanska Malta“ Tuzla

S tom namjerom je realiziran ovaj školski projekat u saradnji sa JU „Muzej istočne Bosne“ Tuzla i kustosom arheologom Mirsadom Bakalovićem.

LITERATURA

Izvor:

Bakalović Mirsad kustos arheolog "Izveštaj sa zaštitnog arheološkog istraživanja na lokalitetu Trga Slobode, Tuzla" JU „Muzej istočne Bosne“ Tuzla, 15.10.2008 godine Tuzla

Prilozi (fotografije): iz baze fotografija JU „Muzej istočne Bosne“ Tuzla, fotografije iz privatnog fundusa autora rada profesora historije i geografije Mušović Almira

NEOLIT-MLAĐE KAMENO DOBA

NEOLIT I NEOLITSKA NASELJA NA PODRUČJU TUZLE

Prvi nalaz predmeta iz neolitskog doba u Tuzli poznat je iz 1903. godine. Tada je, prilikom radova na regulisanju Appel Vazca, danas Trga Slobode, iskopano nešto arheološkog materijala, što su bile prve indicije o postojanju neolitskog naselja na području Tuzle. Arheološki materijal se sastojao od tri probušena i podizana čekića, jedne keramičke noge rađene od zemlje sa primjesama sitnog pijeska i jednu ovčicu kuglu koje su upotrebljavale kao tucalo za čit. Približno istovremeno ovi predmeti "kopit Čučić" je dobio de zaključuje da je na prostoru današnje Tuzle postojalo neolitsko naselje čiji su stanovnici, pored tradicionalnog privredništva, koristili i izvore slane vode. Svoja istraživanja o neolitskom naselju u Tuzli objavio je u "Glasniku Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine", broj XX, iz 1908. godine.

Pored interesantnosti i važnosti, ovaj nalaz ipak nije bio dovoljan da pruži podrobijiju obavještenja o vrsti, veličini, bogatstvu i pravoj starosti naselja. Tek 1935. godine iskopano je u Rujarskoj ulici, današnjoj Džafer mahali, dovoljno arheološkog materijala, koji je nedvosmisleno potvrdilo da je u Tuzli bilo veliko i bogato neolitsko seosno naselje, jedno od najstarijih u Evropi.

Neolitsko naselje u Tuzli leži na mjestu uzvišenju koje se proteže s desne strane rijeke Jale. Najveća tačka uzvišenja nalazi se na mjestu gdje je sačinjena Atik džamija. Naselje se prostiralo između današnjeg kina "Mladost" na zapadu i Čeršićke džamije na istoku, odnosno između rijeke Jale na jugu i Muzičke škole na sjeveru.

Pored ostataka seosnih nastambi, na ovom lokalitetu je pronađen bogat arheološki materijal u vidu fragmenata grube keramičke noge i dva posuda, račun, dijelovi tihula posude i drške, zatim fino glazani fragmenti posuda od crne, sive i crvene keramike raznovrsnih ornamenta, sjekire od glatčanog kamena, kameni nožić i strugalice te izradetine od kosti (bila, jela, bodić, rogovi jelena).

Na otkopanom dijelu naselja pronađen je veliki broj životinjskih kostiju, ostaci pšenice i ječma, šljoki od željeznog, rječnički šljoki što dokazuje da su se stanovnici ovog neolitskog naselja bavili lovom, stočarstvom, zemljoradnjom i seljačkim privredom.

Nastanak naselja na području današnje Tuzle još u neolitu, može se dovesti u vezu sa postojanjem izvora slane vode. Potvrda ovog pretpostavi je otkriveno naselje na seosnim mjestima. Naime, neolitskom čovjeku bilo je jednostavnije graditi nastambe na suhom i čvrstom terenu nego praviti sjecnice na slabovima na močvarnom tlu. Na težu varijantu gradnje, vjerovatno su uticali još ekspanzija i strateški razlozi. Jedan od tih razloga su izvori slane vode koji su, zajedno sa rijekom Jalom, doprinijeli da veći dio ovog područja bude močvaran. Podizanjem seosnica, neolitski ljudi su se obzježivali od poplava, a istovremeno kontrolisali i eksploitalisali slane izvore.

Prilikom pretpostavi da je neolitski stanovnik eksploitalisao slane izvore su i pronađeni fragmenti keramičkih posuda grube frakture koje su po mišljenju tadašnjih vrhunskih arheologa služile za ispoljavanje slane vode. Rekonstruisane su dvije posude od kojih je jedna datirana u vrijeme 3.500 godina prije nove ere, a druga u 5.000 godina prije nove ere. Dakle, od neolita do danas, ljudi na prostoru današnje Tuzle proizvode so.

Neolitske posude za ispoljavanje slane vode su dokaz da je seosničko naselje u Tuzli bilo prvo poznato neolitsko naselje čiji su stanovnici eksploitalisali ovaj dragocjeni mineral. Najstarije evropske kulture koje su koristile so, datirane su u bašano doba, što znači da neolitski nalaz u Tuzli pomjera granicu poznavanja i upotrebe soli u ljudskoj ishrani iz doba eneolita u neolit.

Svi nalazi pružaju dokaz o visokoj kulturi stanovništva ovog kraja u doba cvjetanja starih kultura u Blatrimu i Vini.

Nastanak gomjuzlanskog neolitskog naselja u starijem neolitu veže se kao i nastanak gomjuzlanskog naselja za postojanje izvora slane vode. Pored starićevke, u Gornjoj Tuzli susrećemo i ostatke vinčanske kulture.

Članica o postojanju naselja u neolitu na području Tuzle potvrđuju i "Mlića Batum u svom radu "Župa Soli", kao i Ivan Paš u radu "Neolitsko naselje u Tuzli". Oba rada objavljena su nakon arheoloških istraživanja u Rujarskoj ulici u Tuzli, u muzejskom časopisu "Članci i grada za kulturnu istoriju istočne Bosne", broj I, 1957. godine. Neolitsko naselje u Tuzli u svojim radovima spominju i arheolozi Dr. Moje Benac, Dr. Đorđević Čović, Dr. Mladen Grahovac, Mirko Grahovac, Zilka Kujundžić-Vojvodić, Veljko Milić i dr. Također treba istaći, da je neolitsko naselje pronađeno u samom centru današnjeg grada Tuzle, što je jedinstven slučaj jer je to naselje bilo početak kontinuiteta življenja na prostoru današnjeg grada Tuzle kroz sve historijske periode od neolita do danas.

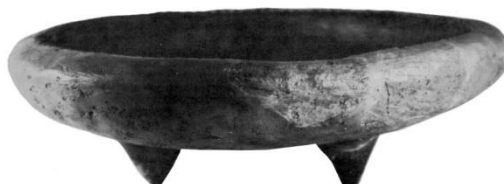
Ostaci keramičkih posuda za ispoljavanje iz neolita (noga posude i fragment ruba posude)

Kamena sjekira iz neolita (lokalitet Trg slobode-stara opština)

Ostaci seosnice na prostoru Džafer mahale (u blizini objekta „Front slobode“)

Neolitska posuda za ispoljavanje

Neolitska posuda za ispoljavanje

Ekrem SAKIĆ, prof.
Prof. dr. sc. Senaid HADŽIĆ

BABIN MEZAR NA LOKALITETU BABINA LUKA U OPĆINI KALESIJA

Apstrakt:

U radu se govori o jednom manje poznatom lokalitetu nadgrobnih spomenika „Staro mezarje“, na lokalitetu Babina Luka u općini Kalesija, posebno o „Babinom mezarju“, koji je u mnogo čemu epigrafski karakterističan. Autor ovo svoje istraživanje zasniva na značaju ovog lokaliteta kao dobra kulturno-historijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine, koji do sada nije istraživan pa otuda ni kategorisan kao kulturno-historijski spomenik. Nakon ukazivanja na značaj epigrafskih spomenika kao historijskih izvora, a koji su do sada nedovoljno istraživani, autor donosi nove podatke o ovom lokalitetu nišana, posebno o „Babinom mezarju“ koji je stavio u fokus svoga istraživanja. Dosadašnja uzgredna i površna osvrtanja na ovaj lokalitet nišana, autor mijenja i dopunjava svojim istraživanjima provedenim na samom lokalitetu. Otkriva da se radi o jednom od raritetnih nišana iz prvih decenija osmanske vladavine, sa ucrtanom šakom i sa uklesanim datumom izrade, a sve to potkrepljuje sa više priloga – karata, skica i fotografija, sve to sa osnovnom namjerom da stručnoj i naučnoj javnosti i čitaocima uopće pruži što realniju predstavu o ovom spomeniku kulture, kako bi nadležne institucije poduzele potrebne aktivnosti da se isti kategoriše i time adekvatno zaštititi.

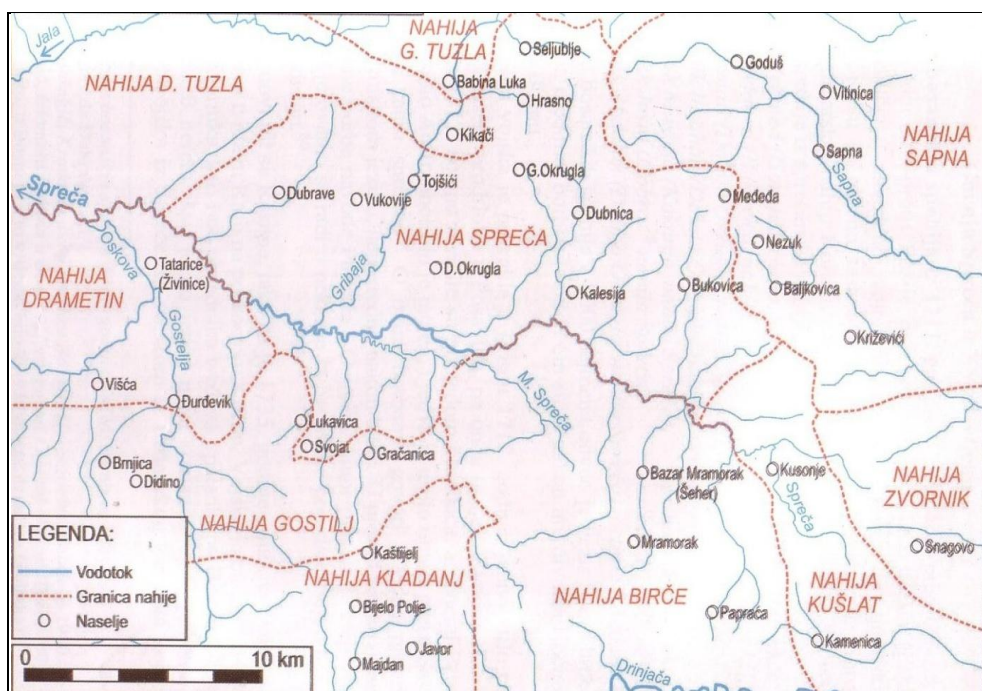
Ključne riječi: *Babina Luka, Kikači, Kalesija, Staro mezarje, Babin mezar, lokalitet, stećci, nišani, muslimanski nišani, epigrafika, bosančica, orijentalna pisma.*

UVODNE NAPOMENE

Seosko naselje Babina Luka ili Haračije, danas pripada Mjesnoj zajednici Kikači, općina Kalesija. Ova dva mjesta su se u prošlosti razvijala odvojeno, jedno pored drugoga, o čemu svjedoče brojni historijski izvori. Između ostaloga prema popisu iz početka osmanske vladavine, tačnije iz 1519. godine,¹ navedena su naselja Babina Luka u nahiji Gornja Tuzla, kao carski has, a Kikači u nahiji Donja Tuzla, također kao sultanov has.²(Vidi Prilog 1).

¹ Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI stoljeću*, Sarajevo, 1975., 51.

² Dževad Tosunbegović, *Gornja Spreča, prilozi za monografiju sa posebnim osvrtom na prošlost kalesijskog područja*, Kalesija, 2007., 26.

Prilog 1. Nahije na području Gornje Spreče u vrijeme osmanske vladavine.³

Naselje Babina Luka locirano je uz rijeku Gribaju uzvodno od ušća Hrašljanske rijeke. Na osnovu više dostupnih popisa iz vremena osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini, može se zaključiti da je u tom razdoblju Babina Luka bila u kontinuitetu naseljeno mjesto, čije je stanovništvo postajalo dominantno muslimansko. Tako je prema prvom osmanskom popisu Zvorničkog sandžaka iz 1533. godine u selu Babina Luka, nahija Gornja Tuzla bilo muslimanskih kuća jedna a hrišćanskih 39, a u selu Kikači, nahija Donja Tuzla, muslimanskih 10 a hrišćanskih 59 kuća.⁴ Prema popisu iz 1600. godine u Babinoj Luci je bilo 17 hrišćanskih i 12 muslimanskih kuća a u Kikačima jedna hrišćanska i 17 muslimanskih kuća.⁵ U vrijeme austro-ugarske uprave, Babina Luka je priključena Općini Kikači. (Vidi Prilog 2). Iznad naselja Babina Luka prema lokalitetu Vis, nalazi se *Staro mezarje* koje je danas prilično zapušteno i zaraslo u šipražje i šumu. (Vidi fotos 1 na kraju ovoga priloga).

Pored mezarja prolazi put koji se po predanjima iz osmanskog perioda zvao Pašin Put, a povezivao je Tuzlu sa Zvornikom. (Vidi fotos 2).

³ Dž. Tosunbegović, *Gornja Spreča*, 75.

⁴ Adem Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka*, Građa, Knjiga XXVI, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1986. godine.

⁵ Navedeno prema: Dž. Tosunbegović, *Gornja Spreča*, 67–68.

O starosti ovog mezarja svjedoči i naziv lokaliteta „Stara kuća“, koji se naslanja na ovo naselje. Prema predanjima, u davna vremena, prema nekima još u srednjem vijeku, žitelje ovog naselja je pomorila kuga, a preživjeli mještani su se pomjerali i nastanili prema dolini rijeke Gribaje. U samom mezarju vidljivi su raznovrsni nadgrobni spomenici iz različitih vremenskih perioda. Među njima dominira mezar sa nišanima, nazvan „Babin mezar“, lociran sa desne strane navedenog puta. Na toj strani, lijevo i desno na dužini od oko 200 metara, postoji veliki broj nišana različitog oblika i iz različitih vremenskih perioda. Tačan broj se ne može utvrditi jer je čitava lokacija sa obje strane puta zarasla u šipražje i šumu. Međutim, ono što je od posebne važnosti za ovo mezarje je činjenica da su svi mezari, pa i *Babin mezar*, okrenuti u pravcu Kible, odnosno jugoistoka. Također, kod svih mezara je primjetno veliko rastojanje između prednjeg i zadnjeg nišana. Uobičajeno je danas da je to rastojanje oko dva metra. Međutim, rastojanje nišana na *Starom mezarju* u Babinoj Luci je preko tri metra. Pretpostavljamo da je *Babin mezar* nastao prvi i da je prilikom postavljanja nišana na ostalim mezarima, kao mjerilo uzeto rastojanje nišana na *Babinom mezarju*.

USMENA TRADICIJA

Današnji lokalitet naselja Babina Luka bogat je usmenim predanjima iz prošlosti njenih mještana. Jedno od predanja (legendi) koje se najčešće spominje jeste haranje kuge i nastanak porodica Selimović i Fatić. Naime, predaja kaže da su tokom obavljanja žetve putem mobe na imanju u Babinoj Luci, 40 žetelaca u podne sjelo kako bi se odmorili i objedovali. U tom momentu je naišla kuga i poharala sve žeteoce osim brata i sestre, koji su se, po ovom predanju, zvali Selim i Fata. Od Selima su kasnije postali Selimovići. Fata se udala tako što se njome oženio neki momak sa strane koji je tu sa njom ostao živjeti. Od njih su vremenom postali Fatići. Ostale familije u Babinoj Luci su Pandurevići - doseljeni iz Tojšića, te Imamovići - porijeklom iz Vukovija koji su se ženidbenom linijom naselili na imanjima Selimovića.⁶

Za mezar, nazvan *Babin mezar*, i za samo mjesto, među stanovništvom mjesne zajednice Kikači postoji nekoliko usmenih predanja. Jedno od najčešće spominjanih je da je baba živjela veoma dugo o čemu postoji i izreka koja se već iz generacije u generaciju prenosi: „O kćeri moja, zovni svoju kćer, neka ona zovne svoju kćer, u kćeri joj plače dijete.“⁷ Ta baba je sahranjena u *Starom mezarju*.

Prednji nišan sa *Babinog mezara* je od 1975. godine, nekoliko puta odvožen sa svog lokaliteta u druga mjesta (Požarnica, Slavinovići, Tuzla i dr.) kao posebna arhitektonska atrakcija, ali je uvijek morao biti vraćen na svoje prvobitno mjesto jer je navodno izazivao nesreće u mjestima gdje se

⁶ Dž. Tosunbegović, *Gornja Spreča*.

⁷ Kazivanje Bege Sakića.

privremeno nalazio. Prema kazivanju *Nezira Fatića* iz Babine Luke, nema pouzdanih podataka o načinu vraćanja nišana. On ukazuje na vjerovanja da se nišan sam vraćao na *Babin mezar*.⁸

Prema predanju nišan je podignut nad mezarom te dugoživuće babe, čiji je mezar nazvan *Babin mezar*, odnosno *Babina ruka*, a čitav lokalitet nazvan je *Babina Luka*. Osim toga u blizini se nalazi i izvor pitke vode nazvan *Bikina voda*.

NADGROBNI SPOMENICI – NIŠANI

U dosadašnjoj stručnoj i naučnoj literaturi o nišanima kao nadgrobnim spomenicima bosanskih muslimana, pisano je veoma malo, tj. sve se manje-više svodi na njihovo registrovanje. To svakako nije slučaj sa istraživanjima srednjovjekovnih nadgrobničkih spomenika–stećaka, koji su u Bosni i Hercegovini – pa i na području općine Kalesija, veoma rasprostranjeni, dobro su istraženi a u posljednje vrijeme i relativno dobro zaštićeni.⁹

Važno je istaći da se između ostaloga nadgrobničkih spomenicima bavi posebna naučna disciplina *Epigrafika*, kao važna pomoćna historijska nauka. Predmet njenog izučavanja su natpisi na tvrdom materijalu općenito, pa otuda i na stećcima, mramorima, nišanima i dr. S obzirom na jezik i pismo kojim su pisani epigrafski spomenici, na prostoru južnoslovenskih zemalja razlikujemo latiničnu, glagoljičnu, ćiriličnu, bosaničnu i arabičnu epigrafiku.¹⁰

Epigrafskim spomenicima muslimana na području Bosne i Hercegovine, posebno natpisima na njima koji su najčešće u formi hronograma, koji su osim izvorno historiografskog značaja i „najraznovrsnija književno-umjetnička, tačnije, pjesnička forma u našoj književnosti na orijentalnim jezicima“,¹¹ bavili su se Evlija Čelebi u svom čuvenom djelu *Putopisi*, potom Hazim Šabanović koji je preveo i ktitički priredio *Putopise*, zatim Salih Sidki Muvekid, Muhamed Enveri Kadić, te Sead Traljić, Alija Bejić, Marko Vego, Šefik Bešliagić, Sejfudin Kemura, Hamdija Kreševljaković, Hivzija Hasandedić i drugi manje poznati autori. Najznačajniji istraživački poduhvat na ovom planu učinio je Mehmed Mujezinović u svojim brojnim istraživačkim radovima, naročito svojim epohalnim djelom *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine* u tri toma.¹²

Prema Mujezinoviću, „najstariji nišani u Bosni i Hercegovini, od polovine XV pa do početka XVII stoljeća, znatno se razlikuju po svojim formama i oznakama na njima od čisto osmanlijsko-islamskih nišana toga doba u drugim regionima.“

⁸ Kazivanje Nezira Fatića.

⁹ Značajan pregled literature o stećcima dao je Šefik Bešliagić u knjizi *Leksikon stećaka*, Sarajevo, 2004., na stranama 191–198.

¹⁰ Azem Kožar, Ivan Balta, *Pomoćne historijske nauke*, Tuzla, 2003., 93.

¹¹ Sulejman Grozdanić (priredio), *Bošnjačka epigrafika*, Sarajevo, 1999., 5.

¹² Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Knjiga I–III, Sarajevo, 1974, 1978, 1980. Ovo djelo imalo je više reprint izdanja, među kojima je za sada posljednje izdanje iz 1998. godine. Za temu ovoga rada od posebnog je značaja Knjiga II u kojoj je obrađena islamska epigrafika istočne i centralne Bosne.

Ovaj autor nišane naznačenog perioda u Bosni i Hercegovini, svrstava u tri kategorije:

1. Nišani forme većih obeliska sa prikraćenim piramidama pri vrhu na kojima je ispupčenje slično polulopti,
2. Nišani većih rustičnih stela koji se završavaju slično uspravnim stećcima sa krovom na dvije vode i
3. Nišani sa nevješto izvedenim turbanima.

Potkrepljujući svoje istraživanje konkretnim primjerima Mujezinović konstatuje da su sve tri skupine nišana najviše zastupljene u centralnoj i istočnoj Bosni. Zajedničke karakteristike svih nišana ovog perioda su arhaičnost oblika, grubo su klesani, imaju oznake „polumjeseca, luka i strijele, polulopti (polujabuka), čomage (didovski štap), tordirane vrpce, sjekire, balti, tubastih mačeva i bajraka.“

Manji broj nišana na sebi ima životinjske ili ljudske figure, ruke ili šake. Na svim nišanima ovih skupina postoje natpisi koji su pisani bosančicom, dok se natpisi na orijentalnim jezicima pojavljuju tek u prvim decenijama XVII stoljeća.¹³ Nišani ove prve, najstarije epohe u Bosni i Hercegovini, prema Mujezinoviću, imaju mnogo zajedničkih elemenata sa srednjovjekovnim nadgrobniim spomenicima-stećcima, a označavaju grobove islamiziranih stanovnika Bosne i Hercegovine. Navedenu tvrdnju autor potkrepljuje i činjenicom da se lokaliteti starih nišana, tj. prve etape, najčešće nalaze u neposrednoj blizini nekropola stećaka, odnosno na njih se nadovezuju.¹⁴

NIŠAN NA BABINOM MEZARU

O nišanu na *Babinom mezaru* na lokalitetu *Staro mezarje* kod Babine Luke ne postoji neko posebno i studiozno istraživanje. Ipak, vrijedni pažnje su podaci objavljeni u sklopu istraživanja šireg područja općine Kalesija od strane autora Dževada Tosunbegovića¹⁵ i koautora Samira Halilovića i Muje Zulića.¹⁶

Dževad Tosunbegović je, u svom naznačenom djelu, pri objašnjenju komunikacija koje su povezivale Gornju Spreču sa okruženjem, ukazao na značaj Pašinog puta koji je povezivao Tuzlu sa Zvornikom, čija je trasa išla „između Kikača i Babine Luke“, a koji je značajno popravljen u vrijeme valije Šerif Osman paše (1861.–1869.). On je, također, sakupio i obznanio više

¹³ Postojanje nišana, u okolini Sarajeva i drugdje u Bosni i Hercegovini, nastalih u XVI stoljeću, na kojima su epitafi pisani na orijentalnim jezicima, ne negira ovu tvrdnju, jer se radi o nišanima „gotovo isključivo skopske provenijencije“, poznatim pod imenom „Ušćupski nišani“ (M. Mujezinović, *Islamska epigrafika*, Knjiga I, 13).

¹⁴ M. Mujezinović, *Islamska epigrafika*, Knjiga I, 10–11. Autor u svom obimnom i studioznom djelu objašnjava karakteristike islamske epigrafike u sljedećim fazama nastanka: u drugoj od početka 17. do početka 18. stoljeća, i trećoj od početka 18. stoljeća do kraja osmanske vladavine u Bosni i Hercegovine 1878. godine, što izlazi iz okvira interesovanja ovoga rada.

¹⁵ Dževad Tosunbegović, *Gornja Spreča, prilozi za monografiju sa posebnim osvrtom na prošlost kalesijskog područja*, Kalesija, 2007.

¹⁶ Samir Halilović, Mujo Zulić, *Kalesija, crtice iz kulturno–historijske prošlosti*, Kalesija, 2003.

podataka koji se tiču demografskih, privrednih i drugih prilika na području Babine Luke i Kikača, kao nahija sa područja Gornje Spreče. Međutim, istraživanje lokaliteta nišana na ovom području nije se nalazilo u sferi njegovih istraživanja.

Koautori Halilović i Zulić su, u naznačenoj publikaciji, prvi registrovali podatke o zadnjem nišanu na *Babinom mezarju* (na *Starom mezarju*) konstatujući: „Nišan sličan srednjovjekovnom stupu, dimenzija 30 x 35 x 50 cm, kvadratnog je oblika, u krovu završava oblikom piramide. Obje bočne strane imaju na sebi pravougaona udubljenja na kojima se, u vrhu, nalaze motivi polujabuka“. ¹⁷ Međutim, ove konstatacije nisu u cjelosti tačne (kada su u pitanju dimenzije zadnjeg nišana), a nisu ni cjelovite jer koautori nisu znali za postojanje prednjeg nišana, koji je epigrafski i historijski najznačajniji, a čemu sam ja posvetio posebnu pažnju. Halilović i Zulić također konstatuju, u duhu naznačenih istraživanja Mehmeda Mujezinovića, da na području općine Kalesija, nišane prelaznog oblika od XV do početka XVII stoljeća koji se završavaju u obliku piramide, nalazimo u Brkića groblju u Dubnici i na *Starom mezarju* u Babinoj Luci.

Čitajući ove dosadašnje spoznaje o lokalitetu nišana *Staro mezarje* osjetio sam potrebu da se pozabavim ovim pitanjem. Prvo sam pristupio organizovanom čišćenju ovog lokaliteta od korova koji se na njemu godinama stvarao. Provjerom sjećanja starijih mještana saznao sam da su oba nišana na Babinom mezarju bila u uspravnom stavu, onako kako su i postavljeni, i neoštećeni sve do 1975. godine. Dvadesetak godina kasnije primijećeno je da nedostaje prednji nišan. Do toga je došlo tako što je usljed eksploatacije pijeska od strane neodgovornih mještana, nišan potkopan, te se zbog toga našao na putu kojim se svakodnevno prolazilo pješice i zapregom. Pošto je nišan postao prepreka za prolazanje neko ga je sklonio na suprotnu stranu puta. Pokazalo se da je čišćenje mezarja bilo od izuzetne važnosti, jer sam tom prilikom u šipražju, tridesetak metara od mezara, pronašao prednji nišan sa *Babinog mezara* te prelomljeni dio zadnjeg nišana koji je bio u zemlji ukopan. Time su se stvorile pretpostavke za detaljnu rekonstrukciju nišana sa *Babinog mezara*.

Što se zadnjeg nišana tiče, a koji su naznačili i koautori Halilović i Zulić, utvrdio sam da je isti prelomljen, tako da jedan dio čini dio nišana iznad zemlje, u dimenzijama koje su oni naznačili, dok je drugi dio bio postavljen u zemlji, tako da tačna dimenzija ovog nišana iznosi 30 x 35 x 100 cm. (Vidi fotos 4).

Znatno interesatniji je prednji nišan Babinog mezara, njegova kompletna visina sa postoljem i polujabukom iznosi 174 cm. Postolje je u nesrazmjeri sa visinom prednjeg nišana, dimenzija 40 x 40 x 15. (Vidi fotos 5). Prednja strana u donjem dijelu iznosi 28 cm dok u gornjem dijelu ispod krova poramide iznosi 38 cm. Zajedno sa zadnjim nišanom veoma sličan je srednjovjekovnom stečku-stubu. Prednja i zadnja strana prednjeg nišana su šire od bočnih strana. Na krovu se završava prikraćenom piramidom na kojoj se nalazi ispupčena polulopta.

¹⁷ S. Halilović, M. Zulić, *Kalesija*, 145–147.

Na prednjoj strani koja je okrenuta prema Pašinom putu, nalazi se motiv otvorene šake sa raširenim prstima što je čest motiv na stećcima. Šaka je široka oko 18 cm a duga oko 33 cm. Iznad šake je uklesan zapis (vjerovatno se radi o datumu izrade) pisan starobosanskim pismom bosančicom. Sam zapis je teško čitljiv te bi kompletan nišan trebalo detaljno očistiti. (Vidi fotos 6). Na prednjoj strani vidljiva su oštećenja motiva otvorene šake. (Vidi fotos 7).

Zadnja strana nišana, koja je okrenuta od puta, nema ukrasa niti bilo kakvih drugih elemenata. Bočne strane nišana su pravougaonog oblika širine oko 30 cm. Na njima se nalaze udubljenja čija je dužina 127 cm, dok je žlijeb dubine četiri cm. Pri vrhu žlijeba nalaze se polulopte s obje bočne strane nišana. (Vidi fotos 8).

Iz svega naprijed naznačenog očividno je da se radi o raritetnom primjerku nišana, koji po svojim motivima, arhitektonici i natpisu, zaslužuje pažnju stručne i naučne javnosti i društva u cjelini. Neophodna je njegova kategorizacija kao spomenika kulture i hitna i adekvatna zaštita.

ZAKLJUČAK

Istraživanju i zaštiti epigrafskih spomenika, pa i onih raritetnih, na području Bosne i Hercegovine nije se poklanjala potrebna pažnja. To ih je izlagalo zubu vremena, tako da su njihova stradanja veoma česta pojava. Tako je bilo u prošlosti a tako je i u današnje vrijeme.

Ipak, zahvaljujući više entuzijazmu pojedinaca i njihovom afinitetu za epigrafska, historijska i druga istraživanja bosanskohercegovačke bliže i dalje prošlosti, a dijelom i organiziranom radu institucija kulture koje se bave pitanjima brige o spomenicima kulture i drugim vrelima naše prošlosti, nastala su i obznanjena su određena istraživanja iz ove oblasti i tako udareni temelji i stvorene pretpostavke za daljnja seriozna kulturološka istraživanja. Pozitivan primjer takvoga individualnog napora na tom planu su, svakako, istraživanja koja je iz oblasti islamske epigrafike izvršio, a potom u tri toma objavio, Mehmed Mujezinović. To je davalo podsticaja i drugima, profesionalcima i amaterima, da posvete više pažnje istraživanjima spomenika kulture iz svojeg okruženja, kakva su i ona provedena na području općine Kalesija.

Nedostatnost saznanja o lokalitetu nišana na Starom mezarju u Babinoj Luci, posebno potreba da se isti stavi pod zaštitu države, opredijelila su me da nastavim tamo gdje su prije mene neki istraživači stali. Napravio sam plan istraživanja i pristupio njegovoj realizaciji. Pri tome sam došao do novih spoznaja. Rekonstruisao sam Babin mezar na ovom lokalitetu, koji je po mnogo čemu karakterističan, odnosno raritetan. Posebno je značajno pronalaženje prednjeg nišana, koji je po ornamentici (uklesana šaka) i po natpisu, koji je kratak i vjerovatno sadrži samo datum ali ne i neki epitaf, zaista raritetan, kakav ne postoji na širem području sjeveroistočne Bosne. Nastao je u vrijeme prve etape nastanka nišana (mramora) kao nadgrobnih spomenika muslimana, a što se datira u razdoblje 16.-tog stoljeća, tj. na prelazu iz srednjovjekovnog u osmansko

razdoblje naše prošlosti. Radi se o rijetkom kulturno-historijskom spomeniku čije postojanje ukazuje na duži kontinuitet življenja stanovništva u Babinoj Luci i šire, o čemu su stoljećima prenošena usmena predanja starijih na mlađe generacije. Očekivati je da će te nove spoznaje doprinijeti daljnjim istraživanjima spomenika kulture kojima je bogata naša okolina, a što bi trebalo rezultirati njihovom adekvatnom institucionalnom zaštitom.

Fotos 1. Pogled na lokalitet „Staro mezarje“ (snimio Ekrem Sakić)

Fotos 2. Pogled na trasu puta Tuzla –Zvornik pored „Starog mezarja“ (snimio E. Sakić)

*Fotos 3. Prvobitno mjesto na kojem se nalazio nišan sa „Babinog mezara“.
(snimio E. Sakić).*

Fotos 4. prelomljeni zadnji nišan „Babinog mezara“ (snimio E. Sakić)

Fotos 5. Prednja strana nišana na „Babinom mezaru“. (snimio E. Sakić)

Fotos 6. Prednja strana nišana sa motivom otvorene šake i zapisom na bosančici. (snimio E. Sakić).

Fotos 7. Oštećenja motiva otvorene šake. (snimio E. Sakić).

Fotos 8. Bočna strana prednjeg nišana sa žlijebom i poluloptom. (snimio E. Sakić)

Prilog 2. Kopija austrougarskog Katastarskog plana Babine Luke (Arhiva Geodetske uprave Općine Kalesija)

Mr. sc. Sanel TUFEKČIĆ

***PRIRODNO KRETANJE I REPRODUKCIJA STANOVNIŠTVA OPĆINE
SREBRENİK U DRUGOJ POLOVINI XX I U PRVOJ DECENIJI XXI
STOLJEĆA***

SAŽETAK

U radu su prikazane promjene u kretanju ukupnog broja stanovnika i karakteristike prirodnog kretanja i reprodukcije stanovništva na području općine Srebrenik. Kretanje ukupnog broja stanovnika općine Srebrenik tretirano je kroz popise koji su izvršeni od 1948. do 1991. godine i procjene za period od 1996. do 2008. godine. Od 1948. godine stanovništvo ove općine stalno se povećavalo i do 1991. godine skoro je udvostručeno. Najveća godišnja stopa rasta stanovništva ostvarena je u međupopisnom periodu od 1953 - 1961. godine kada je iznosila 2,0 %. Prema procjeni, u 2008. godini, općina Srebrenik je imala 43.078 stanovnika. U periodu između 1961. i 2008. godine, u općini Srebrenik je izražena tendencija smanjivanja broja živorođene djece i prirodnog priraštaja stanovništva, uz promjenjivo kretanje broja umrlih. Sličan trend imalo je i kretanje stope nataliteta i mortaliteta. U poslijeratnom periodu tj. nakon 1996. godine, opadajuće stope nataliteta i povećanje stopa mortaliteta dovele su do jačeg smanjivanja stope prirodnog priraštaja u općini Srebrenik. Stanovništvo općine Srebrenik danas karakteriše opadajuća reprodukcija tj. reprodukcija koja više ne osigurava generacijsko obnavljanje ukupnog stanovništva.

Ključne riječi: prirodno kretanje, reprodukcija, stanovništvo i općina Srebrenik.

UVOD

Prirodno kretanje stanovništva je jedna od dvije osnovne odrednice ukupnog kretanja stanovništva neke zemlje ili kraja (druga odrednica je mehaničko kretanje stanovništva).

Osnovne komponente prirodnog kretanja stanovništva su natalitet ili rodnost i mortalitet ili smrtnost stanovništva. Natalitet je pozitivna komponenta prirodnog kretanja stanovništva koja djeluje na porast stanovništva. Natalitet predstavlja broj živorođenih u određenom vremenskom periodu, na određenom području. Za mjerenje nataliteta obično se uzima opća stopa nataliteta, koja se dobija iz odnosa između broja živorođenih i ukupnog broja stanovnika u jednoj

godini. Najčešće se izračunava na 1000 stanovnika. Ovako izračunata opća stopa nataliteta naziva se općom stopom efektivnog nataliteta, za razliku od stope ukupnog nataliteta, kada se uzima u obzir i broj mrtvorodene djece.

Mortalitet predstavlja negativnu komponentu prirodnog i ukupnog kretanja stanovništva koja utječe na smanjivanje ukupnog broja stanovnika. Mortalitet je broj umrlih u određenom razdoblju, na određenom području. Opća stopa mortaliteta se izračunava kao količnik broja umrlih u toku godine i broja stanovništva sredinom godine i množi se sa 1000. Razlika između broja živorođenih i broja umrlih stanovnika u određenom periodu je prirodni priraštaj. U pravilu prirodni priraštaj je pozitivan (višak broja živorođenih nad brojem umrlih).

Međutim, sve češće se pojavljuje i obrnuta situacija u kojoj je broj umrlih veći od broja živorođenih i u tom slučaju govorimo o prirodnom smanjenju stanovništva ili o prirodnoj depopulaciji. Kada imamo situaciju da se broj živorođenih u određenom razdoblju izjednačava sa brojem umrlih onda se radi o nultom priraštaju ili prirodnoj stagnaciji stanovništva.

Reprodukcija stanovništva podrazumijeva proces obnavljanja stanovništva ili proces obnavljanja generacija unutar stanovništva preko rađanja i umiranja.¹ To je šire poimanje reprodukcije stanovništva. U užem smislu pojam reprodukcije odnosi se samo na obnavljanje ženskog stanovništva s obzirom na neposrednu ulogu ženskog stanovništva u procesu reprodukcije.

U tekstu koji slijedi prikazat ćemo promjene u kretanju ukupnog broja stanovnika i karakteristike prirodnog kretanja i reprodukcije stanovništva na području općine Srebrenik u drugoj polovini XX i u prvoj deceniji XXI stoljeća.

KRETANJE UKUPNOG BROJA STANOVNIKA OPĆINE SREBRENIK

Prema popisu iz 1991. godine na području općine Srebrenik, koja obuhvata površinu od 248 km², živjelo je 40.896 stanovnika ili prosječno 164,9 st/km². Te godine, stanovništvo općine Srebrenik činilo je 0,94 % od ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine. Prema procjeni, u 2008. godini, općina Srebrenik je imala 43.078 stanovnika.

Kretanje ukupnog broja stanovnika općine Srebrenik tretirano je kroz popise koji su izvršeni od 1948. do 1991. godine i procjene za period od 1996. do 2008. godine. Ta dinamika stanovništva između 1948. i 2008. godine je imala sljedeći tok (Tabela 1).

¹ Pod pretpostavkom univerzalnog braka i odsutnosti fiziološkog steriliteta, obnavljanje se stanovništva ostvaruje ako svaka žena u fertilnoj dobi u prosjeku rodi nešto više od dvoje djece. Dakle, kritična brojčana vrijednost totalne stope fertiliteta iznosi 2,1 (prosječno djece po jednoj ženi u fertilnoj dobi) kojom je osigurana jednostavna reprodukcija stanovništva u smislu obnavljanja generacija. Ako je totalna stopa fertiliteta veća od 2,1 znači da je u pitanju proširena reprodukcija, a ako je ta stopa manja od 2,1 znači da u dotičnom stanovništvu više nije osigurana jednostavna reprodukcija stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999: 230).

Tabela 1. Broj stanovnika općine Srebrenik u popisima stanovništva nakon II svjetskog rata i prema procjeni za period od 1996. do 2008. Godine

<i>Godina</i>	<i>Broj stanovnika</i>	<i>Indeks rasta</i>	<i>Gustina naseljenosti</i>
1948.	22.019	100,0	88,7
1953.	23.966	108,8	96,6
1961.	28.178	127,9	113,6
1971.	33.620	152,7	135,6
1981.	38.070	172,9	153,5
1991.	40.896	185,7	164,9
1996.	44.461	201,9	179,3
1997.	36.480	165,7	147,1
1998.	40.427	183,6	163,0
1999.	41.196	187,1	166,1
2000.	41.533	188,6	167,5
2001.	41.830	189,9	168,7
2002.	42.033	190,9	169,5
2003.	42.218	191,7	170,2
2004.	42.351	192,3	170,8
2005.	42.531	193,2	171,5
2006.	42.723	194,0	172,3
2007.	42.890	194,8	172,9
2008.	43.078	195,6	173,7

Izvor: RZS, Statistički godišnjaci SR Bosne i Hercegovine, 1972, 1981, 1991. godine; DZS, Statistički godišnjak Republike Bosne i Hercegovine 1992. godine; FZS, Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2009. godine; Prostorni plan za područje Tuzlanskog kantona 2005 – 2025, Tuzla: PrintCom, 2008. godine

Iz navedenih podataka u Tabeli 1. vidljivo je da se od 1948. godine stanovništvo općine Srebrenik stalno povećavalo i do 1991. godine skoro je udvostručeno (broj stanovnika se povećao ukupno za 18877 ili za 85,7 %). Rast stanovništva u pojedinim međupopisnim periodima nije bio ujednačen. Na početku posmatranog perioda od 1948. do 1953. godine godišnja stopa rasta stanovništva općine iznosila je 1,7 %, dok je najveća stopa rasta ostvarena u međupopisnom periodu od 1953 do 1961. godine kada je iznosila 2,0 %. Nakon toga došlo je do usporavanja godišnje stope rasta stanovništva, pa je u periodu od 1981 do 1991. godine imala godišnju vrijednost od 0,7 %.

Ratna razaranja za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992 – 1995. godine) dovela su do izrazitih promjena u demografskoj situaciji i demografskim komponentama razvoja. Došlo je do velikih pomjeranja stanovništva u prostoru, kako unutar Tuzlanskog kantona, tako i u cijeloj Bosni i

Hercegovini, što je imalo utjecaja i na stanje u općini Srebrenik. Zbog ratnih stradanja i velikog broja izbjeglih u periodu od 1992 do 1995. godine, došlo je do smanjenja broja stanovnika u Bosni i Hercegovini. Rezultat toga je i pad gustine naseljenosti na državnom nivou sa 85,2 st / km² u 1991. godini na 75,1 st / km² u 2004. godini. S obzirom da općina Srebrenik najvećim dijelom svog teritorija nije bila direktno uključena u ovaj rat, ostala je pošteđena od većeg stradanja i progona domaćeg stanovništva. Istovremeno na području ove Općine našlo je privremeni ili stalni smještaj brojno stanovništvo koje je bilo prognano iz drugih krajeva naše zemlje. Kao direktna posljedica rata, u 2000. godini, broj raseljenih iz drugih krajeva Bosne i Hercegovine sa privremenim ili stalnim boravkom u općini Srebrenik bio je 8.116 lica. Istovremeno, broj raseljenih sa područja općine Srebrenik, a koji su prije rata imali stalno prebivalište na području Općine, iznosio je 2.682 lica. Sve to je utjecalo da se broj stanovnika u općini Srebrenik i dalje povećavao (u odnosu na 1991. godinu samo je u 1997 i 1998. godini u općini Srebrenik zabilježen manji broj ukupnog stanovništva), što je imalo odraza i na gustinu naseljenosti, koja je u 2008. godini iznosila 173,7 st/km². Godišnja stopa rasta stanovništva općine Srebrenik između 1999 - 2008. godine iznosila je 0,5 %.

PRIRODNO KRETANJE STANOVNIŠTVA OPĆINE SREBRENİK

Navedene karakteristike dinamike stanovništva općine Srebrenik rezultat su pozitivnog prirodnog kretanja stanovništva, uz opadajuću tendenciju stopa nataliteta i prirodnog priraštaja stanovništva i uravnotežavanja stopa mortaliteta, negativnog migracijskog salda i djelovanja posljednjeg rata (1992 – 1995. godine).

Smanjenje stope prirodnog priraštaja u općini Srebrenik je rezultat značajnih demografskih promjena u Bosni i Hercegovini. U svom razvoju stanovništvo Bosne i Hercegovine je u toku šezdesetih godina ušlo u centralnu tranzicijsku podetapu (u demografskoj se teoriji stopa nataliteta od 30 promila smatra graničnom stopom za prijelaz iz rane u centralnu tranzicijsku podetapu), a od 1973. godine u kasnu tranzicijsku podetapu koju karakteriše stopa nataliteta ispod 20 promila i koja lagano pada, stopa mortaliteta koja je uglavnom na niskoj razini i teži uravnoteženju, te izrazita migraciona kretanja. Znajući karakteristike podetape centralne i kasne tranzicije, može se reći da je krajem sedamdesetih godina stanovništvo općine Srebrenik u svom razvoju prešlo u podetapu kasne tranzicije, a u poslijeratnom razdoblju (nakon 1995. godine) dostiglo je razinu stope nataliteta karakterističnu za posttranzicijsku etapu.

Kretanje osnovnih komponenti prirodnog kretanja stanovništva u općini Srebrenik i Bosni i Hercegovini od 1961. do 2008. godine pokazuje sljedeća tabela. Podaci u Tabeli 2. dati su komparativno za općinu Srebrenik i za Bosnu i Hercegovinu.

Tabela 2. Prirodno kretanje stanovništva općine Srebrenik i Bosne i Hercegovine (od 1996. godine podaci se odnose na Federaciju BiH) između 1961. i 2008. godine

God.	Broj živorođenih		Broj umrlih		Prirodni priraštaj		Stope (na 1000 stanovnika)					
							Nataliteta		Mortalite ta		Prirodnog priraštaja	
	Sreb .	BiH	Sreb .	BiH	Sreb .	BiH	Sreb .	BiH	Sre b. H	Bi H	Sreb .	BiH
1961.	1187	108076	300	29413	887	78663	41,9	32,9	10,6	8,9	31,3	24,0
1962.	1096	106826	275	31087	821	75739	37,8	32,0	9,5	9,3	28,3	23,0
1963.	1109	104240	240	29161	869	75079	37,0	30,8	8,0	8,6	29,0	21,0
1964.	1041	101147	262	29846	779	71301	33,6	29,5	8,4	8,7	25,2	20,0
1965.	1083	101351	260	27814	823	73537	33,8	29,2	8,1	8,0	25,7	20,0
1966.	986	97689	213	25132	773	72557	29,9	27,7	6,4	7,1	23,5	20,0
1967.	934	92972	223	26195	711	66777	28,3	26,0	6,7	7,3	21,6	18,0
1968.	892	89184	226	26036	666	63148	26,3	24,7	6,7	7,2	19,6	17,0
1969.	888	87690	216	27805	672	59885	27,2	23,9	6,6	7,6	20,6	16,0
1970.	902	79296	251	26355	651	52932	27,2	21,4	7,6	7,1	19,6	14,0
1971.	910	82694	224	24915	686	57774	26,9	21,9	6,6	6,6	20,3	15,0
1972.	876	82068	220	26844	656	55224	25,5	21,5	6,4	7,1	19,1	14,5
1973.	853	77896	222	24672	631	53224	24,4	20,1	6,3	6,4	18,1	13,7
1974.	799	77833	167	23661	632	54172	22,3	19,8	4,6	6,1	17,6	13,8
1975.	805	78844	189	25571	616	53273	22,1	19,8	5,2	6,5	16,9	13,4
1976.	830	79061	225	25178	605	53893	22,4	19,6	6,0	6,4	16,4	13,0
1977.	746	75669	186	24821	560	50848	19,8	18,5	4,9	6,2	14,9	12,3
1978.	700	73306	203	26016	497	47290	18,3	17,7	5,3	6,5	13,0	11,3
1979.	682	71120	241	25370	441	45750	17,9	17,0	6,3	6,2	11,6	11,3
1980.	705	70928	207	26115	498	44813	18,7	17,3	5,5	6,4	13,2	10,9
1981.	672	71031	208	26222	464	44809	17,6	17,2	5,4	6,3	12,1	10,8
1982.	724	73375	213	26775	511	46600	18,6	17,7	5,5	6,4	13,1	11,2
1983.	738	74296	240	29999	498	44297	18,9	17,8	6,1	7,1	12,8	10,6
1984.	790	74539	234	29465	556	45493	20,0	17,7	5,9	6,9	14,1	10,8
1985.	697	72722	211	28966	487	43756	17,4	17,2	5,3	6,8	12,1	10,4
1986.	675	71203	249	29127	426	42076	16,7	16,8	6,2	6,8	10,5	9,9
1987.	667	70898	267	29382	400	41516	16,3	16,6	6,5	6,9	9,8	9,7
1988.	695	70711	247	29559	448	41152	17,4	16,5	6,2	6,9	11,2	9,6
1989.	646	66809	232	30383	414	36426	16,0	15,5	5,8	7,0	10,2	8,4
1990.	660	66952	307	29093	353	37859	16,3	15,4	7,6	6,7	8,7	8,7
1991.	689	65430	278	31411	411	34019	16,8	14,9	6,8	7,2	10,0	7,8
1996.	513	34331	148	14221	365	20110	11,5	15,2	3,3	6,3	8,2	8,9
1997.	488	34304	160	16120	328	18184	13,4	14,6	4,4	6,9	9,0	7,7
1998.	456	31480	181	16210	275	15270	11,3	14,1	4,5	7,3	6,8	6,8
1999.	453	27964	175	16108	278	11856	11,0	12,3	4,2	7,1	6,8	5,2
2000.	501	25372	256	17112	245	8260	12,1	11,0	6,2	7,4	5,9	3,6

2001.	512	24018	221	16891	291	7127	12,2	10,4	5,3	7,3	6,9	3,1
2002.	483	23251	283	17175	200	6076	11,5	10,0	6,7	7,4	4,8	2,6
2003.	451	23168	264	18259	187	4909	10,7	10,0	6,3	7,9	4,4	2,1
2004.	393	22250	260	18350	133	3900	9,3	9,6	6,1	7,9	3,2	1,7
2005.	455	21934	275	19293	180	2641	10,7	9,4	6,5	8,3	4,2	1,1
2006.	452	21602	260	18678	192	2924	10,6	9,3	6,1	8,0	4,5	1,3
2007.	431	21715	264	19428	167	2287	10,0	9,3	6,2	8,3	3,8	1,0
2008.	473	22920	285	19480	188	3440	10,9	9,8	6,6	8,3	4,3	1,5

Izvori: RZS, Statistički godišnjaci SR Bosne i Hercegovine, 1972, 1981, 1991. godine; DZS, Statistički godišnjak Republike Bosne i Hercegovine 1992. godine; FZS, Statistički godišnjak/ljetopis Federacije Bosne i Hercegovine 2009. godine; Prostorni plan za područje Tuzlanskog kantona 2005 – 2025, Tuzla: PrintCom, 2008. godine

Podaci prikazani u Tabeli 2. pokazuju da su stope nataliteta na području općine Srebrenik uglavnom veće od stope nataliteta u Bosni i Hercegovini dok su stope mortaliteta manje u odnosu na bosanskohercegovački prosjek. Zbog toga su stope prirodnog priraštaja ove općine znatno veće nego u Bosni i Hercegovini u cjelini.

U periodu između 1961. i 2008. godine, u općini Srebrenik je izražena tendencija smanjivanja broja živorođene djece i prirodnog priraštaja stanovništva, uz promjenjivo kretanje broja umrlih (kretao se u rasponu od 148 u 1996. do 307 u 1990. godini). Broj živorođene djece smanjio se u tom periodu za ukupno 714 (za 60 %). Od 1961. do 1974. godine, broj umrlih opada i smanjio se za ukupno 133 (za 44 %), a naročito se u ovom periodu smanjio broj umrle dojenčadi i to sa 127 umrle dojenčadi u 1961. godini na 32 umrle dojenčadi u 1974. godini. Nakon 1974. godine pa sve do 1991. godine broj umrlih je rastao i povećao se za 111 (66 %). U trinaest godina poslije rata broj umrlih se povećao za ukupno 137 (za 93 %), što je rezultat pojačanog starenja stanovništva. Sličan trend imalo je i kretanje stope nataliteta i mortaliteta. Naime, za nepunih pedeset godina stopa nataliteta je smanjena za gotovo četiri puta (sa 41,9 promila na 10,9 promila), dok je stopa mortaliteta smanjena znatno slabije (sa 10,6 promila na 6,6 promila), uz stalno osciliranje vrijednosti stopa. Visoka stopa nataliteta² u općini Srebrenik zabilježena je u periodu 1961 - 1972. godine, dok je u Bosni i Hercegovini ta stopa vezana za period 1961 - 1967. godine. Srednja stopa nataliteta u općini Srebrenik i u Bosni i Hercegovini vezana je za sedamdesete i osamdesete godine XX stoljeća. Osnovna karakteristika perioda od 1996. do 2008. godine jeste niska stopa nataliteta i u općini Srebrenik i u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Najmanja stopa mortaliteta u općini Srebrenik prije minolog rata (1992 - 1995. godine), zabilježena je 1974. godine 4,6 promila, a najveća 1961. godine

² Prema M. Friganoviću (1990) izdvajaju se uopćeno tri tipa nataliteta: niski, do 15 promila godišnje, srednji, od 16 do 25 promila i visoki, s više od 25 promila godišnje.

kada je imala vrijednost od 10,6 promila i bila rezultat velikog broja umrle dojenčadi. Bosna i Hercegovina najnižu stopu mortaliteta ima u 1974. godini 6,11 promila, a najvišu u 1962. godini 9,32 promila. U periodu 1996 - 2008. godine u općini Srebrenik stopa mortaliteta se povećava i kreće u vrijednostima od 3,3 promila do 6,6 promila.

Usporedba broja živorođenih i umrlih između 1961. i 1991. godine na području općine Srebrenik pokazuje da je smanjenje broja živorođenih bilo brže nego smanjenje broja umrlih (u pojedinim godinama broj umrlih se i povećavao), što je uvjetovalo konstantno smanjivanje prirodnog priraštaja stanovništva. U 1961. godini prirodni priraštaj općine Srebrenik iznosio je 887, a u 1991. godini iznosio je 411, tako da je on u 1991. godini činio 46 % od njegovog broja u 1961. godini. Stope prirodnog priraštaja³ na području općine Srebrenik imaju vrijednosti koje odgovaraju vrlo visokoj (obilježavaju šesdesete godine i 1971. godinu XX stoljeća), visokoj (vezane su za prvu polovinu sedamdesetih godina), umjerenoj (obilježavaju drugu polovinu sedamdesetih godina, osamdesete godine, početak devedesetih godina i period od 1996. do 2001. godine) i, u posljednjih sedam posmatranih godina niskoj stopi prirodnog priraštaja (od 2002. do 2008. godine). Ona je na početku posmatranog perioda iznosila 31,3 promila da bi 1991. godine iznosila 10,0 promila, što znači da se smanjila za više od tri puta. Smanjivanje prirodnog priraštaja do 1991. godine je, prema tome, direktno uslovljeno smanjenjem opće stope nataliteta, odnosno fertiliteta stanovništva što je uzrok starenja ukupnog stanovništva kao i smanjenjem, odnosno uravnoteženjem, stope mortaliteta, koje je posljedica porasta stope doživljenja i povećanog stepena zdravstvene zaštite. Nakon rata tj. u periodu između 1996. i 2008. godine, opadajuće stope nataliteta i povećanje stopa mortaliteta dovele su do jačeg smanjivanja stope prirodnog priraštaja i u općini Srebrenik i u Federaciji Bosne i Hercegovine.⁴ To je posljedica nepovoljnih ekonomskih prilika i političke nestabilnosti u zemlji, nemogućnosti zapošljavanja, loših uslova života, nemogućnosti rješavanja osnovnih egzistencijalnih potreba i neodgovarajuće zdravstvene zaštite.

REPRODUKCIJA STANOVNIŠTVA OPĆINE SREBRENİK

Kada je u pitanju biološka reprodukcija, onda se za stanovništvo općine Srebrenik može reći da ga danas karakteriše opadajuća reprodukcija tj.

³ Iz široke svjetske ljestvice mogu se generalizirati četiri tipa prirodnog priraštaja: 1. vrlo visoki (više od 20 promila), 2. visoki (15-20 promila), 3. umjereni (5-14 promila) i 4. niski (manje od 5 promila godišnje) (Friganović, 1990)

⁴ Na opadanje stope nataliteta u navedenom periodu na području općine Srebrenik značajno je utjecala i bračnost, s obzirom da se glavnina djece rađa u braku. Broj sklopljenih brakova na hiljadu stanovnika na području ove općine, u periodu poslije minolog rata, smanjio se u odnosu na broj sklopljenih brakova krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća. Godine 1988. bilo je 9,2 sklopljenih brakova na hiljadu stanovnika; 1989. godine 7,4; 1990. godine 7,1; 1991. godine 7,4 (DZS, Statistički godišnjak Republike Bosne i Hercegovine 1992); 1998. godine 3,9; 2001. godine 5,1; 2003. godine 5,5; 2005. godine 4,5; 2008. godine 4,8.

reprodukcija koja više ne osigurava generacijsko obnavljanje ukupnog stanovništva. Stopa reprodukcije se smanjuje kao posljedica smanjenja nataliteta, koje prati općinu Srebrenik u posljednjih pedeset godina. Bruto stopa fertiliteta⁵ kao približni pokazatelj generacijskog obnavljanja ukupnog stanovništva, muškog i ženskog, u 1961. godini iznosila je 6,1 (prosječno djece po jednoj ženi u fertilnoj dobi⁶) i bila znatno iznad granične razine od 2,1 koja je potrebna za generacijsko obnavljanje ukupnog stanovništva. Od tada se ta stopa izuzetno brzo smanjivala i u 1991. godini se približila kritičnoj razini od 2,1 tj. iznosila je 2,28 (u 1971. godini iznosila je 3,86, a u 1981. godini 2,32). Danas je ona ispod brojčane vrijednosti od 2,1 što nam pokazuje stopa nataliteta koja je od 1996. godine pala ispod razine od 14 promila, a stopa nataliteta od 14 promila, inače je minimum koji osigurava obnavljanje generacija i približno odgovara bruto stopi fertiliteta od 2,1.⁷ I pored činjenice da više nije osigurana jednostavna reprodukcija stanovništva u smislu obnavljanja generacija (tj. nakon 1995. godine u općini Srebrenik započeo je proces generacijske depopulacije ukupnog stanovništva⁸), ukupan broj stanovnika u općini Srebrenik još uvijek raste, zahvaljujući redistribuciji ukupnog porasta stanovništva po velikim starosnim grupama u korist povećanja stanovništva u radnoj dobi i posebno starog stanovništva zbog produljenja života. Tako se u starosnoj strukturi stanovništva⁹ općine Srebrenik od 1961. godine broj stanovnika u starosnoj grupi 0 - 14 stalno smanjuje ne samo po udjelu u ukupnom stanovništvu, već od 1971. godine i po broju. Broj mladih u 1961. godini iznosio je 11947 ili 42,4 %; u 1971. godini 13162 ili 39,3 %; u 1981. godini 11670 ili 30,7 %; u 1991. godini 10160 ili 25,5 %, a prema procjeni Federalnog zavoda za statistiku u 2008. godini broj mladih je iznosio 8425 ili

⁵ Budući da na raspolaganju nismo imali tablice fertiliteta i specifične stope fertiliteta po petogodišnjim dobnim skupinama ženskog stanovništva općine Srebrenik, za potrebe ovog rada, umjesto totalne stope fertiliteta, kao zamjenski (približni) pokazatelj prosječnog broja djece u porodici, izračunavali smo bruto stopu fertiliteta koja se računa po formuli:

$$fb = \frac{N}{Pf(15-49)} = \frac{35 \cdot \text{broj rođene djece}}{\text{broj ženskog stanovništva u dobi od 15. do 49. godina}}$$

⁶ Smatra se, najčešće, da se razdoblje u kojemu je žena sposobna da rađa kreće u prosjeku između 15 i 49 godina. Kod muškaraca fertilno razdoblje je dulje i kreće se u prosjeku između 15 i 64 godina (Wertheimer-Baletić, 1999: 209).

⁷ Totalna stopa fertiliteta u Bosni i Hercegovini u 2008. godini iznosila je 1,24 (Statistički godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine, 2009).

⁸ Proces generacijske depopulacije ukupnog stanovništva dugoročno je nepovoljan, kako za reprodukciju ukupnog stanovništva, tako i za reprodukciju pojedinih funkcionalnih dobnih grupa (žena u fertilnoj dobi, radne snage, mladih u srednjoškolskoj dobi, u studentskoj dobi, itd). On direktno djeluje i ubrzava prijelaz dobne strukture iz stacionarnog u regresivni tip, dakle uvjetuje tzv. inverziju dobne piramide, te indicira buduće smanjivanje stanovništva u fertilnoj dobi, tj. smanjenje broja budućih roditelja (Wertheimer-Baletić, 1999: 602).

⁹ Starosna struktura stanovništva je temeljna demografska struktura za reprodukciju stanovništva i radne snage, koja direktno odražava dosadašnji razvoj stanovništva, iskazuje obilježja sadašnjeg stanja i određuje budući razvoj stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999: 608).

20,4 % u ukupnom stanovništvu. Istovremeno se stanovništvo u starosnoj grupi od "65 i više godina" brzo povećava, i po broju i po udjelu (1961. godine 717 (2,5 %); 1971. godine 1281 (3,8 %); 1981. godine 1817 (4,8 %); 1991. godine 2207 (5,5 %); 2008. godine 4745 (11,5 %)).¹⁰ Ovi podaci jasno pokazuju da u općini Srebrenik, s jedne strane, pola stoljeća traje smanjivanje broja mladog stanovništva koje je osnova buduće reprodukcije ukupnog stanovništva, a s druge strane, izrazito je porastao broj i udjel starog stanovništva koje smanjuje (slabi) reproduktivni potencijal ukupnog stanovništva. Prosječna starost stanovništva općine Srebrenik iznosila je 1961. godine 22 godine za muškarce, a 23,3 godine za žene; 1971. godine 22 godine za muškarce, a 25 godina za žene; 1981. godine 26,5 godina za muškarce, a 28 godina za žene; 1991. godine 29,9 godina za muškarce, a 32 godine za žene. Dakle, prosječna starost je stalno rasla što je, također, pokazatelj porasta udjela u ukupnom stanovništvu zrelog kao i starog stanovništva. S obzirom da proces starenja počinje kad prosječna starost stanovništva iznosi 30 godina, proizilazi da se stanovništvo općine Srebrenik 1991. godine nalazilo na sredini perioda između zrelog i starog stanovništva dok je danas već zašlo u proces starenja.

Od 1991. do 2008. godine indeks starenja stanovništva¹¹ općine Srebrenik porastao je sa 21,7 % na 56,3 %. O tome koliko je stanovništvo općine Srebrenik odmaklo u procesu starenja u poslijeratnom periodu najjasniju sliku će pokazati podaci koji se dobiju nakon novog popisa stanovništva. Prema tome, na osnovu prikazanih karakteristika prirodnog kretanja, reprodukcije stanovništva i promjena u starosnoj strukturi, može se zaključiti da je današnja demografska situacija na području općine Srebrenik dosta nepovoljna.¹² Još je

¹⁰ Broj i udio stanovništva u starosnoj grupi 15-64 godine u ukupnom stanovništvu imao je sljedeće vrijednosti: 1961. godine 15499 ili 55 %; u 1971. godini 19045 ili 56,9 %; u 1981. godini 20791 ili 54,7 %; u 1991. godini 27438 ili 68,9 %; u 2008. godini 28155 ili 68 %.

¹¹ Indeks starenja (Xs) je jedan od pokazatelja starosti stanovništva. On pokazuje broj starih "60 i više godina" prema broju stanovnika starih 0 - 20 godina.

$$Xs = \frac{P(60+)}{P(0-20)} 100 \qquad Xs = \frac{P(65+)}{P(0-20)} 100$$

Ovaj se indeks izračunava i kao kvocijent kontigenta "65 i više godina" prema kontigentu 0 - 15 godina, ovisno o tome koje se dobne granice uzimaju za kontigent mladih i za starački kontigent. Kritična vrijednost indeksa starenja iznosi 40,0 % ili 0,40. Smatra se kad indeks starenja prijeđe tu vrijednost da je dotično stanovništvo već zašlo u proces starenja (Wertheimer-Baletić, 1999: 373). Indeks starenja stanovništva općine Srebrenik za 1991. i 2008. godinu izračunat je po izrazu:

$$Xs = \frac{P(65+)}{P(0-14)} 100$$

¹² Ako pri tome uzmemo u obzir i činjenicu da su demografski podaci iz popisnih godina redovno pokazivali da je općina Srebrenik bilježila negativan migracijski saldo, to onda još više produbljuje nepovoljnu demografsku situaciju na području ove općine. Naime, na području općine Srebrenik u popisnim godinama zabilježeni su znatno manji brojevi ukupnog stanovništva

nepovoljnije stanje kada se uzme u obzir prostor cijele Bosne i Hercegovine. Zbog osjetnog pada nataliteta Bosni i Hercegovini sve više prijete „bijela kuga“. U poslijeratnom periodu stopa prirodnog priraštaja u stalnom je padu, a prije četiri godine prvi put je bila negativna. Prema podacima Agencije za statistiku BiH u 2007. godini broj umrlih bio je za oko 1.200 veći od broja novorođenih beba.¹³

UMJESTO ZAKLJUČKA

Analiza kretanja ukupnog broja stanovnika je polazna osnova istraživanja njegovog razvoja koji se mijenja u prostoru i vremenu. Praćenje kretanja broja stanovnika omogućuje planiranje dugoročnog razvoja određenih područja, kako sa demografskog tako i sa društveno-ekonomskog gledišta, jer je razvoj stanovništva uzročno-posljedično povezan sa ekonomskim i društvenim razvojem.

Na smanjenje negativne stope prirodnog priraštaja može se utjecati ekspanzivnom populacionom politikom, posebno njenom pronatalitetnom varijantom. Zbog toga je neophodno tj. jedan od prioriteta zadatka je da se na nivou države Bosne i Hercegovine koncipira jasna populaciona politika usmjerena na demografsku obnovu kako bi se trend depopulacije zaustavio.

LITERATURA

1. Breznik, D. (1980) *Demografija, analiza, metodi i modeli*, Beograd: Naučna knjiga.
2. Dulić, J. (2003) *Socijalno – demografska obeležja i dimenzije urbane kulture – primer Subotice*, u: Mitrović, M. (ur.) *Zbornik Matice Srpske za društvene nauke*, br. 114 – 115: 223 – 254, Novi Sad: Matica Srpska.
3. Friganović, M. (1990) *Demogeografija, stanovništvo svijeta*, Zagreb: Školska knjiga.
4. Gidens, E. (2003) *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet.
5. Grebo, Z. (1975) *Čovjek, rađanje i društvo*, Sarajevo: Svjetlost.
6. Grebo, Z. (1987) *Socio-biološka reprodukcija — planiranje porodice, populaciona politika*, u: Erceg, V., Mandić, P. (red.) *Odnosi među polovima i roditeljstvo*, str. 87-108, Sarajevo: Svjetlost.
7. Gurvitch, G. (1966) *Sociologija, prvi svezak*, Zagreb: Naprijed.

od onih koje bi mogli očekivati na osnovu prirodnog priraštaja. Ovi podaci nam govore da je u ovoj općini bio izražen negativan migracijski saldo zbog većeg broja emigranata. Preciznu predstavu o mehaničkom kretanju stanovništva na području općine Srebrenik ne možemo dobiti iz praktičnih razloga zato što ne raspolažemo ovim podacima jer nije vođena evidencija o tom kretanju.

¹³ Podaci preuzeti sa: <http://www.cyberbulevar.com/lifestyle/mozaik/starenje-zemlje-i-populaciona-politika/20090131/>), pristupljeno: 1.12. 2010.

8. Jozić, T. (1995) *Obiteljski moral u Bosni*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
9. Kulenović, S., Djedović, R., Mutapčić, E. (2007) *Srebrenik – historijsko – etnografske skice*, Srebrenik: Centar za kulturu i informisanje.
10. Levi, M. (1985) *Demografski razvoj opštine Srebrenik – Studija za potrebe izrade Prostornog plana opštine Srebrenik*, Sarajevo.
11. Macura, M. (1983) *Demografske perspektive i populaciona politika*, Beograd: Ekonomski institut.
12. Milić, A. (2001) *Sociologija porodice: kritika i izazovi*, Beograd: Čigoja štampa.
13. Nejašmić, I. (2005) *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Zagreb: Školska knjiga.
14. Nejašmić, I. (1999) *Osnove opće geografije*, Zagreb: Educa.
15. *Općina Srebrenik – Prostorni plan 1998.-2015. godine.*
16. Petz, B. (1997) *Osnovi statističke metode za nematematičare*, Zagreb: Naklada Slap.
17. *Prostorni plan opštine Srebrenik 1987. godine.*
18. *Prostorni plan za područje Tuzlanskog kantona 2005 – 2025 (2008)* Tuzla: Printcom.
19. *Statistički godišnjaci – Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine.*
20. *Statistički bilteni – Federalni zavod za statistiku i Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine.*
21. Šerstnev, E. (1969) *Statistički parametri fertiliteta ženskog stanovništva izraženi kao funkcija stopa nataliteta*, u: Jamnicki, A. (ur.) *Socijalna medicina – časopis za pitanja unapređivanja zdravstvene zaštite*, Br. 1: 3 – 43, Sarajevo: Zavod za zdravstvenu zaštitu Bosne i Hercegovine.
22. Zolić, H., Zolić, E. (2007) *Osnovi statistike*, Sarajevo.
23. Zolić, H. (2007) *Demografija*, Sarajevo.
24. Wertheimer-Baletić, A. (1999) *Stanovništvo i razvoj*, Zagreb: Mate.

Tradicija

Mr. sc. Rusmir DJEDOVIĆ

IZVORI I GRAĐA ZA DOKUMENTOVANJE I OČUVANJE TRADICIONALNIH PROIZVODA I ZANATA

Apstrakt

Naslijeđe i baština su jedan od najvažnijih segmeneta identiteta, kako pojedinaca, tako i zajednica. Tradicionalni način života, stari zanati i izvorni proizvodi (ručni, zanatski, prehrambeni...), kao i tradicionalna ishrana i tipični prehrambeni proizvodi, u savremeno doba se ponovo afirmišu.

Cilj je pokazati ulogu i značaj izvora i građe za proučavanje, definisanje i dokumentovanje tradicionalnih, autohtonih i tipičnih zanatskih i prehrambenih proizvoda a u cilju njihovog očuvanja i zaštite.

Ključne riječi: Tradicionalni zanati, tradicionalni proizvodi, tipični proizvodi

SJEVEROISTOČNA BOSNA I HERCEGOVINA

Osnovne geografske i historijske karakteristike regije Sjeveroistočne Bosne su sljedeće:

Zahvata prostor koji je nekoliko stoljeća obuhvatao nekadašnji Zvornički sandžak i Tuzlanska oblast. Granice regije su:

- Sjever: Rijeka Sava od ušća Bosne do ušća Drine
- Istok: Srednji i donji tok rijeke Drine (od velike okuke kod Srebrenice do ušća)
- Jug: Greben planina Javor, Smolin, Konjuh i Ozren
- Zapad: Donji tok rijeke Bosne (od ušća Spreče do ušća Bosne u Savu)

Reljef sjeveroistočne BiH čini prelaz Dinarida u Panonsku niziju. Manje reljefne cjeline: Planine i pobrđa na jugu i jugozapadu (Konjuh, najviši vrh 1327 m, Javor, Smolin, Javornik, Udrč, Ozren); Dolina srednje i donje Drine; Dolina rijeke Spreče (kao kičma); Ostrvske planine (Majevica, Ratiš, Trebava) i Nizija Posavina sa Semberijom.

Hidrografska specifičnost je da granicama regije protiču najveće bosanskohercegovačke rijeke: Sava, Drina i Bosna. Središte regije je dolina i sliv rijeke Spreče.

Klimati: Pretežno umjereno-kontinentalni sa elementima župske klime u dolinama i kotlinama a jačim uticajem oštrije kontinentalne u Posavini i

Semberiji (manje je i padavina). U višim predjelima na jugu elementi planinske klime (oštrije zime, više padavina, duže zadržavanje sniježnog pokrivača, raniji mrazovi u jesen a kasniji u proljeće).

Navedeni reljefni, hidrografski i klimatski uvjeti su uslovlili: biogeografske specifičnosti, vrste tla, klimatogene ekosisteme, biljni i životinjski svijet.

Sve ovo opet određuje specifične poljoprivredne i kulturne pejzaže pojedinih dijelova regije.

Područje Sjeveroistočne Bosne ima dug kulturno-historijski razvoj i bogato naslijeđe, različitih vrsta: kulturno-historijsko, arheološko, etnološko, graditeljsko-arhitektonsko, spomeničko, duhovno, prirodno...

U prahistoriji ovo područje je naseljeno, o tome govore brojni arheološki lokaliteti, naročito iz neolita (Gornja i Donja Tuzla, Koraj, Gračanica...). Antički period je ostavio dosta naslijeđa u Podrinju, naročito oko Srebrenice, gdje su bili značajni rudnici i naselja.

Tokom srednjeg vijeka područje Sjeveroistočne Bosne je pripadalo Zemljama: Usora, Soli i Podrinje (Trebotić), u okviru srednjovjekovne države Bosne. Ove Zemlje (oblasti) se dijele na Župe u okviru kojih se nalaze brojne utvrde, podgrađa sa trgovima, rudnici i druga naselja. Sjeveroistočna Bosna tokom cijelog srednjeg vijeka ulazi u sastav srednjovjekovne države Bosne, a neki dijelovi su kraće vrijeme pod vlasti susjednih srednjovjekovnih država Ugarske i Srbije.

Osmanski period u Sjeveroistočnoj Bosni počinje sredinom 15. stoljeća (u krajnjim sjevernim dijelovima početkom 16. stoljeća) i obilježen je procesom prihvatanja islama i razvoja osmansko-orijentalna kulture i civilizacije. Formiran je Zvornički sandžak koji obuhvata cijelu Sjeveroistočnu Bosnu, a dijeli se na Kadiluke (Srebrenica, Zvornik, Tuzla, Bijeljina, Gračanica) a oni na Nahije. Ubrzo se naselja: Donja Tuzla, Zvornik, Srebrenica, Gornja Tuzla, Bjeljina, Gračanica, Kladanj, Brčko, Modriča razvijaju i dobijaju status grada.

Austrougarski period od 1878. godine donosi niz procesa koji polako područje Sjeveroistočne Bosne uvodi u tadašnje moderne evropske tokove. To se dešava na planu: društva i politike, kulture i školstva, komunikacija, ekonomije, urbanog razvoja i svakodnevnog života.

Savremeno doba, odnosno 20. stoljeće je obilježeno periodima ratnih stradanja i periodom ubrzanog razvoja tokom druge polovine stoljeća.

Sa aspekta razvoja naslijeđa i baštine i formiranja današnjeg identiteta pojedinaca, zajednica i cijelog društva vrlo su značajni složeni procesi migracije stanovništva i pojedinih familija, a koji se događaju zadnjih nekoliko stoljeća.

Ovo dugo i bogato naslijeđe na području Sjeveroistočne Bosne je uzrokovalo raznovrsne kulturološke i etničke karakteristike ovog područja.

Značajno je i zajedničko naslijeđe za sve etničke grupe ovog područja. Zajednički život i razvoj kroz više stoljeća formiraju iste ili vrlo slične brojne elemente tradicionalne kulture i života. Među njima su: tradicionalni zanati i njihovi proizvodi, tradicionalna prehrana i prehrambeni proizvodi...

STARI I TRADICIONALNI ZANATI I NJIHOVI PROIZVODI

Tradicionalno zanatstvo je preteča proizvodnom (industrijskom) zanatstvu koje se javlja na prelazu 19/20 stoljeće.

Zanat je ljudski rad u kojem pojedinci ili grupe dobijaju, obrađuju i prerađuju razne sirovine i predmete, dovodeći ih u stanje i oblik koristan za široku upotrebu.

Drevni zanati:

Lončarski; Izrada raznih predmeta od zemlje, najčešće gline. Drevna tehnika je bez lončarskog kola a naprednija sa lončarskim kolom. Drevna tehnika je očuvana u nekim selima oko Gračanice i Doboja. *Bardakčije* stari zanat u izradi glinenih posuda.

Kovački; Dobijanje i prerada metala od prahistorije (bakarno doba – eneolit; bronzano doba; željezno doba). Metali: bakar, bronza, željezo, kalaj...

Izrada tkanine; Drevne tehnike izrade tkanina od primitivnih sirovina životinjskog i biljnog porijekla (vuna, konoplja...). najčešće domaće sukno.

Obrada drveta; Jednostavnim tehnikama izrada raznovrsnih predmeta od drveta, obično za svakodnevne potrebe.

Srednjovjekovni i osmanski zanati:

Prerada kože; Temelji se na domaćim sirovinama, iz stočarstva i lova na krznašice.

Tabaci se bave štavljenjem kože domaćih životinja. Proizvodi su najčešće donovi od težih i ćusele od lakših govedih koža. Mješina je od učinjene ovčje a kajsar i sahtijan kozije kože.

Obućari (haffafi) izrađuju raznovrsnu obuću. *Opančari* su pravili opanke od sirove i štavljene kože. Bili su različitih oblika a najjednostavniji se zovu putrovci. *Čizmedžije* su izrađivale: čizme, mestvice, firale, papuče (*papudžije*), svečane i luksuzne papuče (*terlukčije*)...

Sarači od kože prave raznovrsnu konjsku opremu. Najviše sedla (*sedlari*).

Sagrdžije stružu dlaku sa koža. *Kečedžije* od nje prave kečeta (postava za sedla) i ćulahe (kape).

Ćurčije ili krznari prave odijevne predmete od krzna (ćurak, ćurdija...).

Obrada metala:

Kovači (ar. *haddadan*) su zanatlije koji izrađuju razne predmete od željeza, uz pomoć kovačkog mijeha bez vodenog pogona. Izrađuju: poljoprivredne alatke, dijelove konjske i kolske opreme, alati raznih zanatlija...

Klinčari (čelengir) kuju klince i druge sitnije predmete.

Bravadžije kuju brave, katance i ključeve.

Nalčadžije ili nalbanti kuju nalče ili potkove za konje, čizme...

Sablari ili klčije su kovali, popravljali i oštrili sablje. Ponekad su i okivane u srebro.

Bičakčije ili nožari su izrađivali sve vrste noževa, od najmanjih (šklopac) do najvećih (handžar). Okov drške se zvao kavze. Korice noža rade *koredžije*. *Hašemerđija* je pravio srebro na dršci noža.

Tufekdžije ili puškari su uglavnom popravljali, opremali (kundačili) a rijetko i pravili puške.

Zildžije ili zvonari prave predmete od bronzе (tuča) i žute mjedi (tombaka): zvona, svijećnaci ili čiraci, havani, kandila...

Kantardžije prave vage (kantare) i terezije.

Kazandžije su kovali predmete od bakra za jelo, piće i vodu: kazani, šerpe, tave, tepsije, čase, sahani, đevđiri, đugumi, ibrici, čaše, džezve, mangale, leđeni, tekneti...

Kalajdžije ove proizvode presvlače kalajem ili kositrom. Ovi predmeti se pored kalaisanja i ornamentira.

Kujundžije ili zlatari su kovali razne predmete koji služe kao nakit: prstenje, pavte, toke, belenzuke i halhale (narukvice), razne ukrase...

Jalduzdžija je pozlaćivao bakrene stvari.

Prerada tekstila:

Ovi zanati prerađuju: vunu, svilu, lan, konoplju, pamuk... i izrađuju razne proizvode od njih.

Čebedžije od vune prave čebad. Vunu najprije ispuca *pucar (halač)*, pa se prede, zatim tka na stanu i na kraju valja u stupi na rijeci. Imaju razni proizvodi.

Mutapdžija predu kostrijet (kozja dlaka) i prave proizvode, uglavnom konjske opreme.

Bojadžije boje prirodnim sirovinama razne tkanine i sukna.

Jorgandžije prošivaju i šiju jorgane. Nalažu pucanom vunom: jorgane, šilteta, dušeke, mindere...

Jašmakdžije ili platnari se bave tkanjem platna (beza) za rublje.

Kazazi ili pozamanteri od vune, svile i pamuka prave predmete za ukrašavanje odjeće i konjske opreme.

Terzije ili krojači su zanatlije koje kroje i šiju mušku i žensku odjeću od raznih materijala (vuna, pamuk, svila, osim sukna). Neki od odijevnih predmeta su: čakšire, fermen, džamadan, ječerma, gunjevi, džubeta, libade, hrke, dolame, anterije, šalvare, dimije...

Arakijadžije ili kapari prave kape od raznih materijala.

Šamidžije prave i ukrašavaju šamije

Drugi zanati:

Nalundžije su pravili nalune od drveta i kajževa, a zatim i prodavali.

Čumurdžija pravi i prodaje drveni ugalj.

Tašdžije ili klesari izrađuju proizvode od kamena: nišani, korita, kurne, ploče za avlije, okviri i pragovi za vrata i prozore...

Dogramdžija, stolar, rezbar ili drvodjelja pravi razne proizvode od drveta: vrata, prozori, mušepke, kapke, kamarije (verande), klupe, drvenariju na česmama i šadrvanima, dulafe, dušekluke...

Dulgeri (dunderi) su *graditelji* uopće. Obavljaju razne poslove izgradnje kuća i drugih objekata. Tesar, zidar, stolar, drvodjela, sve zajedno. Kadar je da napravi bosansku kuću od temelja do šljemena.

Industrijski ili proizvodni zanati (od austrougarske uprave):

Limari, tradicionalno *tenećedžija*, pravi predmete od lima (tenećeta): kutije, posuđe... Vremenom se ovaj zanat razvijao.

Tapacireri, tradicionalne *koltukčije*. Tradicionalno su radili: mindere, jastuke i ukrase na njima. Tapacireri vremenom počinju raditi kao evropske zanatlije.

Urari, tradicionalne *sahadžije*, se razvijaju kao zanatlije za preciznu mehaniku (satovi, instrumenti...).

Razni drugi industrijski i proizvodni zanati.

STARI I TRADICIONALNI PROIZVODI

Među stare i tradicionalne proizvode Sjeveroistočne Bosne možemo ubrojati veliki broj vrlo različitih proizvoda tradicionalnog narodnog umjeća i vještine. Radi se o sljedećim grupama proizvoda i vještina: Ručni rad i razni proizvodi ručnog rada (npr. gračaničko keranje); Umjetnički proizvodi (npr. kaligrafski); Zanatski proizvodi (razni); Prehrambeni proizvodi (npr. pekmez od jabuka).

IZVORI I ARHIVE ZA ISTRAŽIVANJE

Sa aspekta tradicionalnih zanata, njihovih proizvoda i tradicionalne ishrane na području Sjeveroistočne Bosne, nema posebnih naučnih istraživanja, niti literature. Za detaljnija istraživanja ove problematike dolaze u obzir sljedeći izvori i literatura.

HISTORIJSKI IZVORI

Dokumenti

Radi se o raznim originalnim dokumentima koje historijska nauka smatra izvorima prvog reda. Primjer su sljedeći:

Arhivi u Turskoj sa defterima iz 15., 16. i 17. stoljeća: Iz njih vidimo strukturu poljoprivrednih proizvoda tog vremena. Poljoprivredni proizvodi u, i oko Tuzle: pšenica (*Triticum vulgare*)-obična; kapludža (*Tr. Spelta*); krupnik ili pir; proso; zob; ječam; mješanac; lan; konoplja. Značajan je uzgoj vinove loze

(brojni vinogradi). U vezi toga su i proizvodi šira grožđa i vino (registrovan porez na točenje i prodaju vina).

Registrovane su i poljoprivredne grane: stočarstvo, pčelarstvo, voćarstvo, povrtlarstvo (proizvode se: bostan-povrće uopće, kupus, crni i bijeli luk, repa), peradarstvo. Žitarice se melju u brojnim registrovanim mlinovima u gotovo svakom naselju toga doba u sjeveroistočnoj Bosni.

Hronike i ljetopisi

Kroz nekoliko zadnjih stoljeća kao izvor istraživanja tradicionalnih zanata, njihovih proizvoda i tradicionalne ishrane i tipičnih prehrambenih proizvoda, dosta podataka daju različite hronike i ljetopisi. Navodimo neke od njih:

Poznati *ljetopis Mula Mustafe Bašeskije*, koji je vodio u periodu 1764-1804. godine, sa brojnim podacima o životu, proizvodima, ishrani itd.

Franjevačke hronike također, daju puno podataka o životu minulih stoljeća.

Putopisi

Kroz naše krajeve prolaze i brojni putopisci i ostavljaju svoje svjedočanstvo i o sitnim pojedinostima života ljudi.

Tako *Antun Hangi* u djelu, *Život i običaji muhamedanaca u Bosni i Hercegovini*, izašlom 1900. godine, među brojnim detaljima opisuje i jedno tadašnje jelo ovim riječima:

„... jelo koje se pravi ovako: debelo meso se izreže na sitne komadiće i pomiješa sa sitno isjeckanim bijelim i crvenim lukom. Zatim se sve to dobro pobiberi i metne u zemljeni ili željezni lonac. Lonac se dobro pokrije, no najbolje je ako se poveže tzv. pergament-papirom i pristavi k vatri, pa se kuha dok se meso sasvim ne raskuha.“

Arhive

Brojne su i arhive koje mogu poslužiti u dokumentovanju tradicionalnih zanata, njihovih proizvoda i tradicionalne ishrane i tipičnih prehrambenih proizvoda Sjeveroistočne Bosne. Među njima izdvajamo:

Arhiv Tuzlanskog kantona u Tuzli.

Arhive općina i Medžlisa islamskih zajednica.

Arhive privrednih poduzeća i Zemljoradničkih zadruga.

Arhive pojedinaca i porodica.

Arheološki nalazi

Arheološki nalazi i artefakti nesumnjivo govore o tradicionalnom životu, proizvodima i ishrani ljudi od prahistorije do danas.

U Tuzli su pronađene glinene plitke tave za ukuhavanje slanice i dobijanje soli iz neolita, koje govore o proizvodnji soli i njenoj upotrebi u izhrani još prije 5.000 godina. Brojni su i drugi arheološki nalazi.

Etnološka istraživanja i publikacije

Etnologija ili etnografija kao fundamentalna nauka o tradicionalnom životu naroda i pojedinaca, njihovoj materijalnoj i duhovnoj kulturi, tradicionalnim proizvodima itd., daje ogroman broj podataka o:

Starim vještinama, umjetnosti i njihovim proizvodima;

Tradicionalnoj narodnoj privredi i tradicionalnim zanatima;

Tradicionalnim zanatskim proizvodima;

Starim i izvornim tehnikama prerade poljoprivrednih proizvoda;
Tradicionalnim proizvodima u ishrani i tradicionalnim jelima.

Historijska literatura

Dosada pristupačna historijska istraživanja i literatura (knjige, monografije, radovi...), može dati dosta podataka o tradicionalnim zanatima i proizvodima na ovom području.

Suvremena terenska istraživanja

U novije vrijeme je prisutno nešto ubrzanije istraživanje tradicije i naslijeđa područja Sjeveroistočne Bosne. Suvremena terenska istraživanja su nezamjenjiva u poznavanju baštine ovog područja i mogu dati dosta podataka o istoj.

NEKI TIPIČNI TRADICIONALNI PROIZVODI

Najnovija istraživanja tradicionalnih prehrambenih proizvoda Sjeveroistočne Bosne a posebno Tuzlanskog kantona izdvojila su neke od njih. Kao karakteristične primjere navodimo sljedeće: suhe šljive, hošaf, bestilj ili recelj, pekmez od jabuka, šira najčešće od jabuka, suhi sir ili zarica, pastrma...

Od proizvoda tradicionalnih zanata i vještina ističemo: grnčarija u Malešićima, šamidžijski proizvodi u Tuzli, gračaničku keru...

Posebno ističemo tradicionalnu preradu autohtonih sorti jabuka (samoniklice, ramičke...) u širu i pekmez od njih. Šira (od persijske riječi *šire* – sok voća i grožđa) od jabuka se dobije cijedenjem na starinski način u posebnim drevnim instrumentima torkuljama. Zatim se ukuhava u velikim posudama i dobije se pekmez (od persijske riječi *begmaz* – piće) od jabuka.

Ukuhavanjem šljiva na tradicionalni način se dobiva bestilj – gusti pekmez. U korijenu bosanskog naziva bestilj nalazi se latinska riječ *pastilla*.

ZAKLJUČAK

Područje Sjeveroistočne Bosne je relativno slabo istraženo iz gotovo svih naučnih disciplina kada se radi o poznavanju tradicije, naslijeđa i baštine. Zadnjih godina je na tom planu urađen značajan pomak.

Krajnje je vrijeme stručno i naučno istražiti i evidentirati tradiciju i naslijeđe ovog područja jer je u procesu intenzivnog nestajanja.

Ovo je posebno značajno uraditi zbog očuvanja, zaštite i kvalitetne prezentacije tradicionalnih zanata, njihovih proizvoda i tradicionalne ishrane i tipičnih prehrambenih proizvoda Sjeveroistočne Bosne.

LITERATURA:

1. Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Svjetlost, Sarajevo, 1975.*

2. *Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku, Svjetlost, Sarajevo, 1985.*
3. *Antun Hangi, Život i običaji Muslimana u Bosni i Hercegovini, Svjetlost, Sarajevo, 1990.*
4. *Hamdija Kreševljaković, Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1463-1878), Izabrana djela II, Veselin Masleša, Sarajevo, 1991.*
5. *Vahid Beširević, Autohtone jabuke i kruške sa prostora Bosne i Hercegovine, Harfo-graf, Tuzla, 2009.*
6. *Midhat Jašić, Zaštita izvornosti, geografskog porijekla i tradicionalnog ugleda proizvoda u prehrambenoj industriji, Udruženje za razvoj „Nerda“, Tuzla, 2009.*
7. *Mehmed Pargan, Stari i umjetnički zanati u Bosni i Hercegovini, Udruženje obrtnika „Stari i umjetnički zanati“, Tuzla, 2012.*
8. *Grupa autora, Stanje i perspektive razvoja tipičnih proizvoda sjeveroistočne Bosne i Hercegovine, Nezavisni biro za razvoj, Gradačac/Modriča, 2012.*
9. *Grupa autora, Kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe Tuzlanskog kantona, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, Tuzla, 2012. (u pripremi)*

Mr. sc. Senad HUJDUROVIĆ

ZANATSTVO SJEVEROISTOČNE BOSNE U PERIODU OBNOVE I PRVOG PETOGODIŠNJEG PLANA (1945.-1952.)

UVOD

Sjeveroistočna Bosna je od najstarijih vremena predstavljala poseban kulturno-historijski, geografski i društveno-ekonomski prostor u okviru Bosne i Hercegovine. Razvoj zanatstva može se pratiti od neolitskog doba. Bazu su predstavljala prirodna bogatstva: drvo i rude raznih metala (olovo, zlato, srebro, željezo, i dr.). U doba Rimskog carstva na ovom prostoru željezo se koristilo za izradu oružja. Period Osmanskog Carstva obilježen je razvojem zanatstva i osnivanjem udruženja zanatlija iste struke koji se nazivaju esnafi. U Austrougarskoj Monarhiji i Kraljevini Jugoslaviji ono je bilo preteča industrijskog razvoja.

RAZVOJ ZANATSTVA SJEVEROISTOČNE BOSNE (1945-1952.)

Nakon završetka rata nije se moglo odmah pristupiti obnovi industrijskih postrojenja. Zanatstvo sa kućnom radinošću je stvaralo preduvjete za takav poduhvat, jer je bilo značajno kao dopuna osnovnim industrijskim granama. Zbog toga je nova vlast dužnu pažnju posvećivala ovim privrednim djelatnostima.

Na prostoru sjeveroistočne Bosne i tuzlanskog okruga otvarane su muške i ženske stručne škole u Tuzli, Brčkom i Bosanskom Šamcu. Formirana su "zanatlijska udruženja u Tuzli (srez i grad), Gradačcu, Brčkom, Bijeljini, Zvorniku, Vlasenici i Srebrenici".¹ Ova su udruženja bila vrlo aktivna i uz njih su osnovane komisije za polaganje pomoćničkih ispita naučnika (učenika). Odjeljenje za industriju OKNOT-a (Okružnog narodnog odbora Tuzla) je ispitivalo "mogućnost podizanja manjih industrijskih preduzeća".²

S ciljem unapređenja zanatstva tokom 1945. godine osnivane su zadružne, tj. državne radionice: "U Tuzli pod rukovodstvom GNO-a (Gradskog narodnog odbora, prim. S.H.) obučarska i krojačka radionica, stolarska radionica u Tuzli i Brčkom u nadležnosti ovog Odbora (Okružnog), obučarsko-opančarska i krojačka pod rukovodstvom GNO-a Bijeljina, kao i bravarsko-mehaničarska, a u Bosanskom Šamcu obučarska i krojačka, u Lukavcu dvije obučarske i u Gradačcu

¹ Arhiv Tuzlanskog kantona (u daljem tekstu: A TK), OKNOT, K-1, fasc. 1, dok. br. 141/4, Mjesečni izvještaj OKNOT-a za decembar 1945., Tuzla, 5.1.1946.

² Isto.

jedna obučarska pod rukovodstvom sreskih odbora".³ Ove radionice su imale velike teškoće oko nabavke sirovina i nedostatka obrtnog kapitala.

U gradu Tuzli u 1945. godini bili su zastupljeni sljedeći zanati: kolarski, kovački, pekarski, brijački, slastičarski, obučarski, limarski, abadžijski, vulkanizerski, sahačijski, terzijski, stolarski, puškarski, sedlarski, kujundžijski, opančarski, kazandžijski, tašnarski, vodoinstalaterski, i dr.

Postojale su 3 zanatske radnje u sjeveroistočnoj Bosni pod upravom OUND-a (Okružne uprave narodnih dobara) za tuzlanski okrug, i to: jedna radionica soda-vode, jedna obučarska radionica i jedna tišlerska.⁴ Prva je bila izdata pod mjesečni najam kao i treća (stolarska, tišlerska), a druga je prodana. Inventar dvije ljevaonice je odnijela okupatorska vojska, djelimično i JA, tako da su samo objekti izdati pod najam. I namještaj je podijeljen uz revers pojedincima i ustanovama, a oduzeto još 6 namještaja od prognanih Nijemaca. Privredni odsjek OUND-a je podnio tužbe protiv lica koja nisu prijavila imovinu stečenu za vrijeme NDH kupovinom od protjeranih Srba i Jevreja.

Prije Drugog svjetskog rata na prostoru sjeveroistočne Bosne su bili zastupljeni razni zanati. Za razliku od vremena Kraljevine Jugoslavije kada je bio raširen privatni sektor, nova vlast nakon oslobođenja zemlje forsirala je državni i zadružni sektor. Privatno zanatstvo je do kraja septembra 1949. godine imalo ove karakteristike:

- 1) GNO Bijeljina - na teritoriji ovog Odbora postojale su 32 vrste raznih privatnih zanatskih radnji, dok je njihov broj prije rata bio daleko veći. Poslije rata došlo je do formiranja državnih i zadružnih zanatskih radionica nauštrb privatnih, pa su potpuno zapušteni sljedeći zanati: mesarski, tapetarski, jorgandžijski, brusački, tkački, mlinarski, buregdžijski, zlatarski, i dr. Izvjestan dio ovih zanata prešao je u državni i zadružni sektor. Da bi se ponovo oživjeli trebalo je obezbijediti nabavku materijala.
- 2) GNO Derventa - imao je 16 privatnih zanatskih radnji. Nedostatak alata i materijala su glavne kočnice za dalji razvoj. Zapušteni su sljedeći zanati: obučarski, strojobravarSKI, pekarski, tesarski, poslastičarski, elektroinstalaterski, i dr.
- 3) GNO DoboJ - postojalo je 17 vrsta privatnih zanata. Za vrijeme rata znatno se smanjio broj obučara i krojača. Specifični zanati za ovaj kraj su bili: bačvarSKI, lončarski, kazandžijski i bižuterijski (igračke od gipsa).
- 4) GNO Tuzla - prije rata bilo je 60 vrsta privatnih zanata, a 1949. godine 37. Zbog niskih cijena njihovih proizvoda nisu se mogli razvijati.

³ A TK, OKNOT, Izvještaj o radu Izvršnog odbora u vremenskom razdoblju od 28.12.1945. do 27.4.1946. godine, štampa Okružne narodne štamparije, Tuzla, 1946., str. 13.

⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: A BiH), Zemaljska uprava narodnih dobara Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: ZUND BiH), dok. br. 11432/1945, Izvještaj o radu Okružne uprave narodnih dobara za tuzlanski okrug upućen Zemaljskoj upravi narodnih dobara BiH, Tuzla, 2.10.1945.

- 5) SNO Bijeljina (Sreski narodni odbor Bijeljina) - zanatske radionice su imale potrebu za sirovinama kao što su: koža, rezana građa, ekseri, razne boje, itd. Trebalo je forsirati uključivanje učenika, jer bez njihove obuke postojala je opasnost da ovi zanati izumru. Najznačajniji zanati su bili: stolari, kolari, kovači, obučari, sarači, ćurčije, opančari i limari. Za unapređenje zanatstva težište se moralo baciti na formiranje zanatskih radionica pri seljačkim radnim zadrugama, jer je zadrugni sektor prilično ojačao.
- 6) SNO Bosanski Brod - najvažnije grane zanatstva prije rata su bile drvoprerađivačka i metaloprerađivačka, a najslabije: remenarska, kazandžijska, strojobraverska, mehaničarska, časovničarska i kujundžijska. Pojedini zanati (zidari, kazandžije i časovničari) su izumrli. Potrebno je bilo osnivati kombinovane zanatske radionice i stvarati povoljne uvjete.

Godine 1944. na inicijativu Ekonomskog odsjeka štaba 3. korpusa osnovana je vojno-stolarska radionica u Tuzli. Pokušaj da se od nje stvori stolarska zadruga nije uspio. U aprilu 1946. formirana je okružna stolarska radionica koja je imala veliki doprinos u obradi drvne građe za obnovu popaljenih sela u sjeveroistočnoj Bosni. Radionica je 1948. godine udarila temelje za osnivanje preduzeća „Partizan“.

S tim u vezi, može se zaključiti da je i zanatstvo bilo aktivno uključeno u prvi petogodišnji plan i u prvim poslijeratnim godinama povezano sa građevinskom djelatnošću. OKNOT je tražio kredite za preduzeća i radionice i to „za stampariju i stolarske radionice u Brčkom i Tuzli kredit od 1.400.000 dinara, a za radionice GNO-a Bijeljina 800.000 din“.⁵

GNO Tuzla je formirao svoju obučarsku radionicu 1. 3. 1946. godine u kojoj je bilo zaposleno 95 stručnih radnika. Uviđajući potrebu da se u samom gradu oformi jedna takva zanatska radionica koja neće obavljati samo ručne poslove, Odbor je donio zaključak da se što prije pristupi nabavci obučarskih strojeva za izradu obuće u većim količinama, posebno iz razloga što je tuzlanski bazen pretežno radnički kraj u kome je zaposleno preko 10.000 radnika.

Odbor je zaključio da se u tu svrhu investira iznos od 1.000.000 dinara.⁶ Iz ovog kredita potrebno je nabaviti strojeve, osigurati dovoz i montiranje istih i snositi troškove školovanja stručnog kadra u drugim tvornicama obuće u FNRJ. U državno preduzeće „Bata“ u Borovu Odbor je poslao 5 svojih stručnih radnika radi obuke za rukovanje strojevima, a onda se planiralo upućivanje i druge ekipe.

Takođe je usvojen zaključak o podizanju nove moderne zgrade za obučarsku radionicu, a gradnja bi trajala od 1. 4. do 30. 10. 1947. godine. Investicija je iznosila 6.000.000 dinara za nabavku potrebnog građevinskog

⁵ A TK, OKNOT, Izvještaj o radu Izvršnog odbora u vremenskom razdoblju od 28.12.1945. do 27.4.1946. godine, štampa Okružne narodne štamparije, Tuzla, 1946., str. 13.

⁶ A TK, OKNOT, K-79, fasc. 1, dok. br. 12085/17, Obrazloženje investicija Gradskog narodnog odbora Tuzla za obučarsku radionu, nedatirano.

materijala i za trebovanje alata 75.000 dinara.⁷ Naime, postojeća obučarska radionica nije imala odgovarajuće kalupe za izradu i popravku cipela, šivaće mašine za krojenje i šivanje, i dr.

Mehanička radionica koja je vremenom prerasla u tvornicu transportnih uređaja (TTU) osnovana je u novembru 1936. godine. Njeni radnici su nakon konačnog oslobođenja Tuzle (17.9.1944.) započeli sa obnovom parnih kotlova, turbina i generatora u električnoj centrali u Kreki.

Pošto u gradu Tuzli nije postojala nijedna moderna kovačko-kolarska radionica koja bi mogla zadovoljiti potrebe GNO-a Tuzla, privatnih lica i ostalih ustanova, Odbor je donio odluku da se čim prije to učini. Predložena investicija je iznosila 100.000 dinara za kompletan kovački i kolarski alat.⁸ Formiranje ovog preduzeća planirano je u periodu od 1.1. do 1.4. 1947. godine. Razlog je veliki interes stanovništva za takvim objektom.

S obzirom na intenzivnu građevinsku djelatnost koja će se odvijati u 1947. godini i narednom periodu, Gradski Izvršni odbor je donio zaključak da se u što kraćem roku, a najkasnije do 1.3.1947. formira limarska radionica. Investicija je iznosila 500.000 dinara u svrhu nabavke potrebnog alata i strojeva.⁹ Ovo će se preduzeće baviti ne samo proizvodnjom potrebnog materijala za građevinske radove, već i izradom seoskih limenih peći, cijevi, kanti za vodu i drugog limarskog pribora.

Godine 1945. neki demobilisani borci počeli su raditi u stolarskoj radionici GNO-a u Tuzli. Osposobljene su zgrade Kluba divizije, hotela „Bristol“, Tehničke škole, itd. Na prostoru tuzlanskog okruga nalazilo se 8 državnih stolarskih radionica od kojih su dvije samostalne (u Tuzli i Derventi), a ostalih 6 (u Vlasenici, Brčkom, Gračanici, Modriću, Bosankom Šamcu i Doboju) u okviru drugih preduzeća SNO-a kao sreskih privrednih preduzeća, šumsko-industrijskih preduzeća, itd. Pomenute stolarije su imale proizvodni zadatak da izrade 6.450 komada tipskih prozora i 5.070 vrata.¹⁰ Osim ovih, planom je obuhvaćeno 19 privatnih i jedna zadružna stolarska radionica. Plan je uspostavljen od strane Zemaljske Planske komisije.

U prvom polugodištu ove godine ispunjen je sa 599 prozora i 234 vrata, što čini 39% za prozore i 18% za vrata, a na godišnjem nivou 9% za prozore i 5% za vrata.¹¹ Uzrok neizvršenja zadatka je nedostatak suhe daske, pa su radionice radile sa manjim kapacitetom. Na području okruga postojale su dvije obučarske radionice državnog sektora u Tuzli i Derventi od kojih je ova posljednja posjedovala mašine. Radionice su dobile proizvodni zadatak od Ministarstva industrije NR BiH preko industrijskog odjeljenja ONO-a koje ih

⁷ Isto, dok. br. 12085/17-18.

⁸ A TK, OKNOT, K-79, fasc. 1, dok. br. 12085/19, Obrazloženje investicija Gradskog narodnog odbora Tuzla za kovačko-kolarsku radionu, nedatirano.

⁹ A TK, OKNOT, K-79, fasc. 1, dok. br. 12085/20, Obrazloženje investicija Gradskog narodnog odbora Tuzla za kovačko-kolarsku radionu, nedatirano.

¹⁰ A TK, OKNOT, K-79, fasc.2, dok. br. 12175/5, Planska komisija OKNOT-a – Analiza plana proizvodnje, nedatirano.

¹¹ Isto.

snabdijeva. Nisu mogle ispuniti zadatak zbog pomanjkanja materijala. Gradska obučarska radionica u Tuzli je prema planu u 1947. godini trebala izraditi 10.000 pari cipela za potrebe stanovništva. Međutim, izrađeno je 12.877 pari cipela i izvršeno 22.000 raznih popravki. Obučarska radionica GNO-a Tuzla brojala je 70 kvalifikovanih radnika i 21 učenika u privredi.¹² Sindikat i uprava preduzeća su bili čvrsto povezani. Osnovan je kurs za krojenje i kurs osnovnog znanja.

Godine 1947. osnovano je preduzeće za remont. U početku je to bila mala i slabo opremljena radionica. Zahvaljujući povećanju broja vozila drumskog saobraćaja širile su se i mogućnosti razvoja ove radionice. U Tuzli je radila Zanatska škola sa praktičnom obukom za školovanje radničke omladine. Aprila 1945. godine otvorena je Šegrtska škola u kojoj su pored općih uvedeni i stručni predmeti. Školske 1948/49. godine odvojila se od Industrijske škole i imala velike poteškoće zbog nedostatka školskog prostora. Nastava se izvodila pri osnovnoj školi u Srpskoj varoši, a škola je imala 7 odjeljenja sa oko 148 učenika.¹³

Godine 1946. u Državnoj muškoj zanatskoj školi u Tuzli otvoren je odsjek elektromehanike, a 1947. godine tokarski, automehaničarski i odsjek precizne mehanike. Na taj način stvoreni su uslovi za pretvaranje Državne muške zanatske škole u Državnu industrijsku školu za preradu i obradu metala (septembar 1947.godine).¹⁴

Na području bijeljinskog sreza u 1947. godini, između ostalog, bili su zastupljeni sljedeći zanati: *"stolari sa ukupnim brojem radionica 18, mehaničari (1), bravari (6), kovači (56), kolari (21), limari (5), zidari (dunđeri) (8), građevinari (1), soboslikari (3), kamenoresci i firmopisci (1)"*.¹⁵ Sreska obučarska zadruha u Koraju je bila u vlasništvu SNO-a a Lopare i imala je lokalni značaj. U preduzeću se radilo po normi i učinku.

Na području sreza Lopare nije djelovalo udruženje zanatlija. Stanje zanatstva do kraja jula 1949. godine izgledalo je ovako: državni sektor (1 stolarska, 1 limarska i 1 kolarska radionica) i zadružni sektor (3 kovačke, 1 kolarska, 1 krojačka, 1 obučarska i 2 brijačke radionice).¹⁶ Kolarska i limarska radionica kod državnog sektora bile su u sastavu sreskog građevinskog preduzeća. Do rata su navedene radionice bile isključivo privatne. Veći broj

¹² A TK, Front slobode, god. VII, br. 151, „Gradska obučarska radiona u Tuzli postigla je dobre rezultate u 1947. godini“, Tuzla, 1. 2. 1948., str. 2.

¹³ Osamdeset godina rada Zanatske škole Tuzla 1908 – 1988 (Škola sa praktičnom obukom i za učenike u privredi), RO TŠC, OOUR Škola s praktičnom obukom i za učenike u privredi Tuzla, Tuzla, 1988., str. 77.

¹⁴ Senaid Hadžić, Sjeveroistočna Bosna u historijskim izvorima 1945-1952 (neobjavljen magistarski rad), str. 29.

¹⁵ A TK, OKNOT, K-45, fasc. 1, dok. br. 6172/15, Spisak zanatlijskih radionica u srezu bijeljinskom, Bijeljina, 2.5.1947.

¹⁶ A TK, Oblasni narodni odbor Tuzla (u daljem tekstu: OBNOT), elektronska forma (u daljem tekstu: ef), K-143, dok. br. 10329/50, Izvještaj Planske komisije SNO-a Lopare o unapređenju zanatstva upućen Planskoj komisiji OBNOT-a, Lopare, 29.7.1949.

vlasnika radionica i njihovog osoblja su poslije rata zaposleni kao kvalifikovani radnici u državnim i zadružnim radionicama. Jedan dio njih (opančara, pekara i abadžija) napustio je svoj poziv i posvetio se drugim profesijama. Razlozi su što opančari i pekari nisu imali dovoljno materijala, a abadžije zbog smanjenja potražnje njihovih proizvoda i nestašice materijala, tj. abe. Međutim, osjećala se kod lokalnog stanovništva velika potreba za opancima, naročito šiskara koji se smatraju narodnom nošnjom. Sreska metalna radionica u Gračanici osnovana je u aprilu 1949. godine i za kratko vrijeme postigla dobre rezultate u svom radu. Bavila se proizvodnjom kanti za vodu, korita za pranje veša, itd.

Stanje zanatstva na prostoru SNO-a Bosanski Brod od oslobođenja do prve polovine avgusta 1949. godine: 3 stolarska, 3 krojačka, 4 kovačka, 3 kolarska, 6 obučarskih, 6 brijačkih, 2 bravarska, 2 limarska i 2 urarska obrtnika (ukupno 31).¹⁷ Na području SNO-a Bosanski Šamac određene vrste zanata su brojčano opale od oslobođenja do kraja jula 1949. godine. To se desilo zbog stradanja zanatlija od strane okupatora, kao i u NOB-u, a nisu ostavili nasljednike. Pekarski i voskarski zanati su bili ekonomski nerentabilni. Jedan dio zanatlija prešao je u službu kao službenici ili su birani od naroda započeli politički rad. Nedostatak materijala, alata i siromaštvo su sprečavali zanatlije da vrše obuku učenika.

Izvjese vrste zanata potrebne socijalističkoj izgradnji nisu se razvijale u Kraljevini Jugoslaviji. Kapitalistički sistem je majstore orjentisao ka većoj zaradi (profitu). Tako su jedne grane zanata opadale, a broj onih koje su sticale veliki profit rastao. Nije se vodilo računa o interesima jednog područja. Neki zanati su izumrli, kao npr. zidari, kazandžije, mehaničari, strojobravari, kujundžije i urari i trebalo ih je forsirati. Sreska planska komisija je u 1950. godini predviđjela izgradnju doma, tj. internata kombinovanog sa školom za učenike u privredi, te razne radionice po vrstama zanata kako bi se učenici stručno uzdizali i u duhu socijalizma.¹⁸ Nedostatak materijala i alata se i ovdje nametao kao poseban problem. Zanatske radnje GNO-a Tuzla od kraja rata do kraja avgusta 1949. godine pružale su sljedeću sliku: 2 abadžijske, 1 automehaničarska, 3 bravarske, 22 brijačke, 2 dimnjačarske, 3 elektroinstalaterske, 3 fotografske, 2 firmopisca, 2 vodoinstalatera, 8 kovačkih, 1 kalajdžijska, 1 kalupdžija fesova, 4 kazandžijske, 3 kujundžijske, 4 kolarske, 14 krojačkih, 1 krojačka (ženska), 4 lončarske, 4 limarske, 2 precizna mehaničara, 1 modiskinja, 1 nožarska, 1 nanuldžija, 1 ostracka, 19 obučarskih, 5 opančarskih, 5 pekarskih, 1 remenarska, 3 soboslikarske, 8 stolarskih, 3 urarske, 1 staklorezačka, 2 šamidžijske, 3 terzijske, 1 tapetarska i 1 vulkanizerska.¹⁹

Zanatstvu se u Bosni i Hercegovini nije poklanjala dovoljna pažnja. Ono se sporo uzdizalo i obnavljalo. Nastojanja su išla u pravcu stvaranja državnih

¹⁷A TK, OBNOT, ef, K-143, dok. br. 10329/50, Izvještaj Sreske Planske komisije Bosanski Brod o unapređenju zanatstva upućen Oblasnoj Planskoj komisiji u Tuzli, Bosanski Brod, 10.8.1949.

¹⁸A TK, OBNOT, ef, K-143, dok. br. 10329/32, Zapisnik Planske komisije SNO-a Bosanski Šamac po predmetu unapređenja zanatstva, Bosanski Šamac, 23.7.1949.

¹⁹A TK, OBNOT, ef, K-143, dok. br. 10329/36, Izvještaj Planske komisije Gradskog narodnog odbora Tuzla o unapređenju zanatstva upućen Planskoj komisiji OBNOT-a, Tuzla, 22.8.1949.

zanatskih preduzeća koja su se bavila serijskom proizvodnjom. Godine 1952. u BiH prosječan broj zanatlija na 1000 stanovnika iznosio je 7. U Tuzli je također iznosio 7, a Loparama 3. Stanje zanatskih radnji i kadrova BiH u 1951. godini prikazano je u tabeli br. 1.

Sektor	1951		
	Broj		
	Radnji	Radnika	Učenika
Državni	393	4.637	3.361
Zadružni	88	2.842	1.422
Privatni	6.675	1.800	2.124

Tabela br. 1. Stanje zanatskih radnji i kadrova BiH u 1951. godini.²⁰

Iz ove tabele se može vidjeti da su 1951. godine u BiH najveći broj činile privatne zanatske radnje, ali je bitno istaći da je sve više zanatlija prelazilo iz privatnog u državni i zadružni sektor.

Tokom prve polovine 1951.godine mala pažnja se posvećivala zanatskoj djelatnosti. Narodni odbori sjeveroistočne Bosne su težište svog rada usmjerili na uključivanje zanatlija u zadružni i državni sektor, a potom se u radionicama uglavnom razvijala tendencija za serijskom proizvodnjom. Pristupilo se mehanizaciji i industrijskoj proizvodnji. Zanatske komore nisu dovoljno radile na jačanju i proširenju zanatstva. U radni odnos su uključeni učenici u privredi. Neki odbori su se plašili konkurencije, te su tim stavom pravdali svoj odnos prema zanatstvu. Ovakvih pojava je bilo početkom 1951.godine kod GNO-a Tuzla, GNO-a Bijeljina, SNO-a Teslić, i dr. Situacija se kasnije popravljala. Primjetno je znatno smanjenje broja zanatlija Tuzle kada se porede podaci iz 1939. i 1951.godine. Odnos je sljedeći: brijačke radnje 44-24, poslastičari 21-2, obučari 48-24, abadžije 7-2, stolari 18-11, kujundžije (zlatari) 6-3 (sa jednim učenikom u privredi), mutabdžije 1-0, itd.²¹

Na području tuzlanske oblasti 1951. godine registrovano je 77 industrijskih preduzeća, 874 zanatska preduzeća i radionice, i to: državnog sektora 159, zadružnog 125 i privatnog 590.²² Veći broj narodnih odbora nije težio proširenju kapaciteta industrijskih i zanatskih preduzeća i njihovog asortimana, nego su se više orijentisali na proizvodnju onih artikala koji su najpogodniji za rad i realizaciju plana proizvodnje po vrijednosti. Plan tržišne

²⁰ Arhiv Jugoslavije (u daljem tekstu: AJ)-507-XI-5-I/14, SKJ, Komisija za privredna pitanja (1945-1952), Informacije Komisije CK KP BiH br. 8 za privredna pitanja za dan 29.7.1952., Sarajevo, 29.7.1952.

²¹ A TK, OBNOT, K-80, dok.br.5828/11, Izvještaj o radu Povjereništva lokalne privrede i komunalnih poslova ONO-a, nedatirano.

²² Isto, dok.br.5828/9.

dobiti u 1950.godini ostvaren je sa 70,5% za čitavu tuzlansku oblast. Samo nekoliko odbora je izvršilo planski zadatak sa 100% ili premašilo: SNO Bosanski Brod, SNO Brčko, SNO Maglaj, SNO Teslić, SNO Tuzla i SNO Zvornik.²³

Aprila 1952. godine u gradu Tuzli formirana je elektro-instalaterska radionica „Nikola Tesla“ koja se bavila uvođenjem elektroinstalacija i popravkom elektromotora i radio-aparata. Njen značaj je porastao sa jačom stambenom izgradnjom i povećanjem broja gradskog stanovništva koje je posjedovalo radio-aparate. Za 1952. godinu planom je predviđena vrijednost usluga od 1,2 miliona dinara, a njihova ostvarena vrijednost do kraja iste godine iznosila je 8,218.000 dinara.²⁴

UDRUŽENJA ZANATLIJA (SRESKE ZANATSKE KOMORE)

Sa ciljem unapređenja zanatstva osnivana su udruženja zanatlija koja su nakon izvjesnog vremena preimenovana u Sreske zanatske komore. Djelokrug rada je obuhvatao poslove oko nabavke potrebnih sredstava i materijala zanatlijama preko nabavno-prodajnih stanica i utvrđivanje radnog vremena njihovih radnji. Zanatske komore su nastojale proširiti mrežu zanatske djelatnosti na području sreza. Za rješavanje određenih pitanja o stanju zanatstva obraćali su se GNO-ima. Npr. Udruženje zanatlija u Brčkom je donijelo sljedeću odluku: „*Materijal koji dolazi zanatskoj zadruzi od sada ne smije vršiti raspodjelu GNO kao što je to počeo činiti, nego on samo može raspodjelu robe kontrolisati sa kontrolnim Odborom Saveza (zanatskih zadruga, prim. S. H.) a da raspodjelu robe koja pristiže zadruzi vršiti treba Odbor dotične zadruge*“.²⁵

U zanatske komore su bili uključeni predstavnici različitih struka. Svaka struka imala je svoju sekciju.²⁶ Nadalje, zanatske komore su vodile računa o svim radnicima i učenicima i boljem kvalitetu rada u radnjama i radionicama, te radile na rješavanju onih pitanja snabdijevanja stanovništva proizvodima koje industrija nije mogla obezbijediti. Pod svojim okriljem su imale privatne radnje i radionice zadržnog i državnog sektora.

U poslijeratnom periodu na području Brčkog bili su zastupljeni sljedeći zanati: kolari, obučari, zidari, stolari, lončari, dunderi, putujuće kalajdžije, i dr.²⁷ Bijeljina je bila poznata po razvijenom zanatstvu. Na teritoriji ovog sreza su tokom 1952. godine zabilježeni ovi zanati: dunderi, bojadžije, pekari, šnajderi,

²³ A TK, OBNOT, K-80, dok.br.5828/9, Izvještaj o radu Povjereništva lokalne privrede i komunalnih poslova ONO-a, nedatirano.

²⁴ Derviš Sušić, Tuzla – prošlost - informacije - perspektive, rukopis, Tuzla, nedatirano, str. 32-33.

²⁵ A TK, Sreska zanatska komora Brčko, knjiga 4, Zapisnik XI sa šireg sastanka članstva udruženja zanatlija u Brčkom održanog 25.5.1948. godine.

²⁶ A TK, Sreska zanatska komora Brčko, knjiga 4, Zapisnik 1 sa prve sjednice Odbora udruženja zanatlija u Brčkom održane 15.8.1945. godine. Prva sekcija u Brčkom je bila sekcija pekara i krojača (16.8.1945.).

²⁷ A TK, Udruženje zanatlija Brčko (od 1927. do 1945.), knjiga 5, Registar privatnih zanatskih radnji, nedatirano.

kovači, zidari, idr.²⁸ U 1953. godini: bravari, mehaničari, limari, krpadžije, kazandžije, krečari, crepari i ciglari, vodeničari (Glavičice, Ugljevik, Vršani, Bogutovo Selo), i dr.²⁹

Na prostoru SNO-a Maglaj zanatstvo je bilo znatno rasprostranjenije prije Drugog svjetskog rata nego nakon oslobođenja. Veći broj zanatlija je napustio svoje zanate i uključio se u državna privredna preduzeća i razne državne institucije. Tako se njihov broj smanjio za 50% u odnosu na period prije rata.³⁰ Majstori uglavnom nisu primali učenike tako da ovu privrednu djelatnost nije imao ko nastaviti (obučari, brijači, krojači, limari i kovači). Jedna obučarska zadruga nije mogla zadovoljiti potrebe lokalnog stanovništva. Postojala je opasnost da limarski zanat potpuno iščezne.

Za 1951. godinu SNO Kladanj je planirao osnovati krojačko preduzeće zajedno sa obučarima i investicije za nabavku opreme. Dotada se krojačka radionica u Kladnju nalazila pri šumskom gazdinstvu "Konjuh" tako da je šivenje odjeće obezbijeđeno samo za radnike navedenog preduzeća. SNO je na svojoj sjednici donio odluku da se oformi krojačko preduzeće koje bi podmirivalo potrebe cjelokupnog stanovništva sreza.

REGISTROVANA ZANATSKA PREDUZEĆA

Na prostoru sjeveroistočne Bosne registrovana su sljedeća zanatska preduzeća:

1) SNO Odžak

- sreska stolarska radionica Odžak; prerada drveta; osnovano 26.6.1948.
- sreska metalna radionica Odžak; prerada metala; 19.6.1949.
- obučarska radionica Odžak; prerada kože; 28.6.1948.

2) SNO Derventa

- državna obučarska radionica GNO Derventa; izrada obuće od kože; 10.9.1946.
- državna stolarska radionica GNO Derventa; proizvodnja građevinske stolarije, kućnog namještaja, i dr.; 31.10.1946.
- zanatsko-krojačka zadruga s.o.j.; prerada tekstila; 15.7.1947.
- četkarska radionica - udruženje slijepih Jugoslavije; izrada četki i kistova; 15.5.1949.

3) SNO Bosanski Šamac

- sreska metalna radionica Bosanski Šamac; obrada metala; 8.2.1947.
- obučarska radionica Bosanski Šamac; izrada obuće od gume i kože; 15.4.1947.

²⁸ A TK, Sreska zanatska komora Bijeljina (u daljem tekstu: SZK BI), knjiga 2, Evidencija samostalnih zanatlija sa područja Bijeljine (sa podatkom otvaranja, ustrojena 1952. godine).

²⁹ A TK, SZK BI, knjiga 3.

³⁰ A TK, OBNOT, ef, K-140, dok. br. 10123/3, Izvještaj Planske komisije Izvršnog odbora SNO-a Maglaj o unapređenju zanatstva upućen Planskoj komisiji OBNOT-a, Maglaj, 2.8.1949.

- abadžijska radionica Bosanski Šamac; izrada predmeta narodne nošnje; 22.7.1948.
 - krojačka zadruga Orašje; prerada tekstila; 2.6.1947.
 - krojačka zadruga Bosanski Šamac; prerada tekstila; 1.4.1947.
 - krojačka zadruga Prud; prerada tekstila
 - obučarska zadruga Orašje; izrada obuće od gume i kože; 13.6.1947.
- 4) SNO Brčko
- sreska stolarija; prerada drveta; 15.5.1949.
 - sresko zanatsko preduzeće; prerada metala; 7.8.1949.
 - sresko obučarsko preduzeće; proizvodnja i opravka obuće; 15.5.1949.
 - kožarska zadruga "*Haris Suljić*"; proizvodnja kože; 24.4.1947.
 - opančarska zadruga; proizvodnja opanaka; 24.4.1947.
 - gradsko zanatsko-obučarsko-remenarsko preduzeće "*Kožorad*"; obučarske opravke i razne usluge; 1.3.1949.
 - gradsko zanatsko-metalno preduzeće "*Metalac*"; prerada metala; 17.2.1949.
 - gradska "*Užarija*"; proizvodnja užarske robe; 18.2.1949.
 - krojačka zadruga; proizvodnja gotove tekstilne robe; 24.4.1947.
 - obučarska zadruga; proizvodnja obuće; 24.4.1947.
- 5) SNO Gradačac
- sreska obučarska zadruga Gradačac; prerada kože; 16.5.1946.
 - stolarsko-drvodjeljska radionica Gradačac; prerada drveta; 5.2.1949.
 - kovačka elektro-mehanička radionica Gradačac; prerada metala; 21.3.1949.
- 6) SNO Zvornik
- sresko stolarsko preduzeće; 19.5.1949.
 - obučarska zadruga; 23.10.1945.
- 7) SNO Bijeljina
- zanatska kovačka radionica pri zemljoradničkoj nabavno-prodajnoj zadruzi u Janjarima turskim; 1948.
 - zanatska obučarska radionica pri zemljoradničkoj nabavnoj zadruzi u Janjarima turskim; 1948.
 - zanatska kovačka radionica pri zemljoradničkoj nabavnoj zadruzi Glinje; 1948.
 - kombinovana stolarska radionica; 8.2.1948.
- 8) SNO Modriča
- elektrometalska radionica Modriča; proizvodnja električne energije; 19.1.1949.
 - obučarsko-opančarska zadruga Modriča; proizvodnja obuće; 15.8.1947.
 - krojačka zadruga Modriča; proizvodnja odjeće; 15.4.1948.
- 9) SNO Gračanica
- stolarska radionica Gračanica
 - kovačko-kolarska radionica Gračanica; metaloprerađivačka djelatnost
 - obučarsko-opančarska zadruga Gračanica; proizvodnja kožne i gumene obuće
 - sitarska radionica Gračanica; izrada sita i rešeta, pletenih korpi i ostalog
 - sreska krojačka radionica

- kovačko-kolarska radionica Klokotnica
 - kovačko-kolarsko-potkivačka radionica u Seoni; prerada metala i izrada kola i kolarskih dijelova.
- 10) SNO Tuzla
- sreska kovačko-kolarska radionica Puračić; prerada metala; 27.2.1949.
 - obučarsko preduzeće "Ozren" Puračić; proizvodnja kožne obuće; 22.5.1946.
 - preduzeće "Udarnik"; proizvodnja obuće i konfekcije; 20.4.1948.
 - preduzeće "Partizan"; proizvodnja stolarskih proizvoda; 20.4.1948.
 - preduzeće "Grafičar"; štamparija; 20.4.1948.
 - preduzeće "Metalac"; radionica za izradu metalnih proizvoda; 27.11.1948
- 11) SNO Maglaj
- sreska kombinovana radionica Maglaj; proizvodnja kućnog namještaja i razne opravke; 24.1.1949.
 - obučarska zadruga Maglaj; proizvodnja svih vrsta ženskih i muških cipela; 26.5.1947.
 - obučarska zadruga Novi Šeher; izrada ženskih niskih seljačkih cipela i opravka; 28.8.1948.
- 12) SNO Bosanski Brod
- stolarska radionica "Polet" Bosanski Brod; 27.8.1948.
 - obučarska zadruga Bosanski Brod; izrada obuće; 22.12.1946.
 - krojačka zadruga Bosanski Brod; izrada rublja i odijela; 8.3.1948.
 - 8 brijačkih obrtnika Bosanski Brod
 - 7 obučarskih obrtnika Bosanski Brod
 - 8 kovačko-kolarskih obrtnika Bosanski Brod
 - 3 obrtnika krojača Bosanski Brod
 - 5 obrtnika stolara Bosanski Brod
 - 1 obrtnik zidar Sijekovac; 1935.
 - 1 obrtnik dimnjačar Bosanski Brod
- 13) SNO Doboј
- kovačko-kolarska radionica; 29.10.1948.
 - gradsko lokalno preduzeće "Stolarska radionica"; izrada namještaja i gradske stolarije; 18.3.1948.
 - gradsko lokalno preduzeće "Krojačka radionica"; 18.3.1948.
- 14) SNO Teslić
- sreska stolarska radionica Teslić; izrada kućne i kancelarijske stolarije; 28.1.1948.
 - sreska mehaničarska radionica Teslić; popravka poljoprivrednih sprava i motornih vozila; 28.1.1948.
 - obučarska zadruga Teslić; izrada nove obuće.³¹

³¹ A TK, OBNOT, ef, dok. br. 10319/1-56, Evidencija lokalnih privrednih preduzeća tuzlanske oblasti, 1949. godina.

ZAKLJUČAK

U periodu nakon Drugog svjetskog rata na prostoru sjeveroistočne Bosne zanatstvo državnog i zadružnog sektora je bilo nedovoljno razvijeno. Zbog toga je nova vlast morala raditi na njegovom propagiranju putem štampe, izložbi, reklama, stručne literature, udžbenika, itd. Radi podizanja životnog standarda stanovništva razvoj zanatstva je podrazumijevao i stvaranje stručnog i obrazovanog kadra u zanatskim školama, školama za učenike u industriji i zanatstvu i na tečajevima. One su bile tek u začetku. Državne zanatske radionice su formirane radi bolje povezanosti sela i grada i ravnomjernog snabdijevanja zanatskim proizvodima i raznim uslugama. To su bile gradske i sreske zanatske radionice: limara, stolara, obučara, krojača, kolara, kovača, bravara, brijača, i dr. Udruženja zanatlija (sreske zanatske komore) radile su na organizacionom jačanju ove privredne djelatnosti. One su se brinule o snabdijevanju zanatlija potrebnim alatom i materijalom.

Zanatstvo je bilo aktivno uključeno u prvi petogodišnji plan i u prvim poslijeratnim godinama povezano sa građevinskom djelatnošću. Narodni odbori su usmjerili uključivanje zanatlija u zadružni i državni sektor gdje se razvijala tendencija za serijskom proizvodnjom. Pristupilo se mehanizaciji i industrijskoj proizvodnji.

IZVORI I LITERATURA

Izvori:

Neobjavljeni izvori:

Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla

Fondovi:

1. *Oblasni narodni odbor Tuzla (OBNOT)*
2. *Okružni narodni odbor Tuzla (OKNOT)*
3. *Sreska zanatska komora Bijeljina (SZK BI)*
4. *Sreska zanatska komora Brčko*
5. *Udruženje zanatlija Brčko (od 1927. do 1945.)*

Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Fond:

1. *Zemaljska uprava narodnih dobara (ZUND BiH)*

Arhiv Jugoslavije, Beograd

Fond:

1. *SKJ, Komisija za privredna pitanja (1945-1952).*

Rukopisi:

1. *Hadžić Senaid, Sjeveroistočna Bosna u historijskim izvorima 1945-1952 (neobjavljen magistarski rad), JU Univerzitet u Tuzli-Filozofski fakultet, Tuzla, 2004.*

2. *Hujdurović Senad, Privreda sjeveroistočne Bosne u periodu obnove i prvog petogodišnjeg plana (1945.-1952.), neobjavljen magistarski rad, JU Univerzitet u Tuzli-Filozofski fakultet, Tuzla, 2012.*
3. *Sušić Derviš, Tuzla – prošlost - informacije - perspektive, rukopis, Tuzla, nedatirano.*

Stare novine:

1. *Front slobode, god. VII, br. 151, Tuzla, 1. 2. 1948..*

LITERATURA:

1. *Enciklopedija Jugoslavije, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina-separat iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Jugoslavenski Leksikografski Zavod, Zagreb, 1983.*
2. *Energoinvest, Tvornica transportnih uređaja Tuzla 1936-1976, Tuzla, 1976.*
3. *Grupa autora, Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata, Svjetlost, Sarajevo, 1998.*
4. *Kreševljaković Hamdija, Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini, Naučno društvo NR BiH, Djela, knjiga XVII, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knjiga 12, Sarajevo, 1961.*
5. *Osamdeset godina rada Zanatske škole Tuzla 1908 – 1988 (Škola sa praktičnom obukom i za učenike u privredi), RO TŠC, OOUR Škola s praktičnom obukom i za učenike u privredi Tuzla, Tuzla, 1988.*
6. *Selimović Sead-Hadžić Senaid, Tuzlanski kraj 1851.-1991. – demografske i socijalne promjene, "OFF-SET" Tuzla, Tuzla, 2007.*
7. *Trifković Dragiša, Tuzlanski vremeplov III, IGTR "Univerzal"-OOUR "Graficar" Tuzla, Tuzla, 1988.*

Samir HALILOVIĆ, prof.

OBIČAJI OKO ROĐENJA DJETETA U ZUKIĆIMA (DO SREDINE XX STOLJEĆA)

UVOD

Do sredine XX stoljeća običaji u Zukićima odvijali su se prema ustaljenim normama patrijahalnog života. Brojni običaji u cjelini pratili su život pojedinaca kao i zajednice.

Običaji Bošnjaka (bosanskohercegovačkih muslimana) Zukića pa i šire vrlo bogati svojim sadržajima i ljepoti. O tome govore prikupljeni sadržaji i brojne nesabrane priče i predanja.

Bogatstvu našeg duhovnog stvaralaštva – života i običaja doprinijeli su svakako i vjerski običaji.

Pojedini društveni običaji u prošlosti imali su veliki značaj te su ljubomorno čuvani i njegovanji u duhu islamske etike i načina života. Neki od njih su se izgubili, neki su zaboravljeni, a neki su pred zaboravom.

Promjene uopće pa i u društvenim običajima bile su daleko sporije do druge polovine XX stoljeća od onih koje su se desile kasnije, a posebno u sferi materijalne kulture. Transformacija društvenih običaja je proces koji je i danas prisutan.

Radeći još kao student na izradi diplomskog rada: Antropogeografske i etnološke odlike naselja Zukići zapaženo je da su brojni običaji u Zukićima pa i šire ostali do danas nedovoljno istraženi i nedovoljno naučno obrađeni, a mnogi od njih nisu uopće zabilježeni.

U takvo stanje smo se uvjerali prilikom prikupljanjem podataka kod starijeg stanovništva jer su i sami kazivači vremenom zaboravili neke detalje ranijih običaja.

Zbog nedovoljne istraženosti opredjelio sam se dodatno izučavati i obraditi određene običaje kako bi u formi rada ugledali svjetlo dana, a biće to i koristan prilog etnologiji našeg kraja.

Rad je zasnovan na temelju sakupljene građe, sugestija profesora Smajila Latifovića (koji je sedamdesetih godina prošlog vijeka istraživao i pisao seminarski rad na temu: Govor Zukića na Filološkom fakultetu u Beogradu) kao i određenog vlastitog zapažanja u naselju Zukići.

Cilj je opisati osnovne etnološke odlike o običajima oko rođenja djeteta, odnosno porodu i otrgnuti ih od zaborava. Nastojao sam istaći bitne karakteristike i detalje običaja sa kojima se stoljećima odvijao život muslimana u Zukićima i šire.

Kazivači su bili različite starosne dobi i različitog imovnog stanjana iz Zukića i susjednih naselja: Memići, Jajići i Brda.

Izražavam im zahvalnost na njihovim zapamćenim dragocjenim pričama o navedenim običajima i drugim predanjima.

OBİČAJI OKO ROĐENJA DJETETA U ZUKIĆIMA

Običaji oko rođenja djeteta kao društveni običaji na području Zukića te okolnih naselja su bili dio tradicije i u takvom obliku su se održavali sve do polovine XX stoljeća i desetak godina kasnije. Međutim, u nešto izmjenjenom obliku neki od njih održavaju se i danas. Oni se ponečemu razlikuju u odnosu na druga okolna Bošnjačko - muslimanska naselja.

Pamte se mnogi običaji i vjerovanja oko rođenja djeteta.¹

Djeca su smatrana ciljem braka i zamjenom roditeljima u starosti te su postojala razna vjerovanja i radnje koje su imale za cilj obezbjediti plodnost u braku i rađanje djece. Važno je bilo da brak bude blagoslovljen, a tada je i ženidba sretna.

Ukoliko je žena imala više djece, bila je vrijednija, uglednija i milija mužu. I najsiromašniji su se mnogo i iskreno radovali rođenom djetetu jer svako dijete ima svoju nafaku i sreću.

Roditelji su se posebno radovali muškom djetetu, mada su pojedine majke voljele roditi prvo kćerku.

Posebnost u tome je što su željno očekivana muška djeca jer su nosioci porodičnog imena i naslijeđa imanja.

Žene su do polovine XX stoljeća pa nešto i kasnije rađale su onoliko djece koliko zanesu, a ima i onih koje su rađale po desetero i više djece.

One žene koje nisu mogle rađati djecu vremenom su postajale mrske svojim muževima. Bilo je slučajeva da su se muževi ženili na ženu pa čak je i otjerivali (razvodili), što je zabilježeno i u drugim susjednim naseljima.

Zbog loših zdravstvenih i drugih primitivnih životnih uslova veliki broj malodobne djece je umirao. Rijetke su zapamćene žene koje su odhranile i podigle svu rođenu djecu.²

¹ Ispričali su mi to: hadži Mustafa (Salkan) Hamzić iz Jajića (1920.), hadži Nura (Osmo) Hamzić iz Jajića rođena Halilović u Zukićima (1928.), Mejruša (Rahman) Ahmetović (1918.), Mina (Mustafa) Halilović (1925.), Šaban (Mustafa) Mujanović (1928.), Abdulah (Mustafa) Mujanović (1931.), Rahima Križevac (1930.), Osman (Osmo) Halilović (1932.) Zejneba (Džemil) Halilović (1936.), hadži Husein (Osmo) Halilović (1938.) iz Zukića, Husein Hodžić (1914.), Nezir (Bećir) Bećić (1921.), Sadija (Mujo) Hodžić (1933.), Halil (Bećir) Bećić (1939.) Smajil (Smajo) Latifović (1943.) - porijeklom iz Jusića, Šemso (Muradif) Muhamedbegović (1944.) porijeklom iz Muhamedbegovića, Sadija (Ibrahim) Hadžić (1947.) iz Memića i Ibran (Husein) Križevac (1918.) iz naselja Brda. Izražavam im zahvalnost na njihovim zapamćenim pričama o navedenim običajima u ovom radu i drugim predanjima.

² Prema kazivanju hadži Nure Hamzić iz Jajića rođene Halilović u Zukićima 1928.godine i hadži Huseina (Osmo) Halilovića, rođenog 1938. godine pamti se da je prije Drugog svjetskog rata Zlatija Džanić rodila četrnaestero (19) djece. Samo jedno muško dijete koje se zvalo Nezir uspjela

Kada žena ili mlada zatrudni ona se krila od svekra, ukućana i susjeda posebno starijih ljudi (mještana), što nije bio običaj u nekim drugim područjima Bosne i Hercegovine. Bio je običaj dok je žena trudna da nebi preko puta prešao zec jer se vjerovalo da će dijete biti nesretno i propalica. Kada trudna žena zatekne ili vidi da neko nešto jede a ona to zaželi, grijeh je bio nedati joj te hrane. Trudna žena nije smjela vidjeti mrtvaca pa makar to bili njeni roditelji ili bližnji srodnici, jer se vjerovalo da će joj dijete biti slabašno i blijedo.³ Krio se i momenat rađanja djeteta.

Prilikom poroda uz porodilju obavezno je bila njena svekrva ili starija jetrva ili neka druga iskusna žena iz komšiluka. Žene su rađale ležeći ili sjedeći. Ukoliko je porod težak porodilji se oko stomaka i leđa (krsta) omotavao čaršaf natopljen toplom vodom i davalo osvježanje od zašećerene mlake (tople) vode. Vjerovalo se ako ide noć i očekuje se porod neko bližnji iz famelije išao je da otvori vrata na najbližoj džamiji gdje vrata ostaju otvorena do jutra, a vjerovalo se ako je Božija kuća otvorena, otvorit će se i žena da lakše rodi dijete. Kada se žena porađala u obući muža se sipala voda iz koje se porodilja napije. Prekidao se i tespih nad njom. Vjerovalo se da će biti lakši porod kada se prospu zrna. Ukoliko su korita u kući puna vode, voda se ispuštala da teče. Ukoliko je bio naročito težak porod pucalo se iz puške kako bi se žena lakše porodila (kutarisala).⁴ Tokom trudnoće žene su pripremale odjeću za novorođenče. Tkale su i pravile pelene, čaršafe, košuljice, bošče i druge potrebne stvari za dijete.

Kada se dijete rodi nena mu zvana "baba" najčešće svilenim koncem sveže, a zatim britvom ili makazama odreže pupčanicu.

Odrezana pupčanica se opere, osuši te ostavi u "seharu"⁵, jer se vjerovalo da će se djeca bolje paziti kada se "pupčanici sastave".⁶ Bio je i običaj da se osušena pupčanica ušije u platno, a zatim na i kapicu djeteta. Ako se dijete rodi u "košuljici"⁷, ona se opere i osuši pa se prišije na dječiju odjeću. Bio je običaj da se košuljica djetetu zamota oko ruke da priraste, jer se vjerovalo da će dijete

je odhraniti. Ostalih trinaestero (18) djece je umrlo. Hodža Osmo (Jusuf) Halilović (1892. – 1963.) je odhranio sedmero od trinaestero rođene djece. Began Ibrić je odhranio dvanaestero djece od dvije žene. Sadija (Mujo) Hodžić rođen 1933.godine iz Memića i Sadija (Ibrahim) Hadžić rođen 1947.godine iz Memića navode da je Fatima Mehmedović (rođena Ibranović, 1922. – 2012.) žena Mehmeda iz Memića od jedanaestero odhranila desetero djece.

³ Prema kazivanju hadži Nure Hamzić iz Jajića rođene Halilović 1928.godine. Sličnih običaja bilo je širom Bosne i Hercegovine. O tome više vidi u djelu: Antun Hangi, *Život i običaj Muslimana u Bosni i Hercegovini*, III izdanje, Sarajevo, 1990., str: 95-112.

⁴ Prema kazivanju hadži Nure Hamzić iz Jajića rođene Halilović 1928.godine.

⁵ A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo, 1973., str. 554: sehara f. (ar.) drveni sanduk obložen išaranim limom, odnosno okovan sjajnim limom i kožom, u kome se drži djevojačka oprema (ruho) i prilikom udaje prenosi u mladoženjinu kuću.

⁶ U nekim naseljima a posebno u okolini Gračanice se pupčana vrpca zakopavala u zemlju ili se bacala u vodu. Nije se smjelo dozvoliti da se osuši, jer se vjerovalo da će se i dijete „sušiti“ odnosno da neće napredovati. Više o navedenom vidi u knjizi: *Gračanica i okolina*, dr. Saliha Kulenovića, Tuzla, 1994.godina.

⁷ U susjednom naselju Jajići pamti se da je Hanifa Hamzić rodila dijete u košuljici.

biti dobar junak i da ga metak od olova nemože pogoditi. Vjerovalo se da će dijete biti čvrsto, jako i hrabro.⁸

Zabilježeno je i predanje o rađanju "snijeti" koja u stomaku (utrobi) može da izjede majku. Teško ju je nositi i roditi.⁹ Liči na neku utvaru (kao degenerisani plod) i slična je insanu, ali nije insan.¹⁰ Vjerovalo se da se snijet može ubiti samo praljom, nakon čega se zakopavala u zemlju. Pamti se da je prije Drugog svjetskog rata u obližnjem selu (Kusonje) žena rodila žensko djetete sa pojedenim prstima u ruku i nogu i snijet. Vjeruje se da je prste u stomaku pojela snijet koja je ubijena praljom nakon rađanja.¹¹ Ovo vjerovanje je bilo rašireno i u drugim djelovima Bosne i Hercegovine uglavnom kog muslimanskog stanovništva.¹²

Odmah nakon rođenja djetetu se nadijeva ime. Najčešće se davalo ime po imenima bližnjih umrlih predaka i živih srodnika uz učenje ezana na desno i ikameta na lijevo uho. Ime su nadijevali djed ili nana (bika). Ezan je najčešće učio djed, pradjed, mjesni hodža ili bližnji ugledni srodnik.

Ukoliko je muško dijete nadjevana su stara imena djedova, dajdži, amidža, tetaka ili nekih drugih uglednih rođaka, a ukoliko je žensko isto tako po ženskoj liniji. Najčešće su se nadijevala slijedeća muška imena: Halil, Ahmet, Alija, Bećir, Ibrahim, Muhamed, Mehmed, Mustafa, Meho, Muharem, Mušan, Nezir, Ibrahim, Jusuf, Juso, Osmo, Osman, Omer, Ramo, Husein, Hasan, Huso, Salkan, Smajil, Šaban, a od ženskih: Aiša, Fatima, Fatija, Fazila, Hana, Hanija, Hanifa, Hata, Hatija, Hatidža, Hava, Huriya, Mina, Mejra, Mejruša, Nura, Zilka, Zulija.

Prilikom nadjevanja imena poštovan je običaj da ukoliko se dijete rodi u mjesecu Muharemu nadije ime Muharem, Ramazanu – Ramo, Šabanu – Šaban i td.

Zabilježeno je da su djeci predjevana imena zbog nenapredovanja u rastu i razvoju, nervoze, čestog plača pa i vjerovanja da dijete nemože nositi to ime (jer mu je navodno to ime teret). Običaj je bio da majka izvede ili iznese dijete na raskršće puteva i ponese makaze. Ko prvi naiđe majka djeteta pozove tu osobu da priđe i da makazama djetetu odsječe pramen kose sa čela i nadije mu ime po svojoj želji. Na taj način dijete dobije još jedno ime i odrasta kao osoba sa dva imena.¹³ Zbog toga je često zvanično ime ostajalo nepoznato široj okolini pa i u djetetovom komšiluku.

⁸ Slični su bili običaji u susjednim naseljima iz okoline Janje i Zvornika. O tome više vidi u djelu Dr. Salih Kulenović, *Etnologija sjeveroistočne Bosne*, 2, Muzej istočne Bosne, Tuzla, 1995., str. 156.

⁹ Pamti se da je hadži Hana Halilović u Zukićima pored jedanaestero djece rodila i tri snijeti od kojih jednu živu koju je praljom ubila Saća Halilović (njena jetrva).

¹⁰ A. Škaljić, *Isto*, str. 347: insan (ar.) čovjek, osoba.

¹¹ Kazivanje saznali od Halila (Bećir) Bećića iz Memića, rođenog 28.8.1939.godine i njegove supruge Hanife rođene 26.1.1945.godine.

¹² S. Kulenović, *Gračanica i okolina – antropogeografske i etnološke odlike*, Muzej istočne Bosne, Tuzla, 1994., str. 213.

¹³ Pamti se da je 1949. godine Nura Hamzić svoje dijete Ajšu nosila rano ujutro na raskršće pod orah zbog toga što je stalno plakala i nije napredovala. Običaj je bio da ko prvi naiđe zamoli se da priđe i makazama odsječe pramen kose koji se nosi kući te se umota u crvenu krpicu i prišije uz dječiju odjeću.

Vijest o rađanju javljana je brzo. Neko od bližnje rodbine je obavještavao svekra i roditelje porodilje, oca i majku o porodu „muštuluk“¹⁴ za što je darovan novcem ili drugim darovima.

Bližnje žene iz komšiluka odmah dolaze na "babine" donoseći hranu (čorbe¹⁵, uštipeke, čimbur,¹⁶ tople napitke, najčešće mlijeko i pite) i poklone najčešće platno (basma) za dimije i bluzu, a dijete se daruje novcem koji se stavlja "na čelo". Nakon sedam počinje je obilaziti i rodbina. Djed i bika (očeva mati) ukoliko su bili u mogućnosti novorođeno dijete daruju dukatom na čelo.

Muškarci nisu išli na babine, a ukoliko je bilo drugog povoda da navrate pa vide djete, oni koji su bili u mogućnosti darovali su ga novcem, a ostali su ga darovali makar jajetom ili gurabijom.¹⁷ Nije bitno koliko se novca daruje i što se daruje, jer to se radi samo radi sreće djeteta.

Nakon poroda majka djeteta sedam dana se nekreće i leži sa djetetom, a poslije ustaje i počinje da raditi. Stavlja ga u bešiku¹⁸ i obavlja druge lakše poslove. Porodilja nije izlazila iz kuće 40. dana (do četeresnice).¹⁹

Kada se dijete prvi put povaljuje (stavlja u bešiku) vodilo se računa da taj čin obavi neko ugledan, zdrav, hairli i nafakali osoba iz porodice ili familije obavezno uz Bismilu i ajetul Kursija (ćursi dovu). Ta osoba je darovana od strane roditelja. Nakon toga, djeca su povijana (omotavana) povojima da bi im se tijelo pravilno razvijalo (ostalo pravo) a i da se lice zaštiti od eventualnog grebanja nohtima. Muška djeca su se u bešici kod imućnijih roditelja pokrivala jaglukom,²⁰ a ženska boščom.

U vrijeme četeresnice žena nije smjela imati odnos sa mužem. Djetetu se tokom četeresnice povezivala glava maramama preko čela i tjemena kao bi dijete imalo lijepo oblikovanu glavu. Djetetu je obavezno stavljana kapa na glavu jer se vjerovalo da od nahlade može „spasti nebo“.²¹

Dojenčad se nikada ne ostavljaju sama u kući i bešici. Ako je ponekad ostavljeno, onda mu se pod jastuk ostave makaze ili nož, a u dječiji jastučić ili kapu stavljao se "muhur" ili zapis, protiv uroka.²² Kada neka znatizeljna žena

¹⁴ A. Škaljić, Isto, str. 479: muštauluk m. (pers.) bakšiš ili nagrada koja se daje onom ko prvi javi kakvu dobru, radosno uijest.

¹⁵ Isto, str. 176: čorba f. (pers.) supa, juha.

¹⁶ Isto, str. 176: čimbur m. (tur.) jelo od jaja, jaja „na oko“ koja se prže na maslu.

¹⁷ Isto, str. 292 i 293: gurabija f. (ar.) potvrd okrugli kolač koji se pravi od brašna, šećera i masla. Ako se mjesto šećera upotrijebi med, zove se medena gurabija.

¹⁸ Isto, str. 139: beša f. (tur.) kolijevka.

¹⁹ Ovi običaji su bili poštovani u susjednim naseljima i na području Janje. Više vidi u djelu: S.Kulenović, Etnologija sjeveroistočne Bosne, 2, Muzej istočne Bosne, Tuzla, 1995.

²⁰ A. Škaljić, I, str. 358: jagluk m.(tur.) duguljast rubac od finog beza zlatom izvezan na jednom uglu.

²¹ Pamti se da je Zulka Mehmedović iz Memića (rođena Zulić oko 1902. do 1905.godine iz Hemlijaša a porijeklom iz Zulića kod Motova) znala najbolje napraviti nebo ukoliko spadne djetetu.

²² Prenosi se priča od hodže, hadžije i hafiza Smajla (Pašan) Muhamedbegovića iz Muhamedbegovića - Baljkovice (rođen oko 1865.godine) i hodže Osme i hadži Hane Halilović (supruga) iz Zukića koji su govorili da je u haremima više umrle djece od uroka nego od svoje smrti.

uđe u kuću da vidi i daruje djete bio je običaj da se izgovore riječi: Mašalah“ da djetetu nebi naudilo i da se slučajno šta ne začudi. Bio je običaj da se djete malo povuče za nosić ili ga dotakne pa mu neće ništa naškoditi.

Prilikom uspavljivanja djeteta nakon učenja bismile i sura, pjevali su se stihovi iz kojih se vidi bojazn od uroka:

*Nena, nini san te prevario,
san u bešu, uroci pod bešu,
uroke ti voda odnijela,
za golemo brdo zaniijela.*

Posebna pažnja je posvećivana čistoći djeteta. Kupano je svaki dan tokom četeresnice. Kada se djete prvi put zadoji važno je bilo da se zadoji desnom sisom jer ako se zadoji lijevom vjerovalo se da će dijete biti ljevoruko. Isto tako nije bio običaj da majka novorođeno djete puno ljubi jer se vjerovalo da može požutjeti i javiti osip po koži. Otac nije smio od stida uzeti svoje djete u ruke pred svojim roditeljima.²³

Dešavalo se da pri teškom porodu umre porodilja ili dijete. Umrlo djete najčešće se kopalo u mezarju. Ako bi slučajno bilo rođeno mrtvo djete izvan braka nije se moglo kopati u mezarju, već pored mezarja.

Nakon četeresnice majka sa svekrvom ili jetrvom iznosi prvi put novorođenče iz kuće i to obično u bližnju rodbinsku bogatiju kuću ili svojoj majci noseći darove.

Prilikom iznošenja djeteta bilo je rašireno vjerovanje da se dijete može pogledom zlih očiju ili riječima ureći, zbog čega mu se na kapicu prišivao komadić crvenog beza ili se nagari čelo ili stavi konac sa hamajlijom²⁴ oko vrata. Ukoliko se dijete urekne običaj je bio da se djetetu oduči sura²⁵ (neko od bližnjih učenih ili mjesni hodža) ili prouči uročnica (koja se često učila i prilikom uspavljivanja djeteta) a ponekad pravili zapisi kod hodže. Djetetu je zapisivano od prvih darovanih para na čelo i nije bitno od koga su.

*Uročnica od dva oka:
Urok od dva oka,
urok sjedi na pragu,
uročnica pod pragom,
što urok reče na pragu,*

²³ Pamti se da je u susjednom selu djetetov otac kada je imo malog sina utrčio u sobu i uzeo ga u naručje. Međuvremenu je njegov otac ušao u sobu i zatekao ga kako je u bešici otkrio i gledao sina. Tada mu je reko: „neka, neka, bićeš koren zbog toga, zapamtićeš sramote od njega i vidjeti puno jada“. Kazivanje govori da se to kroz život i obistinilo. Kada je dijete odraslo i oženio se, rodio je dvoje djece koji su umrli, a nakon toga i žena. Tokom cijelog života činio je sramotu svojim roditeljima zbog čega mu je otac prilikom diobe zemlje dao samo dio koliko i svim unucima, ali kažu te da je i taj dio rasprodao i protjerao.

²⁴ A. Škaljić, isto, str. 307: hamjalija f.(ar.) zapis zavijen u platno ili kožu, obično u obliku trokuta koji se nosi uza se privezan na mišice ruke, obješen o vru ispod odijela ili prišiven na odjeću.

²⁵ Isto, str. 575: sura f.(ar.) poglavlje u Kur'anu.

*uročnica pod pragom odrekne.
 Uroka oko ugljeno,
 a uročnice oko vodeno,
 pa pogasi ugljeno.
 Ako je muško puklo mu mošlje,
 a ako je žensko pukli joj dojci.*²⁶

*„Uroka devet braće. Od devet osam, od osam sedam, od sedam šest, od šest pet, od pet četiri, od četiri tri, od tri dva, od dva jedan, od jedan nebio nijedan. Bješte uroci po svijetu ko pčele po cvijetu, hajte u visoke visine, u doboke potoke, u niske nizine, gdje maša ne zveči, gdje vo ne buče, gdje krava ne riče, gdje ovca ne bleči, gdje koza ne dreči, gdje koka ne kakoče, gdje horo ne pjeva, gdje pseto ne laje, gdje mačka ne mauče, sad tamo neka je“. Govorilo se: „Hajte uroci po svijetu ko pčela na cvijetu, na visoke planine, ostavite moje djete“.*²⁷

Bilo je slučajeva da se djete uplaši i da u noći iza sna vrisne (drekne) ili da se tokom dana plaši, pa se kaže da je dobio stravu. Zbog toga mu se zagasivalo ili saljevala strava.²⁸ Kada se strava zagasuje iz vatre se uzme ugljen, na njih se prouči bismilla, uročnica i sura (kafirun) i onda stavi u vodu. To cvrkne i ako ugljeni potonu smatralo se da je djete ureknuto ili da mu je naudilo. Ta voda se prolije uz kako mlado drvo ili uzbrdo, a kada se to čini netreba se obazirati. Da bi se dijete sačuvalo i odhranilo pazilo se na čistoću u kući i oko kuće. Kada se djetetu odrežu nokti oni se bismilom zamotaju u komadić papira pa se zature negdje u zid ili ostave na neko čisto mjesto. Tom prilikom se učilo:

*Eli eli fentu ċabeli ċuntu,
 suldžija đoldu,
 toprak šae crne nokte daje,
 nosi elifkuda znaš
 kad potražiš da mi daš.*²⁹

Prilikom sušenja pelena, iste nisu smjele "zamrknuti" napolju na srgu³⁰ (razapeta žica ili uže između dva drveta ili udarena kolca na kojem se sušio veš) napolju jer se vjerovalo da se može ograjsati (postati nervozno), a ako kad slučajno "zamrкну" pelene su se prenosile preko vatre ili ugrijanih platni na šporeti po nekoliko puta.

²⁶ Kazivanje hadži Nure Hamzić iz Jajića rođene Halilović u Zukićima 1928.godine.

²⁷ Isto.

²⁸ Strave je zagasivala Zlatija Džanić iz Zukića.

²⁹ Kazivanje hadži Nure Hamzić iz Jajića rođene Halilović u Zukićima 1928.godine. Sličnih ili istih običaja bilo je širom Bosne i Hercegovine. O tome više vidi u djelu: Antun Hangi, Život i običaj Muslimana u Bosni i Hercegovini, III izdanje, Sarajevo, 1990., str: 95-112.

³⁰ A. Škaljić, Isto, str. 571: srg m.(tur.) duga motka obješena sa krajeva na dvije uzice o tavanu na koju se privjese odijela i tako služi mjesto čiviluka; duga motka uopšte.

Bilo je slučajeva da roditeljima umiru djeca. Zbog toga su novorođenom muškom djetetu nadjevali ime oca a ženskom ime majke. Bio je običaj da se klanja istiharet i da se sakupi devet krpica od devet udovica od kojih se sašije košuljica djetetu pa se vjerovalo da neće umrijeti. Isto tako se davala sadaka ili milostinja siromašnima u selu.

Porodilje nisu dozvoljavale da im dijete doji neku drugu ženu posebno ako ima dijete suprotnog spola jer mu ta žena postaje „pomajka“ jer se vjeruje da djeca postaju srodnici po mlijeku i da se nesmiju uzimati kada odrastu, pa čak i njihovi potomci.³¹ Žene koje bi pristale zadojiti tuđu djecu morale su tražiti dopuštenje svoga muža.

Sunećenje muške djece je dio jedinstvene tradicije i prakse i jedna od osnovnih roditeljskih dužnosti. Sunećenje³² „džerašenje“ muške djece obavljano je najčešće tokom četeresnice pa i kasnije, a taj posao je obavljao čovjek koji se zvao "berbo" uz pomoć nekoga od rodbine. Sunećenje se uvijek obavljalo na bijelom čaršafu. Taj posao je plaćan novcem i odjevnim darovima najčešće košuljim i peškirom. Sunećenje je obično bilo bolno pa je uz dijete trebao biti dobar zabavljač da bi plać prestao što prije.

Nakon sunećenja komšije i rodbina obilaze dijete te ga daruju novcem i drugim darovima ovisno o imućnosti porodice i rodbine. Imućnije porodice su u čast sunećenja klale kurban, pravili veselje sa sviračima, gdje se igralo i kolo. Hrana se pripremala za rodbinu, a drugo stanovništvo je dolazilo da se proveseli.

Uz bismillu je dijete uzimano u ruke i povaljivano u bešiku. Prilikom uspavljivanja učila se bismila i tri puta suretul „Ihlas“ (kulhuvala).

Dok su djeca odrastala odgajana su prema ustaljenim normama patrijahalnog života. Primjer: da liježe bismillom, da ustaje prvo na desnu nogu, da obuva čarape i obuće na desnu nogu, da u kuću ulazi i izlazi sa bismilom i prvo desnom nogom, da u džamiju da ulazi sa bismilom i desnom nogom, a da iz džamije izlazi prvo lijevom nogom, da ne smiju biti gologlavo pred ocem i djedom. Da od šeste ili sedme godine muška djeca nose su kape, da majku zovu – nana, a očevu i majčinu majku – bika, a da starije nepoznate žene nazivaju nenama. Djeca su se krila od starijih ljudi, imama, žandara – policije.

Ovi običaji stvarali su prijatnu atmosferu pa su djeca odgajana u miru sa određenim dobrim navikama kroz koje su utkane vjerske i običajne norme koje su mu omogućavale jedan dobar odnos sa komšilukom, generacijom i odraslima u okolini.

Dijete, a kasnije odrasla osoba bila je spremna preuzeti obaveze koje mu godine donose. Lakše je uspostavljao kontakt sa momcima i djevojkama i pripremao se za ženidbu, udaju i preuzimanje obaveza odgajanja djece kao što su njih preci odgajali.

³¹ Zabilježeno je u nekim krajevima da se „rodbinstvo po mlijeku“ kod Muslimana smatra većim od srodstva po krvi. Više vidi u knjizi: T. Đorđević, Naš narodni život, Beograd, 1932.

³² A. Škaljić, Isto, str. 574: sunetiti; sunetlija m. (tur.) 1. obrezivati, 2. onaj koji obrezuje djecu.

ZAKLJUČAK

Zukići se nalaze sjeveroistočno od Kalesije na udaljenosti od oko 7 km. Smješteno je na području gornjeg toka rijeke Bukovice. Ima povoljan geografski i prometni položaj. Pored naselja dolinom Bukovice prolazi magistralni put koji naselje saobraćajno povezuje sa područjem općina Kalesija i Sapna.

Prema veličini teritorije pripadaju grupi seoskih naselja srednje veličine sa malo zbijenih zaselaka u staroj jezgri Zukića, te nešto razbijenijim, raštrkanijim tipom u mahali Usjeline i novom dijelu Zukića u dolini Bukovice. Nacionalnu strukturu čine Bošnjaci.

Kada je riječ o običajima važno je istaći da običaji Zukića pa i šire u prošlosti bili vrlo bogati. O tome govore prikupljeni materijali kao i brojne nesabrane priče i predanja.

Prije Drugog svjetskog rata život i običaji Bošnjačko – muslimanskog stanovništva nije naučno istraživano. Tek u drugoj polovini XX stoljeća etnološko – folklorna istraživanja pokazala su raznovrsnost života i običaja seoskog stanovništva kao i razlike u intezitetu orijentalnih uticaja između gradskog i seoskog stanovništva gdje su ti uticaji kako u materijalnoj tako i duhovnoj kulturi bili slabiji nego kod gradskog stanovništva. To je ponajviše evidentno kod starije ženske nošnje, običaja i vjerovanja.

Brojni običaji su potpuno izobičajeni poput tradicionalne muške nošnje, običaja održavanja dova, moba i hvatanja omahe. Kod ženskog stanovništva u nošnji se zadržalo više starinskih elemenata kao što je šamija i dr. Međutim, novije vrijeme sve više izostaje tradicionalna narodna nošnja. Način pozdravljanja se i danas temelji na vjerskim i islamskim propisima. Običaji ugošćavanja značajno su promjenjeni jer je promjenjen način življenja i okolnosti u kojima se posjećivanje rodbine i prijatelja odvija.

Međutim, tradicionalni običaji oko rođenja djeteta, ženidbeni običaji, običaji ispraćanja hadžija, običaji oko smrti i drugi običaji u nešto izmjenjenom obliku održavaju se i danas dok je običaj knenja nevjestice dan prije prve bračne noći potpuno nestao.

Zbog opširnosti običaja, odabrao sam opisati one najinteresantnije vezano za običaje oko rođenja djeteta iz perioda do sredine XX stoljeća nastojeći istaći bitne karakteristike i detalje običaja kako bi čitaoci mogli dobiti potpunije saznanje o običajima sa kojima se živjelo.

Običaji oko rođenja djeteta kao što su izolacija porodilje i zabrana izlaska iz kuće 40 dana, zatim donošenje raznih jela, vjerovanja i obavljanje brojnih radnji radi obezbeđenja zaštite novorođenčeta su samo od nekih koji su danas izobičajeni.

U radu se nisam upuštao u ocjenu koliko su opisani običaji bili u skladu sa islamskom tradicijom.

Treba istaći i poteškoće u nastanku rada u prikupljanju određenih detalja iz navedenih običaja koji nigdje ranije nisu zabilježeni i nedostatka pisanih izvora.

Sve je manje ljudi koji od toga još ponešto pamte. Pojedini običaji se obavljaju vrlo rijetko, a pojedini su zaboravljeni.

Rad je obogaćen brojnim orijentalizmima čije je značenje objašnjeno u fusnotama.

PREGLED IZVORA I LITERATURE

NEOBJAVLJENI IZVORI:

Samir Halilović, *Antropogeografske i etnološke odlike naselja Zukići* (diplomski rad), Filozofski fakultet Tuzla, odsjek za historiju i geografiju, Tuzla, maj 2001.godina

Smajil Latifović, *Govor Zukića* (seminarski rad) Filološki fakultet, Beograd, 1979.

LITERATURA:

Antun Hangi, *Život i običaj Muslimana u Bosni i Hercegovini*, III izdanje, Sarajevo, 1990.

Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1973.

Dr. Salih Kulenović, *Janja – etnološka monografija, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knjiga XIV*, Tuzla, 1982.

Dr. Salih Kulenović, *Gračanica i okolina – antropogeografske i etnološke odlike, Muzej istočne Bosne*, Tuzla, 1994.

Dr. Salih Kulenović, *Etnologija sjeveroistočne Bosne, 2, Muzej istočne Bosne*, Tuzla, 1995.

Dr. Salih Kulenović, *Etnološka razmatranja naselja i stanovništva na prostoru Površinskog kopa uglja „Dubrave – Južna sinklinala“, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knjiga XV*, Tuzla, 1984.

Dr. Enver Imamović, *Porijeklo i pripadnost stanovništva BiH*, Sarajevo, 1998.

Dževad Tosunbegović, *Gornja Spreča, Prilozi za monografiju sa posebnim osvrtom na prošlost kalesijskog područja, Kalesija*, 2007.

Milenko S. Filipović, *Prilozi etnološkom poznavanju sjeveroistočne Bosne, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Građa, knjiga XVI*, Sarajevo 1969.

Samir Halilović - Mujo Zulić, *Kalesija (crtice iz kulturno-historijske prošlosti)*, Kalesija, 2003.

Šaban Hodžić, *Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788. i 1862.*,

Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, knjiga II, Tuzla, 1958.

Osman KAVAZOVIĆ

PREZIMENA U BREZOVOM POLJU

Prezimana u mnogim narodima, pa tako i u bošnjačkom su brojna i raznovrsna, te su nastajala u različitim političko-historijskim i društveno-ekonomskim uslovima. Protokom vremena postojalo je više različitih načina za nastajanje prezimena.

Najčešće je to lično ime najstarije ili najuglednije osobe u familiji. U najvećem broju slučajeva to je očevo, djedovo ili ime nekog drugog muškog pretka u direktnoj liniji srodstva. Istina, postoji i pobočna linija srodstva, iako se ona javlja veoma rijetko. „Osnivač prezimena“ ne mora uvijek da bude krvni srodnik. Ponekad su to i druga lica, kao usvojitelj, staratelj, dobročinitelj i dr. Obično su prezimana po imenu muškog pretka duža, dok su po „ženskoj liniji“ kraća. Istina, postoje veoma rijetka, zatim neobična i čudna prezimana, ali to je predmet naučnika u ovoj oblasti.

Osim ličnog imena, prezimensku osnovu mogu da čine i zanimanja rodočelnika (kovač, berber), njegove lične osobine (ćoso, brko), etnička ili regionalna pripadnost (Bošnjak, Hercegovac), vojno zvanje ili vojna formacija (kapetan, bajrak), vjerska hijerahija (imam, mujezin), po mjestu rođenja (Skopljak, Tuzlak), itd. I u ovim slučajevima prezimana se izvode na isti način, kao i lična imena. U navedenim slučajevima javljaju se prezimana: Kovač/ević i Berber/ović, Ćoso/vić i Brko/vić, Bošnjak/ović i Hercegov/ić, Kapetan/ović i Bajrak/tarević, Imam/ović i Mujezin/ović, Skopljak/ović i Tuzlak/ović, itd. Ponekad se odstupalo od „uobičajenog“ načina građenja prezimena i ona su nastajala, kako narod kaže, po „skraćenom postupku“. Međutim, brojnost i raznovrsnost prezimena kao i način(i) njihovog nastanka predstavlja(ju) kulturno i duhovno bogatstvo bošnjačkog naroda.

Autor ovog rada godinama je bilježio brezopoljska prezimana. Ipak, nije bilo moguće zabilježiti sva prezimana od nastanka naselja do danas, tako da ovo nije konačan spisak prezimena u Brezovom Polju.

PREZIMENA U BREZOVOM POLJU – STAROM

U aktu od 20. februara 1899. godine koji je potpisan i upućen na adresu Kotarskog ureda Brčki od strane dvadeset sedam džematlija Begove džamije u Brezovom Polju Starom (u dopisu se neka prezimana ponavljaju, pa sam ih u ovom radu izostavio, op. a.), vidi se koja su prezimana u to vrijeme bila zastupljena u ovom mjestu: Arifović, Arnaut, Bošnjaković, Brodlić, Hasanović,

Husić, Ibrahimagić, Jugurčić, Kadrić, Kozarić, Kukić, Mujić, Muktarević, Mulalić, Sahadžić, Sarajlić, Skopljaković, Smajić, Šabanović i Šestić. *¹

Pored navedenih prezimena, ustanovio sam da su u ovom džematu u to vrijeme, te nešto kasnije živjele i radile porodice i sa sljedećim prezimenima: Bajrović, Berberović, Bešlagić, Čibarević, Efendić, Fetahović, Gradašćević, Hadžiefendić, zv. Imamović, Huremović, Husejnović, Huseljić, Ibrišimović, Ikanović, Kazić, Ljuščić, Mehaković, Nikšić, Piskavica, Rašidović, Ruždić, Satarić, Selimbašić, Sinanović, Tokić, Vilić i Zaimović. *²

Naravno, bošnjačke porodice/familije su pomenuta prezimena „donijele“ u Brezovo Polje nakon pada Budima, te niza drugih gradova i naselja dolinom rijeka Dunava i Tise 1686. godine, kada su protjerani, preko rijeke Save, iz grada Bača, prije potpisivanja Karlovačkog mira 1699. godine i naselili se na ovom prostoru.

PREZIMENA U BREZOVOM POLJU – NOVOM

Uvaženi profesor rahmetli Šaban Hodžić u separatu “Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788.–1862. godine”, bilježi spisak muhadžira (doseljenika) iz Srbije 1862. godine (Šabac, Užice, Soko), koji se nastaniše u Brezovom Polju u Bijeljinskom kadiluku i broj njihovih domova i osoba. Spiskovi sadrže prezimena, imena i srodstvo muških članova porodice, dok u istim uopće nema ženskih članova porodice – familije.

Prezimana doseljenika iz Šapca: Dizdar, Šanac, Topčibaša, Alić, Šahbo, Aščerić, Sarač, Čučić, Bičakčija, Sakić, Karmendić, Abdibegović, Čibarović, Tabaković, Šabanović, Caparda, Čehajić, Kulović, Dunđer, Petrić, Šejtanović, Ešjar, Umić, Mujagić, Ahbabović, Keserović, Lipovac, Bičo, Hajduković, Arifović, Mujanović, Kučić, Tuzlaković, Belobrk, Kahvedžija, Lješničak, Selimović, Bajlok, Topal, Karamujić, Konpir, Brezičanin, Husić, Ali-čajuš, Tuzlak, Kučić, Kantardžić, Mukić, Kovač, Sirovica, Ortabojlija, Krajnović, Saračević, Kahrmanović, Hadžiomeroić, Karaibrić, Spahić, Pištolić, Čoso, Čibukčić, Tokić, Huremović, Šišić, Pralović, Rajković, Sarajlija, Bahić, Milovac, Garib, Šenić, Žilić, Paprika, Isić, Havić, Karahasanović, Hodžić, Bašić, Ahmetović, Hadžegrić, Tufekčija, Krbo, Ibrahimović i Tabakalić. *³

Prezimana doseljenika iz Užica: Sitara, Ramić, Đulović, Žilić, Deliosmanović, Šahinović, Kukić, Murtezić, Sitar, Kuka, Kuburić, Halilović, Jezdina, Delić, Mešanović, Kurtalić, Bešlagić, Ševkić, Tica, Kumbaradžić, Fazlić, Delalić,

¹ Arhiv BiH, ZVS-8-36/1899.

² Zapisnici Džamijskog odbora Begove džamije Brezovo Polje, 1925.-1973. godine.

³ Šaban Hodžić, Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788.-1862. godine, str. 92-99., (Zavičajni muzej u Tuzli., Poseban otisak iz “Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne-1958.”).

Kretović, Klano, Lisica, Tihić, Lasović, Kavaz, Mujčić, Fočak, Palčević, Dilsuz, Suturović, Aganica, Mujić, Kadrić, Šarac, Golić, Handžić, Stanica, Osmanović, Paočić, Arnautčić, Agatović, Saletović, Vukčić, Hadžimehmedović, Sejdović, Čiko, Čančar, Pandžić, Džeridan, Spahić, Čibukspahić i Bulčević. *⁴

Prezimana doseljenika iz Sokola: Mešanović, Hodžić, Alemdarović, Huremović, Jasenica, Odošić, Ramičić, Duraković, Tašić, Husić, Barka, Hasanović, Pustarić, Hadžiibrahimović, Školjo i Krečović. *⁵

Profesor Šaban Hodžić dalje bilježi: „Provjeravajući imena gornjih porodica, ustanovio sam da se još uvijek nalaze u Brezovom Polju (novom) sljedeće porodice: Ahmetović, Arifović, Aličaušević, Agići (Aganice), Arnautalić, Bešliagić, Čibukčić, Dervišević, Duraković, Fazlić, Husić, Huremović, Hodžić, Hadžegrić, Hadžimehmedović, Hasagić, Hadžiibrahimović, Ibrišbegović, Karaibrić (Zahirović), Karahasanović, Kukić, Lipovice (sada Lipići) Ljuščice, Mulaibrahimović, Muratović, Mujagić, Mešanović, Numanović, Palčević (Paočić), Rašić, Sakić, Saračević, Satarić, Sitarević, Saletović, Tuzlaković, Tvice (Tice) i Tanjić.

Od naseljenih porodica nisam mogao pronaći u Brezovom Polju: Alić, Avdibegović, Abdić, Ahabović, Alemdarović, Bjelobrke, Brežićanin, Bahić, Bašić, Dizdarević, Đulović, Dilsuz, Ćosić, Čikić, Golić, Husejnović, Hajduković, Hadžimerović, Halilović, Handžić, Isić, Jahić, Jezdine, Kulović, Kučić, Karamujić, Konpire, Krajnović, Kurtalić, Kumbaradžić, Kretović, Klane, Kadrić, Mustafić, Mujanović, Mukić, Milovce, Murtezić, Muladžadbegović, Osmanović, Omerović, Ortabojlić, Odošić, Paprike, Pandžić, Pištolje, Paravlić, Redžepović, Ramadanović, Rajković, Salihović, Selimović, Sirovica, Spahić, Stanice, Šabanović, Šašić, Šenić, Šahinović, Ševkić, Školje, Topalović, Tufekčić, Tihić i Žilić.

Za neke od njih se zna da su izumrli, za neke da su se iselili, dok o nekima nisam mogao saznati da li su izumrli, ili su se iselili ili su možda promijenili prezime, što je čest slučaj. Pored ovih u spisku spomenutih porodica danas ima u Brezovom Polju još nekoliko drugih porodica, koje takođe potiču iz Srbije, ali ih nema u spiskovima u Brezovom Polju doseljenih, ili zato što su bili najprije naseljeni u nekom drugom mjestu, ili su i oni neki od onih u spiskovima, ali s promijenjenim prezimenom.“ *⁶

Napomena: Ne ulazeći u način (metode) istraživanja cijenjenog profesora rahmetli Šabana Hodžića, koji je separat Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788.-1862. godine” štampao, kako

⁴ Šaban Hodžić, Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788.-1862. godine, str. 99-103., (Zavičajni muzej u Tuzli., Poseban otisak iz “Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne-1958.”).

⁵ Šaban Hodžić, Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788.-1862. godine, str. 103-105., (Zavičajni muzej u Tuzli., Poseban otisak iz “Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne-1958.”)

⁶ Šaban Hodžić, Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788.-1862. godine, str. 103-105., (Zavičajni muzej u Tuzli., Poseban otisak iz “Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne-1958.”)

kaže, kao poseban otisak iz "Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne-1958.", primjetno je da nije došao do vjerodostojnih podataka kada su u pitanju porodice koje su u to vrijeme sigurno bile nastanjene u Brezovom Polju. Naime, uvidom samo u Spisak članova Islamske zajednice od 1947. do 1967. godine, koji su u pomenutom periodu uredno plaćali članarinu IZ-e, da se utvrditi da su u Brezovom Polju u tom vremenskom periodu bile nastanjene porodice: Alić, Dizdarević, Husejnović, Jahić, Klane zv. Kladnjaković, Osmanović i Redžepović.

PREZIMENA U BREZOVOM POLJU 1858.-1958. GODINE (STAROSJEDILAČKA PREZIMENA)

Na osnovu uvida u knjigu „Beline gažā – birinci emlāk defteri“ (u prevodu „Popis bijeljinskog kadiluka, mulkovna dobra“), ^{*7} jasno se da vidjeti iz deftera /tur. defter=spis, popis, spisak/ pomenute knjige koja su prezimena bila zastupljena u Brezovom Polju u vremenu od 1858. do 1878. godine. Defter je urađen sistemom rubrika, tako da prva rubrika sadrži: mulkovno dobro - ime posjeda (nekretnine, op. a.), kao: kuća, kuća sa baščom, kuća sa livadom, bašča, bašča sa njivom, njiva, čajir, čajir sa njivom, livada, livada sa njivom, šuma, dućan, magaza, džamija, mekteb, štala, konak, pekara, vrt, i dr., zatim druga rubrika - ime ulice/mjesta, treća - broj uloška, četvrta, peta i šesta kolona sadrže: dužinu posjeda (korak, 0,25 dulum, dulum), sedma - klasu posjeda, osma - nazive drugih okolnih posjeda, deveta - ime vlasnika posjeda (naziv mahale u mjestu, prezime, ime, ime oca, ime muža, op. a.), deseta - nije naznačena, jedanaesta - procjena vrijednosti i dvanaesta - porez.

U pomenutim deferima u Brezovom Polju se spominju sljedeći nazivi za mahale: mahala Užice, mahala Šabac, mahala Sokol, mahala Hodžić, mjesto Brezovo Polje i mjesto Varoš. ^{*8}

Brezopoljci za mahale koriste i ove nazive, kao što su: Čaršija, Kolobara, Suhara, Dudara, Šorovi... Iz deftera se vidi da u dijelu naselja koje se zove Varoš stanuju pravoslavne i katoličke porodice, sa sljedećim prezimenima: Vasić, Tomić, Tešić, Šakić, Milošević, Jojić, Mišić, Petrović, Gurić, Davić i Jokanović, dok se naziv mjesto Brezovo Polje odnosi na Brezovo Polje – Staro.

Istražujući bošnjačka prezimena u Brezovom Polju na osnovu raznih dokumenata do kojih sam godinama dolazio u Arhivu BiH, Arhivu Tuzlanskog kantona, Mjesnom uredu (knjige: rođenih, vjenčanih, umrlih i domovnice), po privatnim bibliotekama imama i mujezina Begove i Azizije džamije, završnim računima Vakufa pomenutih džamija, zabilješkama hafiza Salih-kadije

⁷ Mr. Kemal Nurkić, „Beline gažā – birinci emlāk defteri“ u prevodu „Popis bijeljinskog kadiluka, mulkovna dobra“, Tuza, 2009. str. 348-401. (Izdanje JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Štamparija „OFF – SET“ Tuzla).

⁸ Mr. Kemal Nurkić, „Beline gažā – birinci emlāk defteri“ u prevodu „Popis bijeljinskog kadiluka, mulkovna dobra“, Tuza, 2009. (mahala Brezovo Polje, str. 364., mahala Užice, str. 375., mahala Šabac, str. 391., mahala Sokol, str. 373., mahala Hodžić, str. 385., mjesto Brezovo Polje, str. 348., mjesto Varoš, str. 368.).

Hadžiegrća, hafiza Abdurahman-efendije Smajića i hafiza Sulejman-efendije Piskavice, zatim dokumentaciji i zapisnicima Islamske zajednice, pomenutom separatu profesora Šabana Hodžića, te vakufnamama, nišanima, knjigama, časopisima i novinama, ustanovio sam da su u ovom mjestu od njegova prvog pomena u pisanim dokumentima sredinom 1731. godine, ^{*9} preko progonstva iz Srbije kada se bošnjačko stanovništvo „...htjelo-ne htjelo u saferu 1279. godine (29. VII - 26. VIII 1862.) počelo seliti iz utvrđenih gradova: Užica, Sokola, Šapca. Gotovo da su se svi iselili u Bosanski ejalet...“, ^{*10} te dopisa džematlija Brezova Polja „od 20. februara 1899. godine Kotarskom uredu Brčki“, ^{*11} do agresije i „egzodusa Brezopoljaca 17. juna 1992. godine kada su Srbi proveli plansku operaciju prisilnog raseljavanja kompletnog stanovništva Brezova Polja i odvođenja u logore Luka Brčko i Batković kod Bijeljine, a sve u cilju stvaranja čistih srpskih etničkih prostora, ^{*12} da su starosjedilačke brezopoljske familije u višestoljetnom bitisanju, kako brezopoljci kažu, „u najljepšoj čaršiji na svijetu“ s ponosom „nosile“ sljedeća prezimena:

Abdibegović, Abdić, Ademović, Adilović, Agančetović, Aganica, Aganović, Agatović, Agić, Ahmetović, Alagić, Alčaušević, Alemdarović, Ali-čauš, Aličaušević, Alić, Arapović, Arifović, Arnaut, Arnautalić, Arnautčić, Arnautić, Arnautović, Arpadžić, Aščerić, Avdibegović, Bahić, Bajlok, Barka, Barukčić, Baruković, Bašić, Bećarević, Behlulović, Belobrk, Berberović, Berbić, Bešlagić, Bičakčija, Bičo, Bjelobrk, Bjelobrković, Bošnjaković, Brežičanin, Brodlić, Bulčević, Caparda, Čačković, Čaluković, Čančar, Čavalić, Čeliković, Čibarević, Čibukčić, Čibukspahić, Čikić, Čiko, Čučić, Čehajić, Ćosić, Ćoso, Dedaković, Dedić, Delalić, Delić, Deliosmanović, Dervišević, Dilsuz, Dizdar, Dizdarević, Dobojlić, (Dubojlić), Dunđer, Duraković, Dušić, Džambić, Džanić, Džeridan, Džinić, Đakić, Đilović, Đulović, Efendić, Egrić, (Ergić), Ešjar, Fazlić, Fetahović, Fočak, Garib, Golić, Hadžajlić, Hadžiegrić, Hadži-Ibrahimović, Hadži-Mehmedović, Hadži-Omerović, Hajduković, Halilović, Hamzić, Handžić, Hasagić, Hasanović, Havić, Hodžić, Huremović, Husejnović, Husić, Huskanović, Ibrahimagić, Ibrahimbegović, Ibrahimović, Ibrišbegović, zv. Ibrižbegović, Imšić, Isić, Jahić, Jasenčić, Jasenica, Jezdina, Jugurčić, Jusufović, Kadić, Kadrić, Kahrmanović, Kahvedžija, Kantardžić, zv. Rašidović, Kapidžić, Karahasanović, Karaibrić, zv. Zahirović, Karamujić, Karić, Karmendić, Kavaz, Keserović, Kicić, Klano, zv. Kladnjaković, Konpir, Korajčević, Kovač, Kozarić, Krajinović, Krbo, Krečović, Kretović, Krpić, Kuburić, Kučić, Kuka, Kukić, Kulović, Kumbaradžić, Kurbašić, Kurtalić, Lasetović, (Lastović), Lipić, Lipovac, Lisica, Lulić, Lješničak, Ljuščić, Mahirović, Mehić, Mehmedović, Mešanović, Mešković, Midžić, Milovac, Mravović, Mučalić, Muhić, Muhtarević, Mujagić, Mujanović, Mujčić, Mujčinović, Mujić, Mujkanović, Mukić, Mulalić, Muladžadbegović, Mulaosmanović, Muratović, Murtezić, Mustafić, Mušanović, Mutapčić, Nalić, Nišić, Nišlić, Numanović, Odošić, Omerović,

⁹ Atah Mahić, Formiranje brčanskih mahala, Brčanske novine, Internet izdanje 12. mart 2009.

¹⁰ Salih Sidki ef. Hadžihuseinović Muvekkit (1825.-1888.), Tarih-i Bosna, (Povijest Bosne), Knjiga II., Izdanje El-Kalem, str. 1106/7.)

¹¹ Arhiv BiH, ZVS-8-36/1899.

¹² Osman Kavazović, Brezopoljski Dan bola, Preporod, 1. 7. 2005., broj 13/807, str. 21.

Ortabojlija, Osmanović, Palamarević, Palčević, Pandžić, Paočić, Paprika, Paravlić, Petrić, Piskavica, Pištolj, Pralović, Predžić, Pulaković, Pustarić, Rahmanović, Rajković, Ramadanović, Ramičić, Ramić, Rašić, Rašidović, Redžepović, Resulović, Rizvanović, Ruždić, Sahačić, Sakić, Saletović, Salihović, Salkić, Sarač, Saračević, Sarajlić, Sarajlija, Satarić, Sejdović, Sejdulahović, Sejfić, zv. Lasetović, Selimagić, Selimbašić, Selimović, Sinanović, Sirovica, Sitar, Sitara, Sitarević, Skopljaković, Smajić, Smajlović, Sokoljanin, Spahić, Stanica, Suturović, Šabanović, Šahbo, Šahinović, Šanac, Šarac, Šarčević, Šašić, Šejtanović, Šenić, Šestić, Ševkić, Širanović, Šišić, Školjo, Tabakalić, Tanjić, Tašić, Tešnjaković, Tica, Tihić, Tirić, Tokić, Topal, Topalović, Topčagić, Topčibaša, Trebinjčević, zv. Trebinčević, Tufekčić, Tufekčija, Tulumović, Tuzlak, Tuzlaković, Tvice, Umić, Ustaibrišević, Vidinlić, Vilić, Vukčić, Zahirović, Zaimović i Žilić. *¹³

Svakako je zanimljivo napomenuti da su pojedine familije svojom voljom, zatim tuđom samovoljom ili nehatom mijenjale prezimena, kao: Kantardžić u Rašidović, *¹⁴ Karaibrić u Zahirović, *¹⁵ Klano u Kladnjaković, *¹⁶ Trebinjčević u Trebinčević, *¹⁷ Doboilić u Dubojlić, *¹⁸ Sejfić u Lasetović, *¹⁹ kao i mnoge druge. Isto tako, jedan ogranak familije Zahirović (ogranak rahm. Hasana Zahirovića, njegova sina Jusufa, i njegove potomke), Brezopoljci zovu Subašić. Uvidom u razna dokumenta primijetio sam da su zbog samovolje ili nehata bilježnika, zapisničara, prepisivača... zamjenom slova, ispuštanjem ili dodavanjem jednog slova često nastajala nova prezimena, a u biti se radi o jednom te istom prezimenu. Upoređujući u ovakvim slučajevima imena osoba, na koje se zvanični akt, prepis ili bilješka odnose, te njihove srodnike u uzlaznoj i silaznoj

¹³ Izvodi iz Matičnih knjiga: rođenih, vjenčanih, umrlih i domovnice – Matični ured Brezovo Polje., Zapisnici Džamijskog odbora Brezovo Polje 1925.-1992. Arhiv BiH, ZVS-8-36/1899., Arhiv BH, ZV-8-59/1901., ABiH, ADS (Agrarna direkcija Sarajevo) 5615/20, ABiH, Bosnischer Bote, 1899-1917., Šaban Hodžić, Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788.-1862. godine (Zavičajni muzej u Tuzli., Poseban otisak iz "Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne-1958."), Grupa autora, Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u, Tuzla, 1985., Graditelj, List SSRN brčanske opštine., Mr. Kemal Nurkić, „Beline gažā – birinci emlak defteri“ u prevodu Popis bijeljinskog kadiluka, mulkovna dobra, Tuza, 2009., str. 348-401. (Izdanje JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Štamparija „OFF – SET“ Tuzla). i Osman Kavazović, Vakuf Azizije i Begove džamije u Brezovom Polju kod Brčkog, Glasnik, Rijaseta IZ u BiH, Sarajevo, LXXI, Godina, 2009. broj 3-4, (mart-april, 2009.), str. 304-325.

¹⁴ Hfz. dr. Fadil Fazlić, Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina, FIN i IC El-Kalem, Sarajevo, 2006., str. 251., i Osman Kavazović, Imami Azizije džamije u Brezovom Polju od 1862. do 1992. godine, Preporod, 15. 12. 2002., broj 24/745., str. 33.

¹⁵ Na osnovu kazivanja Ibrahima, Muharema, Mehmeda i Redžepa Zahirovića iz Brezova Polja, koja je zabilježio Osman Kavazović, 16. 10. 1975. godine.

¹⁶ Na osnovu kazivanja Ibrahima Kladnjakovića, iz Brezova Polja, koja je zabilježio Osman Kavazović, 16. 10. 1975. godine.

¹⁷ Na osnovu kazivanja Redžeba Trebinčevića, zv. Hadžija iz Brezova Polja, koja je zabilježio Osman Kavazović, 23. 12. 1973. godine.

¹⁸ Arhiv BH, ZV-8-59/1901, i Osman Kavazović, Imami Azizije džamije u Brezovom Polju od 1862. do 1992. godine, Preporod, 15. 12. 2002., broj 24/745., str. 33.

¹⁹ Na osnovu kazivanja Nijaza, Rifeta i Admira Lasetovića iz Brezova Polja, koja je zabilježio Osman Kavazović, 10. 8. 1991., i 28. 2. 2008. godine.

liniji, sasvim se jasno dā zaključiti da se radi o jednoj te istoj osobi, porodici i familiji, koja sa jednim prezimenom omrkne – sa drugim osvane.

Najočitiji primjer je porodica muderrisa Sulejman-efendije Dobošlića (imama Azizije džamije), gdje je općinski bilježnik u zvaničnom aktu Zemaljskoj vladi u Sarajevu (11. juna 1901. godine), na jednoj te istoj strani, pored imena hanume Zade ispravno napisao prezime Dobošlić, dok je pored imenā njihove djece Saliha i Mukadese napisao Dubošlić.^{*20} Sličnih primjera, u Brezovom Polju, ima i kod drugih prezimena, kao: Arnaut-Arnavut, Bjelobrk-Belobrk, Rašidović-Rešidović, Lasetović-Lastović, Muhtarević-Mutarević, Raković-Rajković, Saletović-Salatović, Topalović-Topalević, Zolota-Zoleta... i sl.

Neke familije su poslije Drugog svjetskog rata – pod pritiskom političkog sistema, a neke dobrovoljno u prezimenu se odricale prefiksa hadži i mula, kao Hadžiibrahimovići-Mulaibrahimović^{*21} i Mulaosmanovići, dok je familija Egrić, poslije obavljenog hadža nekoliko uglednih ljudi iz ove porodice, ispred prezimena Egrić^{*22} dodala prefiks hadži, te je nastalo prezime Hadžiegrić. Međutim, radi budućih istraživača, želim napomenuti da se prezime Hadžiegrić – u staroj verziji Egrić, u mnogim zvaničnim dokumentima pojavljuje i kao Ergić,^{*23} a radi se o jednom te istom prezimenu u Brezovom Polju. (Vidi: Izvod iz Matične knjige umrlih, godina 1936., str 126., broj 1., koji se odnosi na ime hafiz Salih-kadija Hadžiegrić, sin hadži Mustafe i Hatidže, rođen 1873. godine u Brezovom Polju. Umro 10. februara 1936. godine u Brezovom Polju). Isto tako ostaje nejasno da li je familija Ibrišbegović nehatom ili „voljom“ matičara – vremenom registrovana kao Ibrižbegović.

Naravno, protokom vremena mnoge porodice su izumrle – nisu imale potomstva. Veliki broj se iselio u posebnim političko-ekonomskim, kulturnim i vjerskim okolnostima. Ubijane su i nestajale kompletne porodice u burnim ratnim vremenima, epidemijama i drugim kataklizmama. Zatim, raselile su se u raznim migracionim procesima političkog, ekonomskog, obrazovnog, kulturnog, vjerskog, sportskog... karaktera.

ISELJAVANJE IZ BREZOVA POLJA 1862.-1878...

U separatu profesora Hodžića nalaze se i prezimena porodica koje su poslije 1862. godine iselile se iz Brezova Polja i odselile u Tuzlu, Bijeljinu, Janju i

²⁰ Arhiv BH, ZV-8-59/1901.

²¹ ABiH, ZVBiH, opća š. 23-155/1900., i ABiH, ZVBiH, opća š. 221-84/1905.

²² Hivzija Hasandedić, Spomenici islamske kulture u Prozoru, Takvim, 1988., str. 124. i 136., dr Atif Purivatra, Jugoslovenska Muslimanska Organizacija u političkom životu Kraljevine SHS, str. 58., Osman Kavazović, Hafiz Hadžiegrić Salih-kadija, Preporod, 1. maj 2009., broj 9/899, str. 52. i Izvod iz Matične knjige umrlih, godina 1936., str 126., broj 1.

²³ Izvod iz Matične knjige umrlih, godina 1936., str 126., broj 1. (Salih Hadžiegrić), Bosnischer Bote, 1899-1917., i mr. sci. Suadin Strašević, "Sudnica (mehćema) kotarskog šerijatskog suda u Tuzli i mjesto šerijatskog suda u strukturi administracije kotara Donja Tuzla", Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u BiH, LXXI-2009., broj 3-4, (mart-april), str. 331-332., i Bosnicher Bote, Sarajevo, 1898., str.89., i Bošnjak, 1908., Zemaljska štamparija, Sarajevo 1907., str. 100.

Bosanski Šamac (Gornju Aziziju). Porodice koje su odselile u Tuzlu: "...Žilići, Tufekčići i Paočići..."²⁴ Porodice koje su odselile u Bijeljину: "...Bašići, Čibukčići, Dizdarevići, Ibrišbegovići, Isići, Kantardžići, Kahrmanovići, Krajnovići, Pandžići, Paprike, Redžepovići, Salihovići, Saračevići i Topalovići..."²⁵ Porodice koje su odselile u Janju: "...Bešlagići, Čikići, Ćosoći, Durakovići, Đilovići, Golići, Huremovići, Hodžići, Handžići, Halilovići, Krajnovići, Kladnjakovići (Klane), Mešanovići, Numanovići, Paravlići, Ramići, Saračevići, Sarajlići, Spahići, Topalovići i Tuzlakovići..."²⁶ Porodice koje su odselile u Bosanski Šamac (Gornju Aziziju): "...Nišlići, Odošići..."²⁷

ISELJAVANJE ZA VRIJEME AUSTRO-UGARSKE...

Prilikom okupacije bosanske Posavine 1878. godine od strane austro-ugarske vojske, nekoliko desetina Brezopoljaca bilo je u jedinicama hadži hafiz Osman-efendije Mula Mehmedovića koje su pružale žestok otpor okupaciji zemlje. „Hadži hafiz Osman Mula Mehmedović organizovao je vrlo jak otpor s građanima Brčacima protiv ulaska austrougarske vojske u Bosnu. Brčko je zauzeto 17. septembra 1878. U herojskoj borbi poginulo je 50 boraca, a preko 70 ranjeno. Okupator je imao duplo više gubitaka.

Od gradova na Savi jedino se oprlo Brčko okupaciji. Nakon pada Brčkog neki ugledni građani su internirani u Osijek, gdje su ostali nekoliko mjeseci, a organizatoru otpora Hadži Hafiz Osmanu Mulamehmedoviću Vojni prijeki sud Austro-ugarske je izrekao kaznu smrti i osuda je odmah izvršena.“²⁸

U želji da izbjegnu nova stradanja, patnje i poniženje, jer su nosili još svježije rane nakon progona iz Srbije 1862. godine, mnogi Brezopoljci su odlučili da se isele u Tursku govoreći „da umru na miru u sultanovoj zemlji.“ Između ostalih zna se sigurno da su u prvom valu u Tursku otišli Hadžiibrahimović Mula-Omer i Hadžiibrahimović Ahmet, zv. Ahmo koji se zbog bolesti zadržao i nastanio u Peći na Kosovu. Većina se skrasila u pokrajini Anadolu. „...Aljo Palamarević iz Brezovog Polja, nepismen, nije zapamtio roditelje, a u Tursku (Brusa) ga je pozvala tetka. Tamo je pobjegao 1900. godine, ali se nije snašao. Radio je kao

²⁴ Šaban Hodžić, Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788.-1862. godine., str. 80., (Zavičajni muzej u Tuzli., Poseban otisak iz "Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne-1958.")

²⁵ Šaban Hodžić, Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788. – 1862. godine., str. 90-91, (Zavičajni muzej u Tuzli., Poseban otisak iz "Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne-1958.")

²⁶ Šaban Hodžić, Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788.-1862. godine., str. 92., (Zavičajni muzej u Tuzli., Poseban otisak iz "Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne-1958.")

²⁷ Šaban Hodžić, Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu između 1788.-1862. godine., str. 119., (Zavičajni muzej u Tuzli., Poseban otisak iz "Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne-1958.")

²⁸ Ramiz Dobrača, Neki natpisi u Brčkom, Preporod, 1. 1. 1973./26. zul-ka'de 1392., broj 1(56) str. 13.

sluga u Indželu kod Ahmetage Lakišića iz Mostara, a nakon povrata kod Dervišbega Pašića.” *29

Drugi val iseljavanja desio se u periodu balkanskih ratova 1912/13. godine. Zbog rata na području Balkana mnoge porodice nisu uspjele doći do Turske. Jedni su izginuli, drugi ostajali u Bugarskoj i Makedoniji, treći su se vratili u rodno mjesto.

Na osnovu kazivanja Salke Satarića, zv. Hedep, koja je zabilježio autor ovog teksta, mutevelija Azizije džamije Husejn Piskavica je za vrijeme balkanskih ratova s porodicom pošao u Tursku i ubijen je u Serezu (Egejska Makedonija), rodnom gradu rahmetli Gazi Husrev-bega. Mustafa Piskavica, otac hafiza Sulejman-efendije Piskavice, koji je na ovom putu u nepoznato predvodio još nekoliko porodica iz Brezova Polja uspio je doći do Istanbula, gdje se zadržao nepune dvije godine, ali je zbog nebrige turskih vlasti oko smještaja bio prinuđen da se vrati u rodno mjesto. *30

Da broj Bošnjaka u Brezovom Polju opada od popisa do popisa jasno se da vidjeti iz zvaničnih knjiga popisa stanovništva.

Tako iz knjige „Glavni rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895. godine“ da se vidjeti da „Brezovo Polje ima 1383 stanovnika.“ *31 Na osnovu „...rezultata popisa žiteljstva u BiH od 27. septembra 1910. godine“ jasno je da „Brezovo Polje ima 1145 stanovnika.“ *32

Dakle, u vremenskom periodu 1895.-1910. u Brezovom Polju je „nestalo“ 238 stanovnika. Na osnovu „popisa stanovništva od 31. januara 1921. godine“ jasno se zaključuje da „Brezovo Polje ima 957 stanovnika.“ *33

U periodu 1910.-1921. u Brezovom Polju je 188 stanovnika manje. Umjesto da se broj stanovnika povećava, iz zvaničnih podataka jasno se vidi da je ponovo došlo do naglog opadanja bošnjačkog stanovništva.

U pomenutom vremenu „u Brčkom i okolini broj muslimanskog stanovništva je sa 46% pao na 34%, dok je u isto vrijeme povećao se broj pravoslavnog i katoličkog stanovništva.“ *34

Za ova iseljavanja može se reći da su bila motivirana brojnim političkim, psihološkim i ekonomskim pritiscima, posebno nakon Prvog svjetskog rata, kada ove krajeve naseljavaju solunski i razni drugi „dobrovoljci“.

29 Mina Kujović, O Bosanskim muhadžirima, povratnicima iz Turske u vrijeme austrougarske uprave, Gračanički glasnik, broj 22, novembar 2006.

30 Na osnovu kazivanja Salke Satarića, zv. Hedep, iz Brezova Polja. Kazivanje zabilježio Osman Kavazović, 19. 9. 1982. godine.

31 Hauptresultate der Volkszählung in Bosnien und der Hercegovina vom 22. april 1895. u prevodu: Glavni rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895.

32 Rezultati popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 27. septembra 1910. (Izdala Zemaljska vlada za BiH, Sarajevo, 1912.)

33 Arhiv BH 47-93/21

34 Grupa autora, Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB-u, Tuzla, 1985., str. 89-92.

ISELJAVANJE NAKON DRUGOG SVJETSKOG RATA...

Poslije Drugog svjetskog rata na sceni su tzv. ekonomske migracije po sistemu „trbuhom za kruhom“. Ove migracije su najizraženije sredinom šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, sada već prošlog stoljeća, kada iz Brezova Polja odlaze mnogobrojne porodice u Brčko, Tuzlu, Sarajevo, Čelić, Gradačac, Bijeljina, Orašje, Srebrenik, Zagreb, Beograd, Zrenjanin i druga industrijska mjesta vjerujući da će, tamo negdje, naći svoje „mjesto pod suncem.“

Vrijedno je zabilježiti da zbog ekonomskih, kulturnih, obrazovnih i drugih razloga u pomenutim i drugim gradovima žive mnoge brezopoljske porodice sa sljedećim prezimenima: u Brčkom, Adilović, Ademović, Arifović, Arnautović, Behlulović, Belja, Delalić, Duraković, Dušić, Čibukčić, Đakić, Fazlić, Ferhatbegović, Hadžajlić, Hodžić, Husejnović, Husić, Huremović, Ibrahimović, Kićić, Kladnjaković, Korajčević, Lipić, Mešanović, Mujagić, Mulaosmanović, Muratović, Mutapčić, Nikšić, Numanović, Palamarević, Rizvanović, Saletović, Satarić, Selimbašić, Smajić, Smajlović, Topčagić, Tuzlaković, Ustaibrišević, Vilić, Zahirović, Zaimović... u Tuzli, Agić, Bešlagić, Delalić, Dervišević, Duraković, Fazlić, Hadžiibrahimović, Hodžić, Lasetović, Lipić, Mujagić, Muratović, Predžić, Rašidović, Smajić, Zahirović... u Sarajevu, Hadžiegrić, Ibrahimović, Jusufović, Kurbašić, Mujagić, Nalić, Nikšić, Saračević, Zahirović... u Čeliću, Rizvanović, Sinanović, Smajić, Zahirović... u Gradačcu, Ademović, Mešković, Sitarević, Zahirović... u Bijeljini, Kukić, Nišić, Salkić... u Orašju, Husejnović, Husić, Saletović... u Srebreniku, Mešanović, Sitarević... u Banovićima, Huremović... u Kaknju, Vilić... u Sanskom Mostu, Arifović... u Zagrebu, Dedaković, Hadžajlić, Hadžiegrić, Muratović, Rašidović, Zahirović... u Splitu, Bajrović, Kukić, Piskavica... u Beogradu, Agić, Husić, Ibrahimović... u Zrenjaninu, Hadžajlić, Muratović... u Novom Sadu, Sitarević... *35

NASELJAVANJE OD 1952. DO 1992.

Izuzetno povoljan geografski položaj Brezova Polja, razvijena mreža kopnenih i vodenih puteva kojim se veoma brzo stizalo u sve veće centre i regije, dobra infrastruktura, bogat poljoprivredni kraj, zatim mogućnost relativno brzog zaposlenja u pogonu obuće, školi, obdaništu, zadruzi, pošti, ambulanti, poljoprivrednom kombinatu, lađarstvu, otvaranju zanatskih radnji i ugostiteljskih objekata, dobrota i gostoprimitstvo mještana, sve je to stimulatивно djelovalo da mnoge porodice u Brezovom Polju potraže posao, te u njemu ostanu do kraja života. Poslije Drugog svjetskog rata, pa do agresije na BiH, u mjestu bilježimo nove bošnjačke porodice i nova prezimena, kao: Ademović, Aganović, Avdić, Baftijari, Baluković, Belja, Ćorić, Čajlaković, Čandić, Čankušić,

³⁵ Zabilježili: Osman Kavazović i Admir Lasetović, Tuzla, 28. 2. 2008., Hedija Hadžajlić, Zrenjanin, 14. 4. 2011., i Mirsad Rašidović, Zagreb, 17. 4. 2011. godine.

Ćorić, Džambić, Fazlić, Ferhatbegović, Gazibegović, Gradašćević, Helić, Hasanović, Husejnović, Huseljić, Huskanović, Ibrahim, Ibrišimović, Ikanović, Jusufovski, Kasić, Kavazović, Kazić, Klebić, Mahmutović, Mehaković, Memišević, Merić, Muhić, Mujić, Mujkanović, Mulaahmetović, Musić, Nikšić, Numanović, Okanović, Okić, Omić, Ramadani, Redžepović, Runaklić, Sajdović, Selimović, Sipić, Sulejmani, Suljić, Šabani, Šaćirović, Šahbegović, Šakrak, Tahmišćić, Tokić, Vilogorac, Volić, Zećirović, Zejnilović, Zolota...

EGZODUS – ISELJAVANJE U TOKU I POSLIJE AGRESIJE 1992.-1995.

Budućim istraživačima ostavljam u amanet da istraže gdje su sve u toku i poslije agresije na Bosnu i Hercegovinu nalazile se, i nalaze se brezopoljske porodice i familije. Istina, poslije izlaska iz logora Luka i Batković najviše ih je bilo nastanjeno na slobodnim teritorijama brčanske općine, u selima: Brka, Palanka, Gornji Rahić, Ograđenovac, Ćosete, Čande, Maoča, Islamovac, Rašljani, Bukvik, Bosanska Bijela... zatim, na području općina: Gradačac, Gračanica, Srebrenik, Lukavac, Banovići, Živinice, Čelić, Kladanj i Tuzla. Poslije potpisivanja Dejtonskog sporazuma, u kojem nije bio riješen status područja općine Brčko, mnogi Brezopoljci pritisnuti neimaštinom i borbom za golu egzistenciju, spas su potražili u bijelom svijetu od Australije, preko zemalja Evrope, pa sve do Amerike.

Mr. sc. Jusuf OMEROVIĆ

SAPNA - ANTROPOGEOGRAFSKI PRIKAZ

UVOD

Sapna pripada geografskom prostoru sjeveroistočne Bosne, i administrativno-teritorijalno čini jednu od trinaest općina Tuzlanskog kantona. Općina Sapna ima obnovljeni status postojanja od 1998. godine od dijela općine Zvornik koji je entitetskom podjelom pripao Federaciji BiH. Ovaj prostor čini jednu kompaktnu cjelinu, koja egzistira na ovom prostoru stoljećima. U radu će biti izvršen antropogeografski prikaz, odnosno bit će prikazan historijsko-teritorijalni i društveni razvoj ovog područja kroz prošlost.

U geografskom smislu Sapna obuhvata istočne obronke planine Majevica i gornji tok rijeke Sapne, koja čini lijevu pritoku Drine, pa se može reći da ovaj prostor pripada i Podrinju. Površina općine Sapna je 118 km², što čini 4,45% teritorije Tuzlanskog kantona. Najgušće je naseljen južni dio općine, odnosno prostor oko rijeke Sapne i prostor koji se nalazi u neposrednoj blizini centra Sapne, dok je prostor sa većom nadmorskom visinom, odnosno dijelovi Majevica, veoma rijetko naseljen.

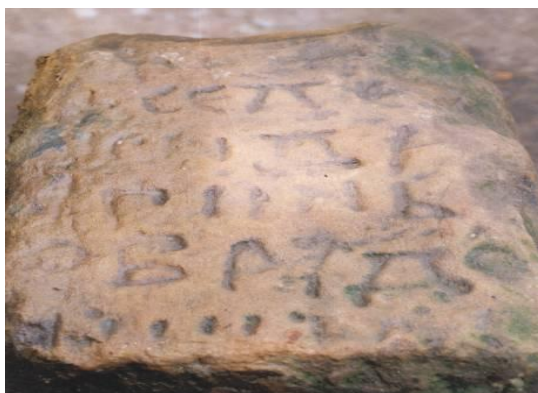
Ovaj prostor je još od davnih vremena bio povezan dolinom rijeke Sapne sa Podrinjem. Puštanjem u promet puta Kalesija-Sapna prostor općine Sapna dobija povezanost sa magistralnim putem Tuzla-Zvornik, čime je omogućena bolja povezanost tuzlanske regije sa ovim dijelom Podrinja.

SAPNA U STARIJOJ PROŠLOSTI

Područje, koji danas pripada općini Sapna, nikako se ne može izolovano posmatrati u odnosu na šire područje u sjeveroistočnoj Bosni, nego zajedno čini dio prostora, koji je bio naseljen još u najstarija vremena. Na samom području današnje općine Sapna nema iz ovog perioda arheoloških nalaza iz prahistorije, koji su očuvani do danas, ali svakako na širem području postoji niz dokaza, koji govore o životu ljudi u tom vremenu.

U ovom periodu su se gradile mnoge utvrde ili gradine, koje su zidane kamenom i malterom. Najznačajnije gradine na području današnje općine Sapna iz tog perioda bile su Gradina kod Sapne (kasnoantički refugium iz IV do VI stoljeća nove ere) i gradina Stara kuća na putu Sapna-Goduš iz perioda rimske vladavine na kojima su pronađeni ostaci zidova, opeke i maltera, po čemu se može zaključiti da je tu bila manja rimska zgrada. Zatim je tu i

Gradina u Šetićima, pored Sapne, gdje su nađeni ostaci prahistorijske keramike, kremen a i rimske keramike (Basler, 1998). Međutim, osim ovih nalazišta do danas su se zadržali toponimi Gradina i Gradac nedaleko od naselja Goduš, zatim toponim Grad nedaleko od naselja Savići (Halilović, Zulić, 2003). Isto se spominju Gradac brdo i zaselak Gradina na kojima se nalazile utvrde od kamena (Djedović, 2009). Poznati su i ostaci gradine između naselja Baljkovica i Nezuk. Sve ovo govori o veoma intenzivnom životu na ovom prostoru

Sl. 1. Natpis iz antičkog perioda

SREDNJI VIJEK

U srednjovjekovnom periodu ovo područje pripada oblasti Soli koje zajedno sa oblašću Usora čini dio tadašnje Bosne. Na ovom prostoru postojala je srednjovjekovna župa Sapna kao jedan prirodnim granicama omeđen teritorij, kojeg su naseljavala slavenska plemena. Župa se prostirala od Drine do Majevice dolinom rijeke Sapne i šire, a u njenom sastavu je bilo mnogo naselja. Na čelu župe nalazio se župan, koji je bio biran na plemenskom saboru. Većina župa u Bosni dobila je naziv po imenima starješine plemena ili po prirodnom obilježju, odnosno nazivu rijeke (Vego, 1982).

Na području Sapne nije zabilježeno postojanje značajne srednjovjekovne utvrde ali je postojala značajna poštanska i putna komunikacija kroz Sapnu između tadašnjih gradova Zvornika i Teočaka. Zvornik se prvi put pominje 1410. godine pod nazivom Zvonik, a nešto kasnije Zvornik se pominje pod sadašnjim nazivom (Kovačević-Kojić, 1978). Teočak se po nekim podacima spominje 1345. godine (Nakičević, 2009), odnosno pominje se početkom XV stoljeća kada ga je osvojio ugarski kralj Sigismund. (Kulenović, 2005) Na ovom prostoru vladale su srednjovjekovne porodice Zlatonosovića i Kovačevića i to krajem XIV i u XVI stoljeća (Handžić, 1975) što bi moglo imati i veze sa nazivom jednog naselja Kovačevići na području današnje općine Sapna.

Sl.1. Stećci sa područja općine Sapna , Izvor (Omerović, 2008)

Na širem području Sapne se nalaze mnogobrojni lokaliteti stećaka. Najveći broj stećaka je u obliku sanduka i sarkofaga , a zabilježeni su i stećci u obliku ploča. Njznačajniji lokaliteti na kojima se nalaze stećci su: lokalitet Mramorje u Handelićima, lokalitet Sječa (Pasiji grobovi) u Međedi, lokalitet Zagrobnice i Gaj u Gornjoj Sapni, lokaliteti Mramor, Herići i Krčevine u Rastošnici, dva lokaliteta u Zaseoku, lokalitet u Baljkovici I lokaliteti u Jusićima, Šetićima, Klisi i Boškovićima.

Prema Šefiku Bešliću (1971) i Vidoviću (1956) na ovom prostoru nekada je bilo mnogo više stećaka. Tako je na lokalitetu Zagrobnice bilo 22. stećka, na lokalitetu Sječa 32. stećka, na lokalitetu Mramorje 42. stećka, na lokalitetu Herići, Mramor i Krčevine 54. stećka, na lokalitetu Zaseoka 5. stećaka, na lokalitetu Jusića (Begove njive i Glavice) 203. stećka, na lokalitetu Boškovića 6. stećaka, na lokalitetu Šetića (muslimansko i pravoslavno groblje) 6. stećaka i na lokalitetu Klise 2. stećka. Nažalost, nebrigom društva i pod uticajem vremena na većina ovih lokaliteta je uništena. Jedini svjetli primjer je lokalitet Sječa (Pasiji grobovi) koji je uređen i zaštićen od daljeg propadanja.

Dosta česti toponimi poput Klisice u Klisi, Crkvišta u Baljkovici i Rožnju, a i prisutni toponimi selišta, mramor, mramorje i drugi govore o postojanju srednjovjekovnih naselja na ovom prostoru.

OSMANSKI PERIOD

Dolaskom osmanlija na ovaj prostor desit će se veliki historiski preokret posebno u društvenom i vjerskom smislu. Samo osvajanje prostora Bosne teklo je postepeno, jer su prva uporišta Osmanlije ostvarile nešto prije 1430. godine (Šabanović, 1982), da bi već 1451. godine bili gospodari u župi Vrhbosna.

Padom Jajca 1463. godine osnovan je Bosanski sandžak kao jedna velika administrativna jedinica. Padom bosanske kraljevine Osmanlije će boraveći oko četiri stotine godina na ovom prostoru ostaviti trajan uticaj.

Prostor sjeveroistočne Bosne došao je pod osmansku vlast tek 1460. godine kada osmanske snage prelaze na lijevu stranu Drine i zauzimaju zvrničko i srebreničko područje.

Zvrničkom sandžaku pripadala je cijela sjeveroistočna Bosna, a jednim dijelom prostirao se i na teritoriji današnje Srbije. Sjedište Zvrničkog sandžaka od njegovog osnivanja pa sve do 1851. godine je bilo u Zvorniku, a onda je premješteno u Tuzlu.

Zvrnički sandžak bio je podijeljen na kadiluke i nahije kao manje upravne administrativne jedinice. Širenjem sandžaka 1512. godine u njegov sastav ulaze nahije: Spreča, Sapna, Teočak, Bijeljina, Završ, Koraj, Visore, Jasenica, Smoluća, Srebrenik, Soko i Nenavište (Handžić, 1969). Na bosanskoj strani ovaj sandžak obuhvatao je ukupno 21 nahiju.

Nahija Sapna, koja je nosila ime rijeke Sapne i koja se prostirala oko šireg područja te rijeke spominje se 1533. godine, 1548. godine, 1630. i 1711. godine. (Handžić, 1986) Nahija Sapna kao administrativna-teritorijalna jedinica ostala je u sastavu Zvrničkog sandžaka sve do propasti Osmanskog carstva na ovom prostoru.

U prvoj polovini XVI stoljeća nahija Sapna, kroz koju je prolazio tada važan put, obuhvatala je 14 sela i to: Križeviče, Gornji Grabovac (Petkovce), Javornik, Vitinu Riku, Rožanj, Vitinicu, Sapnu, Guštare, Gluminu, Balikovu Krušku (Baljkovicu), Donji Grabovac, Nezuke (Nezuk), Snježnicu i Vrh Riku (Handžić, 1975).

Prihvatanja islama na ovom prostoru je teklo postepeno i bez prisile. Razloga za prelazak na islam bilo je mnogo, a najznačajniji su progon bogumilskog satanovištva, plaćanje poreza i propast Ugarske. Najbrži prelazak na islam odvijao se u gradskim centrima, ali je postepeno dolazilo i do njegovog širenja u udaljenijim područjima. Prema popisu iz 1528. godine u selu Rožanj, nahija Sapna, zabilježeno je, da od ukupno 21. muslimanskog domaćinstva 11. bilo novih muslimana, u selu Vrh Rika od 7. domaćinstava, 6. domaćina bili su sinovi Abdulaha (Handžić, 1975). Svakako da je u to vrijeme ime Abdulah često označavalo kršćansko porijeklo.

U ovom periodu na području današnje općine Sapna postoje mnogo objekata koji govore o društvenom i vjerskom životu ljudi. Džamje se nalaze u skoro svim naseljima, a značajni su i vakufi kao svojevrsna zadužbina. Sve džamije uslijed burnih vremena su izgubile svoj autohtoni izgled, vremenom su obnavljane i prilagođavane vjerskim potrebama.

Najstarija mezarja u Sapni, nalaze se na lokalitetima Rožnja, Međeđe, Stare kuće, a posebno se ističe mezarje u Mahmutovićima u kome se nalaze dva posebno istaknuta nišana.

Sl.2. Nišani u Mahmutovićima, (Omerović,J., 2011)

Mujezinović(1998), izdvaja tri skupine nišana iz perioda, od XV do XVII stoljeća. Prvu skupinu čine nišani u formi većeg obeliska sa prikraćenim piramidama na vrhu, drugu skupinu čine nišani oblika većih rustičnih stela koje zvršavaju slično uspravnim stećcima i treću skupinu čine nišani sa posebno nevješto izvedenim turbanima. Nišani u Mahmutovićima su većih dimenzija i spadaju u treću skupinu. Na pomenutom mjestu bilo je prisutno dovište kao jedino na ovom prostoru, a svakako da takva okupljanja muslimana imaju svoje korijene još u bogumilskim zborištima gdje se svijet okupljao između ostalog i radi upoznavanja ili povezivanja. Danas na mjestu nišana uređeno je turbe otvorenog tipa, a neposredno pored je izgrađen mesdžid i šehidska česma. U turbetu se nalaze dva nišana, jedan je visine oko 2m sa osnovom 30x16 sa isklesanim mačem, štitom, nožem i štapom, ispod se nalazi nožni nišan piamidalnog oblika. Drugi nišan je visine oko 1m, osnove 16x18 na njemu je isklesan štit i mač.

AUSTROUGARSKI PERIOD

Sudbina osmanskog carstva na ovim prostorima je riješena na Berlinskom kongresu 1878. godine. Bez obzira što je Austro-Ugarska dobila međunarodni mandat da upravlja BiH uz znanje Osmanskog carstva, stanovništvo je pružilo organizovan otpor. Otpor je pružen i na ovom prostoru, posebno u Tuzli gdje su se borbe vodile od jula do septembra, nakon čega je Austro-Ugarska okupirala kompletno područje sjeveroistočne Bosne.

Dolazakom nove vlasti doći će do promjene demografske slike u BiH, odnosno doći će do velikog iseljavanja Bošnjaka u Tursku jer su osjećali da odlaskom osmanlija gube sigurnost na ovom prostoru.

Postojeća administrativna podjela Bosne skoro se u potpunosti zadržala. Zemlja je bila podijeljena na okruge: Sarajevski, Tuzlanski, Banjalučki, Mostarski, Bihaćki i Travnički. Okruzi su se dijelili na kotare ili srezove i ispostave - općine.

Današnje područje općine Sapna pripadao je srezu Zvornik tokom cijelog perioda austrougarske uprave nad Bosnom i Hercegovinom. Stanovništvo prostora današnje općine Sapna uglavnom se bavilo poljoprivrednom proizvodnjom osim u gradu Zvorniku, gdje je zastupljeno zanatstvo i trgovina i gdje niču nove zgrade, koje daju nova evropska obilježja ovom prostoru.

Sl.3. Pečati općine Sapna iz austrougarskog perioda (Omerović, 2008)

Prema podacima popisa stanovništva iz 1879. godine na području današnje općine Sapna živjelo je oko 3000 stanovnika koji su živjeli u naseljima Vitinici, Godušu, Jusićima, Kraljevićima, Rožanju, Sapni, Šetićima i Zaseoku.

U navedenom periodu na ovom području počinju se graditi i putne komunikacije, koje su dosta prohodnije i kvalitetnije u odnosu na raniji period.

SAPNA U NOVIJOJ PROŠLOSTI

U narednim historiskim periodima Sapna se teritorijalno i organizacijski uvijek veže za Tuzlanski okrug i Zvornički srez. Po popisu stanovništva iz 1921. godine (Statistika, 1932), na ovom području spominju se mjesta: Nezuk, Zaseok, Međeđa, Baljkovica, Kraljevići, Vitinica, Sapna, Rastošnica, Rožanj i Goduš, u kojima ima 4859 stanovnika, a stanovništvo se pretežno bavi poljoprivrednom proizvodnjom.

Po popisu stanovništva iz 1931. godine u Drinskoj banovini spominje se srez ili kotar Zvornik, koji ima deset općina. Jedna od tih deset je i općina Sapna, koja u to vrijeme ima 5254 stanovnika, a zajedno sa Rastošnicom ima 7311 stanovnika. (Statistika, 1938) Na ovom prostoru, koji je bio dominantno poljoprivredni, počinju se razvijati zanatstvo i trgovina. Najviše se trgovalo suhim šljivama, jabukama, kožom i drvenom građom.

U ovom periodu se otvaraju i prve osnovne škole (škola u Rastošnici iz 1937. godine), medresa u Sapni koja je imala osim vjerskog odlike i općeg obrazovanja.

Početkom Drugog svjetskog rata Bošnjaci sa ovog područja nisu značajnije učestvovali u raznim vojskama, prisutnim u to vrijeme, nego su se pokušali organizirati kako bi zaštitili svoja višestoljetna mjesta življenja. Na prostoru današnje općine Sapna u to vrijeme nije bilo izrazitih sukoba, a nisu zabilježena masovna stradanja nijednog naroda.

Nakon Drugog svjetskog rata došlo je do nove teritorijalne podjele Bosne i Hercegovine na četiri oblasti: Sarajevsku, Banjalučku, Tuzlansku i Mostarsku. Oblasti su se dalje dijelile na srezove i na mjesne narodne odbore.

Područje današnje općine Sapna u to vrijeme pripadao je Tuzlanskoj oblasti i Zvorničkom srezu, a imao je status narodnog odbora. Na prostoru sreza Zvornik, koji je formiran 1945. godine, postojalo je šesnaest mjesnih narodnih odbora među kojima je bila i Sapna. Tokom 1952. godine dolazi do nove teritorijalne podjele sreza pri čemu se formira osam narodnih odbora (općina), a to su: Zvornik, Sapna, Drinjača, Grbavci, Kozluk, Pilica, Memići i Osmaci. Ova podjela opstat će sve do 1955. godine kada na osnovu Zakona o uređenju komuna dolazi do proširenja Zvorničkog sreza na teritoriju srednjeg Podrinja i gornjeg toka Spreče. U to vrijeme pa sve do 1958. godine na prostoru ovog sreza postojale su općine: Zvornik, Sapna, Kozluk, Han-Pijesak, Vlasenica, Nova Kasaba, Srebrenica, Bratunac, Skelani, Fakovići i Memići (Hudović, 2000).

Općina Sapna će nastaviti da egzistira zajedno sa Zvornikom sve do devedesetih godina prošlog stoljeća. Kompaktnost teritorije i jedinstvo Bošnjaka na ovom prostoru su doveli do samoorganizacije i zaštite ovog prostora od udara mnogih zločinaca.

Obnovom statusa općine 1998. godine, ponovo će se nastaviti kontinuitet općine Sapne, na značajno manjem prostoru nego u prošlosti.

ZAKLJUČAK

Općina Sapna od najranije prošlosti do danas predstavlja jednu kompaktnu geografsku i historijsko-teritorijalnu cijelinu. Sama činjenica da se na ovom području nalaze mnogobrojni kulturno -historijski spomenici govori o burnoj prošlosti ovoga kraja.

Bez obzira što je ovaj prostor uvijek bio administrativno organizovan, na njemu nije bilo značajnog urbanog niti privrednog razvoja. Područje Sapne je skoro uvijek bio na neakvim pograničnim prostorima u koje se dolazilo samo u teškim vremenima. Očekivati je da će obnovljenim statusom Općine doći do zaštite bogatog kulturnohistoriskog naslijeđa i bržeg privrednog razvitka ovog područja .

LITERATURA I IZVORI

1. Basler, Đ. (1988), *Arheološki leksikon, tom II, Sarajevo*
2. Benac, A., Basler, Đ. i saradnici (1966), *Kulturna istorija BiH, Sarajevo*

3. Bešlagić, Š. (1971), *Stećci, kataloško-topografski pregled, Veselin masleša, Sarajevo*
4. Djedović, R., (2009), *Ostaci srednjovjekovne zgrade Rožnju, Baština sjeveroistočne Bosne, II, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historiskog i prirodnog naslijeđa, Tuzla, str 163-170.*
5. Halilović, S., Zulić, M. (2003), *Kalesija, crtice iz kulturno-historijske prošlosti, Kalesija*
6. Handžić, A. (1975), *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Svjetlost, Sarajevo*
7. Handžić, A. (1970), *Zvornik u drugoj polovini XV i u XVI vijeka, Godišnjak Društva istoričara BiH, Sarajevo*
8. Hudović, M. (2000). *Zvornik, slike i bilješke iz prošlosti, Udruženje građana opštine Zvornik, Sarajevo*
9. Kovačević-Kojić, D. (1978), *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, Sarajevo*
10. Kulenović, S. (2005), *Kulturno-historijske znamenitosti Tuzlanskog kantona kao osnova za razvoj turizma, Zbornik radova, Tuzla*
11. Mujezinović, M. (1998), *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini, knjiga 2, Sarajevo-Pablišing, Sarajevo*
12. Nakičević, O., Nakičević, I., (2009), *Teočak kroz protok vremena, Harfo-graf, Tuzla*
13. Omerović, J., (2008), *Općina Sapna monografija, Općina Sapna*
14. Statistika (1932), *Definitivni rezultati popisa stanovništva, Sarajevo*
15. Statistika (1938), *Definitivni rezultati popisa stanovništva, Beograd*
16. Šabanović, H., (1982), *Bosanski pašaluk, Svjetlost, Sarajevo*
17. Vego, M. (1982), *Postanak srednjovjekovne bosanske države, Sarajevo*
18. Vidović, D. (1956), *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici u okolini Zvornika, Godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti narodne Republike Bosne i Hercegovine III, Naše starine, Sarajevo*

Porodice i likovi zavičaja

Munisa KOVAČEVIĆ, prof.

KORESPODENCIJA GRAČANIČKIH TRGOVACA REŠIDBEGOVIĆA SA TUZLANSKIM TRGOVCIMA U TREĆOJ DECENIJI 20. STOLJEĆA

Apstrakt:

U prilici smo da koristimo nekoliko dokumenata iz korespondencije pojedinih trgovaca iz poznate gračaničke trgovačke familije Rešidbegovića. Ovi dokumenti su se nedavno pojavili na jednoj internet stranici. Trgovine Rešidbegovića iz Gračanice su prema ovim dokumentima imale živu poslovnu korespondenciju i jake ekonomske veze sa nekim trgovcima iz Tuzle. Iz ovih dokumenata se može vidjeti više detalja o trgovini u Gračanici i Tuzli tokom treće decenije 20. stoljeća. Također se može vidjeti koja je roba bila čest predmet trgovačkih odnosa u ovim gradovima.

Ključne riječi: Trgovci Rešidbegovići, Gračanica, Tuzla, trgovačka roba, trgovina...

TRGOVAČKA FAMILIJA REŠIDBEGOVIĆ IZ GRAČANICE

Poznata trgovačka familija Rešidbegovića, prema predanju se doselila iz Mađarske, poslije povlačenja Osmanlija 1686. godine, na područje između Pandurišta i brda Bandra u kadiluku Gračanica. Kasnije su se ti Rešidbegovići sa Pandurišta preselili u Gračanicu, prvo u mahalu Drafniće a zatim i u čaršiju.

Krajem 19. stoljeća veće imanje sa zgradama, na Pandurištu imao je Rašid-beg Rašidbegović iz Gračanic.¹

U doba austrougarske vladavine grad Gračanica poprima neke odlike tadašnjeg modernog grada. Gračanici je bila poznata po uzgoju svilene bube od koje su se tkala razna platna zvana svilenci, također bio je razvijen i obučarski, kovački i drugi tradicionalni zanati. U to vrijeme dolazi do razvoja novih zanata koji potiskuju stare tradicionalne zanate ranijeg perioda tako da se pojavljuju zanati kao što su šeširdžijski, limarski i slično. Nekoliko trgovina u kojima se do okupacije 1878. godine uglavnom prodavala roba domaćih zanatlija i prizvođača, ubrzo se dobijaju konkurencija stranih vlasnika sa svojim poslovnim objektima.

¹ Omer Hamzić, Rusmir Djedović, Doborovci kod Gračanic, IK „Monos“ Gračanica, Gračanica, 2010., str. 88.

Prema odredbama trgovačkog zakona, koji je stupio na snagu 1. novembra 1883. godine, svaka trgovačka radnja sa najmanje 400 kruna godišnje čistog prihoda podlijevala je obavezi sudskog protokolisanja. Već 1886. godine u Gračanici je bilo protokolisano 29. trgovačkih radnji. Već kasnije, 1905. godine bilo ih je 43 u gradu i po jedna u okolnim selima.

Na osnovu podataka koji su redovno objavljivani u Bosanskom glasniku „Bosnischer Bote“ (opći adresni priručnik za Bosnu i Hercegovinu), moguće je preciznije utvrditi nosioce trgovinskih firmi, odnosno vlasnike registrovanih trgovinskih radnji u Gračanici i nekim selima na području gračaničkog kotara, kao i vremenski period u kojem su te radnje bile aktivne.²

Od 1885. do 1918. godine trgovinske radnje u Gračanici držalo je oko stotinjak domaćih vlasnika. Neke od tih starih gračaničkih trgovačkih porodica, trgovačka tradicija potiče još iz osmanskog perioda, kao što su: Rešidbegovići, Halilbegovići, Hadžistevići, Ivaniševići, Prohići ...

Prema podacima iz 1905. godine bila je protokolisana i radnja Rešidbegović Rašida i Mahmuta registrovana 1902. godine i Rešidbegović Mehmeda registrovana 1891. godine.³

Zabilježeno je da je krajem 19. stoljeća u gračaničkoj čaršiji trgovina Rešidbegovića nalazila se na mjestu kasnije poznate kafane pod nazivom „Gaj“.

Po spisku trgovačkih radnji koje su registrovane a kasnije prestale sa radom spominje se da je trgovina Rešidbegović Mahmuta prestala sa radom 1917. godine a Rešidbegović Mehmeda 1915. godine.

Gračanički trgovci i zanatlije prodavali su svoju robu pretežno na lokalnom području, ali svakako i određenu robu su izvozili i u druge krajeve. To su uglavnom bili poljoprivreni proizvodi, koji se posebno izvoze sve više i na daljnje tržište poslije izgradnje pruge Gračanica-Karanovac. Izgradnja pruge uveliko je uticala na veći razvoj trgovine u Gračanici.

KORESPONDENCIJA

Porodica Rešidbegovića imala je svoju trgovinu-dućan u Gračanici što vidimo prema podacima iz 1905. godine koje su bile protokolisane u Gračanici. Trgovine porodice Rešidbegovići imale su jaku poslovnu korespondenciju i jake ekonomske veze i sa nekim trgovcima iz Tuzle.

Iz dokumenta (slika 1.) može se vidjeti dosta detalja o trgovini između Mahmuta Rašidbegovića iz Gračanice i trgovaca iz Tuzle. Naime, na dokumentu se vidi da je trgovac Mahmut Rešidbegović trgovao sa Milanom Popićem koji je imao trgovinu kolonijalnom robom na veliko u Tuzli.

² Omer Hamzić, Gospodarske prilike u Gračanici za vrijeme austrougarske uprave 1878-1918. godine, sa posebnim osvrtom na trgovinu, Gračanički glasnik br. 1., Gračanica maj 1996., str. 54.

³ Esad Tihić, Omer Hamzić, Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji, Komisija za istoriju Općinskog komiteta SK BiH i općinskog odbora SUBNOR-a Gračanica, Gračanica 1988., str. 56.

Račun je napravljen 20. aprila 1927. godine na kojem se vidi da je Rešidbegović kupio veliku količinu robe svih tipova brašna gdje je naglašeno da brašno mora biti iz Slavija mlina, zatim šećera u kocki i kristalu, gdje se spominje i neka vrsta šećera kao Osječke glave.

I osim ispostavljenog računa za naručeno, usput se nudi i pirinač i svijeće, kese papirne pergament svih veličina, zejtin u sanducima i smokve u vrećama... Zanimljivo je naglasiti da je račun te 1927. godine kucan štamparskom mašinom, da je stavljen pečat Milana Popića vlasnika radnje, i da je sve stavljeno u kovertu sa naznačenim imenom i mjestom primatelja.

Slika 1. Račun između Milana Popića trgovca iz Tuzle i Mahmuta Rešidbegovića iz Gračanice.

Na drugoj slici je dokument koji prestavlja račun na ime Mehmedage Rešidbegovića iz Gračanice a koji je upućen iz trgovine „Braća Ponjavić, koja se bavila trgovinom željeza, građevnim materijalom i kožom na veliko i malo u Tuzli. Račun je napravljen na iznos od 450 dinara za 500 kg Portland cementa u vrećama i 10 kom. vreća xxxxxx (nečitko za pročitati). Zanimljiva je i zabilješka koja je napisana rukom na ovom računu da je isti račun plaćen 5. VII 1927. godine. Na računu se može isto tako vidjeti i potpis „Braća Ponjavić“.

BRAĆA PONJAVIĆ, TUZLA
TRGOVINA ŽELJEZOM, GRAĐEVNIM MATERIJALOM I KOŽOM NA VELIKO I MALO

Brojevi: BRAĆA PONJAVIĆ TELEFON BROJ 88.

Gospođo,

Mahmedage Rešidbegović,

Gračanica.

Usljed Vašeg stovanog naloga dopisnicom predlažemo Vam račun prethodno naručene robe kojega iznos od DIN. 450.00. Vama na teret ostavljamo. Ujedno molimo za obnovu Vaših vr. naloga, pa se bilježimo

s poštovanjem
Braća Ponjavić

RAČUN

sljedeće robe priposlato iz 88 za Vas i na Vašu pogibu

Pozicija na vrhuncu od		dava nakon izdavanja računa.		Cijena		IZNOS	
Pozicija i iznos u Tuzli				Din	p	Din	p
500	kg Portland Cementa u vrećama	70	500	---	---	---	---
10	kom. Vreća pšenice	10	100	---	---	---	---
Ukupno Dinara				450	---	---	---

plaćeno po računu dat 5. 7. 1927

Račun izdat 17. 7. 1927. godine u Tuzli. Broj računa 88.

Slika 2. Račun koji je napravljen između trgovine „Braća Ponjavić i trgovine Mehmedage Rešidbegovića

Trgovac Mahmut Rešidbegović iz Gračanice ostvarivao je dobre trgovačke veze sa Milanom Popićem iz Tuzle, što se vidi i iz ovog računa koji je napravljen 17. jula 1927. godine. Mahmut Rešidbegović je napravio pozamašan račun sa trgovinom kolonijalnom robom na veliko i malo u Tuzli. Račun je napravljen za iznos od 2.318 din. gdje je kupio brašno više tipova, tip 5, 6 i 7. Također, napravljen je i račun na neku robu koja se ne može jasno pročitati u vrijednosti od 40 din.

ТРГОВИНА КОЛОНИЈАЛНЕ РОБЕ НА ВЕЛИКО
МИЛАН ПОПИЋ, ТУЗЛА
Милановићев београдски број 27 — Контакт адреса: Попић — Тузла

Тузла,
Tuzla, 11/7 1928

Рачун — Расип

g. Mahmud Rešidbegović

28-29

Колонизација	Општа	Предмет — Predmet	Цијена Cijena	Износ Iznos
28-29	170	broj 58	480	810
	170	~ 68	460	782
	170	~ 78	41	680
		1 popravak		2048
				2348

20

11/7

Slika 3. Račun napravljen u trgovini kolonijalne robe na veliko Milana Popića, Tuzla na ime Mahmuta Rešidbegovića iz Gračanice

Zanimljivo je kako su se prije sklapali dogovori, jednostavno riječju ili jednim pismom. U ovom slučaju imamo dokument-pismo koje je upućeno na adresu našeg trgovca Mahmutage Rešidbegovića. Tekst ovog pisma prenosim u cjelosti:

„Gospodin Mahmutaga Rešidbegović, Gračanica.

Čast mi je ovim javiti Vam, da sam dobio opet veću količinu stakla za prozore, te Vam u prilogu šaljem popis mog sadašnjeg skladišta.

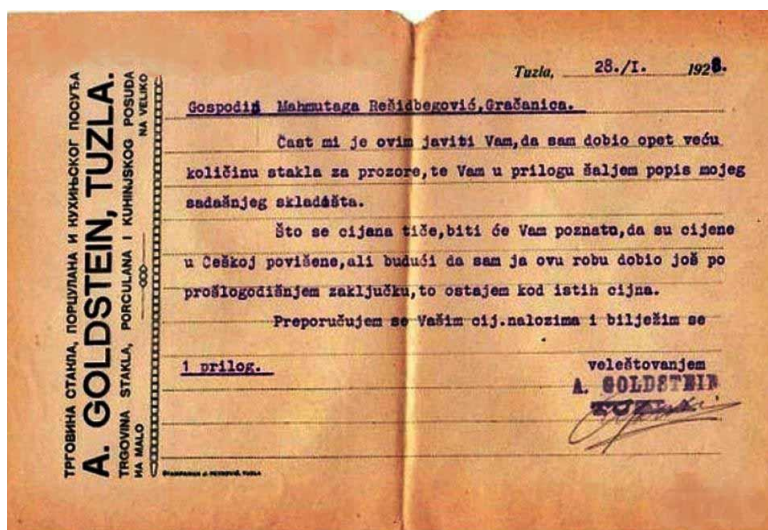
Što se cijena tiče, biti će Vam poznato, da su cijene u Češkoj povišene, ali budući da sam ja ovu robu dobio još po prošlogodišnjem zaključku, to ostajem kod istih cijena.

Preporučujem se Vašim cij. nalogima i bilježim se.

1. prilog.“

Pismo potpisano sa „veleštovanjem A. GOLDSTEIN TUZLA“

Ovo Pismo upućeno je na navedenu adresu 28. januara 1928. godine.

Slika 4. Pismo koje je uputio vlasnik trgovine A. Goldstein iz Tuzle Mahmutagi Rešidbegoviću

Trgovina Goldstein se nalazila u Čalićevoj kući u Tuzli u prizemlju. To je bila trgovina koja se bavila prodajom staklarije i posuđa. Tu se prodavalo češki porcelan, moderna keramika u živim bojama, prvi vatrostalni sudovi "Jena-Glas" i kuhinjsko emajlirano posuđe. Bila ja to zapravo jedina radnja te vrste u gradu.

Slika 5. Trgovina A. Goldstein i sin u Čalićevoj kući u Tuzli

Dobru poslovnu korespodenciju i jake ekonomske veze između Rešidbegovića iz Gračanice i trgovaca iz Tuzle mogu se uočiti i iz ovog dokumenta – fakture (slika 6.).

Slika 6. Faktura napravljena u trgovini „Abdaga hadži Ponjavić i sin“ za Mahmuda Rešidbegovića trgovca iz Gračanice.

Naime, 20. avgusta 1928. godine napravljena je faktura, po predhodnoj narudžbi od strane Mahmuda Rešidbegovića, od tuzlanskog trgovca Abdage Hadži Ponjavića.

Iz prethodnog računa vidjeli smo da je to trgovina koja se bavi trgovinom željeza, građevinskim materijalom i kožom na veliko i malo. Račun je napravljen u iznosu od 467,80 din. razne robe što se ne može sa sigurnošću utvrditi i koje.

Ono što se vidi na ovoj fakturi, a koje je i posebno zanimljivo, jeste da ova faktura ima i memorandum trgovine Abdaga hadži Ponjavić i sin, Tuzla, trgovina na veliko i malo. Iz memorandumu se vidi da je trgovina smještenja u „Čarši ulici“, to je vjerovatno ona ulica koja se u vrijeme austrougarske zvala Čaršinska – gasse, danas ulica kod Čaršijske džamije.

Također na memorandumu piše i telefon broj 43. i brzojavni naslov Abdaga Ponjavić. Na računu je pored spiska robe koju uzima Rešidbegović piše i to da je ista plaćena 4. septembra 1928. godine.

SAŽETAK

Razvoj trgovine u Gračanici može se podijeliti u dva dijela: period do izgradnje pruge koja je povezivala Gračanicu do Karanovca i dalje sa željezničkom mrežom i period od izgradnje pruge 1898, kada je Gračanica dobila izlaz u svijet, odnosno mogućnost jačanja trgovačkih veza sa ostalim dijelovima tadašnje im domovine, odnosno lakšeg prometa robe i ljudi.

Prije okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austrougarske monarhije, bili su razvijeni razni zanati. Tada je u Gračanici bio veliki broj radnji i dućana koje su vukle svoju tradiciju trgovanja još iz osmanskog perioda. Među njima treba pomenuti trgovačke porodice kao što su: Rešidbegovići, Halilbegovići, Hivzefendijići, Hadžistevići, Ivaniševići, Prohići itd.

Porodica Rešidbegovića o kojoj je i riječ u ovom radu, prema predanju doselila se iz Mađarske negdje iza 1686. godine i naselila se u naselje Panđurište selo nadomak Gračanice. Imamo podatak da je izvjesni Rašidbeg Rešidbegović sin Rešidbega Rešidbegovića imao veće imanje sa pratećim objektima u Panđurištu krajem 19. stoljeća. Kasnije Rešidbegovići se sele u mahalalu Drafniće a još kasnije i u čaršiju.

Prema popisu trgovačkih firmi u Gračanici u periodu 1885. do 1918. godine spominje se da Rešidbegović Mahmut i Mehmed registrovali svoju radnju 1891. godine a kasnije je i zabilježeno da je radnja prestala raditi kod Mahmuta 1917. i Mehmeda 1915. godine.

Iz dokumentacije može se uočiti da je postojala jaka trgovačka veza između trgovaca Rešidbegovića iz Gračanice i trgovaca iz Tuzle.

Rešidbegovići su prema dostupnoj dokumentaciji imali dobru korespondenciju i jake trgovačke veze sa trgovcima iz Tuzle kao što su: Milanom Popićem koji je imao trgovinu kolonijalnom robom na veliko u Tuzli, zatim trgovinom Braće Ponjavića koja se bavila trgovinom željeza, građevnim materijalom i kožom na veliko i malo u Tuzli, trgovinom A. Goldstein iz Tuzle koja se bavila prodajom staklarije i posuđa, trgovinom „Abdaga hadži Ponjavić i sin“ koja se bavila trgovinom željeza, građevinskim materijalom i kožom na veliko i malo iz Tuzle.

Koristeći nekoliko dokumenata iz korespondencije gračaničkih trgovaca Rešidbegovića i tuzlanskih trgovaca može se uočiti da je postojala jaka poslovna i ekonomska veza, tokom treće decenije 20. stoljeća, između dva grada Gračanice i Tuzle.

IZVORI I LITERATURA

1. Internet stranica „Tuzla - grad i ljudi“
2. Esad Tihić, Omer Hamzić, Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji, Komisija za istoriju Općinskog komiteta SK BiH i općinskog odbora SUBNOR-a Gračanica, Gračanica 1988.
3. Omer Hamzić, Gospodarske prilike u Gračanici za vrijeme austrougarske uprave 1878-1918. godine, sa posebnim osvrtom na trgovinu, Gračanički glasnik br. 1., Gračanica maj 1996.
4. Omer Hamzić, Rusmir Djedović, Doborovci kod Gračanice, IK „Monos“ gračanica, gračanica, 2010.
5. Rusmir Djedović, Mahala Panđurište u Sladnoj – historijsko-geografska istraživanja, Biljeg Srebrenika, JU Centar za kulturu i informisanje Srebrenik, Srebrenik 2010., str. 95.

Senad BEGOVIĆ, prof.

MEMORIJALNA OBRADA SPOMEN PARKA ILINČICA - IZ ZBIRKE DERVIŠA SUŠIĆA

ABSTRAKT:

Rad tretira pitanje uređenja Ilinčice kao spomen parka prema pisanju Derviša Sušića iz šezdesetih godina XX stoljeća. Idejno rješenje za spomen park na Ilinčici Sušić je elaborirao u nekoliko cjelina kao što su: funkcionalnost memorijalnog centra, vanmemorijalni objekti, kalendar i objekti memorijalnog karaktera s prijedlozima tekstova. Iako je u vrijeme pisanja "scenarija" postojao memorijalni kompleks na Trnovcu, Sušić daje moderniziranu verziju pristupa rješenju memorijalnog parka, marginalizacijom tzv. atmosfere groblja, naglašavajući njegovu funkcionalnost u svakodnevnom životu građana Tuzle.

Istraživački rad se temelji na izučavanju dijela Zbirke "Derviš Sušić" koja se nalazi pohranjena u Arhivu Tuzlanskog kantona, kao i drugim tekstovima objavljenim u različitim književnim formama istog autora.

KLJUČNE RIJEČI: Ilinčica, Spomen park, Derviš Sušić, Tuzla

UVOD

Arhiv Tuzlanskog kantona je 15. jula 2011. godine preuzela ličnu zbirku Derviša Sušića, od načelina općine Tuzla Jasmina Imamovića.¹ U preuzetoj zbirci nalazi se veliki broj rukopisa i eksponata, a konačnim popisom je utvrđeno da se radi o ukupno 101 predmetu. Pod rednim brojem 100. nalazi se slijedeći naslov: Scenarij za memorijalnu obradu Spomen parka Ilinčica: a) Uvod, b) Funkcionalnost memorijalnog dijela, c) Komemorijalni objekti, d) Kalendar, e) Objekti memorijalno karaktera s prijedlozima tekstova.² Scenarij za memorijalnu obradu Spomen parka Ilinčica ispisan je na 51 stranici na mašini kucanog teksta formata a4.

Derviš Sušić³ je kao istaknuta ličnost iz oblasti kulturnog i društvenog života poslijeratne Tuzle, početkom šezdesetih godina na inicijativu Narodnog odbora opštine Tuzla, prihvatio obavezu davanja prijedloga obrade

¹ Esaf Lević, Lična zbirka Derviš Sušić, Gračanički glasnik, br. 33. Gračanica 2012, str.150-154.

² Zbirka Derviš Sušić, Popis građe i eksponata preuzetih 15. jula 2011. od općine Tuzla

³ O biografiji i bibliografiji Derviša Sušića u: Sabina Babajić, Skica za portret Derviš Sušić, Informativni bilten – glasilo Narodne biblioteke Tuzla, br. 4. Tuzla, 1991. str. 12-15.

memorijalnog dijela budućeg spomen parka i rekreacionog područja Ilinčica. On je u uvodu odmah istakao kako njegovi prijedlozi za obradu memorijalnog dijela spomen parka, ne mogu biti konačni, te da se prijedlozi ne smiju odmah prihvatiti, niti u cjelosti odbaciti. Scenarij je prema njemu "neophodan, bar kao skup ideja sa stanovišta sadašnjeg trenutka potreba i mogućnosti, pa ga kao takvog treba i tretirati".⁴

Važno je napomenuti da su fragmenti Sušićevih razmišljanja o uređenju Ilinčice objavljeni u Frontu Slobode iz pera novinara Ferida Šljivića u feljtonu pod naslovom "Život i djelo akademika i književnika Derviša Sušića" u novembru 1989. godine. Šljivić obavještava čitaoce, kako je Sušićevo pisanje o uređenju Ilinčice manje poznato javnosti, izražavajući nadu da će se ideje iznesene u Scenariju, kada dođu povoljnije okolnosti realizirati na terenu.

Prilikom pisanja Scenarija, Sušić se suočio sa problemom tematske širine. "Tuzla je kroz istoriju bila ili centar iz koga su inicirani najvažniji događaji na teritoriji sjeveroistočne Bosne ili su se u njoj odigravali događaji-posljedice širih vojnih i političkih poduhvata na ovoj teritoriji. Otud je u prvim diskusijama u ovom problemu bilo prirodno što su se pojavili prijedlozi da se na Ilinčici obrađuje prošlost cijele teritorije koja administrativno, vojno i politički gravitira Tuzli. Mada ovakav pristup omogućava širi izbor građe, on krije mnoge opasnosti za ovu vrstu Spomen parka, od pretrpavanja do nemogućnosti odabira po značaju. Zato se stalo na stanovište da Spomen park treba da sadrži građu vezanu isključivo za Tuzlu i najbližu okolinu. Neka rješenja koja predlaže ovaj scenarij, omogućuju međutim posjetiocu Spomen parka da u građi o Tuzli i najbližoj okolini bar nasluti najvažnije događaje koji su se odigrali na široj teritoriji."⁵

KALENDAR

Sušić je u Scenariju u posebnom poglavlju "Kalendar" pisao o prošlosti Tuzle. Od prahistorije na području Tuzle, preko antičkog perioda (ilirsko-rimskih ratova), srednjeg vijeka, osmanske uprave, austrougarskog perioda i perioda Narodnooslobodilačke borbe, on razmatra položaj kmeta, zanemarujući njihovu nacionalnu i konfesionalnu pripadnost. "Zaokupljena pokretima begova i jenjičara, historiografija je propustila da pažljivije uprati pokrete kmetova do tog, a dobrim dijelom i od tog doba. Ne raspolazem preciznijim dokumentima, ali postoje podaci o krvavim sukobima kmetova i muslimanskih i hrišćanskih s turskom vlašću i prije XIX stoljeća u ovim krajevima. Oko Tuzle, po Ozrenu, Konuhu, Javoru, Majeveci, Milan planini dugo je hajdukovala tzv. potur-eškija, čete ili manje grupe sastavljene isključivo od muslimana. Mislim da postojanje hajdučkih četa u vrijeme Austrougarske u kojima su zajedno i pravoslavni i

⁴Zbirka Derviš Sušić, Scenarij za memorijalnu obradu Spomen parka Ilinčica

⁵ Zbirka Derviš Sušić, Scenarij za memorijalnu obradu Spomen parka Ilinčica

muslimani nije nova ni slučajna pojava, nego je i stvar jedne tradicije koju je idealistička i usko-nacionalna historiografija do danas prećutkivala i ignorisala.”⁶

Sušić dalje piše: “Naime, lik našeg kmeta kroz stoljeća, je ostao isti u memorijalnoj plastici, a i u još nekim oblastima umjetnosti potpuno zapostavljen...Pored lika bosanskog kmeta, predložio bih da se istakne i solarski radnik, posljednja tuzlanska sirotinja, koja je bosa i gola, pod užasnim uslovima stoljećima u znoju i krvi pravila zakupcima goleme profite...”⁷

U uvodnom dijelu Scenarija Sušić opravdano smatra kako će biti izuzetno teško prilikom uređenja Spomen parka, uklopiti jednu funkciju u drugu. Pod tim se misli da će biti potrebno stvoriti neku vrstu sinteze između vedrine sportske, ugostiteljske i turističke atmosfere i historijsko-pedagoške uloge koju Spomen park treba da ima.

D. Sušić obrazlaže zašto se detaljnije osvrće na podatke i prilike iz različitih historijskih perioda, posebno na one iz XIX stoljeća: *“Ovo nekoliko podataka o prilikama ovog perioda naveo sam zato da bih objasnio zašto predlažem da se negdje na pogodnom mjestu, u memorijalnom dijelu Spomen-parka na najprikladniji način obilježi i ta vjekovna borba i stradanje našeg kmeta. Ne treba gubiti iz vida da se iz redova kmetova formira prvi sloj radničke klase tuzlanskog industrijskog bazena, kako zanatske tako i industrijske, da je osjećaj izrabljenosti starija od otvaranja fabrika. I mada naoko ti kmetovski pokreti nemaju nikakve veza s docnijim klasnim radničkim pokretom, ni ideološki ni organizacoino, ipak predstavljaju jedan od dalekih preduvjeta koji će, ako ničim drugim, ono bar psihologijom udariti pečat i mnogim uspjelim ili neuspjelim poduhvatima klasnog radničkog pokreta u ovom kraju.”*⁸

Osim odavanje počasti kmetu i seljaku, u Scenariju se ističe kako ne treba izostaviti lik odbornika iz oružanog dijela NOB-a i prvih poslijeratnih dana obnove. Sasvim nepravedno, valjda usljed nedostatka dokumenata i naše preokupacije većim vojno-političkim potezima u NOR-u, zapostavljena je uloga odbornika i u selu i gradu u to vrijeme.

Zapostavljanjem tog živog nosioca revolucionarne vlasti na slobodnoj teritoriji čini se ogromna šteta istoriji suštine Revolucije. Spomen park naravno, ne može pružiti neku priliku za dopunu te praznine, ali može, oblikom ukomponovano u cjelinu, bar simbolično odati priznanje tim stotinama i hiljadama skromnih i požrtvovanih ljudi.⁹

Posebno značajno mjesto u toku narodnooslobodilačke borbe zauzima omladina. Radi se o uzrastu između 16 i 18 godina. Osim omladine, predviđa se i obilježavanje lika žene, majke-borca.

⁶ Isto

⁷ Ferid Šljivić, Scenario za Ilinčicu, Front Slobode, 14.11.1989. Tuzla

⁸ Zbirka Derviš Sušić, Scenarij za memorijalnu obradu Spomen parka Ilinčica

⁹ Isto

FUNKCIONALNOST MEMORIJALNOG DIJELA I ODNOS SA CJELINOM

Pod ovim naslovom Sušić u Scenariju obrazlaže opravdanost uređenja Ilinčice kao Spomen parka.

a) Ilinčica je objektivno po svojim konfiguracijskim i vegetacionim osobinama, po položaju prema gradu, dosadašnjim i mogućim rasporedom saobraćajnica, po istorijskim događajima na njoj i oko nje, po tradiciji izletništva/proslava ljetnih vjerskih praznika Đurđevdana i Ilin-dana, porodični izleti, izleti napredne omladine između dva svjetska rata, logorovanja, idealan prostor za izgradnju objekata ove vrste. Memorijalni dio po prirodi, neće biti nametnut. Potreba za njim proističe iz navedenih osobina Ilinčice.

b) Veliki broj planiranih objekata rekreacionog karaktera nameće potrebu iznalaženja originalnih rješenja za svaki objekat memorijalnog dijela.

c) Obilje istorijske građe vezano je za pojedine padine, kose, zaravanke i uvale Ilinčice. Osim toga, s pojedinih dijelova Ilinčice vide se veliki kompleksi grada i okoline, pa se na određen način i oni mogu historijski ovdje obraditi uzimajući u obzir mogućnost direktnog dometa pogleda. To je i velika šansa, ali ne i jednostavno izvodljiva obaveza, ako se imaju u vidu visoki estetski političko-pedagoški i drugi kriteriji.

d) Postojanje objekata masovne rekreacije, fiskulturnih, ugostiteljskih i drugih, loša tradicija (najblaže rečeno) prevelikog komoditeta našeg čovjeka kada se radi o prostorima ove vrste, nameće potrebu da se objekti memorijalnog karaktera grade od mateijala i na način koji omogućavaju trajno čuvanje svakog detalja. Ne treba se zavaravati da su estetske vrijednosti i istorijske svetinje svakome podjednako vrijednosti i svetinje. Posebno u vremenu ljetnih praznika i u blizini posjećenijih ugostiteljskih objekata.

e) Zamisao Spomen parka i rekreacionog područja koncipirana u dosadašnjim dokumentima i u toku razgovora ne daje mogućnost niti čini prikladnim izgradnju nekog odvojenog monumentalnog objekta memorijalnog karaktera koji si skulpturalno pokušao da dominira nad Ilinčicom i gradom. Ilinčica je po svojoj konfiguraciji i po odnosu prema gradu i podnožjima takva da bi bilo iluzorno pokušati savladati je jednim takvim optičkim monumentom. Ali je zato ona izvanredan teren za niz manjih, u njeno zelenilo ili zimsku prirodnu dekorativnost uklopljenih rješenja. Memorijalni dio je namijenje posjetiocima Ilinčice. Svaki objekat djeluje tek prilazom njemu na određenu razdaljinu. Zato vrh Ilinčice treba obraditi kao tematsku i kompozicionu poentu. Ali ni ovdje ne bi trebalo trošiti sredstva, snage i prostor za skulpturalne monumente.

f) Ni jednim objektom memorijalnog dijela Spomen parka i rekreacionog područja ne treba bitnije zadirati u prirodne kvalitete Ilinčice. Jedino će na 2 ili 3 mjesta biti potreban preraspored vegetacije radi omogućavanja boljeg vidika na Tuzlu, Konjuh i Ozren.

g) Političko-pedagoški aspekt memorijalnog dijela je najdelikatnije pitanje iz više razloga. Postojanje dječjih i omladinskih odmarališta i igrališta,

ekskurzije, slobodno, kretanje po cijelom prostoru Ilinčice zahtijevaju maksimalnu pažnju pri rasporedu objekata memorijalnog dijela i izboru teksta i stilu obrade. Sva dramatika revolucionarnih zbivanja mora biti data na način koji odgovara veličini teme, ali mora s druge strane da zrači vedrinom i optimizmom koji proizlaze iz samih rješenja i fakata, a ne da budu "parolaški" nametnuti, neubjedljivi. Objekti treba da nose sa sobom dovoljno jasne faktografske sadržine da ekskurzije iz grada, a vrlo vjerovatno biće ih iz dalje okoline, steknu koliko-toliko jasan pregled zbivanja. To je ozbiljna obaveza s obzirom na naš stav, tako jasno izražen Titovim riječima, da mi od naše revolucije ne mislimo praviti muzej, nego je ona izvor svih naših stvaralačkih nadahnuća u izgradnji sadašnjice i budućnosti.

h) Što se umjetničke komponente tiče, treba insistirati na najvišem nivou, izbjegavajući amaterizam i improvizacije, kao i pomodarstvo i trenutno zanimljiv eksperiment. Treba imati u vidu da su to objekti trajne vrijednosti i da će buduće generacije i po umjetničkog strani objekta suditi o graditeljima. Tekstovi ne bi smjeli nigdje da budu prazna patetika, nego kondenzovana, nenametljiva, ali efektna faktografija. Van provjerenog činjeničnog materijala mogu se koristiti s mjerom samo stihovi partizanskih pjesama, borbene lozinke partizanskih jedinica i notne ilustracije partizanskih koračnica uklesane u kamen ili mermer.¹⁰

Scenarij sadrži i nekoliko značajnijih datuma iz novije historije, koje je trebalo obilježiti u formi epigrafskih natpisa na tvrdim materijalima (mermer, kamen), a koji bi činili sadržaj Spomen parka na Ilinčici. Navodim samo neke od njih:

"SMRT FAŠIZMU-SLOBODA NARODU"

"NA SAVJETOVANJU KOMANDANATA JEDINICA TREĆEG KORPUSA NOV I POJ U SREBRENiku 27.IX 1943. DONESENA JE ODLUKA: OSLOBODITI TUZLU I LUKAVAC"

"U TRI VELIKE BITKE ZA TUZLU ILINČICA JE BILA JEDNO OD PRESUDNIH BOJIŠTA. NA NJENIM KOSAMA BATALJONI NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE LOMILI SU U JURIŠIMA OTPOR NEPRIJATELJA. OVDJE SE U KRVI I OGNJU ISKIVALO BRATSTVO NAŠIH NARODA. OVDJE SE MLADOST NAŠE ZEMLJE BORILA ZA SREĆU SVOJU I SVOJIH POTOMAKA."

"SVOJOJ VOJSCI – NAROD TUZLE"

Dalje, Sušić predviđa i izradu reljefa sa tematikom iz NOB-a, skulpture koje bi predstavljale borbe, u trenutku borbe, postavljanje dva tri improvizirana stećka i izdvajanje jedne aleje za na visokim postoljima postavljene biste značajnih ličnosti iz vojne, političke i kulturne historije Tuzle i njene okoline.

¹⁰ Zbirka Derviš Sušić, Scenarij za memorijalnu obradu Spomen parka Ilinčica

Kao najznačajniji dio cijelog kompleksa predviđeno je izgradnja muzeja narodnooslobodilačkog rata Tuzle i najbliže okoline. Rješenje bi trebalo tražiti u višeugaonoj zgradi, s tim jednu ili dvije ugaone plohe zahvataju ulaz i izlaz, dok bi ostale bile okrenute prema Konjuhu, Ozrenu, Solini (Gradini) Kreki. S mjesta odakle bi bila vidljiva okolina, trebalo bi omogućiti direktan uvid u dokumenta i podatke o događajima vezanim za terene koji se odatle vide. Osim tog kružnog dijela postojao bi centralni u kome bi bila stalna izložba eksponata vezanih za radnički pokret i NOB Tuzle i okoline. Enterijere i principe izložbe trebalo bi prepustiti muzejskim i arhivskim stručnjacima da oni predlože rješenja. Vrh i objekat na njemu ne bi imali nikakav spomenik kojim bi se ovdje pokušalo izraziti bilo šta na skulptursko-monumentalan način. Sve treba riješiti detaljom koji djeluje na posjetioca objekta. Tekstove vezane za ovaj objekat – od osnovice do objekta na vrhu moguće je raditi tek kad budu utvđeni plan izgradnje i principi odabira i mjesta eksponata.¹¹

Na osnovu izloženog u Scenariju Derviš Sušić je predložio sljedeću koncepciju memorijalnog dijela Spomen parka i rekreacionog centra Ilinčica:

1. Memorijalni dio Spomen parka i rekreacionog područja treba da bude funkcionalno uklopljen u harmoničnu cjelinu sa rekreacionom sadržinom parka kao osnovnom namjenom.

2. On treba da tretira uglavnom noviju revolucionarnu istoriju Tuzle i tuzlanskog industrijskog bazena.

3. Memorijalni dio je sastavljen iz niza-po obliku, građi i tekstu raznovrsnih objekata na čitavom prostoru, s tim što bi sa najvišim vrhom Ilinčice bila od osnovice do vrha obrađena, kao memorijalna i estetska poenta čitavog spomen parka i rekreacionog područja.

4. Oblik, građa i ostale osobine objekata prilagođavaju se konfiguracijskim uslovima mogućnostima dosadašnjih i planiranih puteva, prilaza i pristupa. Tekstualna faktografija mora biti sasvim provjerena i tačna a estetska obrada na najvišem nivou.

5. Treba imati u vidu potrebu da sadržaj memorijalnog dijela bude usklađen što više sa potrebama i mogućnostima shvatanja svih slojeva posjetilaca, od djece i omladine koja logoruju na Ilinčici, do nedeljnih izletnika, do značajnih gostiju sa strane kojima bi se Spomen Park mogao pokazati kao jedan od najljepših objekata Tuzle po kome će se između ostalih i pamtiti posjeta gradu.¹²

ZAKLJUČAK

Scenarij za memorijalnu obradu spomen parka Ilinčica Derviša Sušića, je izuzetno značajan dokument koji svjedoči o pokušaju uređenja Ilinčice, kao memorijalnog spomen parka i sportsko rekreacionog područja. Mnogi kasniji

¹¹ Zbirka Derviš Sušić, Scenarij za memorijalnu obradu Spomen parka Ilinčica

¹² Zbirka Derviš Sušić, Scenarij za memorijalnu obradu Spomen parka Ilinčica

pokušaji uređenja Ilinčice nisu se u idejnim i konceptualnim rješenjima puno razlikovali od onoga što je šezdesetih godina predlagao Derviš Sušić.

Njegova fascinacija narodnooslobodilačkim pokretom (ne zanemarujući i ostale historijske periode) proteže se i u drugim spisateljskim radovima. Tako je u Parergonu (Bilješke uz roman o Talu), pišući o borbenosti i požrtvovanosti boraca NOB-a za ciljeve humanizma, zapisao da ih nijedan mirnodopski spomenik neće moći ni približno izraziti.¹³

Ilinčica je prema Elaboratu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa opštine Tuzla iz 1988. godine označena kao memorijalno područje, sa nazivom spomen park Bratstva i jedinstva. U posebnom poglavlju u Elaboratu, koji govori o problematici zaštite spomen parka Ilinčica, utvrđeno je kako je ovo područje, iako upisano u republički registar vrijednih prirodnih dobara (uvažavajući historijske događaje koji su vezani za ovo područje) nikada nije došlo do izgradnje spomen parka sa memorijalnim sadržajima.

Pitanje uređenja Ilinčice ostaje otvoreno i danas. Prostornim planom za Tuzlanski kanton 2005-2025, Ilinčica spada u kategoriju posebnih područja koje se može koristiti za izletničko-rekreativni i vikend turizam.¹⁴ Ilinčica se u navedenom Prostornom planu spominje na još nekoliko mjesta, ali samo kao kategorija šumskog područja ili prirodne rijetkosti. Prema tome, u poptunosti je napuštena ideja da se područje Ilinčice uredi kao Spomen park, sa memorijalnog aspekta.

Scenarij za memorijalnu obradu spomen parka Ilinčica daje nam uvid u političko-društvena kretanja u Tuzli tokom šezdesetih godina XX stoljeća i kao takav predstavlja izuzetno važan historijski dokument, koji će poslužiti za trajno rješenje pitanja uređenja Ilinčice, kao spomen parka ili sportsko-ugostiteljsko-rekreacionog područja.

BIBLIOGRAFIJA

1. Zbirka Derviš Sušić, *Scenarij za memorijalnu obradu Spomen parka Ilinčica*
2. Derviš Sušić, *Parergon (Bilješke uz roman o Talu)*, Sarajevo 1980.
3. Prostorni plan Tuzlanskog kantona 2005-2025. Tuzla 2008.
4. Ferid Šljivić, *Scenario za Ilinčicu*, Front Slobode, 14.11.1989. Tuzla
5. Sabina Babajić, *Skica za portret Derviš Sušić*, Informativni bilten – glasilo Narodne biblioteke Tuzla, br. 4. Tuzla, 1991.
6. Esaf Lević, *Lična zbirka Derviš Sušić*, Gračanički glasnik, br. 33. Gračanica 2012.

¹³ Derviš Sušić, *Parergon (Bilješke uz roman o Talu)*, Sarajevo 1980. str. 204.

¹⁴ Prostorni plan Tuzlanskog kantona 2005-2025. Tuzla 2008. str. 235.

Mr. sc. Rusmir DJEDOVIĆ

PRILOG ISTRAŽIVANJU FAMILIJA ARNAUTOVIĆ IZ TUZLE

Kod nas je teško reći koliko treba neka familija provesti vremena u nekom mjestu ili kraju pa da kažemo da je to stara familija ili da pripada starinačkom stanovništvu. Najčešće je to od 500 godina (kraj srednjeg vijeka) pa do 100 godina (austrougarski period).

Za grad Tuzlu se može sa sigurnošću kazati da još krajem osmanskog perioda ima više stotina različitih prezimena, pa i familija. Pa bi se moglo usvojiti da starinačko stanovništvo Tuzle je ono koje tu živi od osmanskog perioda, odnosno stare tuzlanske familije su one koje tu kontinuirano žive najmanje 150 godina (od sredine 19. stoljeća).

Mada se i porodice koje su doselile u Tuzlu po dolasku austrougarske uprave, u Tuzli ponekad smatraju starim (ali za sve njih se dobro zna odakle su doselile i kojih starih familija u tim mjestima su ogranci).

Tradicionalni pojam *Arnautluk* u prošlosti je označavao veliki prostor Osmanskog carstva koji danas poznajemo kao: Sandžak (srbijski i crnogorski), Crna gora, Albanija, Kosovo i Makedonija.

Sa tog područja koje je tradicionalno emigracijsko, kroz cijelo osmansko razdoblje, pa sve do 20. stoljeća, doseljava stanovništvo u naše krajeve. Nema grada u Bosni i Hercegovini u koje nisu doselili takvi migranti. Brojna su i sela sa doseljenicima iz navedene oblasti. Ova doseljavanja su bila uzrokovana pretežno ekonomskim razlozima a neki su došli radeći za potrebe osmanske uprave i vojske.

Domaće stanovništvo po bosanskim gradovima i selima takve naseljenike često naziva geografskom odrednicom njihovog porijekla, tj *Arnautluka* i dobivaju odrednicu *Arnaut*, *Arnavut* ili *Arnautlija*. Ova riječ dolazi preko turskog iz grčkog jezika za oznaku navedenog prostora i njenih stanovnika.

Od zanimanja ovi doseljenici, posebno ako su iz područja Gora, najviše se bave izradom i prodajom orijentalnih prehrambenih proizvoda (boza, salep...) a kasnije slastičarskim zanatom.

I u grad Dolnju Tuzlu, kako se zvanično nazivala do početka 20. stoljeća, naseljavaju se brojni doseljenici iz *Arnautluka*. Lokalni naziv *Arnaut*, vremenom neke porodice prihvataju kao svoje prezime a postepeno preovladava u obliku *Arnautović* (dodavanjem uobičajenog za naše krajeva sufiksa *ović*).

Kroz četiri stoljeća osmanske uprave u Tuzli (od sedamdesetih godina 15. stoljeća pa do 1878. godine), u ovaj grad su sigurno doselili brojni

stanovnici iz *Arnautluka*, tj. *Arnauti*. Samo dio je uzeo prezime *Arnaut* i *Arnautović*. Familije *Iljazović* i *Dautović* naprimjer, koje imaju jake kontakte sa *Arnautovićima* (potomcima Kadrije), a doselile u Tuzlu iz *Arnautluka* za vrijeme austrougarske uprave, imaju vlastita prezimena.

U prilog tome ide i podatak da gradu Tuzli imaju čak četiri familije sa prezimenom *Arnautović* a da dobro znaju da nisu ni u kakvom srodstvu. Jedna od njih su *Arnautovići*, potomci Ibrahim age.

Ibrahim aga sin Hasana, nazvan *Arnaut*, iz današnje Makedonije negdje u prvoj polovini 19. stoljeća je došao za zapovjednika utvrde u Tuzli. On i njegovi potomci su uzeli prezime *Arnaut*, kasnije *Arnautović*.

Ibrahim aga *Arnautović* je krajem 19. stoljeća u Tuzli imao značajne nekretnine. Između ostalih: kuću kućni broj 94 sa kućištem i dvorištem u Atik mahali, gradilište sa dućanom u Čaršiji, nekoliko parcela zemljišta u Atik mahali, kasnije još jednu kuću pored prethodne

Inače, od više stotina starih starih familija u Tuzli, do sada je istraženo i objavljeno rodoslovlje za nekoliko desetina. Nekolicini familija je posvećena posebna knjiga. I ova istraživanja su prilično neujednačena i ne daju potpune genealogije (rodoslovlja) za njih.

Zato istraživanje (koja su u toku) rodoslovlja jedne od tuzlanskih porodice sa prezimenom *Arnautović*, (mr. Eldara *Arnautovića*) ima posebnu vrijednost. Ovo istraživanje će dati detaljan rodoslov navedene tuzlanske familije. One potomaka Kadrije zv. *Arnaut*, koji je sredinom 19. stoljeća došao u Tuzlu iz *Arnautluka*. Uskoro ćemo imati publikovane brojne podatke o razvoju i pojedinim ličnostima ove familije u proteklih više od 150 godina.

Ovi *Arnautovići* su inače vezani i za jednu od najstarijih tuzlanskih mahala, poznatu pod imenom Džindić mahala.

Džindić mahala je jedna od najstarijih mahala u gradu Tuzli. Zauzima sjeverni dio doline rijeke Jale i niže padine brda Borić, Trnovac i Gradina. Razvijala se izvan zidina palanke (tvrđave) u Tuzli. Palanka je obuhvatala najstariji dio grada Tuzle iz 16. stoljeća, tj.: Čaršiju, Atik mahal, Hadži Hasanovu mahal, Soni trg i drugo. Sa palankom (gradskom tvrđavom) bila je povezana jednom od četiri kapije, upravo i nazvanom, Džindijska. U palanci do Džindijske kapije je bio upravni dio (zgrade Pašinog konaka, Kamenog suda...) a i izvan ka Džindić mahali slobodan prostor sa osmanskim zatvorom (Kršlom).

Mahala je nastala u drugoj polovini 16. stoljeća a 1600-te godine se navodi kao Mahala časne džamije Mustafe džindije. Otuda u narodu naziv Džindić mahala. Tokom 17. stoljeća ovu džamiju je obnavljao Husein čauš pa se do danas i naziva Husein čaušova džamija. Ova džamija predstavlja reprezentativan primjer džamije iz 17. stoljeća izgrađene u tradicionalnom bosanskom stilu. Kao takva jer danas važan spomenik kulturno-historijskog naslijeđa Tuzle i Bosne i Hercegovine.

Naslijeđe - Baština

Prof. dr .sc. Ahmet IMAMOVIĆ

Mr. sc. Nesib REŠIDBEGOVIĆ

OCJENA STANJA KONSTRUKCIJE OBJEKTA „STARA BIBLIOTEKA“ U TUZLI USLJED DEGRADACIONIH PROCESA

Rezime

Danas, kada se u krugu stanovnika Tuzle, i to onih stariji spomene objekat „Stara biblioteka“, kako je svi zovemo, može se primjetiti sjeta na licima, i prisjećanje na sve funkcije koje je imao, te koliko značajno mjesto zauzima u historiji ovog grada, a i u životima stanovnika koji žive na ovom području. Na žalost, mlađi stanovnici ne pamte ovaj objekat u dobrom stanju, jer je već duže vrijeme prepušten sam sebi, i pomalo, ali sigurno ova nekadašnja ljepotica propada i nestaje. Ako se ubrzo ne poduzmu mjere na sprečavanju daljnjeg propadanja objekta, klasični simbol austrougarske arhitekture i gradnje će nestati. Problem zemalja u tranziciji, kao što je i Bosna i Hercegovina, jeste da se simbolima društvenog i kulturno historijskog nasljeđa ne poklanja potrebna pažnja. Duži period prisutan je nemaran odnos društva i zajednice prema ovoj problematici. Stanje je posebno usložnjeno ratnim i poslijeratnim prilikama, gdje je kulturno historijsko naslijeđe uopšteno ostalo na margini. Namjera autora je da kroz ovaj rad ukažu na ubrzano propadanje i stradanje objekta, te neophodne mjere reparacije ili konzervacije, koje je potrebno sprovesti kako Tuzla ne bi zauvijek izgubila jedan od svojih historijskih simbola.

Ključne riječi: *Kulturno historijsko naslijeđe, Stara biblioteka, austrougarska arhitektura, ocjena stanja, degradacioni procesi.*

1. HISTORIJAT OBJEKTA

Objekat stare biblioteke lociran je na granici nekadašnje stare čaršije, u blizini kružnog toka (skvera) u Tuzli, sa glavnim pročeljem okrenut prema „sjevernoj“ magistrali, odakle je i glavni ulaz u objekat. Objekat se sastoji od podrumskih prostorija, prizemlja, sprata i potkrovlja. Tlocrtno je poligonalnog oblika, gabaritnih dimenzija cca.12,0x34,0 m., sa aneksnim dijelom na južnoj strani objekta gabaritnih dimenzija cca.6,5x8,5 m., u kome je smješten stepenišni prostor.

U konstruktivnom smislu, objekat je izgrađen od klasične opeke, nosivih podužnih i poprečnih zidova, sa drvenom međuspratnom konstrukcijom i klasičnim dvovodnim krovom sa drvenom podkonstrukcijom.

O nastanku objekta postoji vrlo malo, ili gotovo nikakvih čvrstih podataka. Pretpostavlja se da je objekat izgrađen negdje oko 1900. godine, za vrijeme aneksije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske vlasti. Namjena objekta je nekoliko puta mijenjanja. Prvobitno je bila pošta, zatim banka, a nakon toga narodna biblioteka.

Prvobitno Okružna pošta, čija je odluka o finansiranju donijeta od strane Zemaljske uprave pošte, telefona i telegrama u Bosni i Hercegovini a zbog naseljavanja i urbanog razvoja Donje Tuzle, u rad je puštena 1901. godine. Raskošnu fasadu zgrade bogatu arhitektonskim detaljima karakterističnim za 19. stoljeće, prema projektu inženjera Vilhelma Dvoržaka, izgradilo je građevinsko preduzeće „Kordinjano i Kandoti“.

Koliki je značaj ovog objekta bio za ovu regiju govore i naredne slike, gdje se vidi da je isti bio ilustracija na razglednicama koje su u to vrijeme štampane.

Slika 1. Prikaz objekta na starim razglednicama

Od 1947. godine do kraja osamdesetih godina prošlog stoljeća, prvobitna zgrada Okružne pošte iz perioda austrougarske uprave je mijenjala namjenu, dok je najduže u njoj ostala Narodna biblioteka.

Na narednoj slici, za koju se pretpostavlja da je nastala 50-ih godina prošlog stoljeća, može se vidjeti izgled objekta, a uz njega sa lijeve strane nalazi se stambeni dio ovog kompleksa, koji je porušen u periodu 1961-62. godina.

Slika 2. Izgled objekta sredinom 50-ih godina prošlog stoljeća

U skladu sa projektom zadatkom izrađenim od strane Opštinskog zavoda za izgradnju, 1991. godine izrađena je projektna dokumentacija za izvođenje sanacije i adaptacije objekta Narodne biblioteke u muzej Istočne Bosne u Tuzli. Projektna dokumentacija izrađena je od strane društvenog preduzeća za projektovanje i urbanizam „Projekt“ Tuzla.

Slika 3. Izgled objekta početkom i krajem 80-ih godina prošlog stoljeća

Prema navedenom projektu predviđeno je ojačanje nosive konstrukcije objekta u smislu ojačanja podrumskih zidova sa obje strane armiranobetonskom oblogom debljine $d=20$ cm, izrade horizontalnih i vertikalnih serklaža čime se dobiva uvezana armiranobetonska skeletna konstrukcija, kao i zamjena drvenih međuspratnih konstrukcija sa armiranobetonskim stropnim pločama debljine $d=16$ cm.

Radovi na sanaciji nosive konstrukcije vršeni su u periodu: novembar 1998. g – mart 2000. g, sa povremenim prekidima.

Pregledom građevinskog dnevnika konstatovano da je izvršena sanacija objekta u smislu izrade vertikalnih serklaža u postojećim zidovima od opeke i ab ploča na poziciji 200 i 300 sa horizontalnim serklažima. Kvalitet ugrađenog betona je MB30. U okviru sanacije izvršena je zamjena krovne konstrukcije sa novom drvenom konstrukcijom (nosivi rogovi i daščani potkov). Krovni pokrivač nije izveden. Od strane nadzornog lica traženo je da se izvrši rekonstrukcija stepeništa, što izvođač nije uradio.

2. ANALIZA STANJA OBJEKTA U 2008. GODINI

Početkom 2008. godine, postojali su planovi opštinske uprave (opština Tuzla je vlasnik objekta) da se izvrši temeljita sanacija i stavljanje u funkciju za jednu od opštinskih komunalnih službi ili druge potrebe. Konkretan plan je da buduća namjena objekta bude poslovni (kancelarijski) prostor za potrebe JKP „Vodovod i kanalizacija“ Tuzla.

Slika 4. Izgled objekta u ljeto 2008. godine

Shodno navedenom, u avgustu 2008. godine provedena su terenska istraživanja, laboratorijska ispitivanja, te potrebne numeričke analize u cilju utvrđivanja postojećeg stanja konstrukcije objekta, te davanja adekvatnih prijedloga sanacionih mjera, koje je potrebno poduzeti da bi objekat dobio svoju funkcionalnost.

2.1.1. Opis zatečenog stanja

Kako se objekat nalazi na području koje je izloženo konstantnom slijeganju tla usljed eksploatacije slanice, konstrukcija objekta je doživjela znatne deformacije u smislu pojave pukotina na zidovima objekta, kao i neravnomjerno slijeganje objekta, što za posljedicu ima raspuknuće objekta po cijeloj visini i razdvajanje dijelova objekta. Izvršenom sanacijom objekta u smislu izrade vertikalnih serklaža u postojećim zidovima od opeke i armiranobetonskih ploča na poziciji 200 i 300 sa horizontalnim serklažima, u znatnoj mjeri su ublažene negativne posljedice slijeganja tla na predmetnoj lokaciji.

Objekat već duže vrijeme nije u funkciji, što za posljedicu ima pojavu oštećenja na objektu, nastalih usljed neodržavanja objekta, uticaja atmosferilija, deponovanje većih količina smeća i okupljanja beskućnika.

Slika 5. Izgled objekta sa zadnje i bočne strane (južna i istočna fasada)

Slika 6. Izgled unutrašnjosti objekta

U podrumskim prostorijama uočeno je prisustvo vlage, što je prvenstveno posljedica nepostojanja hidroizolacije u podnoj ploči, a zatim i zbog dotoka atmosferilija kroz prsline na spratnoj ploči i kroz otvore na podrumskim zidovima koji su u nivou vanjskog uređenja oko objekta;

Slika 7. Nakupljanje vode u podrumskim i tavanskim prostorijama

Na međuspratnim konstrukcijama evidentna pojava mrežastih prslina u donjoj zoni (oko 20% površine ploče prekriveno mrežastim prslinama), kroz

koje prolazi atmosferilij. U gornjim zonama registrovana pojava prslina uz oslonac. Ugibi međuspratnih konstrukcija su u dopuštenim granicama.

U nosivim zidovima od opeke registrovana mjestimična raspuknuća zidova, kao i površinska oštećenja zidova. Dijelovi zidova su na pojedinim mjestima u potpunosti devastirani. Malter u zidu je u potpunosti izgubio fizičko-mehaničke karakteristike koje treba da posjeduje kao vezivno sredstvo. Nosivost nadvratnika i nadprozornika je narušena i potrebno ih je u potpunosti sanirati.

Slika 8. Pukotine u nosivim zidovima od opeke

Zbog nepostojanja krovnog pokrivača na objektu, krovna konstrukcija je direktno izložena uticaju atmosferilija što za posljedicu ima mjestimično oštećenje krovne konstrukcije u vidu truljenja. Usljed nejednakog slijeganja objekta, dolazi i do deformacije krovne konstrukcije.

Registrovana je mjestimična degradacija zaštitnog sloja betona na ab konstrukcijama i otpočinjanje procesa korozije na vidljivoj armaturi.

Aneksni dio objekta u kome je smještena stepenišna konstrukcija je u devastiranom stanju i potrebna je potpuna demontaža navedenog dijela konstrukcije i izvođenje nove konstrukcije aneksa zajedno sa stepeništem.

Slika 9. Izgled aneksnog dijela objekta (stepenište)

Fasada objekta je u potpunosti uništena i potrebno je izvršiti potpunu restauraciju fasade.

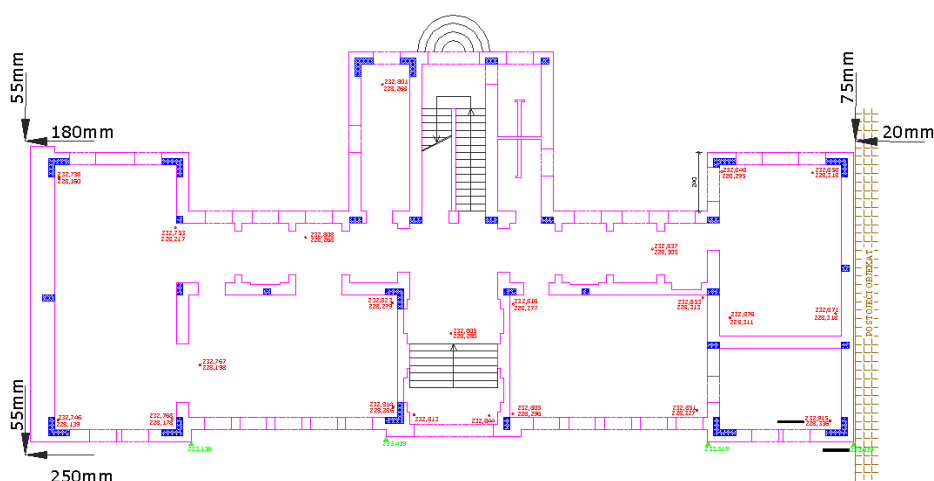
Na objektu ne postoje nikakve elektroinstalacije, niti vodovodne ili mašinske instalacije. Stolarija objekta je u potpunosti uništena. Pojedini otvori u objektu su privremeno zazidani, naročito otvori u prizemlju objekta.

Vizuelnim pregledom tla oko objekta uočena pojava mnogobrojnih rasjeda, s tim da postoji mogućnost da pravac pružanja minimalno jednog rasjeda prolazi ispod objekta.

2.1.2. Istražni radovi

Geodetskim mjerenjem objekta konstatovano da dolazi do neravnomjernog slijeganja objekta, odnosno dio objekta na sjeverozapadnoj strani se intenzivnije sliježe. Razlika u visinskim kotama tačaka na sjeverozapadnoj i jugoistočnoj strani stare konstrukcije objekta iznosi cca.50 cm, dok razlika na novoj konstrukciji (međuspratne ploče) iznosi cca.15-20 cm.

Mjerenjem vertikalnosti objekta konstatovano da je došlo do naginjanja objekta prema sjeverozapadnoj strani, odnosno odklon vrha objekta iznosi cca.30 cm. Kako je mjerenje vršeno na međuspratnim konstrukcijama koje su izvedene u periodu sanacije objekta, uz pretpostavku da su iste izvedene u pravilnoj nivelaciji, može se zaključiti da razlika u slijeganju objekta na istočnoj i zapadnoj strani u zadnji deset godina iznosi 15-20 cm.

Slika 10. Grafički prikaz mjerenja vertikalnosti (nagiba) objekta

U skladu sa JUS U.M1.048, tačka 3.2.2. provedeno je naknadno utvrđivanje pritiskne čvrstoće betona ugrađenog u armiranobetonske nosive konstruktivne elemente, prilikom čega je konstatovano da je u pitanju beton kvalitete MB 30.

Ispitivanjem opeke iz nosivih zidova objekta konstatovano da su zidovi izvedeni od nestandardne opeke po JUS-u, dimenzija 29x13x7 cm, čija prosječna čvrstoća na pritisak iznosi 7,61 MPa.

Uzorkovani malter iz fuga zidova ne posjeduje fizičko-mehaničke karakteristike vezivnog sredstva.

Slika 11. Uzorci betona, opeke i maltera za laboratorijsko ispitivanje

Kontrolom količine i stanja ugrađene armature konstatovano da su vertikalni serklaži armirani minimalnim procentom armiranja i da je prilikom ugradnje armature došlo do određenih odstupanja od pravila armiranja ovog tipa konstruktivnih elemenata (nepravilan raspored poprečne armature, kombinacija različitih profila podužne armature). U međuspratnim pločama ne postoji armatura gornje zone po obodu ploče. Podložna ploča u podrumskim prostorijama izvedena je bez ugradnje armature.

Za potrebe statičkog proračuna izvršena je kontrola ugrađene armature na mjestima maksimalnih uticaja na konstruktivnim elementima za koje se vrši provjera statičke stabilnosti.

Slika 12. Kontrola količine i tipa ugrađene armature

Statičkim proračunom i dimenzioniranjem prethodno navedenih konstruktivnih elemenata ustanovljeno je da ab ploča (pos 200/pos 300) između osa „A“-„D“ i „1“-„2“ ima potrebnu nosivost, dok ab ploča (pos 300) između osa „A“-„B“ i „2“-„5“ nema potrebnu nosivost. Ab greda (pos 300) u osi „B“ nema potrebnu nosivost u pogledu poprečne (smičuće) armature u blizini oslonca.

Opterećenje na temeljnu spojnicu, na mjestu maksimalnih uticaja, iznosi 203,79 kN/m² (širina temeljne trake iznosi 1,2 m).

2.1.2.1. Prijedlozi sanacionih mjera za dovođenje objekta u funkcionalno stanje

U skladu sa dobivenim parametrima vizuelnog pregleda postojećeg stanja konstrukcije objekta, ispitivanja „in situ“ i u akreditovanom laboratoriju, i provedenih proračuna te analize eksperimentalnih i analitičkih istraživanja, ustanovljeno je da je neophodno izvršiti određene sanacione radove na konstrukciji objekta, kako bi isti povratio svoju funkcionalnost. Tim radovima obuhvaćene su sljedeće aktivnosti:

- ✓ Izradu hidroizolacije u podrumskim prostorijama, kao i podne armiranobetonske ploče. Postojeće ankere u zidovima za spoj sa podnom pločom potrebno je u potpunosti zamjeniti, jer su isti znatno oštećeni usljed uticaja korozije;
- ✓ Izrada drenažnog sistema oko objekta u skladu sa nivoom i intezitetom podzemnih voda, koje je potrebno utvrditi prilikom izrade geomehaničkog elaborata;
- ✓ Ojačanje temeljne konstrukcije objekta u skladu sa negativnim efektima uticaja slijeganja tla na predmetnoj lokaciji. Takođe je potrebno izvršiti izradu vertikalnih dilatacija u objektu, kako bi se isti podijelio na tri lamele;
- ✓ Rušenje stare i rješenje nove konstrukcije aneksnog dijela objekta sa stepenišnom konstrukcijom;
- ✓ Sanacija prslina u pločama postupkom injektiranja;
- ✓ Ugradnja potrebne armature u gornjim zonama međuspratnih ploča;
- ✓ Ojačanje donjih zona međuspratnih ploča, gdje je ispitivanjem dokazano da ugrađena armatura donje zone nema potrebnu nosivost;
- ✓ Sanacija ab grede pos 300 u osi „2“ u vidu ugradnje dodatne poprečne (smičuće) armature u blizini oslonaca grede;
- ✓ Sanacija degradiranih površina zaštitnog sloja betona na armiranobetonskim konstruktivnim elementima, kao i sanacija degradirane armature usljed procesa korozije;
- ✓ Sanacija prslina i pukotina u zidovima postupkom injektiranja, kao i površinskih oštećenja zidova;
- ✓ Izrada potrebnih armiranobetonskih stubova na spratu objekta;
- ✓ Izrada armiranobetonskih nadvratnika i nadprozornika iznad svih otvora u zidovima, kao i sanacija otvora koji su se deformisali usljed deformacije zidova objekta;
- ✓ Sanacija pojedinih dijelova krovne konstrukcije, koji su oštećeni usljed djelovanja atmosferilija (lokalna oštećenja), kao i sanacija čitave krovne

konstrukcije koja se deformisala usljed deformacije cijelog objekta, odnosno zbog uticaja neravnomjernog slijeganja tla;

- ✓ Izrada krovnog pokrivača sa podkonstrukcijom, olučnih vertikalna i horizontala, te ugradnja odgovarajući snjegobrana;
- ✓ Restauracija fasade objekta.

U cilju sveobuhvatnije analize postojećeg stanja objekta, odnosno izbora adekvatnih postupaka sanacije, potrebno je izvršiti dodatne istražne radove koji obuhvataju:

- ✓ Ispitivanje tla na predmetnoj lokaciji sa izradom geomehaničkog elaborata;
- ✓ Pribaviti podatke o intezitetu slijeganja tla na predmetnoj lokaciji od nadležne institucije, kao i podatke o mogućim rasjedima tla na lokalitetu objekta;
- ✓ Uraditi detaljan geodetski snimak objekta, kako bi se dobili parametri deformisanosti nosive konstrukcije objekta.

3. STANJE OBJEKTA KRAJEM 2012. GODINE

Ocjenom stanja objekta, koja je izrađena u 2008. godini i prezentirana u prethodnom poglavlju, konstatovano da je objekat u značajnijoj mjeri oštećen i da je potrebno poduzeti određene mjere sanacije ili bar mjere konzervacije objekta, kako bi se spriječilo njegovo daljnje propadanje.

Na žalost, na narednim slikama koje su izrađene u novembru 2012. godine, vidljivo je da na objektu nisu poduzimane nikakve sanacione mjere, te da on i dalje propada.

Slika 13. Izgled sjeverne fasade objekta

Slika 14. Izgled južne fasade objekta

Lokalitet na kome se nalazi objekat dugo godina izložen je konstantnom slijeganju, deformisanju i raspucavanju usljed eksploatacije slanice. Od prije par godina prestala je eksploatacija, tako da je u određenoj mjeri umanjen intezitet slijeganja, ali je potrebno neko vrijeme kako bi se teren ustabilio. Ovaj uticaj predstavlja najveći problem nosive konstrukcije objekta i predstavlja skupu investiciju u pogledu anuliranja posljedica po objekat. Međutim postoje neke druge mjere koje bi u određenoj mjeri smanjile propadanje objekta. Jedna od njih je i izrada odgovarajućeg krovnog pokrivača, kako bi se objekat zaštitio od direktnog uticaja atmosferilija, te umanjio intezitet degradacije objekta izazvan ovim uticajem.

Posljedice navedenih uticaja prikazane su na narednim slikama. Vidljivo je urušavanje cjelokupne krovne konstrukcije i njena nefunkcionalnost u pogledu zaštite objekta. Na spratu objekta izraslo je stablo kroz oštećeni dio stuba.

Slika 15. Posljedice djelovanja degradacionih mehanizama

4. ZAKLJUČAK

Svi građevinski objekti u toku svoje eksploatacije doživljavaju degradaciju različitog karaktera i inteziteta. I materijali koji se primjenjuju u građevinarstvu imaju svoj vijek trajanja, u zavisnosti od agresivnosti sredine u kojoj se objekat

nalazi. Produženje životnog vijeka objekta postiže se periodičnim monitoringom, te poduzimanjem potrebnih mjera reparacije i popravki. Na žalost, to nije slučaj sa objektom „Stara biblioteka“, koji je bukvalno prepušten sam sebi.

Gledano sa aspekta stabilnosti objekta, ukoliko se ubrzo ne poduzmu određene sanacione mjere u pogledu konzervacije objekta i osiguranja od daljnjeg propadanja, na ovoj lokaciji vidjećemo samo gomilu građevinskog otpada, koji je još prije jednog vijeka sa ponosom ugrađivan kao najkvalitetniji građevinski materijal tog vremena, u objekat koji vremenom postaje jednim od simbola grada Tuzle. Nadživio je mnoge generacije Tuzlaka, preživio tri rata, a danas je ostavljen da sam „umre“ od starosti.

IZVORI I LITERATURA

1. *Elaborat o utvrđivanju postojećeg stanja nosive konstrukcije objekta „Stara biblioteka“ kod skvera u Tuzli, sa prijedlozima sanacionih mjera, izrađen 2008. godine, od strane istraživača Instituta „GIT“ Tuzla.*
2. *Projekat za izvođenje sanacije i adaptacije objekta Narodne biblioteke u muzej Istočne Bosne u Tuzli, izrađen od strane Opštinskog zavoda za izgradnju, 1991. godine.*
3. *Građevinski dnevnik izvođenja sanacionih radova, izrađen od strane građevinske firme „KITIĆ GRADNJA“ Živinice u periodu: novembar 1998. g – mart 2000. g.*
4. *Pravilnik o tehničkim normativima za beton i armirani beton – PBAB 87.*
5. *Pravilnik o tehničkim normativima za izgradnju objekata visokogradnje u seizmičkim područjima (Sl.list br. 31/81, 49/82, 29/83, 21/88 i 52/90).*
6. *Pravilnik o tehničkim normativima za projektovanje i izvođenje radova kod temeljenja građevinskih objekata (Sl.list br. 34 – 642/1974).*

Ifeta JAHIĆ-BEGOVIĆ, dipl. ing. arh.

MOGUĆNOSTI OBNOVE STARE DŽAMIJE U SOKOLU

Da se radi o interesantnom lokalitetu, ukazuju i dva, nedovoljno ili nikako korištena zapisa iz prvih dana austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini.

U prvom, objavljenom u *Bosnien und die Herzegovina Kurzgefasste Darstellung*, Prag, 1878. str. 93: «Soko, ehemalige Bergfeste am Berge gl.N. nahe dem Gračanica – Flusse und von der Stadt Gračanica nur 1 Gehstunde entfernt. Unterhalb der Veste liegt das kleine muhamedannische Dorf gleichen Namens». (Soko, nekadašnje utvrđenje na brdu u blizini rijeke Gračanica i jedan sahat hoda udaljeno od grada Gračanica. Ispod utvrđenja nalazi se malo, istoimeno muhamedansko selo. Prijevod: Damir Hukić)

Drugi je u „Opisu Bosne i Hercegovine“ od Tome Kovačevića, Beograd, 1879. str. 57: «Soko, utvrđenje na bregu tog imena kod reke Gračanice, pod njima ima 40 muhamedanskih kuća i jedna džamija, od Gračanice udaljena je jedan sat.»

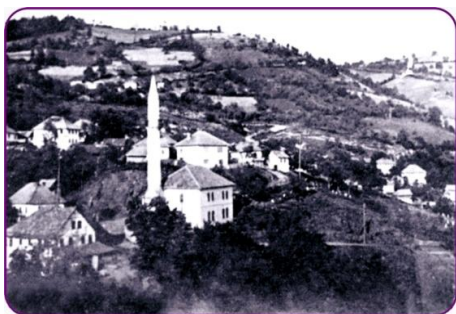
Prema vjerodostojnim, historijskim pokazateljima, grad i utvrda Sokol se prvi put u historiji pod tim imenom spominju 2. juna 1429. godine i to u vjenčanom ugovoru koji su potpisali knez Radivoj Ostojić, sin bosanskog kralja Stjepana Ostoje i brat budućeg kralja srednjovjekovne Bosne Stjepana Tomaša.

Naime, te godine se u Budimu vjenčao knez Radivoj Ostojić Katarinom, kćerkom Nikole od Velike iz Požeške županije i tom prilikom je oporučno predao Nikoli od Velike trećinu svih svojih posjeda u svoje ime i u ime svoje supruge Margarite knezu Radivoju i njegovoj supruzi s pravom doživotnog uživanja. Zauzvrat, knez Radivoje Ostojić je doživotno svom puncu i punici poklonio polovinu Sokola i polovinu svih svojih posjeda u srednjovjekovnoj Bosni i Slavoniji.¹

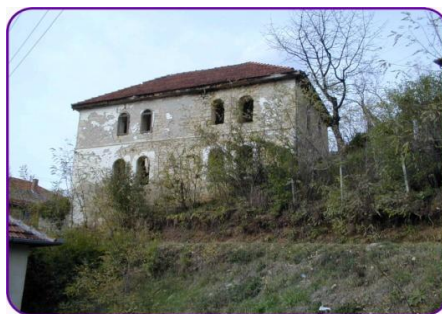
SREDNJOVJEKOVNI DVOR (KASNIJA DŽAMIJA)

Dvor se nalazio u neposrednoj blizini gradine. U osnovi dimenzije objekta su 12,66 x 7,60 m. Neki historijski podaci kažu da je navedeni objekat poslije dvora služio i kao crkva, a neki da je bio samo džamija. Džamije su uglavnom imale kvadratni oblik. Kod našeg objekta mihrab se nalazi na dužoj strani objekta.

¹ Ugovor je objavljen u: *Codex diplomaticus patrius* (Hazai okmánytar). Vol. VI, Budapest 1876. str. 449-451. Zanimljivo je da L. Talloczy u Studien piše da je Sokol «selo sa oko hiljadu stanovnika koje leži na granici stare bosanske županije Usora i Soli.»

Stara džamija-dvor 1966..

Staradžamija-dvor 2007.

Osim toga, postoji i odstupanje od obavezne orijentacije istok-zapad što objašnjava da objekat nije izgrađen kao džamija.

Predanje da je objekat bio crkva spominje pravoslavni svećenik Mitar Popović u članku iz 1896.godine.

Arheološka istraživanja poduzeta su 1980. godine. Iskopavanjem je utvrđeno nepostojanje apside, što je bitan element crkve. Pronađeni su tragovi gorenja, razne popravke i pojačanja zidova. Moguće je da je mađarska posada u svoje vrijeme promijenila namjenu objekta u crkvu.

Dolaskom Osmanlija i širenjem islama bilo je puno lakše iskoristiti već postojeći objekat nego graditi novi, pa se on koristio i kao džamija.

Mještani sokola su 1934. pristupili obnovi džamije i tom prilikom izgradili trijem i kamenu munaru. Pretpostavlja se da kamen munare potječe sa tvrđave. Kasnije se ta munara nakrivila, pa su je mještani srušili. Porastom broja stanovnika ona više nije zadovoljavala potrebe Sokola, pa je izgrađena nova 1980. godine. Objekat je najvjerovatnije nastao u 15. stoljeću, a njegova namjena je bila, po svemu sudeći, vlastelinski dvor.

U njemu je najvjerovatnije stanovao neko iz porodice Kotromanića i upravljao gradom.

Unutrašnjost srednjovjekovnog dvora

MOGUĆNOSTI INTERVENCIJE NA ZGRADI STARE DŽAMIJE

Za objekat srednjovjekovnog dvora neophodna je hitna restauracija. Dvor je u kritičnom stanju, što zbog nebrige i nerazumijevanja njegove vrijednosti, tako i zbog nedostatka finansijskih sredstava.

S obzirom na to da je objekat 6. maja 2003. proglašen nacionalnim spomenikom potrebna je njegova hitna restauracija.

Prema Venecijanskoj povelji (Venecijanska povelja VENICE CHARTER, čl. 9. II međunarodni kongres arhitekata i tehničara za historijske spomenike) restauracija se samo vrši kod značajnih historijskih spomenika i kad postoji vjerodostojna dokumentacija za njenu sprovedbu.

U slučaju stare džamije postoje pisani podaci o njenom nastanku, te stare fotografije izgleda objekta iz 1966. godine.

Važan princip je da prilikom restauracije ne dolazi do spajanja lažnog umjetničkog i lažnog historijskog. Novi dijelovi koji se dodaju objektu, naročito oni za koje nemamo podatke, moraju biti građeni u duhu našeg vremena, tako da i laiku bude jasna razlika između starog i novog.

Integracija starog i novog mora biti prepoznatljiva, a ostati nevidljiva sa distance posmatranja. „Elementi koji zamjenjuju one koji nedostaju treba da se skladno uklapaju u cjelinu, a da se ipak razlikuju od originalnih dijelova kako se restauracijom ne bi falsificirao dokument umjetnosti ili istorije.”²

Što se enterijera tiče, mi ne znamo kako je objekat izgledao u srednjem vijeku kada je imao stambenu funkciju.

Za vrijeme osmanske vladavine prostor je preuređen u džamiju. Munara nije sačuvana, dok je trijem u prilično lošem stanju. Što se enterijera tiče još uvijek su vidljivi tragovi mahfila koji je imao oblik slova L. Na njega se najvjerovatnije ulazilo drvenim stepenicama iz trijema, što se vidi iz još uvijek sačuvanog otvora. Sve promjene koje su se tokom vremena dešavale na objektu moraju biti vidljive jer je svako vrijeme dalo svoj pečat i ta slojevitost ima svoju vrijednost, tako da možemo razumjeti i vrijeme kroz koje je prolazio objekat.

To potvrđuje i Venecijanska povelja po kojoj sve transformacije i dogradnje baštine tokom različitih epoha ostvaruju novo jedinstvo i sklad potvrđujući da je svaka epoha u civilizacijskom slijedu dala svoj doprinos u kreiranju i korištenju prostora. Osim aktivne zaštite objekta potrebno mu je dodijeliti prikladnu namjenu koja će prezentirati objekat i koja neće narušiti njegovu historijsku vrijednost i arhitekturu.

„Spomenici arhitekture imaju, pored umjetničke, kulturne i historijske vrijednosti većinom i upotrebnu vrijednost. Očuvanje tih vrijednosti bitno zavisi od primjerenog korištenja arhitektonskih spomenika u našem savremenom životu.”³

² Venecijanska povelja VENICE CHARTER 1964.

³ Problemi zaštite, savremena upotreba arhitektonskih spomenika, rezolucija Estonija SSR, Tallinn 7. juni 1985. god.

Moj prijedlog namjene objekta je muzej u prizemlju objekta i multimedijalna sala na spratu objekta. S obzirom na to da u Sokolu nikada nisu vršena detaljna arheološka ispitivanja pogotovo kada je u pitanju tvrđava, iskopavanja bi vjerovatno dovela do pronalaska eksponata koji bi nam pomogli da saznamo nešto više o tvrđavi i vremenu u kom je nastala, te prezentiranju tih nalazišta u muzeju.

„Poznavanje povijesti historijskog grada ili urbanog područja trebalo bi proširiti putem arheoloških istraživanja i odgovarajućom prezentacijom arheoloških nalaza.”⁴

Što se tiče dvora, ta iskopavanja nisu dovela do rezultata. Osim mogućih eksponata, u muzeju bi se nalazili svi pisani podaci o historijskoj jezgri Sokolu. U svrhu edukacije stanovništva, naročito djece i omladine, na zidovima objekta bila bi izložena historija Sokola, crteži rekonstrukcije tvrđave, stambene arhitekture, te stare fotografije tvrđave, dvora i stambene arhitekture. Osim fotografija i pisanih podataka u muzeju bi bile i audio informacije za slijeпа i slabovidna lica.

„Upotreba većine spomenika, posebno očuvanje i upotreba arhitektonskih cjelina, zahtijeva instaliranje moderne tehničke opreme (elektrike, vodovoda, klima-uređaja). Navedeno, isto kao i konstruktivne izmjene za uvođenje protivpožarne zaštite, može biti ugrađeno samo kad je to neizbježno i kad neće oštetiti arhitektonsko-historijske, kulturno- historijske vrijednosti ili vizuelni integritet spomenika.”⁵

Koliko je bitna revitalizacija historijske jezgre Sokola toliko je bitna i njegova prezentacija i edukacija stanovnika Sokola da bi se pobudio interes za očuvanjem kulturne baštine. Ljudi nisu svjesni kolika je historijska vrijednost kompleksa, zato je jako bitna edukacija, pogotovo edukacija djece i omladine da bi se osiguralo očuvanje baštine i u budućnosti. Pored očuvanja, bitna stvar je i razvijanje usluga seoskog turizma, prezentiranje baštine i drugima, te prezentiranje seoskog načina života. To bi naročito bilo interesantno za školske ekskurzije, a i za stanovnike Gračanice kao rekreaciona zona, jer takve sadrжаje grad ne nudi.

„Da bi konzervacija historijskih gradova i četvrti bila najdjelotvornija, mora biti dosljedno integrirana u politiku ekonomskog i društvenog razvoja te urbanog i regionalnog planiranja na svim nivoima.”⁶

„Za uspjeh programa konzervacije bitno je sudjelovanje i uključivanje stanovnika... Konzervacija historijskih gradova i urbanih područja odnosi se, prije svega, na njihove stanovnike.”⁷

⁴ Povelja za konzervaciju historijskih gradova i urbanih područja VIII Generalna asambleja ICOMOS-a

7-15 oktobra 1987.Washington (principi i ciljevi)

⁵ Problemi zaštite, savremena upotreba arhitektonskih spomenika, rezolucija Estonija SSR, Tallinn 7.juni 1985.god.

⁶ Povelja za konzervaciju historijskih gradova i urbanih područja VIII Generalna asambleja ICOMOS-a

7-15 oktobra 1987.Washington (principi i ciljevi)

Program edukacije djece treba obuhvatiti sve uzraste. Predavanja prilagođena djeci mogla bi se održavati u multimedijalnoj sali muzeja uz videotop. Naravno, uz predavanje ide i obilazak tvrđave.

„Da bismo podsticali uključivanje i sudjelovanje građana morali bismo izraditi generalan informacioni program za sve stanovnike, počevši sa djecom školskog uzrasta.”⁸

„Čovjekovo je pravo sudjelovati u kulturnom životu. To pravo uključuje i uživanje u spomenicima i cjelinama, a uključuje i odgojnu svrhu. Radi toga vlade, odgovarajuće organizacije i građani moraju se udružiti u naporima kako bi se povećala javna svijest o vrijednostima kulturne baštine i potreba za njenim očuvanjem i korištenjem danas i u budućnosti.”⁹

⁷ Povelja za konzervaciju historijskih gradova i urbanih područja VIII Generalna asambleja ICOMOS-a

7-15 oktobra 1987.Washington (principi i ciljevi)

⁸ Povelja za konzervaciju historijskih gradova i urbanih područja VIII Generalna asambleja ICOMOS-a

7-15 oktobra 1987.Washington (principi i ciljevi)

⁹ Rostok-Dresden deklaracija VII Generalna asambleja ICOMOS-a 12.-18.maja 1984.god.

Mr. sc. Šefko SULEJMANOVIĆ

**RADOVI ŠABANA HODŽIĆA
OBJAVLJENI U TAKVIMU OD 1964. DO 1981. GODINE¹**

Abstrakt:

Predstavljani radovi Šabana Hodžića objavljeni su u vremenskom periodu od 1964. do 1981. godine u "Takvimu" Vrhovnog starješinstva Islamske zajednice u Jugoslaviji. Nastali su u ambijentalnosti socijal-komunističke Jugoslavije kada je vjerska literatura bila pod budnim nadzorom i strogom cenzurom Države. Uprkos takvim okolnostima, pored znanstvenog rada koji nastavlja nakon odlaska u mirovinu 1965. godine, Šaban Hodžić se kao odgovan intelektualac i kompetentan alim bavi vjerskim i društveno-aktuelnim temama, koje se mogu podijeliti u dvije grupe. U prvu grupu bi se mogli svrstati radovi u kojima autor tematski afirmira islam i njegove sveukupne vrijednosti, u koegzistencijalnom odnosu sa drugim religijama, kulturama i civilizacijama, napose onim na Zapadu. U drugim radovima on detektirati negativne pojave i devijantna ponašanja u okruženju i šire, iznoseći islamske stavove i svoje mišljenje naspram njih. U ovom radu predstavljeno je devet takvih opservacija.

Ključne riječi: *Takvim, vjera, nauka, filozofija, islamska kultura, Evropa, sloboda, demokratija.*

1. UVODNE NAZNAKE

Životni put Šabana Hodžića je neobično interesantan, a njegov literarni opus izuzetno bogat i raznovrstan. Bio je alim² i muderis u pravom smislu riječi, odličan orijentalista, ali i dobar poznavalac njemačkog jezika, vrstan historičar i pasionirani istraživač. U svoj pregalački intelektualni rad utkao je spisateljski talenat, znanstvenu akribiju i alimsko iskustvo. Teško je naći čovjeka takvog zanosa, entuzijazma i ljubavi prema znanju i istini, kakav je bio Šaban Hodžić. Bez dvojbe, on pripada plejadi najznamenitijih znanstvenika i intelektualaca u drugoj polovini XX stoljeća u Tuzli, pa i Bosni i Hercegovini.

¹ Rad je u nešto kraćoj verziji, u formi referata, prezentiran na Okruglom stolu „Naučno i stručno djelo Šabana Hodžića“, održanom 15. decembra 2010. godine u prostorijama JU Arhiv Tuzlanskog kantona, u organizaciji Arhiva Tuzlanskog kantona i Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona.

² alim: ar. (âlim) – učenjak, poznavalac i tumač islamskih znanosti.

Šaban Hodžić je radio u brojnim odgojno-obrazovnim i naučnim ustanovama u Tuzli, Skopju i Sarajevu. Prvo njegovo zaposlenje, nakon dvadesetogodišnjeg školovanja, bilo je u Behram-begovoj medresi u Tuzli (1929-1930), gdje je predavao arapski, turski³ i šerijatsko-pravne predmete. Jedan od školskih udžbenika koje je napisao Šaban Hodžić, nosi naslov *Povijest islama za III razred srednjih škola*.⁴ Ovaj udžbenik je dugo godina nakon Drugog svjetskog rata bio zvanični udžbenik u Gazi Husrev-begovoj medresi. Reaktiviranjem rada Behrem-begove medrese u Tuzli 1993. godine, korišteno je reprint izdanje udžbenika *Ahlak za prvi razred medrese*.⁵ Na ovaj način Šaban Hodžić je ostvario aktivnu vezu sa Behram-begovom medresom do najskorijih dana.

Profesor Šaban Hodžić napisao je i objavio više radova u tadašnjim listovima i časopisima, a napisao je i nekoliko zasebnih djela te više separata manjeg formata, različite tematike. Od 1964. do 1981. godine objavio je u *Takvimu*⁶ ukupno devet radova, što je predmetom ovoga razmatranja, a to su:

- *Nekoliko značajnih crtica iz života islamskih velikana;*
- *Salat – namaz;*
- *Lična sloboda i građanska prava podanika islamske države;*
- *Muslimani sa Zapada;*
- *Ko je očekivani Mehdijs;*
- *Islam je vjera istinske demokratije;*
- *Postoji li kontrast između vjere i nauke;*
- *Islamska filozofija i njen uticaj na naučno buđenje Evrope;*
- *Uticaj ranijih djela i prijevoda na islamsku kulturu i civilizaciju, a preko ovih onda na Evropu.*

U obradi zadate teme koristio sam se, prije svega, navedenim radovima Šabana Hodžića. Značajnu pomoć pružili su mi radovi nekadašnjeg profesora Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu, rahmetli Kasima Hadžića,⁷ te pažnje

³ Od svih srednjih škola na području Tuzlanskog kantona, turski jezik se danas izučava jedino u Behram-begovoj medresi, doduše kao izborni nastavni predmet.

⁴ Kasim Hadžić, profesor na Gazi Husrev-begovoj medresi i njegov učenik, navodi da je do 1981. godine ovo djelo doživjelo tri izdanja (1935, izdanje Ulema medžlisa u Sarajevu pod nazivom „Istorija islama“ i 1942. i 1944. godine izdanje Vakufske direkcije u Sarajevu pod naslovom „Povijest islama“); Pogledati: Kasim Hadžić, „Merhum prof. hadži Šaban ef. Hodžić“, Takvim 1981, Sarajevo 1981, str. 202; Kemal Bašić, Midhat Spahić, „Prof. Šaban ef. Hodžić“, Znameniti Tuzlaci, Tuzla 2005, str. 70, (dalje: K. Bašić, Znameniti Tuzlaci)

⁵ Šaban Hodžić, *Ahlak za prvi razred medrese*, Behram-begova medresa, Tuzla 1994. Ovaj udžbenik sa 103 numerisane stranice, štampan je u Tuzli kao reprint izdanje, a prvi profesor Ahlaka na Behram-begovoj medresi koji se koristio ovim udžbenikom bio je Besim ef. Čanić.

⁶ Takvim je godišnji almanah koji pored kalendarskog dijela, koji se nalazi na kraju, ili kao zaseban separat, obrađuje najzanimljivije teme iz vjerskog i kulturnog miljea muslimana. Sadrži hidžretske kalendar sa važnijim datumima i posebno vrijednim danima i noćima u muslimanskoj tradiciji, te vrijeme obavljanja namaza. Raniji izdavač Takvima bio je Izvršni odbor Udruženja ilmiye, a sada ga izdaje Rijaset Islamske zajednice u BiH.

⁷ Kasim Hadžić, „Merhum prof. hadži Šaban ef. Hodžić“, Takvim (1981), Sarajevo 1981, str. 199-202.

vrijedno djelo pod nazivom „Znameniti Tuzlaci“ dvojice tuzlanskih historičara, Kemala Bašića i Midhata Spahića⁸.

2. RADOVI OBJAVLJENI U TAKVIMU

Kao ortodoksni alim Šaban Hodžić u svojim radovima govori o osnovnim vjerskim propisima i moralnim normama. Kada je riječ o vjerskim obredima, on naglašava da oni nemaju svrhu samo za sebe, nego kaže: *svakome je jasno kolike su od toga koristi kako u zdravstvenom tako i u privrednom pogledu*. Sa aspekta moralnih normi, Šaban Hodžić navodi poučne primjere iz bogate povijesti muslimana, kao egzemplarne kodove za sve moralne ljude, a napose pripadnike islama.

Svoje radove u *Takvimu* objavljivao je u vremenskom rasponu od 17 godina, u poodmakloj životnoj dobi, između 61. i 78. godine života. Tri njegova rada objavljena su posthumno u *Takvimu* za 1981. godinu. U ovom radu osvrnut ćemo se ukratko na svaki od devet navedenih radova, prema hronološkom redu objavljivanja, od 1964. do 1981. godine.

2.1. „Nekoliko značajnih crtica iz života islamskih velikana“⁹

Rad je objavljen na osam stranica, bez naznake autora, sa slijedećim podnaslovima:

- *H. Ebu Bekr kao primjer težnje za radom i privređivanjem;*
- *Primjer H. Ebu Bekrova staranja o podanicima;*
- *Poniznost Emina i Me'muna prema svome odgojitelju;*
- *Primjer iskorištavanja vjere u lične svrhe;*
- *Primjer držanja do date riječi;*
- *Primjer vladarske pravednosti i demokratskog načina rješavanja podaničkih stvari;*
- *Primjer poštenja i čuvanja općedruštvene imovine;*
- *Jedinstven primjer darežljivosti;*
- *Primjer vladarske brige o svojim podanicima;*
- *Samilost Salahudina Ejubije prema ucviljenima.*

U ovome radu autor navodi deset kratkih poučnih primjera iz slavne prošlosti muslimana. Svako od navedenih anegdotskih kazivanja ima izražen moralni i edukativni karakter. Kao eklatantan primjer njihove društveno-

⁸ K. Bašić, *Znameniti Tuzlaci*, str. 69-81.

⁹ [Šaban Hodžić], „Nekoliko značajnih crtica iz života islamskih velikana“, *Takvim* (1964), Sarajevo 1964, str. 78-85, (dalje: Š. Hodžić, *Nekoliko značajnih crtica*). Rad je objavljen nepotpisan, a Kasim Hadžić u *Takvimu* za 1981. godinu navodi Šabana Hodžića kao autora navedenog teksta.

korektivne aktuelnosti, navest ćemo interesantno kazivanje pod naslovom *Primjer iskorištavanja vjere u lične svrhe*.

Došao je, poznatom zbog svoje čestitosti i prave pobožnosti halifi, Omeru ibni Abdul-Azizu, Bilal ibn Ebi Burde i kao halifin gost nastavio klanjati i duljiti s namazom, što je kod halife pobudilo sumnjičenje. Da bi bio načisto s tim, rekao je svome ministru Ala'u: 'Šta misliš, da li je ovo pretvaranje?' Ala mu reče da će mu kasnije na to odgovriti. Jedne večeri Ala ode Bilalovoj kući i zateče ga gdje klanja, te mu reče da skrati, jer da on ima s njim o nečemu važnom da razgovara.

Bilal je požurio, predao selam i zapitao Ala'a šta treba? Ala mu reče: 'Ti znaš kako ja stojim kod halife, pa te pitam šta ćeš mi dati ako mu ja preporučim da te postavi za namjesnika u Iraku.' 'Daću ti jednogodišnji namjesnički prihod.' (To je iznosilo oko 20.000 dirhema.) –reče Bilal.

Ala mu zatraži da mu to napiše kao obavezu, što Bilal i učini, i Ala ovo donese i predade halifi Omeru.

*Kada Omer to pročita, reče: 'Varao nas je Bogom, i umalo se ne prevarismo. Držali smo ga zlatom, a kad ga pretopismo, vidjesmo da je rđa.'*¹⁰

Ovo je samo jedno kazivanje, četvrto po redu, u nizu deset sličnih poučnih kazivanja, koje Šaban Hodžić navodi u ovome svome radu.

2.2. „Salat - namaz“¹¹

Rad je objavljen na osam stranica i u njemu autor govori o značaju namaza¹² ne samo sa vjerskog, nego i sa zdravstvenog, privrednog i opće-društvenog aspekta. *Molitva (salat-namaz) je jedna od pet osnovnih dužnosti muslimana, - dužnost koja se u Kur'anu vrlo često, upravo najviše, spominje, što nam ukazuje i na njegovu važnost i njegove velike koristi koje od toga imaju muslimani,*¹³ ističe autor u svome radu.

Jako je važno ne samo da li se namaz obavlja, nego i kako se obavlja. Koristi su mnogobrojne, ne samo duhovne, nego i tjelesne. Da bi se pristupilo namazu potrebna je besprijeckorna čistoća, kako duhovna tako i tjelesna. Zbog toga je prije svakog namaza potrebno izvršiti obredno pranje (uzeti abdest), a namaz se obavlja pet puta dnevno. U ovome radu Šaban Hodžić obrazlaže simbolično i praktično značenje pranja svakog dijela ljudskog tijela. Tako, autor kaže:

Kretnje koje vršimo za vrijeme namaza su za sve ljude vrlo korisne kako je to i od strane higijene ustanovljeno i dokazano. Njima se dovodi u ravnotežu cirkulacija krvi u svim organima tijela, njima se doprinosi olakšanju probave. Kratko rečeno namazom i blagim namaskim kretnjama smiruje se onaj koji je vršio naporne i ubrzane kretnje, a pokreće onaj koji stalno miruje. A za umne radnike namaz je jedan izvanredan predah i odmor. (...)

¹⁰ Isto, str. 79-80.

¹¹ [Šaban Hodžić], „Salat – namaz“, Takvim (1965), Sarajevo 1965, str. 57-64, (dalje: Š. Hodžić, Salat).

¹² Namaz je osnovna molitva muslimana koje obavljaju pet puta dnevno, u različito doba dana.

¹³ Š. Hodžić, Salat, str. 57.

Osim toga oni koji kako treba i na vrijeme obavljaju sabah-namaz, oni moraju ustati prije sunca, da bi ga na vrijeme obavili, a ako budu rano ustajali, onda će morati rano i lijevati, a svakome je jasno kolike su od toga koristi kako u zdravstvenom tako i u privrednom pogledu. Nije bez značenja narodna izreka: „Ko rano rani, dvije sreće grabi.“ Jedna je dakle zdravstvena, a druga privredna.¹⁴

Ovakom lijepom predstavljanju namaza, kao osnovnog i najvažnijeg ibadeta u islamu, teško je, a smatramo i nepotrebno, davanje šireg komentara i pojašnjenja. Najznačajniji njegovi vjerski, lični i društveni aspekti naznačeni su s pravom mjerom i značenjem. Islam od svojih sljedbenika traži postizanje ravnoteže između ovoga i budućeg svijeta, između tijela i duše. Iako je namaz propisan vjernicima kao vid zahvalnosti Svemogućem Bogu, njegove koristi i blagodati su neizmjerne u svakodnevnom životu.

2.3. „Lična sloboda i građanska prava podanika islamske države“¹⁵

Rad je objavljen na devet stranica. Govoreći o ljudskim pravima u islamu, Šaban Hodžić tvrdi da je islam prvi, koji je priznao, proklamovao i u djelo sproveo ta ljudska prava, i to još onda kada u istoriji o demokratiji nije bilo ni spomena... Dalje, Šaban Hodžić kaže: *među glavnim svojim principima proklamovao je slobodu čovjeka, - slobodu koja čovjeka rješava robskih stega i omogućuje mu da se koristi svim onim pravima, koja mu predstavlja njegov um, a dozvoljava šeriat; on je to učinio prirodnim pravom svakog muslimana. Sloboda koju je ova vjera razastrla iznad čovječanstva, to je sloboda u njenim pravima i potpunom smislu: politička sloboda, sloboda misli, sloboda vjere i sloboda nauke i civilizacije.¹⁶*

Kao slobodouman mislilac, on rado govori o slobodi kao kanoniziranoj duhovnoj komponenti islama, što na neki način implicira da je i sam upravo takav, zato što je sljedbenik islama, pa kaže: *Što se pak tiče slobode misli ili slobode uma, pa to spada u osnovne principe islama; to je zapravo duh islama. (...) Islam je, dakle, dao potpunu slobodu razumu i dozvolio mu je, pa čak ga i podstrekava da pogleda malo dalje od sebe i da razmišlja o svemu tomu što vidi. Kur'an upravo hvali one koji tim zapošljavaju svoje umove i pokreću ih, dok s druge strane predbacuju onima koji su uspavali svoje umove i učinili ih nepokretnim.¹⁷*

Islam ne nudi gotova rješenja, nego upućuje čovjeka na analitičko promatranje sebe, i svega oko sebe. Čovjek je obdaren razumom i sam treba da odabere svoj put. Allah je mogao učiniti sve ljude vjernicima, ali upravo u darovanoj mogućnosti izbora, nalazi se ključ ljudske odgovornosti. Samo slobodno i slobodoumno biće može da bira. Ako čovjek nema mogućnost izbora, on ne može nositi teret odgovornosti za ono što čini. Kao potvrdu za navedeno

¹⁴ Isto, str. 63.

¹⁵ Šaban Hodžić, „Lična sloboda i građanska prava podanika islamske države“, Takvim (1973), Sarajevo 1973, str. 18-26, (dalje: Š. Hodžić, Lična sloboda).

¹⁶ Isto, str. 18.

¹⁷ Isto, str. 20.

Šaban Hodžić navodi kur'anski ajet: *U vjeru nije dozvoljeno silom nagoniti – pravi put se jasno razlikuje od zablude!*¹⁸

U daljnjem dijelu ovoga rada, Šaban Hodžić upoređuje stav islama prema zarobljenicima i ropstvu i upoređuje islam sa drugim vjerama, kulturama i civilizacijama.

2.4. „Muslimani sa Zapada“¹⁹

Muslimani sa Zapada je rad objavljen na deset stranica. Iako je iznad naslova teksta naznačeno ime Šabana Hodžića, u podnaslovu, kao i u fusnotama, nalazi se pojašnjenje, da se zapravo radi o prevodu članka dr. Mahmud ibn Šerifa s arapskog jezika, objavljenog u jednom arapskom časopisu.²⁰ Sam Šaban Hodžić kaže da je motiviran prevođenjem ovoga rada *zbog njegove važnosti i interesantnosti*. U ovome radu Mahmud ibn Šerif iznosi mišljenja i stavove trojice evropskih konvertita koji su, nakon kršćanstva, prihvatili islam. Ovdje ćemo prenijeti neke od razloga njihova prihvatanja islama i promišljanjima o islamu i islamskim vrijednostima:

Henri Kastro, (*Anri Kastro*) *francuski pisac našega vremena*. U svome djelu *Islam je skup vanrednih (dobrih) ideja i misli* raspravlja o Kur'anu kao vječnoj i za sva vremena Muhammedovoj, a.s. mudžizi.²¹ Tako Henri Kastro kaže: *Čovjeku pamet staje pred tim kako su ti ajeti²² mogli poteći od neuka čovjeka. Cijeli Istok je priznao da su to ajeti, koji onemogućuju ljudske umove da iskažu – donesu – nešto njima slično, kako u jezičkom pogledu, tako i u pogledu značenja. Muhamed, a.s. je donio Kur'an od svoga Gospodara kao dokaz istinitosti svog poslanstva i Kur'an je stalno i do našeg doba ostao tajnom koja prevazilazi umove.*²³

Henri Kastro dalje navodi da se u Kur'anu nalaze ajeti čije je značenje iznad nivoa čovječijeg shvatanja i čije pravo tumačenje neće postići ljudski um. On smatra da pravi smisao kur'anskih ajeta čovjek ne može da dosegne, i nikada neće moći s punom sigurnošću u(s)tvrditi šta je sve u Kur'anu Uzvišeni Stvotitelj kazao čovjeku.²⁴ Henri Kastro je bio francuski diplomata u Alžiru. Tu se bliže upoznao sa islamom i karakterom tamošnjih muslimana. Smatrao je svojom dužnošću da obznani svoje viđenje islama, kao i razlog zbog čega je postao musliman, te je sve to objavio u svojoj naprijed navedenoj knjizi, koju je na arapski jezik preveo Fethi Zaglul.

¹⁸ Kur'an, Al-Baqara, 256.

¹⁹ Šaban Hodžić, „Muslimani sa zapada“, Takvim (1976), Sarajevo 1976, str. 66-75, (dalje: Š. Hodžić, Muslimani).

²⁰ U fusnoti pod rednim brojem 1, autor objavljenog rada kaže: „U 1. broju XII god. Rabitatul-alemil-islamije objavljen je ovaj članak, koji zbog njegove važnosti i interesantnosti prevodim.“

²¹ Mudžizom se naziva djelo koje je iznad ljudskih moći tj. koje čovjek nije u stanju učiniti bez Božije pomoći.

²² Kur'anskim ajetom se naziva jedna rečenica, često puta sastavljena od dvije ili više kratkih rečenica. Neki prevodioci Kur'ana ajet prevode kao vers, stih, što se veoma rijetko susreće kod islamskih teologa.

²³ Š. Hodžić, Muslimani, str. 66.

²⁴ Pogledati: Š. Hodžić, Muslimani, str. 67.

Thomas Carlyle²⁵ (*Tomas Karlajl*) je po vokaciji bio historičar. Kada je upoznao Vjerovjesnika islama i islamske vrijednosti, prihvatio je islam kao svoje vjersko opredjeljenje i svoj etički svjetonazor. U svome djelu *Heroji* kaže: *Nakon što sam priznao Muhameda i njegovo poslanstvo i nakon što sam prihvatio njegovu vjeru velim: 'Sramota je da i jedan kulturni čovjek od ove generacije povjeruje i pokloni pažnju neistinitim tvrdnjama da je vjera islam lažna i da Muhamed nije istinit – da ne govori istinu.*²⁶(...) *Njegova riječ je samo glas istine, glas koji potiče iz najviših duhovnih sfera. On nije ništa drugo nego meteor koji je osvijetlio cijeli svijet...*²⁷ Zbog toga Thomas Carlyle postavlja slijedeće pitanje: *Jeste li vidjeli i jednog čovjeka da je mogao da izmisli neku vjeru i da je uspije popularisati i raširiti na ovaj način.*²⁸

Thomas Carlyle je osoba koja se zanosila junaštvom, posebno u mladosti. Za njega, Muhamed, a.s. je junak koji svojim djelom zavređuje divljenje svijeta. Muhamed, a.s. je čovjek koji je *ukrotio srca Arapa sa puno grubosti i odbojnosti*. Po ovome, smatra Thomas Carlyle, da mu niti jedan imperator nije ravan, iako je Poslanik bio veoma skroman, čak se među svijetom pojavljivao u iskrpljenoj odjeći. Iako islam ne zagovara asketizam, Thomas Carlyle za Poslanika kaže da je bio „pravi asketa“. *Grubo se oblačio, slabo se hranio i uvijek se borio na Božijem putu. Samo je u ime Boga radio i ulagao trud; u širenju Božije vjere nije žalio nikakva truda; nije nimalo hlepio za položajem, časti i vlasti, za onim, za čim teže drugi.*²⁹

Renee Guineau (*Rene Guino*) je *historijska ličnost novijeg doba* koja je podjednako ocjenjivala i zapadnjake i istočnjake. Muslimani ga poštuju kao mislioca koji je učinio velike usluge islamu. Zapadni mislioci ga ubrajaju u red svjetskih mislilaca, a katolička crkva ga je smatrala otpadnikom i njegova djela su došla na indeks zabranjenih djela katoličkim vjernicima.³⁰

*Kada je Renee primio islam, nazvao je sebe Abdul-Vahid Jahja. On je, kako u svojim pisanim djelima tako i predavanjima, počeo uzdizati islam. Svojim logičnim zaključcima i svojom veliko duhovnom sposobnošću počeo je odbijati nasrtaje zapadnjaka i njihova nastojanja da oslabe istočnjačku osobnost; odbijao je tvrdnje bilo direktne ili indirektne da su istočnjaci manje kulturni i civilizovan narod. Ovaj učenjak je, međutim, dokazao cijelom svijetu vrijednost istočnjaka. Dokazao je da su oni izvor kulture i civilizacije, da su izvor svjetla i mjesto pojave objave i nadahnuća, mjesto odakle se pojavilo i raširilo znanje i kultura.*³¹

Rene Guineau u svojim radovima koje je objavio u mnogim evropskim listovima i časopisima dokazuje da je grčka nauka i filozofija prenesena Evropljanima samo posredstvom muslimana, što se u Evropi često tendenciozno, ili iz neznanja pogrešno tumači, ili pak izostavlja. On smatra da je

²⁵ Thomas Carlyle (1795-1881).

²⁶ Š. Hodžić, Muslimani, str. 71.

²⁷ Isto, str. 72.

²⁸ Isto, str. 71.

²⁹ Isto, str. 73.

³⁰ Uporedi: Isto, str. 74.

³¹ Isto.

to nepobitna istina, a ni jedna istina se ne može vječno prikrivati i ona se na kraju pokaže u pravom svjetlu, za što je vrijeme najbolji svjedok. Njegova djela su čitana na svim stranama svijeta i doživjela su više izdanja. Prevedena su na mnoge evropske jezike, *osim na žalost na arapski*, kako ističe autor ovoga rada.

Nije rijedak slučaj da i danas poznate ličnosti iz evropskog diplomatskog, kulturnog ili općenito javnog miljea prihvate islam kao svoj svjetonazor. Tako je bilo i ranije. U ovom radu predstavljena su trojica evropskih mislilaca, koji nakon prihvatanja islama ushićeno govore o njegovim vrijednostim i, energično ustaju u odbranu islama od tendencioznih, neprimjerenih i uvredljivih napadaja na islam.

2.5. „Ko je očekivani Mehdija“³²

Ovaj rad napisan je na šest stranica i njegov osnovni sadržaj eksplicitno je naznačen već u dva slijedeća podnaslova:

- *Nastanak i razvoj fame o Mehdiji u istoriji;*
- *Odakle ta ideja kod muslimana.*

U ovome radu Šaban Hodžić analizira jednu zanimljivu i devijantnu društvenu temu. Dakle, pokušava dati odgovor na društvene devijacije koje su se pojavile među muslimanima, kojima i sam pripada. Kao ortodoksan musliman i odgovoran mislilac, on smatra da treba dati svoj sud o tim pojavama. Da bi dao argumentirano objašnjenje na aktuelno društveno stanje, Šaban Hodžić najprije iznosi razloge i genezu nastanka vjerovanja kod nekih muslimana u dolazak očekivanog Mehdija, te konsekvence koje neminovno slijede. Sagledavajući ovo pitanje u širem interkonfesionalnom suodnosu, on pokazuje zadivljujuće poznavanje ne samo svoje vjere i vjerskog miljea u kome živi, već i slične pojave i procese kod drugih vjerskih zajednica, kao npr. u kršćanstvu i judaizmu. U kontekstu društvene zbilje, ovaj rad se bavi ljudskim sudbinama, jer ljudi u stanju hronične depresije i razočarenja pokušavaju da razriješe „Gvordijev čvor“, pa kaže: *Dakle, kad se osobe s nižom inteligencijom, a nije rijedak slučaj da se među njima nađe i osoba s višom inteligencijom, nađu u ovako teškoj i bezizlaznoj situaciji, onda traže izlaza u čudu, očekuju da će Svemogući poslati neko čudo, neku nadnaravnost, koja će povratiti poremećeni red, uspostaviti izgubljenu pravdu itd.*³³

Prvi Mehdija koji se pojavio u povijesti muslimana bio je Muhamed ibn Hanefija iz Kufe nakon smaknuća Poslanikovog unuka hazreti³⁴ Husejna, zatim Muhamed ibn Abdullah koji se pojavio u Hidžazu u Arabiji, zatim se u sjeverozapadnoj Africi pojavio Ibn Tumert 1122. godine, iza njega pojavio se 1780. Mehdija čije je ime bilo Mensur, a glas o njemu raširio se do kraja zapadne

³² Šaban Hodžić, „Ko je očekivani Mehdija“, Takvim (1976), Sarajevo 1976, str. 125-130, (dalje: Š. Hodžić, Ko je očekivani Mehdija).

³³ Isto, str. 125.

³⁴ hazreti: cijenjen, poštovan, blažen; često se stavlja ispred imena Božijih poslanika, članova njihovih časnih porodica i prve četvorice halifa. Pogledari: Glosar religijskih pojmova, Sarajevo 1999, str. 24.

Afrike. Najpoznatiji Mehdi koji se nakon njega pojavio 1881. godine bio je Muhamed Ahmed el-Mehdi u Sudanu. Tvrdio je za sebe da je dvanaesti imam koji je više od deset stoljeća bio sakriven. Nastojao je u svemu da oponaša Allahovog Poslanika, Muhammeda, a.s.

Na kraju autor daje odgovor, utemeljen na genezi i povijesnim činjenicama, odakle među muslimanima egzotična ideja o Mehdiu koji bi se trebao pojaviti. Naime, jedna grupa muslimana smatrala je da pravo na hilafet, nakon Poslanika, a.s., treba da pripadne hazreti Aliji, a preko Alije, onda njegovim sinovima, odnosno krvnim srođnicima. Svoje pravo na hilafet temelje na tvrdnji da je Božiji Poslanik, a.s., oporučio da imamet poslije njegove smrti treba da pripadne hazreti Aliji. Pri tome navode riječi koje pripisuju Muhammedu, a.s. kao što su: *Čiji sam ja zapovjednik i Alija mu je zapovjednik*. Te grupacije sebe su nazvale *Šiatul-Ali – Alijina stranka*, ili kraće *Šiije*. I sami su se kasnije podijelili u više frakcija, a najpoznatija je frakcija nazvana *Isna 'ašerijje*- (dvanaesnjaci) zato što smatraju da je Mehdi dvanaesti halifa h. Alijine loze. Pretjerani zanešenjaci u pogledu hazreti Alije i njegovih sinova hazreti Hasana i hazreti Husejna, u odnosu na njihovo pravo na hilafet, počele im pripisivati nadnaravna svojstva. Sam autor kaže. *Oni im počele pripisivati i božanski stepen, tj. počele tvrditi utjelovljenje božanstva u ovim imamima, potpuno onako kako kršćani tvrde za Isa-a, a.s.*³⁵ Kada je nakon ubistva hazreti Hasana na Kerbeli 680. godine nastupilo stanje razočarenja i smutnje među muslimanima, oni su smatrali da Bog treba da pošalje neku silu koja će povratiti izgubljeni red i povratiti izgubljenu sigurnost muslimana. Kod običnog muslimanskog svijeta se pojavi ideja da će Svemogući Bog poslati osobu, koja će zalutalo čovječanstvo ponovo povesti pravom stazom.

Kršćani vjeruju da će se kod muslimana pojaviti očekivani Mehdiu proživljenjem, koga su oni nazivali „Mesihom“, dok Židovi vjeruju da će se on pojaviti, ali ne proživljenjem, jer on ranije uopće nije postojao, nego rađanjem. Muslimani, pak, vjeruju da će se Mehdiu pojaviti nakon što se neko vrijeme sakrio ispred očiju živih, tj. da njega nije ni snalazila smrt, nego da on živi, samo sakriven od svijeta.³⁶

Bez obzira odakle je potekla ova ideja, ona je u povijesti muslimana odigrala krupnu ulogu. Posljedice su bile teške i veoma štetne, jer je navela mnoge zanesenjake, pa i prevarante, da se pojave sa tvrdnjom da su upravo oni s(a)kriveni i toliko očekivani Mehdiu.

Ova ideja još i *dan-danas gospodari velikim dijelom, da ne kažemo samo primitivnih umova nego uopće, jer su je pored primitivnih prihvatili i mnogi drugi*, ističe autor ovoga rada.³⁷

³⁵ Š. Hodžić, Ko je očekivani Mehdiu, str. 126-127.

³⁶ Uporedi: Isto, str. 127.

³⁷ Isto, str. 126.

2.6. „Islam je vjera istinske demokratije“.³⁸

Rad je predstavljen na šest stranica. Ispod naslova nalazi se podnaslov *Muhamed, a.s., kao oličenje demokratije u riječi i djelu*. U ovome radu Šaban Hodžić najprije predstavlja stanje Arapa neposredno pred pojavu islama. U to vrijeme, kako ističe autor, Arapi su se ponosili svojom surovošću, nasiljem, sklonošću ka uživanju, razvratom, bratoubilačkim ratovima i sl. Islam je humanizirao i oplemenio gruba srca pustinjačkih Arapa, koji se počinju zalagati za uzvišene ciljeve. Islam je povezao muslimane u bratsku zajednicu i otklonio između njih nesuglasice i plemenske bratoubilačke ratove.

*Prva stvar, poslije vjerovanja u Božije jedinstvo, koje islam traži od svojih sljedbenika, jeste jednakost i ravnopravnost, a to je osnovni princip demokratske uprave.*³⁹ *Kao dokaz za navedenu tvrdnju, Autor navodi primjere namaza i kaže: „Zar se može obaviti namaz u džematu, a da ne stanu uporedo velikaš, bogataš i siromah?! Da li je post propisan samo siromahu, ili mora i onaj, koji živi u najvećem izobilju, u tom mjesecu, osjetiti tegobu gladi?!“*⁴⁰

*Pojavom islama stanovnici Arapskog poluostrva su osjetili pravo značenje demokratije, i to praktično. Nakon viševjekovnog straha, života punog uzbuđenja i stradanja, oni prvi put osjećaju sigurnost, jednakost i bratsku ljubav, što se u jednoj zajednici može samo poželjeti.*⁴¹

Šaban Hodžić navodi primjere kako se Božiji Poslanik savjetovao sa svojim saradnicima u svim, a posebno teškim i delikatnim situacijam. Držao je do njihovog mišljenja i rijetko je donosio odluke bez prethodnog konsultovanja sa njima. Tako navodi primjer savjetovanja prije i poslije Bitke na Bedru. Muhammed, a.s., se često konsultovao i sa razboritim ženama. To čini u vrijeme kada je žena kod većine naroda smatrana inferiornijim dijelom ljudskog roda i predmetom za razonodu, dižući time ženu do najvišeg stupnja poštovanja. Poznat je slučaj savjetovanja sa svojom ženom *Ummi Selemom* na *Hudejbiji*, kada su ashabi bili razočarani ugovorom sklopljenim sa njihovim rivalima Kurejšijama. Smatrali su ovaj ugovor poniženjem za muslimane. Na kraju ovoga rada, Šaban Hodžić zaključuje: *Zar ovo nije jedna od osnovnih postavki istinske demokratije, na koju Kur'an stalno podsjeća i upozorava, demokratije kao nužnog preduslova napretka i progresa svake društvene zajednice?!⁴²*

U islamu je jasno izražen princip demokratičnosti, ponajprije i ponajviše kroz instituciju *Šure –Dogovornog vijeća*, o čemu se mogu navesti brojni primjeri. Institucija *Šure* ustanovljena je Kur'anom i praksom Božijeg poslanika Muhammeda, a.s. Nažalost, ova važna institucija kod muslimana često je bila nasilno narušavana, ili tiho prešućivana, kao što je i danas slučaj u većini zemalja sa islamskim predznakom.

³⁸ Šaban Hodžić, „Islam je vjera istinske demokratije“, Takvim (1977-1397), Sarajevo 1976, str. 52-57, (dalje: Š. Hodžić, Islam je vjera).

³⁹ Isto, str. 53.

⁴⁰ Isto, str. 54.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto, str. 57.

2.7. „Postoji li kontrast između vjere i nauke“⁴³

Ovo je jedan od tri rada objavljenih posthumno u *Takvimu* 1981. godine⁴⁴, koje je za štampu pripremio prijatelj Šabana Hodžića, u to vrijeme profesor Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu Kasim Hadžić. Rad je objavljen na osam stranica sa slijedećim podnaslovima:

- *Možemo li pomoću samog uma shvatiti svrhu života?*
- *Da li su suprotnosti između vjere i nauke stvarne ili samo prividne?*
- *Um ne može dati odgovor na sva pitanja;*
- *Žena živi za budućnost – potomstvo;*
- *Ljudski egoizam nasuprot dužnostima i obavezama.*

Iz samih podnaslova vidljivo je da Šaban Hodžić iznosi svoja promišljanja o smislovima života i traganju za mogućim odgovorima. Sam uviđa i konstatuje da odgovore na ova pitanja nudi i vjera i nauka. Nakon temeljite analize izvorne vjere i egzaktne nauke, on zaključuje da među njima nema nesporazuma. On kaže da vjera ima svoju sferu djelovanja, a nauka svoju, i da ne treba da izlaze iz djelokruga svoga poslanja, te će na taj način nestati i nesporazuma među njima.

Da li je, onda, sukob između vjere i nauke stvaran ili društveno uslovljen? Uzrok svih nesporazuma, po Šabanu Hodžiću je „što se kod svećenika – teologa pojavila ideja da nauka uopće ne smije da otkriva i da iznosi ništa., što bi bilo u ma kakvom protuslovlju s onim što sadrže „Svete knjige“ i što sadrže „Tekstovi i poslanice apostola“.“⁴⁵ To je dakle krivica onih koji vjeru predstavljaju i tumače, a ne vjere.

Dakle, autor zaključuje da između vjere i nauke nema nesporazuma, ali ima između nauke i nekih vjerskih pravaca i učenja, što je naročito dolazilo do izražaja u evropskom srednjem vijeku. U tom smislu Šaban Hodžić kaže: *Ako je tačno da između vjere i nauke nema kontrasta, pa šta je onda bilo uzrokom tih brojnih i strašnih nesreća, o kojima nam govori istorija srednjeg vijeka, pa čak i novog vijeka?! Šta je bilo povodom tih strašnih ratova i duhovnih borbi između učenjaka i filozofa s jedne i između onih, koji su nazivani vjerskim glavarima, s druge strane?!⁴⁶* Priroda vjere je *napučivačkog*, a ne naučnog karaktera, ona ima zadatak da svoje sljedbenike moralno odgaja, a ne da odgaja učenjake, smatra Šaban Hodžić.

Sam um bez vjere i ljudskih osjećanja ne može dati odgovor na pitanja koja se tiču smisla ljudskog života i ljubavi. Svi znamo kolika je snaga ljubavi i da ona često prelazi granice razumljivog. Za ženu koja ima porod kaže se npr.: *Živi za drugog a ne za sebe (...) samo da osigura stub budućnosti, na kome će opstojati, -*

⁴³ Šaban Hodžić, „Postoji li kontrast između vjere i nauke“, *Takvim* (1981), Sarajevo 1981, str. 203-210, (dalje: Š. Hodžić, *Postoji li kontrast*).

⁴⁴ U fusnoti pod rednim brojem 1 autor navodi motive za pisanje ovoga rada i kaže: „Napisah ovaj članak potaknut polemikom u kuvajtskom listu „El-'Arebi“ (u kojem je učestvovao i jedan naš sugrađanin s jednim člankom) o ovoj temi i različitom shvatanju Ebul-'Ala el-Me'arrijinog stiha: Dvije vrste su stanovnika zemlje: pametni bez vjere i drugi – vjernici bez pameti.“

⁴⁵ Š. Hodžić, *Postoji li kontrast*, str. 204.

⁴⁶ Isto, str. 203.

da postavi temelje ljudske zajednice, na kojima će se izdizati veličanstvena zgrada čovječanstva.⁴⁷

Što se tiče nauke, autor kaže: *Nije se završilo ni 19. stoljeće, a nauka je došla do ogromnih otkrića, naročito na polju fizike, hemije i prirodnih nauka, ali su učenjaci uza sve to, ipak došli do uvjerenja da nauka ima granice, preko koje neće moći dalje, a tu je napustila i tvrdnje da samo ona postoji negirajući postojanje i onog transcendentalnog, onog što se ne može postići umom, jer je polje nauke samo ispitivanje bitnosti stvari; tu staju saznanja čovječanstva, ostavljajući vjeri da djeluje tamo, gdje staje nauka.*⁴⁸

Uz obilje iznesenih činjenica i zanimljivih promišljanja, te davanja odgovora na postavljena pitanja, tretirana tema u ovome radu ni danas ne gubi ništa na svojoj aktuelnosti, ali i polemičnosti.

2.8. „Islamska filozofija i njen uticaj na naučno buđenje Evrope“⁴⁹

Rad je objavljen na jedanaest stranica i ovo je, po svome obimu, najopširniji rad Šabana Hodžića objavljen u *Takvimu*, sa slijedećim podnaslovima:

- *Jedan opći pogled na razvoj islamske misli;*
- *Okolnosti pod kojima se formirala islamska filozofija;*
- *Period misaonog razvoja kod Arapa;*
- *Vladanje Abasovića – period civilizacija;*
- *U odbrani čistoće islama;*
- *Slabljenje razvoja filozofije na istoku, a jačanje u Španiji;*
- *Muslimani su prenijeli zapadu grčku filozofiju.*

Iz naznačenih podnaslova jasno se vidi sadržaj samoga rada. Tema postavljena u ovom radu je dosta široka i obuhvata samo letimičan pogled većeg broja islamskih misaonih procesa i pokreta. Isto tako, ovaj rad obuhvata samo jedan ograničeni vremenski period arapsko-islamske kulture, od početka III do kraja VII stoljeća po Hidžri (IX-XV stoljeće n.e.). Sam autor kaže da se opredijelio za ovih pet stoljeća, jer su to stoljeća *uspona i cvata islamske misli*. Poslije njih nastaje izvjesna intelektualna stagnacija. Ipak, ovaj rad pruža jednu zaokruženu cjelinu, kako razvoja arapsko-islamske filozofije, tako i njen uticaj na savremenu evropsku misao. Nakon obrazlaganja teme, Autor kaže: *Pa kad sve ovo znaš, šta misliš kako jak uticaj je imala islamska filozofija i uopće misao na naučno uzdizanje Evrope?! To su stvarno korijeni iz kojih je izraslo ono s čim se ponosi današnji dvadeseti vijek.*⁵⁰ Po Šabanu Hodžiću, Evropljani treba da osjećaju dužnu zahvalnost prema muslimanima, jer su sačuvali grčku filozofiju i nauku od njenog propadanja. Da nije bilo muslimana, do Evropljana bi sasvim sigurno dospio samo jedan mali dio grčkoga naslijeđa. Muslimani su njegovali

⁴⁷ Isto, str. 208.

⁴⁸ Isto, str. 210.

⁴⁹ Šaban Hodžić, „Islamska filozofija i njen uticaj na naučno buđenje Evrope“, *Takvim* (1981), Sarajevo 1981, str. 211-221, (dalje: Š. Hodžić, *Islamska filozofija*).

⁵⁰ Š. Hodžić, *Islamska filozofija*, str. 212.

grčku filozofiju i proširili je kada se zapad gušio u tami intelektualne učmalosti i vjerskog fanatizma.

Rijetko ćemo susresti jednog alima da s neskrivenim simpatijama i pohvalama govori o orijentalistima. Međutim, Šaban Hodžić lucidno primjećuje: *I dok muslimanski pisci ovako zanemaruju ovu temu, vidimo strance, - orijentaliste – gdje sa puno predanosti i sa puno ljubavi pristupaju obradi ove teme. Oni žale zbog propadanja ovog našeg vrijednog blaga, zbog zanemarivanja naše nauke, pa su se svojski predali proučavanju i ispitivanju toga.*⁵¹

U ovome radu autor navodi najznačajnije islamske mislioce kao što su: *el-Kindi, el-Farabi, Ibn Sina, Gazali, Eš'ari, Maturidi, Ibna Badže, Ibn Tufejl, Ibn Rušd, Ibn Haldun, Ibn Arebi* i drugi, kao i teološke škole i pravce, kao što su *Mu'tezilije, Mutekellimini, Ihvanus-safa* i sl.⁵²

Velike zasluge za razvoj islamske filozofije imaju vojno pokoreni narodi od strane Arapa, kao što su Asirci, Perzijanci, Indijci, Ermenci i drugi, koji su bili na većoj civilizacijskoj ljestvici u odnosu na Arape. Ipak, ovakav razvoj filozofije ne bi se desio da nije pala na plodno tlo. Muslimanski nosioci vlasti su voljeli i potpomagali slobodnu misao, jer u tome nisu vidjeli nikakvo zlo i opasnost u odnosu na vjeru i vjerske rasprave. Svaki učenjak je sasvim slobodno mogao da traga za naučnom istinom i da je javno obznani. Početno vrijeme vladavine Abbasija smatra se zlatnim dobom razvoja islamske misli i kulture općenito. U kasnijoj fazi njihove vladavine doći će do nepovjerenja prema filozofiji, te do polarizacije i često oštirih polemika među islamskim misliocima. Na kraju, glavnu riječ su preuzeli kompilacijski mislioci koji su samo bili vrijedni sabirači, prenosioi ili komentatori ranije napisanih djela. Ipak, ako temeljitije proučimo sve one naučne discipline kojima su se bavili muslimani, kao što su kosmografija, hemija, medicina, matematika, i sl., vidjet ćemo da su to sve bili temelji na kojima su kasnije zapadnjaci projektirali i izgradili svoju grandioznu znanstvenu kulu. U najvećoj mjeri, Zapad je islamsku misao upoznao preko muslimanske Španije od početka VIII do kraja XV stoljeća.

2.9. „Uticaj ranijih djela i prijevoda na islamsku kulturu i civilizaciju, a preko ovih onda na Evropu“⁵³

Ovaj rad, u hronološkom i sadržajnom smislu, predstavlja nastavak ranijeg rada pod naslovom *Islamska filozofija i njen uticaj na naučno buđenje Evrope*. Objavljen je na osam stranica sa slijedećim podnaslovima:

- *Filozofija – važan činilac islamske civilizacije;*
- *Giganti nauke – Farabi – Sina – Rušd;*
- *Još dalje od izvora grčke znanosti;*
- *Doprinos muslimana svjetskoj znanosti;*

⁵¹ Isto.

⁵² Isto, str. 216-217.

⁵³ Šaban Hodžić, „Uticaj ranijih djela i prijevoda na islamsku kulturu i civilizaciju, a preko ovih onda na Evropu“, Takvim (1981), Sarajevo 1981, str. 222-229, (dalje: Š. Hodžić, *Uticaj ranijih djela*).

- *Preteče u mnogim disciplinama;*
- *Znanstvenici rado viđeni na dvorovima.*

Za muslimane se može reći da su bili dobri učenici, pa tek onda dobri učitelji. Šaban Hodžić navodi da su muslimani, bez bojazni i kompleksa inferiornosti prevodili sva dostupna djela i tako postavili temelje islamske kulture i civilizacije. *Od grka su uzeli medicinu, logiku i filozofiju, od Perzijanaca državno uređenje i poštu, a od Indijaca prirodne i matematske znanosti i astronomiju.*⁵⁴

U islamskom cvjetajućem dobu naročito se istakoše: *El-Kindi, El-Farabi, Ibn Sina, Ibn Rušd.*⁵⁵

*Istoričari su složni u tome da su muslimanski filozofi, kao i oni koji su se upuštali u te rasprave, imali naročiti način u proučavanju stvari. (...) Ovaj njihov način se oslanja na ono vidljivo i na iskustveno. Oni se nisu oslanjali samo na umne premise i zaključke, nego su to onda vezali i za iskustvo.*⁵⁶ Kada je Ali Ibn Abbas el-Medžusi upitan kako je uspio uočiti greške u djelima najvećih autoriteta koje je prevodio, on je odgovorio *da on posmatra stvari u bolnici, a ne u knjigama.*⁵⁷ Islamska kultura i civilizacija nije ostala u granicama grčkih, perzijskih i indijskih izvora. Muslimani nisu iscrpili te izvore i zbunjeno zastali, nego su tome pridodali i ono što su sami otkrili. Oni su ustanovili zakone zasnovane na praksi. Može se slobodno reći da su oni raniju misao doveli u sklad s postojećom praksom. Bilo je to vrijeme kada je Zapad prolazio kroz kritičnu fazu srednjovjekovnog mraka i fanatizma, o čemu najzornije svjedoče i križarski ratovi 1096-1291. godine.

Autor navodi riječi Brokera, koji za Ibn Sina'a kaže: *Pisana djela Ibn Sina-a el-Melika bila su osnov za pripremu predavanja u većini evropskih univerziteta sve do 18. stoljeća.*⁵⁸

Muslimani su bili preteče u mnogim disciplinama kao što su hirurgija, veterina, apotekarstvo, graditeljstvo i matematske znanosti. O svim navedenim disciplinama ostavili su brojna napisana djela koja svjedoče o tome.

Na kraju ovoga rada autor zaključuje: *Ovo je samo nekoliko markantnijih primjera od onog što su muslimani uradili na polju nauke i kulture, jer bi za nabranjanje svega onog, što su oni učinili na tom polju, trebalo napisati jednu veliku studiju, a naročito ako bi se pisalo i o onom, što su učinili na polju prijevoda u doba Abasovića, u doba kada se poklanjala velika pažnja prenošenju stranih nauka.*⁵⁹

⁵⁴ Isto, str. 222.

⁵⁵ Isto, str. 223.

⁵⁶ Isto, str. 225.

⁵⁷ Isto, str. 226

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Isto, str. 228-229.

3. ZAKLJUČAK

Šaban Hodžić je bio alim, znanstvenik i angažirani intelektualac koji je dao nemjerljiv doprinos islamskoj publicistici i historijskoj znanosti. Polivalentnost njegovog literarnog i znanstvenog rada ogleda se u širokom dijapazonu interesovanja i tema kojima se bavio. Tematika tretirana u ovome pregledu je dominantno vjerske provenijencije, što je i za očekivati za radove koje je Šaban Hodžić objavljivao u jednom vjerskom almanahu, kao što je Takvim. Kao prominentan mislilac, proširenog i produbljenog duhovnog aktiviteta, on u svojim radovima govori o slobodi i ljudskim pravima i snažno apostrofira da je među prvim svojim principima islam istakao slobodu i ravnopravnost svih ljudi. Iako u nekoliko svojih radova analizira i argumentirano ističe da su muslimani bili preteče mnogih civiliziranih naroda, to ne može biti opravdanje za višedecenijsku, a po nekima i višestoljetnu njihovu duhovnu i intelektualnu dekadencu. On tako razumije islam – vjeru kojoj pripada i koju u svojim radovima nastoji predstaviti i afirmirati.

Pored tema iz domena vjere, povijesti, prava, kulture, Šaban Hodžić sasvim kompetentno elaborira i aktuelna društvena pitanja, pokušavajući dati odgovor na mnogobrojne devijacije koje se javljaju u njegovoj sredini i među njegovim narodom. Kao odgovoran i kompetentan alim, on smatra da na sva pitanja ulema treba dati odgovor i on otvoreno, ponekada i polemično, iznosi svoj sud. Ipak, svoje radove u Takvimu objavljivao je tek nakon odlaska u mirovinu, vjerovatno ne želeći se javno eksponirati kao vjernik, kako ne bi bio proskribiran kao persona nepodobna za državnu službu. Kao prilog navedenom govori i činjenica da je u Takvimu prva dva rada 1964. i 1965. objavio nepotpisana, što dovoljno ukazuje na karakter ideološke purifikacije tadašnjeg državnog režima. Unatoč svemu, tokom cijelog života ostao je vjeran svojim korijenima i uvjerenjima.

Šaban Hodžić je posjedovao izrazito živ i komunikativan stil pisanja. Impresionira njegova širina zanimanja i znanja i, rafinirana intelektualna sposobnost za razumijevanje i ekspliciranje stvarnosti. Sa izuzetnim senzibilitetom punktira društvene devijantne pojave i pokušava da dokuči njihove uzroke, daje genezu i ukazuje na posljedice. Neopterećen etnocentrizmom, stigmatičnom tradicijom i vjerskim uvjerenjima, Šaban Hodžić se u svojim radovima zalaže za univerzalne ljudske vrijednosti, što karakteriše samo široko obrazovane i duboko altruizirane ljudi. Zbog toga, ime i djelo Šabana Hodžića pominjemo u ovome radu s velikim respektom, ponosom i osjećanjem dužne zahvalnosti

Nihada IBRIŠIMOVIĆ, prof.

IZ TOPONIMIJE ILIJAŠKIH NASELJA LJUBNIĆI I LJEŠEVO

Sažetak

U radu je, na temelju terenskoga istraživanja i uvida u pisane izvore data etimološka i etiološka analiza ojkonima ilijaških naselja Ljubnići i Lješevo. Ojkonimi su klasificirani prema semantici, strukturi i jezičkome porijeklu. Uz ojkonime i njihove varijantne likove, koji su u radu akcentirani prema lokalnome izgovoru, navedeni su i etnici i ktetici čiji su oblici potvrđeni na terenu.

Ključne riječi: toponimija, ojkonimi, etnici, ktetici, ilijaška naselja Ljubnići i Lješevo, etimologija, etiologija.

Najstariji pisani trag o imenima pojedinih naselja koja se danas nalaze u sastavu ilijaške općine je biskupsko izvješće kralja Bele IV iz 1224. godine. U ovome dokumentu pominje se ilijaško naselje Ljubnići (*Lubinchī*). Ljubnići su danas, u administrativnom smislu, jedna od četrnaest mjesnih zajednica u ilijaškoj općini. U ovome radu dat ćemo popis i etimološki i etiološki opis imena sela i zaselaka u ilijaškom naselju Ljubnići, i susjednom mu naselju Lješevo, te etnike i ktetike ukoliko se oni potvrđeni na terenu.

Ljubnići

Bânjer (< avar. ban > banъ, stslav. posesivni pridjev banov¹ + tur. yer : mjesto)² Stanovnici su *Bânjerci* (jd. *Bânjerac*, *Bânjerka*), ktetik *bânjerski*. Mijenja ih i prijedložno-padežna sintagma *sà Bânjera*. *Bânjer* je staro naselje između Ljubnića i Balibegovića. O starosti ovoga naselja svjedoče stari grobovi,

¹ Skok tvrdi da se ovaj stari posesivni pridjev na -jъ (banj) očuvao samo u toponimiji, pr. Banja Luka, Banj dvor. (1971: 104) U Bulićevu objašnjenju izgovora i pisanja imena Banja Luka nalazimo da je „ime grada nastalo (je) prema banova luka, pa je preko toga i pridjev bânjâ, i ne može se dovoditi u vezu s imenicom bânja“. U fusnoti br. 9 se pojašnjava: „Ovaj pridjev u ženskom rodu izveden je od imenice ban. Pridjev banj, banja, banje u značenju banov, banova, banovo, pojavljuje se već od 12. stoljeća. Nastavci za tvorbu tih prisvojnih pridjeva su -j, -ja, -je, ali su oni danas mrtvi nastavci. U starijoj eposi razvoja našeg jezika tako su nastale složenice Ivanjdan (Ivanov dan), Nikoljdan (Nikolin dan) itd. (Jonke 1965: 320) U blizini Tuzle postoji lokalitet koji se naziva Banj brdo.“ (Bulić 2008: 140-141) Puni naziv Bulićeva izvora: Jonke, Ljudevit (1965), Književni jezik u teoriji i praksi, Znanje, Zagreb.

² Izvor za praslavenske i staroslavenske oblike riječi i značenja su Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Skok 1971), Mali staroslavensko-hrvatski rječnik (Damjanović i dr. 2004) i Hrvatski jezični portal (<http://hjp.srce.hr/index.php?show=scarch>)

stećci, na lokalitetu Olovšići. Kamenje sa ovih grobova je u prošlosti raznijeto. U tursko doba, kako svjedoči Filipović, ovo naselje se zvalo *Erneb-zade Banjer* jer se nalazilo u svojini begova Zečevića, koji su kasnije preselili u Visoko. „Priča se da je na Banjeru bila banovina, i da se po tome selo zove“ (Filipović 1928: 398). I samo ime naselja turska je kovanica nastala slaganjem prisvojnoga pridjeva vladarske titule u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, i to staroslavenskoga lika ovoga pridjeva u čijoj je osnovi imenica *ban* avarskoga porijekla, i turske imenice za mjesto (*y*)er, što bi doslovno značilo banovo mjesto. *Bânjer* je, dakle, hibridno ime.

Dòlovi (< prasl. i stsl. dolъ) Imenica *dô* veoma je česta u toponimiji, kako u jednočlanim tako i višečlanim toponimima na mjestu identifikacijskoga člana. Uz tuzlanski toponim *Dolovi* Kasumović napominje da „samo u BiH ima oko dvadeset istoimenih toponima“ (1990: 118). *Dòlovi* su zaselak u Ljubničima čije etnike i ktetike mijenjaju prijedložno-padežne sintagme. Toponim je neizveden u množinskom obliku. Nastavak -ov-pripada proširenom nastavku za množinu.

Drènovica (< prasl. dernę : dren, drijen) Malo je selo koje pripada naselju Ljubnići. *Drènovica* je ime koje nosi i jedna njiva u ovome selu. Riječ je o fitotoponimu. Moguće da je do imenovanja došlo transonimizacijom sa manjega na veći lokalitet. Toponim je izveden sufiksom -ov-ica. Etnici i ktetik nisu potvrđeni u upotrebi, mijenjaju ih prijedložno-padežne sintagme.

Jóvine / Jòvine (< Jovan, hip. Jovo : m. os. ime, uglavnom pravoslavno < preko grč. Ioánnēs ← hebr. Yehohanan : Jahve ¼Bog½ je milostiv) Eliptični toponim sveden na kvalifikativ koji je gramatički prisvojni pridjev izveden nastavkom -in. Oblički nastavak u nominativu otkriva nam da je identifikacijski član bio ženskoga roda i u množini. Pretpostavljamo da je riječ o njivama. Ispitanici ne znaju puno o ovome toponimu koji nalazimo na topografskim kartama, nesigurni su i u izgovoru, ali pretpostavljaju da je do imenovanja došlo prema vlasniku, s obzirom na to da je ovaj dio Ilijaša bio naseljen pravoslavnim stanovništvom. Da je imenovanje toponimskih objekata prema vlasniku u ovome dijelu Ilijaša bilo uobičajeno, svjedoče toponimi u neposrednoj blizini, *Đurino brdo* koje se nadovezuje na *Jóvine* prema sjeveru, te *Mandino brdo* i *Petrov brijeg* koji se prostiru južnije.

Dvòrište (< prasl. dvorъ : mjesto obitavanja vladara ili nekog dostojanstvenika; dvorište : zemljište oko kuće) U *Popisu* iz godine 1604. upisano je pod istovjetnim imenom *Dvorište*³. Također zaselak u Ljubničima. Toponim je izveden nastavkom za oznaku mjesta -ište. Etnici i ktetik realiziraju se prijedložno-padežnim sintagmama.

³ Ubikacija nije sasvim pouzdana, pa bi ovaj podatak trebalo uzeti kao mogućnost. Naselje je prema Popisu pripadalo Nahiji Saraj. S obzirom na to da na području Sarajeva ima više istoimenih naselja, priređivač nije siguran na koje se od njih odnosi Dvorište iz Popisa.

Čifluk (< tur. çiftlik, çiftlik : feudalni posjed) Toponim je bezafiksalan, a motiviran je zemljoposjednim feudalnim odnosima iz perioda turske vladavine u Bosni. Etnici i ktetik nisu u upotrebi.

Pòtok / Rádića Pòtok (< po- + prasl. tokъ i Radić < Rado ili Rada < rad. < prasl. raditi) *Pòtok / Rádića Pòtok* je zaselak i istoimeni potok koji protiče kroz Banjer. Zaselak pripada Banjeru. Zove se po porodici Radić koji su tu živjeli. Danas je nenaseljeno. Etnici i ktetik nisu u upotrebi. Raniji stanovnici identificirani su po prezimenu. Na kartama je upisano jednočlano, a u mjesnoj komunikaciji preovladava dvočlano ime. U dvokomponentnoj varijanti oba člana su imenice od kojih je patronim u ulozi kvalifikativa, čija je posesivnost iskazana genitivom.

Lǰbnići / Ljubinići / Lubinići⁴ (< Ljuben : osobno ime) Naselje se dijeli na *Górnjē* i *Dónjē* a ima i zaseoke Čifluk, Žrvanj i Drenovicu. Etnici su *Lǰbnićāni* (jd. *Lǰbnićānin*, *Lǰbnićka*), ktetik je *Lǰbnićki*. Riječ je o veoma starom naselju antroponimnoga postanja.⁵ Pretpostavljamo da je ime u neposrednoj vezi sa srednjovjekovnim bosanskim imenom Ljuben. Ibrahim Pašić upućuje na gotsko porijeklo ovoga imena. „Ime *Lubfnz* identično je bilinopoljskom starješinskom imenu *Luben* i ono je gotskog porijekla. Slavizirana je prilagodba germanskog antroponima *Leuben*“ (2009: 395). O starosti naselja svjedoči srednjovjekovno groblje u Gornjim Ljubnićima na lokalitetu Crkvice. Ovaj mikrotoponim kazuje nam da je ovdje nekada bila crkva. Najstariji pisani trag o ovome naselju je darovnica ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV iz 1244. godine kojom se potvrđuju stari posjedi bosanske biskupije a mjesto *Lubinchi* u župi *Vydogossa*, uz koje se spominje i crkva posvećena djevici Mariji. U *Sumarnom popisu sandžaka Bosna iz 1468/69.* zapisano je *Dolna Lubnić*.

Bàlibegovići / Bálbegovići / Bálbegovći (< Bâli, osobno ime < ar. bâli : starina + beg : plemić u Osmanskom carstvu) Etnici su *Bàlbegov(i)ćāni* (jd. *Bàlbegovćānin*, *Bàlbegov(i)ćka*), ktetik je *bàlbegov(i)ćki*. *Bàlibegovići* su veoma staro selo koje čine zaseoci Balibegovići i Potok, smješteno na znatnoj nadmorskoj visini iznad rijeke Bosne, u zapadnome dijelu ilijaške općine. Od sela Kadarići dijeli ga potok Brusnik. Selo je dobilo ime po Bali-begu, međutim ostaje dilema da li Malkočeviću ili Jahjapašiću. Informacije o ovoj historijskoj ličnosti i selu koje je po njemu dobilo ime, donosi nam prvo Vladislav Skarić u svome opisu postanka Sarajeva. „On je sagradio u Sarajevu – ne zna se kada –

⁴ U pisanim izvorima isključivo je prisutan oblik Ljubnići, dok se oblik Ljubinići, ali i Lubinići, može čuti u mjesnoj komunikaciji. Oblik sa umetnutim i upisan je i na saobraćajnom znaku u ovom naselju.

⁵ Ljuben je osobno ime dvojice bosanskih krstjanskih prvaka koji se spominju u izvještaju papinog legata o zakletvi bosanskih krstjana na čelu sa banom Kulinom na Bilinom polju iz 1203. godine. Lokalitet ovoga naselja ukazuje na moguću neposrednu vezu između spomenutog antroponima i toponima Ljubnići.

jednu džamiju u Bistriku u današnjoj ulici Balibegovici. Blizu nje je podigao jednu žensku banju, a kraj banje mostić na Bistriku. Za džamijino izdržavanje je zavještao svoje čitluke u selu Balibegu u Visočkoj nahiji (sada se selo zove Balibegovići). Selo je sultanovom naredbom prešlo u Balibegovu potpunu svojinu i on ga je takvoga (kao mulk) darovao džamiji, da njoj ide desetina čitluka. Zemlje čitlučke su držali njegovi naseljenici sa naseljednim pravom. U selu je bilo njegovih potomaka sve do 1771. godine“ (Skarić 1985: 60). Vedad Bišćević, međutim, ispravlja Skarićeve tvrdnje, navodeći sve zadužbine pod imenom Bali-bega Jahjapašića, izostavljajući, međutim, *čitluke u selu Balibegu* od kojih nastaje Balibegovići, pri tome navodeći podatak da je Bali-beg Malkočević ratovao zajedno sa Bali-begom Jahjapašićem (Bišćević 2006: 84–85). Ostaje dilema, ali sigurno je da je selo dobilo ime po jednom od Bali-bega. O starosti sela svjedoči i mikrotoponim Gradina, danas samo mala humka, a na tom lokalitetu je nekada, prema narodnoj predaji, bio utvrđeni grad u kojem je boravila neka kraljica koja je ovaj grad iznenada morala napustiti (Filipović 1928: 400). Stanovništvo se stoljećima smjenjivalo, čas muslimansko, čas pravoslavno.

Žčvanj / Žeròvānj (I, 11a) (< prasl. *žьrny : mlinski kamen) *Žčvanj* je zaselak sela Banjer. Spominje se u *Popisu iz 1604. godine* kao *Žrvanj*. Riječ je o bezafiksalmom toponimu, čije značenje mlinski kamen, upućuje i na vjerovatnu motiviranost imenovanja. Etnici i ktetik nisu u upotrebi, mijenjaju ih prijedložno-padežne sintagme. U drugoj varijanti, proširenoj vokalizacijom, moguće je doći i do drugačijega jezičkog porijekla i motiviranosti, *Žeròvānj* (< prasl. *žeravъ : rumenilo, crvenilo u licu i sl. < prasl. *žarъ : gorjeti). Etimologija koju smo naveli može upućivati i na motiviranost u vezi sa privođenjem tla kulturi paljenjem (usp. Garež, Paljenik).

Lješevo

Tèkija (< tur. tekke < ar. tākyā : derviška zgrada u kojoj se obavljaju derviški obredi) Toponim je bezafiksalan, po motiviranosti *nomina toporeligika* u čijoj je osnovi balkanski turcizam arapskoga porijekla. Upućuje na oblik vjerskoga života. Etnici i ktetik nisu potvrđeni u upotrebi.

Òdžak / Òdžaci (< tur. ocak : kuća, dom, porodica, koljeno, rod; plemićka ili begovska kuća; balkanski turcizam iz građevinske i socijalne terminologije) Selo u MZ Lješevo koje se javlja i u singularnom i u pluralnom obliku. Prvi oblik je uobičajen među mještanima. Na terenu *Òdžaka* nalaze se tragovi antičkih naselja iz perioda rimske uprave u središnjoj Bosni.⁶ Selo je smješteno

⁶ „Iz sela Odžaka, na granici Podlugova, potječe dio korinskog kapitela i jedna rimska kvadratna opeka od suspenzura, vjerojatno materijal s neke vile koja je imala hipokaust. Možda je toj istoj vili pripadao i materijal koji je nađen u Vratnici. I kapitel i opeka su nađeni na istome mjestu, na lokalitetu Tekija, na desnoj obali Bosne, u nekoj, kako se misli, novijoj zidini vrlo slabe konstrukcije. (...) Materijal indicira na postojanje jedne ili dvije vile i u ovom dijelu Visočkog

sjeverozapadno od Lješeva i podijeljeno je na manje zaseoke Odžak i Do. Po predanju, u osmanskome periodu u ovom su naselju živjeli samo muslimani i u njemu je sjedio kadija. Mirazom, selo je dolazilo u razne ruke, i kada je dopalo Svrzama iz Sarajeva, oni su ga naselili kmetovima i od tada u njemu žive samo pravoslavni (Filipović 1928: 392). Danas preovladava bošnjačko stanovništvo.

Ljāševo / Lāšević / Elēšehovići (< prasl. i stsl. lfsč : drvo, šuma; ie. lēsua : pašnjak) Etnici su *Ljāševci / Lēšehovići* (jd. *Ljāševac / Lēšehović, Ljāševka / Lāševka*), ktetik je *ljāševskī*. Naselje u zapadnom dijelu ilijaške općine u graničnom pojasu sa općinom Visoko, u dolini rijeke Bosne. Samo naselje i stanovništvo različito se nazivaju – Lješevići, Lješević, Lješevo, Elešević. Mještani pretpostavljaju da je ime naselja izvedeno od riječi *lješ*. U *Sumarnom popisu sandžaka iz 1468/69.* u originalu je *Leševa*. Godine 1604. upisano je kao *Lisovići*. U katastru iz 1888. godine naselje se spominje pod nazivom *Elešehovići*. Po predanju, osnivač sela je Ali-šah, koji je došao iz Azije i od kojeg vuku lozu današnji Omanovići (Filipović 1928: 391).

Elēšehovići / Ljāševo (< ar. Aliy : Ali, hipokoristik Ale, Ele – lično muslimansko ime + šeh, šejh : starješina tekije) Zaselak u Lješevu, ali i varijantno ime za Lješevo, koje i danas funkcionira među mještanima. S obzirom na to da u blizini ovoga lokaliteta imamo i zaselak Tekija, opravdana je pretpostavka da su Elešehovići potomci šejha tekije koja se nekada nalazila na ovome lokalitetu. Filipović spominje „kuće Eleševića“ u gornjem dijelu naselja te iznosi podatak da se polje na kojem je danas smješteno ovo naselje nekada zvalo Maslić-polje, te da su na njemu sarajevske age i begovi imali svoje čardake (1928: 391).

Dô (< prasl. i stsl. dolč) *Dô* je zaselak u Lješevu, dio Odžaka. Toponim je bezafiksalan, u jednini, po motiviranosti *nomina topographica*.

Bŷdo (< prasl. bŷrdo : tkalački češalj; stvnjem. bort : daska) *Bŷdo* je zaselak u Lješevu. Tvorbeno bezafiksalan toponim, po motiviranosti imenovanja *nomina topographica*. Etnici su *Bŷđāni* (jd. *Bŷđānin, Bŷđānka*), ktetik *bŷđanskī*.

Vālikā Plāna (< prasl. i stsl. velikъ i plana > plandovati, plandište; počivalište u hladu, u vezi sa stokom) Dvokomponentni toponim u kojem je u ulozi kvalifikativa opisni pridjev *velika* a identifikacioni član je toponim *Plana*. Ne postoji Mala Plana kao opozitni toponim, postoji samo jednočlani toponim Plana koji se nalazi u neposrednoj blizini *Vālikē Plānē*.

polja, što opet (možda) pokazuje da su Rimljani domorocima oduzeli bolje zemlje i osnovali poljoprivredna imanja“ (Bojanovski Ivo, Razdoblje rimske uprave u: Anđelić i dr. 1984: 71).

Lûg (< prasl. i stsl. *lŏgъ* : šumica, gaj, močvarna šumica) Bezafiksalni toponim dendronimne / hilonimne motiviranosti.⁷ Etnici i ktetik nisu potvrđeni u upotrebi.

Dr̃jm / Stârī Dr̃jm (prasl. i stsl. *starъ* : koji postoji odavno i grč. *dromos* : put) Zaselak imenovan po putu koji je izgrađen ispod pruge, uz rijeku Bosnu, koji je dobio i kvalifikativ *stari* otkako je izgrađen novi asfaltni put kroz Lješevo. Danas je među mjesnim stanovništvom u upotrebi dvočlano ime. Etnici nisu potvrđeni u upotrebi, ktetik je *dr̃jmski*.

Lānišća / Lānišća (< prasl. **lъnѣ*) Zaselak s desne strane pruge i rijeke Bosne, u Lješevu, naspram Starog Druma. Nekada se na ovome lokalitetu uzgajao lan po čemu je i mjesto tako nazvano. Toponim je izveden sufiksom za oznaku mjesta *-ište* u šćakavskoj varijanti. Etnici i ktetik nisu potvrđeni u upotrebi.

Na temelju uvida u jezičko porijeklo i način imenovanja toponima ilijaških naselja Ljubnići i Lješevo uviđamo da su sa semantičkoga aspekta naši toponimi najvećim dijelom apelativnoga porijekla. Pri tome apelativna značenja u toponimskim osnovama pripadaju različitim semantičkim poljima. Tako među apelativima u osnovama naših toponima razaznajemo geografske nazive uvjetovane fiziogeografskim svojstvima tla kao što su geografski termini (*Brdo, Do, Dolovi*), fitonimi (*Drenovica, Lanišća*) sa dendronimima / hilonimima kao značenjskom podgrupom (*Lješevo, Lug*), tzv. kulturni zoonimi koji su u neposrednoj vezi sa uzgajanim životinjskim vrstama (*Velika Plana*); potom kulturno-povijesne i privredne nazive koji se odnose na društveni život bilo da označavaju stara zdanja i obitavališta (*Dvorište, Odžak / Odžaci*), ili se odnose na upravnu vlast (*Banjer, Čifluk*), organizaciju vjerskoga života i vjerska zdanja (*Tekija*) ili pak puteve (*Drum / Stari Drum*); potom hidroapelativ, u našem korpusu samo jedan, označava protočne vode (*Potok*). Četiri su toponima onimnoga porijekla i to sa antroponimom u osnovi (*Balibegovići, Elešehovići, Jovine, Ljubnići*).

Strukturno preovladavaju jednoleksemna imena među kojima je gotovo jednak broj bezafikslnih, primarnih imena (*Brdo, Do, Drum, Čifluk, Lug, Odžak, Potok*) i afikslnih, deriviranih sufiksima *-ići/-ovići* (*Ljubnići, Balibegovići, Elešehovići*), *-ište/išća* (*Dvorište, Lanišća*), *-ica* (*Drenovica*), *-ine* (*Jovine*), *-evo* (*Lješevo*). *Banjer* je toponimska složenica, kao tvorbeni model rijetka u našem korpusu kao i dvočlana imena (*Velika Plana, Stari Drum*).

Prema jezičkome porijeklu većina naših toponima je idioglotna (*Brdo, Do, Dolovi, Drenovica, Dvorište, Lug, Lješevo, Velika Plana, Žrvanj / Žerovanj*). Među aloglotnim toponimima razaznajemo one orijentalnoga jezičkoga porijekla

⁷ U toponomastičkoj literaturi se fitonimi koji označavaju skupinu drveća (šuma), nazivaju dendronimima (Šimunović 2004), odnosno hilonimima (Skračić 2011), pod istim nazivom spominju se i raslinje, šibljje, živica.

(Balibegovići, Čifluk, Elešehovići, Odžak / Odžaci, Tekija) ili pak grčkoga (Drum, Jovine).

LITERATURA

- Anđelić, Pavao i dr. (1984), *Visoko i okolina kroz historiju I, SO Visoko, Visoko*.
- Bišćević, Vedad (2006), *Bosanski namjesnici osmanskog doba (1463–1878), Connectum, Sarajevo*.
- Bulić, Refik (2008), „Oblici i akcenti bosanskohercegovačkih toponima, etnika i ktetika u Anićevu Rječniku hrvatskoga jezika i standardnome bosanskom jeziku“, *Bosanski jezik, br. 5, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Tuzla*, 133–148.
- Damjanović, Stjepan; Jurčević, Ivan; Kuštović, Tanja; Kuzmić, Boris; Lukić, Milica; Žagar, Mateo (2004), *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik, Matica hrvatska, Zagreb*.
- Filipović, S. Milenko (2002), *Visočka nahija : Naselja i poreklo stanovništva, Mak, Visoko, Faks. Pretisak iz knjige: Naselja i poreklo stanovništva, Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1928*.
- Kasumović, Ahmet (1991), *Toponimi, etnici i ktetici Tuzle i okoline, DP Grafičar – Izdavačka djelatnost, Tuzla*
- Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine (2000), *Bošnjački institut Zürich – odjel Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo*
- Pašić, Ibrahim (2008), *Predslavenski korijeni Bošnjaka, knj. I i II, Univerzitet „Džemal Bijedić“, Fakultet humanističkih nauka, Mostar*
- Skarić, Vladislav (1985), *Izabrana djela I–III, „Veselin Masleša“, Sarajevo*.
- Skok, Petar (1954), „Tvorba imena stanovnika od imena naselja i oblasti“, *Jezik, 3, str. 65–68*.
- Skok, Petar (1971), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–III, JAZU, Zagreb*.
- Skračić, Vladimir (2011), *Toponomastička početnica: osnovni pojmovi i metoda terenskih istraživanja, Sveučilište u Zadru, Zadar*.
- Smailović, Ismet (1990), *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini, II izdanje, El-Kalem, Sarajevo*.
- Šimunović, Petar (2009), *Uvod u hrvatsko imenoslovlje, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb*.
- Škaljić, Abdulah (1979), *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, četvrto izdanje, Svjetlost, Sarajevo*

Doc. dr. sc. Redžo BUTKOVIĆ

KULTURNO-HISTORIJSKO NASLIJEĐE NA PODRUČJU OPĆINE ŽIVINICE

UVOD

U kulturno-historijskom nasljeđu na određenom području spadaju, između ostalog, i gradine, stećci (i nekropole), mezarja, džamije, vodenice i tradicionalna narodna arhitektura. Do devedesetih godina XX stoljeća na području Tuzlanskog kantona pa tako i u općini Živinice bio je mali broj tekstova posvećeno ovom problemu a još manje je bilo štampanih knjiga. No, danas je situacija sasvim drugačija. Sve je veći broj onih koji se zanima za ovaj vid istraživanja kako na općini Živinice tako i šire.

Općina Živinice ima svojih specifičnosti kao i svakao područje u Bosni i Hercegovini.

U mnogim dosadašnjim analizama, studijama i istraživanjima koji su obavljeni na terenu tzv. terensko istraživanje ustanovljeno je da na području općine Živinice ima šezdeset i tri (63) spomenika kulture koji spadaju u u prvu ili drugu kategoriju spomenika kulture (mada su neki već devastirani) što bi trebalo da bude pod brigom nadležnih Kantonalnih institucija za oblast očuvanja nacionalnog i kulturnog blaga.

O porijeklu naziva Živinic kao i vremenu nastanka ovog naselja ima nekoliko verzija. Ni do danas nije pouzdano utvrđeno od kada datira ovo naselje. Jedno je sigurno da je ovo područje bilo naseljeno još u ranom srednjem vijeku što su dokazi gradine, stećci i nekropole. Pouzdano se zna da su Živinice bile u sastavu župe Soli a u Osmanskom periodu su bile u nahiji Derametina a potom u nahiji Tuzla. Iz historijskih podataka poznato je da je današnje područje općine Živinice u okviru Zvorničkog sandžaka bilo podijeljeno u četiri nahije (*Nahija Spreča* – Dubrave, Svojat, Lukavica; *Nahija Donja Tuzla* - Priluk; *Nahija Gostilj* – Crijevčići, Kovači, Djedino, Gvozdenovići, Dunajvići, Kuljan); *Nahija Dramešin* – Tatarice, Donja Višća, Gornja Višća, Đurđevik).

U Austrougarskom periodu prirodna bogatstva su odredila razvoj privrede (rudnici i šumska bogatstva) što se nastavilo i u kasnijem međuratnom periodu a potom i u socrealističkom razdoblju.

Skoro u svim gore pomenutim naseljima postoji bar nekoliko kulturno-historijskih spomenika od gradina, stećaka, džamija, crkava, vodenica i mlinova.

GRADINE

Arheoloških spomenika na području općine Živinice ima šest koji su, uglavnom, iz srednjovjekovnog perioda, a njihov naziv je, uglavnom, vezan za naseljeno mjesto iznad kojeg se i nalazi. To su utvrđenja i naselja i to: *Nevrenča* (Nevrenča-Đurđevik), *Jasičak* (Bašigovci), *Džebarska gradina* (Džebari), *Čaršija* (Gornja Višća), *Djedinska gradina* (Djedino), *Gračanička gradina* (Gračanica) i *Dubravaska gradina* (Gornje Dubrave). Za sva ova utvrđenja i naselja bi bilo neophodno izvršiti ispitivanja (arheološka iskopavanja) kako bi se došlo do pravih informacija o nastanku, porijeklu i starosnoj dobi istih.

Gradina *Nevrenča* (Nevrenča-Đurđevik) se nalazi na sjevernim padinama planine Javornik i ima dominantan položaj prema donjem toku rijeke Gostelje. U okviru gradine nalazi se građevina dimenzija 15 x 20 m sa zidovima građenim od tesanog kamena.

Prema narodnom predanju u srednjem vijeku je tu živjela kraljica (ime nepoznato), a pokraj *Gradine* nalazi se lokalitet *Kraljušica* dok se u blizini objekta nalazi izvor zvani *Orahovac*.

Pretpostavlja se da je gradina *Jasičak* (Bašigovci) nastala u davnoj prošlosti i lokalitet je dosta prostran ali nema nikakvih građevinskih ostataka. Po jednom zapisu Radimskog iz XIX stoljeća na gradini su se nalazili tesani kameni blokovi dužine do 1,70 m. U okviru gradine nalazi se jedno udubljenje koje narod naziva *Tamnica*. Iz okvira *Gradine* nalazi se lokalitet *Varošiste* što se da zaključiti da je tu bilo manje naselje u kojem su se u većoj ili manjoj mjeri nalazile i zanatske radnje. Na ovom području se nalazi lokalitet *Vinište* (Vinjište) što ukazuje na gajenje vinove loze kao poljoprivredne grane.

Sam lokalitet *Džebarske gradine* (Džebari) se nalazi na veoma dominantnoj tački sa koje se pruža pogled na dolinu rijeke Spreče. *Gradina* nije arheološki istraživana ali na njoj nema ni vidljivih tragova gradnje, niti su vidljivi bilo kavi ostaci građevine. U okviru gradina nalazi se izvor zvani *Troglav*. U samoj gradini ima i pećina koja se u narodu naziva *Tamnica*, a u neposrednoj blizini ovog lokaliteta prolazio je kaldrmisani put. U narodu se ovaj put naziva Jerinin put. U zadnjem ratu (1992-1995) lokalitet *Gradine* je bila odbrambena linija pripadnika Armije BiH.

Čaršiju (Gornja Višća) u narodu nazivaju i *Grad*. Od ostataka koji se mogu pronaći može se pretpostaviti da ovaj arheološki lokalitet potiče iz srednjovjekovnog ili i ranijeg perioda. Ispod *Gradine* nalazi se lokalitet *Grad*. Na širem području *Grada* nalazi se lokalitet *Čaršija* i *Kulina*. Sam naziv *Čaršija* upućuje na mogućnost održavanja sedmičnog pazarnog dana u srednjem vijeku na tom lokalitetu ili da se pazarni dan održavao u vrijeme osmanske vladavine na ovim područjima, što je vjerovatnije. Pored *Grada* prolazio je stari kaldrmisani put koji u narodu nazivaju „put Marije Terezije“. Posebna je interesantna narodna predaja po kojoj je vladar *Grada* na lokalitetu *Molitvište* izricao presude narodu.

Djedinska gradina (Djedino) se nalazi na jugozapadnoj strani naselja. Kao i kod svih gradina riječ je o dominantnoj koti, ali i na ovom lokalitetu nema

nikakvih građevinskih ostataka. U prostoru gradine ima nekoliko manjih izvora vode od kojih je jedan nešto jači i u narodu poznat pod nazivom *Kadinovac*.

Gračanička gradina (Gračanica) se nalazi na lokalitetu iznad istoimenog naselja. Vjerovatno potiče iz srednjovjekovnog perioda ali i ranije. Ostataka od građevine nema tako da nije moguće ni utvrditi da li je uz gradinu bilo nekih objekata.

Dubavska gradina (Gornje Dubrave) se nalazi iznad pomenutog naselja. Pretpostavka je ba je tu i prije srednjeg vijeka bilo naselje. Zbog eksploatacije mrkog uglja ovaj lokalitet je uništen tako da se ne mogu pronaći bilo kakvi ostaci od ove gradine.

STEĆCI I NEKROPOLE

Prema najnovijim istraživanjima srednjovjekovnih nekropola na području općine Živinice ima 27 i 13 pojedinačnih spomenika sa ukupno 305 stećaka. Najviše ima sljemenaka 122, zatim stupova 103, sanduka 17, jedna ploča i 62 neutvrđena oblika.¹ Neki od ovih stećaka su oštećeni, dok je jedan dio stećaka izmješten sa svog prvobitnog lokaliteta. Riječ je o raznovrsnim oblicima stećaka i različitim periodima njihova nastanka, te bogatstvu motiva i figuralnih predstava od kojih su neki izuzetno rijetki.

SAKRALNI SPOMENICI

Sakralnih spomenika koji imaju svoju kulturno-historijsku vrijednost do sada je evidentirano osam (8) i to: *Džebarska džamija* koja potiče iz XVI stoljeća.² Pored *Džebarske džamije* tu su još džamija u Bašigovcima, te u Gornjoj Likavici, Starom Đurđeviku (Musići), Priluku, Šerići, *Pravoslavna crkva* (Zukići-Podgajevi) i *Katolička crkva* (Donje Dubrave). Na području općine Živinice kao uostalom i na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine džamije se počinju graditi po dolasku Osmanske imperije na ove prostore. Svakako da je najstarija džamija na ovom području *Džebarska džamija* (1463), a zatim džamija u Đurđeviku (Musići) koja je izgrađena 1630.god. Džamija u Priluku je građena 1735. i 1736. godine dok je 1880. godine građena džamija u Gornjoj Lukavici. Ovi vjerski objekti spadaju u u grupu objekata sa četverovodnim krovom, a imaju drvenu ili kamenu munaru.

Kada su u pitanju turbeta uglavnom postoje tri tipa i to: kupolasti zatvoreni, kupolasti otvoreni i obični drveni tip turbeta. Na području općine Živinice ima jedno turbe u selu Suha, poznato kao turbe Ibrahima Derviševića Abuke ili u narodu nazvano Abukino turbe koje pripada ovom posljednjem tipu turbeta. To

¹ Seudin Muratović, Zehudin Maslić, Stećci na području općine Živinice, Živinice, 2008. god.

² Nešto više o Džebarskoj džamiji u knjizi *Džebarska džamija* autora Redže Butkovića, Preporod, Živinice, 2006. god.

je zapravo jednostavna kućica, a podignuta je sredstvima mještana Suhe i okolnih sela. Turbe ima zidove od drveta a pokriveno je crijepom (ranije šindrom). Po narodnoj predaju u turbetu je pokopan Ibrahim Abuka, koji je najvjerovatnije bio derviš.

O karakteru, značaju i vrijednosti *Džebarske džamije* do sada je objavljen zavidan broj tekstova, pa čak i knjiga. U svim tim tekstovima je istaknuto da je to najstarija džamija na području Tuzlanskog kantona i da sada nije u svakodnevnoj upotrebi. U njoj se klanja džuma jednom mjesečno a poznato je da se u njoj svake godine prve subote u avgustu mjesecu uči mevlud kada, pored velikog broja vjernika, prisustvuju i poznati vjerski veleđostojnici. Tada se u Džebarima okupi na desetine hiljada vjernika sa područja Tuzlanskog kantona i šire. Danas se promatra više kao kulturno-historijski spomenik jer se u njoj održava malo broj vjerskih obreda.

Džamija u Đurđeviku (Musići) podignuta je 1630. godine, a njene dimenzije su 9,60 x 6,80 m. Debljina zidova je 0,90 m. Svojim prednjim dijelom ova džamija podsjeća na najstarije džamije u Tuzli (Džindijska džamija). Zidovi su kameni i to od oblutka, mimber je drveni kao i mahfil. Otvora (prozora) ima ukupno 16. Umjesto ranije drvene, godine 1970. podignuta je nova kamena munara. Te godine je prekrivena crijepom (ranije bila šindra) a nagibi na krovu su ostali isti. Početkom XXI stoljeća je ponovo renovirana ali su ostali autentični izgledi kako enterijera tako i eksterijera.

Džamija u Priliku je jedna od interesantnijih objekata na području općine Živinice. Naime, objekat je napravljen od brvana, ali su napravljeni određeni građivinski zahtjevi na ovom objektu čime je ona izgubila autentični izgled. Ti znatniji građevinski zahvati su urađeni 1963. godine. Tom prilikom promijenjen je originalni pod, prozori koji su imali formu trougla su zamijenjeni standardnim izledom prozora, a izgrađena je i nova munara.

Također umjesto šindre postavljen je crijep. Iz natpisa koji se nalazi iznad vrata vidi se da je džamija podignuta 1832. godine. Danas ova džamija nije u funkciji jer je u neposrednoj blizini nje krajem XX stoljeća sagrađena nova i veća džamija.

Džamija u Gornjoj Lukavici se nalazi u zaseoku Hare. S obzirom da je postavljena na terenu koji se nalazi u nagibu u džamiju se ulazi uz stepenište. Unutrašnjost ovog objekta je sasvim jednostavna. Mihrab je kameni, a mimber drveni. Temelj džamije je kameni, zidovi su od sedre, a pokrov je crijep. Drvena munara ide iz krova, niska je i zdepasta. Džamija je sagrađena 1880. godine. Mnogi od ovih objekata su rekonstruisani i pri toj rekonstrukciji nastojalo se zadržati, što je više moguće, i njihova autentičnost.

Nema tačnih podataka kada je sagrađena džamija u Bašigovcima ali se pretpostavlja da je to bilo krajem XIX stoljeća. Predvorje džamije je urađeno između 1902. i 1905. godine i bilo je zatvoreno drvenim daskama. Zidovi džamije su bili od ćerpiča. Mimber i mahvil od drveta. Bila je pokrivena crijepom a munara je bila drvena. Imala je dimenzije 8x8 m, dok je predvorje (sofe) bilo dugo 3 m. Na žalost krajem XX stoljeća je srušena do temelja od strane mještana i sagrađena nova istih dimenzija i sa ugrađenim savremenim

građevinskim materijalima (betonski temelj, zidana ciglom i sa izljevenom pločom, munara betonska...).

O džamijama koje su sagrađene u novije vrijeme nismo pisali već smo se fokusirali na one objekte koji osim vjerskog imaju i kulturno-povijesni značaj.

MLINOVI I VODENICE

Etnografski spomenici su uglavnom mlinovi koji su, danas, dobrim dijelom „uništeni“ što modernim načinom života, što odvođenjem jednog broja vodotoka za potrebe šire društvene zajednice (uglavnom vodovodi za snadbijevanje stanovništva vodom), što nebrigom za iste. No, s obzirom da su još tu treba ih, ako ništa, makar spomenuti. Ova vrsta etnografskih spomenika razlikuje se po vrstama i tipovima. Mlinovi i vodenice se u principu ne razlikuju po načinu rada, već po načinu pogona, odnosno korišćenja vodene snage i njenom prenosu do kamenja. Mogu biti na jedan ili dva kamena. Kao što je bitan pad vode i odabiranje lokacije za mlinove isto tako je veoma bitna i gradnja samih objekata, tj. lokacija za mlin i vodenicu. Prema svojini mlinovi mogu biti: mlinovi na „ujam“ i poredovnički mlinovi. Kod ovih prvi pri mljevenju žitarica uzima se usluga (ujam) u iznosu od 5-10 % od samljevene žitarice. U principu oni su vlasništvo jedne osobe. Poredovničke mlinove gradi veći broj ljudi i oni su njihova svojina, tj. u vlasništvu su većeg broja ljudi. Danas su mlinovi na vodeni pogon rijetka pojava. Afirmacija mlinova je bila tokom zadnje rata (1992-1995) kada su se, iz ekonomskih potreba, počeli graditi na mnogim rijekama i potocima na području općine Živinice. Oni iz ranijeg perioda (prije drugog svjetskog rata) su rijetka pojava. Na rijeci Gostelji skoro da ih i nema, mada ih je nekada bilo puno. Od mlinova na rijeci Toplici ostao je još Abadžića mlin (čije je vlasništvo nije nam poznato), ali zbog nedovoljne količine vodotoka i on je van upotrebe. Na ovoj rijeci ih je nekada bilo sedam (7). Ovaj mlin je zidan i ima dvije prostorije: mlin i sobu. Pokriven je crijepom a nekoliko puta je rekonstruisan. Nekada je bio vlasništvo porodice Čokić iz Kovača. U Donjim Dubravama od nekadašnjih osam vodenica danas skoro nema ni jedne dok u Gornjim Dubravama postoji još jedna vodenica. Na istom lokalitetu nekada je postojalo znatno više vodenica (oko 8). Do osamdesetih godina XX stoljeća na Gračaničkoj rijeci je bilo devet (9) vodenica „na jedan kamen“ čiji su vlasnici bili Šepić Omer, Mešanović Ramo, Mešanović Mehmed, Čaušević Ibrahim, Kolčaković Bajro, Hodžić Muhamed, Tursunović Ibrahim, Muhić Agan i Jašarević Smajo. Svi ovi mlinovi su dobrim dijelom sačuvani a danas ih ima sedam (7) čiji su vlasnici Jašarević Hajrudin, Muhić Agan, Tursunović Ibrahim, Hodžić Mehmed, Časurović Ibrahim, Mešanović Ramo i Šepić Rahman. Na rijeci Oskovi na lokalitetu od Gornje Višće do Litava danas postoje dva mlina i oba su u funkciji. Jedan je sagrađen tokom zadnjeg rata (1992-1995) dok je drugi

sagrađen početkom XX stoljeća. Daleko poznatiji je tzv. Rusov mlin³ koji se nalazi na području Donje Višće. Ovaj mlin je sagradio Sejfo Kahrmanović još 1915. godine. Renoviran je nekoliko puta. Danas je u funkciji i pod zaštitom je Turističke zajednice Tuzlanskog kantona. U selu Suha na rijeci Sušici do osamdesetih godina XX stoljeća bilo su četiri vodenice koje su radile na jedan kamen uz „ujam“ od 10 %. Vlasnici (ili suvlasnici) tih vodenica su bili: Suljić Mustafa, Džizić Arif, Avdić Mešan, Meštrić Osman, Suljić Ibro, Čamdžić Ramiz i Halilović Osman. Uz ove sagrađeni su još neki mlinovi. U Priluku danas ima ju tri mlina i to: jedan redovnički a dva su u vlasništvu porodica Klopić. Redovnički mlin se nalazi na rječici Vrelo- Bratovanac na ušću u Modračko jezero dok se preostale dvije koje su i novijeg datuma nalaze na Prilučkoj rijeci.

ARHITEKTURA

Spomenika iz oblasti arhitekture na području općine Živinice i nema što ovu općinu uvrštava u jednu od rijetkih u Bosni i Hercegovini koja nema arhitektonskih spomenika. Međutim, tradicionalna narodna arhitektura na području živiničke općine je prisutna mada ni ona do danas, u potpunosti, nije istražena. Bilo je nekih parcijalnih pokušaja ali cjelovit uvid još nije načinjen.⁴

Narodnu arhitekturu ovog područja čine starinske kuće građene u drugoj polovini XIX stoljeća pa sve do polovine XX stoljeća. O ovom tipu kulturno-historijskog nasljeđa je značajan pomak načinjen u istraživanju nadležnog Zavoda za zaštitu, koji je dat u *Studiji kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa opštine Živinice*.⁵ Terenskim istraživanjem u ovoj *Studiji* su predloženi tipovi kuća, te pomoćne zgrade (hudžere, hambari, vodenice, pušnice, košare...).

ZAKLJUČAK

Broj kulturno-historijskih spomenika na području općine Živinice je veoma veliki. Od svih spomenika kulture, svakako, najznačajnije mjesto zauzimaju tvrđave, srećci kao i sakralni objekti dok arhitektonskih objekata i nema, osim tradicionalnih oblika gradnje.

I dok se donekle stećcima i sakralnim objektima posvetilo malo više pažnje o ostalim kulturno-historijskim spomenicima se jasko malo vodilo i vodi računa.

³ Naziv Rusov mlin je dobio po Omeru Kahrmanoviću koji je pod nepoznatim okolnostima tokom Drugog svjetskog rata boravio u Rusiji. Po povratku iz Rusije Omer je obnovio mlin kako bi izdržavao porodicu. U jednom dijelu tog mlina prostorija gdje je Omer po povratku iz Rusije i živio a u kome mu se rodio i prvi sin Ševko koji se danas brine o ovom mlinu.

⁴ Nusret Mujagić, Kovači, fenomenologija nastanka i razvoja tipičnog bosanskog sela, Tuzla, 2007. god.

⁵ Grupa autora, Studija kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa opštine Živinice, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Tuzla, Tuzla, 1987.

Od sakralnih objekata svakako treba istaći Džebarsku džamiju koja predstavlja najstariji objekat ovog tipa na Tuzlanskom kantonu, a koja je sagrađena u drugoj polovini XV stoljeća, odnosno po samom dolasku Osmanske imperije na ove prostore.

Arheoloških spomenika (gradina) na području općine Živinice ima šest, a srednjovjekovnih nekropola 27 i 13 pojedinačnih spomenika. U ranijem periodu ih je bilo i više, ali su nestali što ljudskim nehatom a i prirodnim nestankom.

Etnografskih spomenika (mlinova) je znatan broj. Neki su obnovljeni dok su drugi novosagrađeni. Razlog njihovog velikog broja jeste u činjenici da postoje prirodni uslovi za njihovu gradnju (imaju tri rijeke i veliki broj potoka) ali su bili od koristi pogotovo u zadnjem ratu. Njihovo daljnje postojanje ima osnovu što iz kulturho-historijskih razloga a što iz ekonomske opravdanosti.

Malo je izučavana i tzv. narodna arhitektura na ovom području. Pojedinačnih pomaka u njihovom istraživanju je bilo ali i nedovoljno.

Svim ovim kulturno-historijskim spomenicima na području općine Živinice treba dati puno više pažnje kako u istraživačkim zahvatima tako i na planu očuvanja postojećeg stanja.

LITERATURA

1. *Seudin Muratović, Zehudin Maslić, Stećci na području općine Živinice, Živinice, 2008.*
2. *Redžo Butković, Džebarska džamija, Preporod, Živinice, 2006.*
3. *N. Mujagić, Kovači, fenomenologija nastanka i razvoja tipičnog bosanskog sela, Tuzla, 2007.*
4. *Grupa autora, Studija kulturno-historijskog nasljeđa opštine Živinice, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-istorijskog i prirodnog nasljeđa Tuzla, Tuzla, 1987.*

Hurija IMAMOVIĆ, prof.

MIKROTOPONIMI KALESIJE I OKOLINE

Apstrakt:

Ovaj rad za predmet istraživanja ima jezičku analizu mikrotoponima Kalesije i okoline.

Pod mikrotoponimima podrazumijevamo imena manjih zemljišnih čestica (lokalnih zemljišta). (Kasumović 1991: 13).

Kako je Kalesija manji grad koji graniči sa ruralnim naseljima, predmet ovog rada su imena zaselaka: Brda, Bukvarevići, Carska Bašča, Đedovići, Đurići, Fazlići, Gazibegovići, Hamzići, Hrvačići, Jajići, Jusufovići, Kadrići, Kiseljak, Kojići, Križevci, Lazarevići, Mahmutovići, Mujkići, Olanovica, Palavre, Softići, Šahbazi, Turići, Tubići, Vukovina, Zlatarica i imena njiva: Crkvine, Četeništa, Gaj, Otave, Anado, Rudina, Pustopolje, Krušik, Luka, Han Prnjavor, Hibovina, Mandura, Mramorak, Marevine, Čitluk.¹

U dosadašnjim istraživanjima sam naziv Kalesija veže se za Kalisije, muslimansko pleme koje se doselilo na njene prostore na poziv tadašnje Ugarske, najvjerovatnije iz iranske pokrajine Huvarizm. (Tosunbegović 2007: 22).

Cilj ovog istraživanja je jezička analiza mikrotoponima Kalesije i okoline. Iz zadatog cilja proizlaze sljedeći zadaci:

1. Utvrditi etimologiju naziva
2. Utvrditi tvorbeni model mikrotoponima
3. Objasniti glasovne promjene u mikrotoponimima
4. Utvrditi kojom je riječju mikrotoponim motiviran

Ključne riječi: *mikrotoponimi, Kalesija, jezička analiza*

MIKROTOPONIMI KALESIJE I OKOLINE

Ānadō – Ānadolija, Anatolija, Mala Azija < tur. Anadol, Anadolu < grč. anatoli "istok". (Škaljić 95).

Bŷda – brd +a

¹ Naziv toponima preuzet iz monografije: Dževad Tosunbegović, 2007. Gornja Spreča : prilozi za monografiju sa posebnim osvrtom na prošlost kalesijskog područja. Kalesija:Gradska biblioteka Kalesija, BZK Preporod Kalesija i Osmaci.

Nomina topografika², množinski oblik riječi *brdo* praslav. brijeg, brežuljak (iz ie. osnove *bher-* koja znači "stršiti, šiljak". (Skok 205).

Bukvárevići - bukvar + ev + ić + i

Množina antroponima³ Bukvarević < rus. búkvār – knjiga iz koje se uči čitati i pisati; početnica (RBJ 55) + *evići*, sufiks za tvorbu toponima⁴ za oznaku naselja, plural produktivnog i živog sufiksa, sveslav. i praslav. - *ovitj, poslije palatalnih *ević*, služi naročito često u prezimenima za oznaku descendencije od nekog osnivača zadruge na osnovi velike familije. (Skok 580).

Cârskā Báščā – car + -ska bašča

Pridjev *carska*

< apelativ *car* – bizantski vladar, slav. posuđenica sa dunavskog limesa u 5. v. (Skok 259) + oblik ž. r. sufiksa za tvorbu prisvojnih pridjeva -*ska* i *bášča*, tur. vrt, voćnjak < tur. bahçe, bagçe < pers. bāgče, deminutiv od bāb'g voćnjak. (Škaljić 123).

Cřkvine - crkv + ine

Nomina toporeligika⁵ nastala od religijskog pojma *crkva*, sveslav. riječ, bogomolja, mjesto gdje kršćani/hrišćani obavljaju vjerske obrede i sufiksa -*ine* koji upućuje na ruševine crkve. (Skok 275, RBJ 64).

Čitluk – čitluk, čifluk tur. vrsta feudalnog posjeda koji gospodar obrađuje sam ili preko čifčije (kmet, seljak, bezzemljaš) < tur. čiflik < çift (par volova za oranje) + turski sufiks lik. (Škaljić 174).

Čèteništa – čèten + išt + a

Toponim motivisan apelativom⁶ *čèten*, *kèten* tur. lan < tur. keten < kätän + množinski oblik sufiksa za tvorbu mjesnih imenica -*ište*. (Škaljić 191).

Đādovići – đād + ov + ić + i

Toponim motivisan antroponimom Đedović < apelativ đed < djed u kojem je izvršeno jotovanje. *Djed*, ie. praslav. i sveslav. naziv za očeva i materina oca (Skok 411) + -*ovići*, sufiks za tvorbu toponima za oznaku naselja, plural produktivnog i živog sufiksa, sveslav. i praslav. - *ovitj, služi naročito često u prezimenima za oznaku descendencije od nekog osnivača zadruge na osnovi velike familije. (Skok 580).

Đurići – Đur + ić + i

Toponim motivisan patronimom Đurić < Đuro < Georgije, učeni oblik u crkvenom jeziku prema grčkom klasičnom izgovoru, samo kao ime sveca kod pravoslavaca, rjeđe kao ime ljudi; j ili gi > ti > Đeorde, Đeordij; eo > o > Đordij > (pučka zamjena naglašenog o u u > Đurđije, Đurđe > hipok. Đuro (Skok 559) + množinski oblik sufiksa -*ić*, baltoslav., sveslav. i praslav. sufiksa složenog od -it + lo. Izražava descendenciju bilo s očeve ili materine strane od antroponima, imena, zanimanja, etnika i nadimaka. (Skok 706).

Fāzlići – Fazli + ić + i

² Ime naselja nastalo prema konfiguraciji zemljišta

³ Lično ime ili nadimak (vlastito lično ime). (Kasumović 1991: 12).

⁴ Ime svakog naseljenog mjesta (Kasumović 1991:14).

⁵ Ime naselja nastalo prema religijskom pojmu. (Kasumović 1991: 13).

⁶ Opća ili zajednička imenica (obično osnova imena). (Kasumović 1991: 12).

Toponim motivisan patronimom Fa + zlići < Fazlija < tur. Fazlî (lično m. ime); od ar. fadlî(yy) = dobri; izvrsni; zaslužni; ućeni; kreporni + nastavak -(j)a (Smailović 239) + množinski oblik sufiksa -ić, baltoslav., sveslav. i praslav. sufiksa složenog od -it + -lo. Izražava descedenciju bilo s oćeve ili materine strane od antroponima, imena, zanimanja, etnika i nadimaka. (Skok 706).

Gâj - apelativ gâj "mala šuma". (Skok 292).

Gâzibegovići, Gâzibegovići – gazi + beg + ović - antroponim Gazibeg + ov + ić + i Toponim motivisan patronimom⁷ Gazibegović < tur. gâzî i gâzija < gazi < ar. gâzî - heroj, ratni junak, pobjednik (Škaljić 290) + *beg*, plemić u Osmanskom carstvu (RBJ, 29) + *ovići*, sufiks za tvorbu toponima za oznaku naselja, plural produktivnog i živog sufiksa, sveslav. i praslav. - *ovitj, služi naroćito često u prezimenima za oznaku descedencije od nekog osnivaća zadruge na osnovi velike familije. (Skok 580).

Grâbik – grab + ik

Toponim sa znaćenjem šume; motivisan fitonimom *grab*, balto-slav., sveslav. i praslav. grab - vrsta bjelogorićnog drveta + sufiks - ik. (Skok 598, RBJ 176).

Hâmzići – Hamz + ić + i

Toponim motivisan patronimom Hamzići < Hamza < tur. Hamza < Hamzâ (lično m. ime) = lav; oštar; ljut; jak; žestok (Smajlović 269) + množinski oblik sufiksa - ić, baltoslav., sveslav. i praslav. sufiksa složenog od -it + -lo. Izražava descedenciju bilo s oćeve ili materine strane od antroponima, imena, zanimanja, etnika i nadimaka. (Skok 706).

Hân Prnjâvor - hân i prnjavor

Han tur. zgrada (kuća) koja služi za svratište i prenoćiste putnika < tur. han < pers. hân, hâne "kuća" (Škaljić 309) i *prnjavor* grć. manastirsko selo, dobro, imanje. (Skok 2: 51).

Hibovina – Hib + ov + ina

Toponim motivisan antroponimom *Hiba* žensko ime, hipokoristik od Muhiba, Mevhiba, Habiba (Smajlović 283); < tur. Hibe < Hibbâ "miljenica, ljubavnica" (Škaljić 329) + ovina, imenićki sufiks ž. r. složen od pridjevskog -ov/ -ev i -ina koji poimenićeje prisvojne pridjeve. (Skok 581).

HŸvaćići – hŸbat + ćić + i

Nomina topografika: *hrbat* sveslav. i praslav. 1. kićma, leđa 2. (metafora) brdo + množinski oblik deminutivnog sufiksa -ćići > gubljenje suglasnika (Hrbatćići > Hrbatšići > Hrbaćići), a zatim *b* > *v* > Hrvaćići. (Skok 685).

KŸrtići – Kurt + ić + i

Toponim motivisan patronimom Kurtić < tur. Kurt, Kurta, Kúrto – musul. muško ime < tur. *kurt* "vuk" (Škaljić 427) + množinski oblik sufiksa -ić, baltoslav., sveslav. i praslav. sufiksa složenog od -it + -lo. Izražava descedenciju bilo s oćeve ili materine strane od antroponima, imena, zanimanja, etnika i nadimaka. (Skok 706).

Jâjići – Jahij + ić + i

⁷ Prezime, porodićni naziv. (Kasumović 1991: 12).

Toponim motivisan antroponimom *Jàhija* modifikovano od Jahja < tur. Yahyā < ar. Yahyā = lično ime jednog vjerovjesnika, koji se spominje u Kur'anu, u Bibliji Jovan ili Ivan Krstitelj (Smajlović 303), Jahij + -ići; ispadanje *j* u intervokalnoj poziciji sažimanjem > Jahīć; h > j > Jajīć > Jajić

Jùsufovići – Jùsuf + ov + ić + i

Toponim motivisan patronimom Jusufović < antroponim *Jùsuf*, muško ime < tur. Yusuf < ar. Yusuf = ime jednog vjerovjesnika koji se spominje u Kur'anu, u Bibliji Josip ili Josif (Smajlović 308) + *ovići*, sufiks za tvorbu toponima za oznaku naselja, plural produktivnog i živog sufiksa, sveslav. i praslav. - *ovitj, služi naročito često u prezimenima za oznaku descencije od nekog osnivača zadruge na osnovi velike familije. (Skok 580).

Kàdrići – Kadrij + ić + i

Toponim motivisan patronimom Kadrići < *Kàdrija* (lično m. ime) od ar. qadrī(yy) = onaj koji je vezan za sudbinu i Božiju volju; dostojanstven; ugledan; častan; snažan; moćan + naš nastavak -(j)a: Kadrij(a) + ić(i) > Kadrijići > ispadanjem *j* u intervokalnoj poziciji te sažimanjem vokala > Kadrići. (Smajlović 311).

Kisèljak – kis + el + jak

Kis praslav. *kys > + pridjevski sufiks -el + -jak = mineralna voda, s otopinama mineralnih tvari koje imaju znatne količine ugljične kiseline, što daje kiselkast okus. (Skok 84, RBJ 285).

Kójići – Koj + ić + i < Toponim motivisan patronimom Kojići

Hipokoristik Ko + -jo < Konstantin (sa starim pridjevom na -j Konstatin grad "Carigrad") (Skok 142) + množinski oblik sufiksa -ić, baltoslav., sveslav. i praslav. sufiksa složenog od -it + lo. Izražava descenciju bilo s očeve ili materine strane od antroponima, imena, zanimanja, etnika i nadimaka. (Skok 706).

Kríževci – križ + ev + ac

Križ (zapadno, katolici) sinonim *krst*, svetkovina Spasovo; krsta, leđa, + pridjevski nastavak -ev + imenički nastavak - ьc > -ac; Npl. Križevci "isto što i križi". (Skok 201).

Krùšik – krušk + ĩk

Kruška balto-slav., sveslav. i praslav. "piras"+ ĩk > krušik mjesto zasađeno kruškama.

> Kruš+ ĩk Krušk + ĩk

Lazárevići – Lazar + ev + ić + i

Patronim Lazarević < *Lazar* strslav. Lazon > Lazar (Skok 277) + -*evići*, sufiks za tvorbu toponima za oznaku naselja, plural produktivnog i živog sufiksa, sveslav. i praslav. - *ovitj, poslije palatalnih *ević*, služi naročito često u prezimenima za oznaku descencije od nekog osnivača zadruge na osnovi velike familije. (Skok 580).

Lúka

Luka praslav. livada, portus. (Skok 324).

Màhmutovići – Màmmut + ov + ić + i

Patronim Mahmutović < Māhmut < tur. Mahmud < Mahmūd (lično muško ime) = hvaljen; pohvaljen (Smajlović 326) + *ovićí*, sufiks za tvorbu toponima za oznaku naselja, plural produktivnog i živog sufiksa, sveslav. i praslav. - **ovitj*, služi naročito često u prezimenima za oznaku descendencije od nekog osnivača zadruge na osnovi velike familije. (Skok 580).

Màndura - varijanta riječi mandra

Mandra, pastirsko ljetišće; mjesto na planini gdje se nalaze torovi za stoku i pastirske kolibe u kojima se spravlja sir. < tur. mandra < grč. mandra. (Skok 368, Škaljić 445).

Màrevine

1. Maroje + ev + ine > Marojevine

Maroje hipokoristik od Marin, muško lično ime < tal. < lat. Marinus. (Skok 378). Ispadanjem *j* u intervokalnem položaju, asimilacijom i sažimanjem vokala nastalo Marevine: Marojevine > Maroevine > Mareevine > Marevine.

2. *marva* (mađ.) životinje, stoka, u varijanti marev + množinski oblik imeničkog sufiksa -ina. (RBJ 365).

Mšlac

Apelativ *milać* ar. - gradilište, prazno zemljište gdje se može podignuti zgrada. < mülk < ar. milk "posjed, vlast". (Škaljić 463).

Mrāmorak - mramor + ak < Ъk

Mramor, posuđenica iz balkanskog latiniteta < lat. marmor iz egejskoga preko grčkoga. (Skok 462); vrsta kamena krečnjaka srednje tvrdoće pogodnog za obradu; mramorje – stećci, nekropola stećaka (RBJ 392)

Mújkići, Mùjkići – Mujk + ić + i

Patronim Mujkić < Mújko, muško ime, izvedenica od hipok. Mujo (< Mùstafa < tur. Mustafa < ar. Mustafā (nadimak Muhammedov) = izabrani; odabrani; odlikovani. (Smajlović 368).

Òlanovica – olan + ov + ica

1. Apelativ *olan* m, žeželj": pas u olanu = pas u žešelju (Fonetski se poklapa sa srlat. *alanus > tal., španj. alano, veliki jak pas, prov. "Dogge", semantički samo toliko što je žeželj spona za psa (semantički mogući razvoj prema zakonu sinegdohe). (Skok 553).

2. òlān, isto što u ulan – laki konjanik, njem. ulan. (RHSJ).

Sufiks -*ovica*, produktivan i živ sufiks imenica ženskog roda, složen od pridjevskog -*ov/-ev* i -*ica*, služi za poimeničenje pridjeva. (Skok 580).

Òtave – otav + e

Množinski oblik apelativa *otava* - sveslav. i praslav. poljoprivredni termin "nova trava koja raste poslije pokošene". (Skok 577).

Pàlavre – palavr + e

Palavre, selo u kojem žive palavre;

Množinski oblik apelativa *palavra* tur. čeljade koje mnogo govori i riječi po selu raznosi. (RHSJ 9 : 584).

Pàljevine - polje + ev + ina

Apelativ *polje*, sveslav. i praslav. ravnic, livada, obrađeno ravno zemljište (Skok 698). Apelativ *paljevina*, zemljište na kome je spaljeno rastinje. (RBJ 579).

Pustòpolje, Pùstopolje – pusto + polje

Sraslica baltoslav., sveslav. i praslav. pridjeva *pust, pusta, pusto* (bez gospodara, slobodan, klet, toponomastički pridjev u vezi s apelativom *polje*, sveslav. i praslav. ravnica, livada, obrađeno ravno zemljište. (Skok 81, 698, RBJ 704).

Rùdina – rud + ina

Praslav. *rúda* planinska trava: rudina geografski termin; (metafora) "tratina, utrina, polje, poljana"; (Kosmet) "meka zemlja"; bug. "planinsko pasište". (Skok 3: 165).

Sàlišće – sel + išće

Selo, sveslavenski i praslavenski + išće sufiks za tvorbu mjesnih imenica.

Mjesto gdje je bilo nekada selo, vrsta dobre zemlje. (Skok 3: 218).

Sòftići – Soft + ić + i

Patronim Softić < *sòfta, sòhta (sòpta)* pers. učenik medrese < tur. *softa* < pers. *suhte* i *sūhte* "iskuhan, prekaljen (u nauci)" od inf. *sūhten* "paliti, pržiti". (Škaljić 569). *soft(a)* + množinski oblik sufiksa *-ić*, baltoslav., sveslav. i praslav. sufiksa složenog od *-it* + *-lo*. Izražava descedenciju bilo s očeve ili materine strane od antroponima, imena, zanimanja, etnika i nadimaka. (Skok 706).

Šahbāzi – Šahbaz + i

Množinski oblik antroponima Šahbāz < pers. *šāh* – *bāz* = kraljevski soko; veliki orao + nastavak *-i*. (Smajlović 482).

Tjbići – Tub + ić + i

Patronim Tubić < *tûb* = tubo 1. cilindar za svijeću, 2. dimnjak štednjaka < učeni talijanizam tubo < lat. *tubus*; deminutiv na lat. *tubulo* preko srgr. te ngr. U balkanskom *tübla* = tugla (gmjesto b unakrštanjem sa tigla "cigla"). (Skok 517).

Túrići – Tur + ić + i

Patronim Turić < tur. *tûr* – stražnji, prošireni dio u bosanskih čakšira, šalvara i sl. (Jahić, 521). + množinski oblik sufiksa *-ić*, baltoslav., sveslav. i praslav. sufiksa složenog od *-it* + *-lo*. Izražava descedenciju bilo s očeve ili materine strane od antroponima, imena, zanimanja, etnika i nadimaka. (Skok 706).

Vùkovina – vuk + ov + ina

Apelativ *vûk* balto-slav., sveslav. i praslav. "kurjak, lupus", stoslav. *Вѣкъ* + sufiks za tvorbu prisvojnih pridjeva *-ov* + sufiks *ina* za tvorbu apstraktnih imenica, koji poimeničuje pridjev. (Skok 3: 635).

Zlatàrica – zlat + ar + ica

Apelativ *zlâto* ie. plemeniti metal žute boje, svaslav. i praslav. **zolto* + ar + ica, metatezom nastalo *zlatarica*, 1. žena 2. toponim brdo, rudnik. (Skok 3: 657, RBJ 1295).

ZAKLJUČAK

Iz jezičke analize mikrotoponima Kalesije i okoline može se zaključiti da su njihove osnove najčešće slavenskoga porijekla, zatim orijentalnog: turskoga, arapskoga i persijskog, a rjeđe i grčkoga, latinskoga i mađarskog.

Nazivi naseljenih mjesta, zaselaka i mahala, najčešće su motivisani antroponimima i to patronimima (Fazlići, Gazibegovići, Turići, Mujkići, Hamzići, Tubići, Đurići, Kojići, Lazarevići, Đedovići itd.)

Jedan broj zaselaka motivisan je apelativima (Zlatarica, Palavre, Olanovica, Vukovina, Han Prnjavor, Gaj).

Zabilježeni su i primjeri nomine toporeligike (Crkvine, Mramorak) i nomine topografike (Brda, Hrvačići).

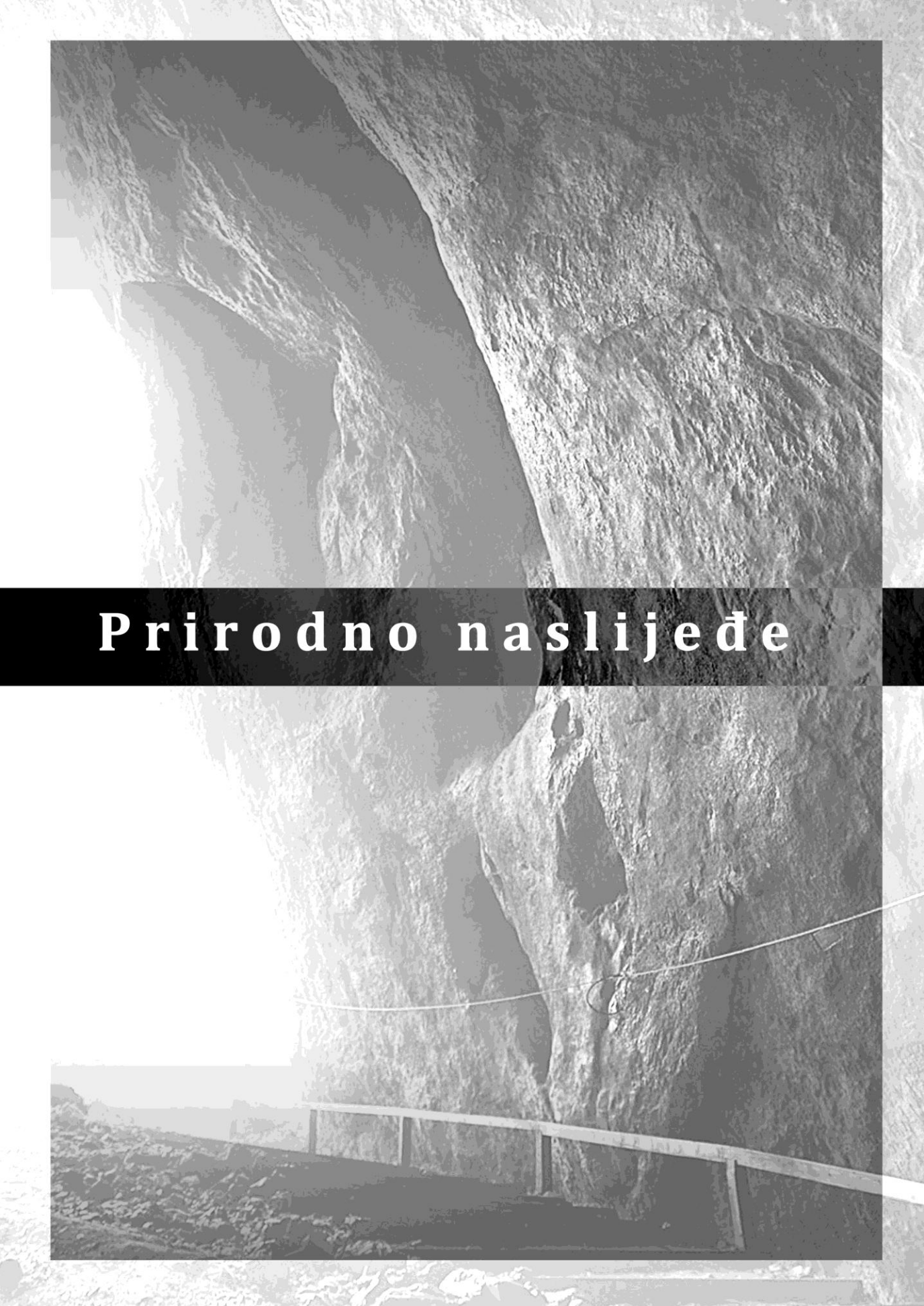
Naziv većine njiva motivisan je fitonimima (Krušik, Rudina) ili apelativima (Mandura, Milač, Pustopolje, Otave, Čitluk), ali imamo i jedan primjer motivisan antroponimom (Hibovina).

Najčešće tvorbeni način posmatranih kalesijskih mikrotoponima je sufiksarno izvođenje, ali imamo i primjer srastanja (Pustopolje) te dvočlanog naziva (Han Prnjavor).

Od glasovnih promjena utvrđeno je ispadanje glasa j u intervokalnoj poziciji, asimilacija te sažimanje vokala i zamjena glasa h.

LITERATURA

1. JAHIĆ - Jahić, Dževad 1999. Školski rječnik bosanskoga jezika, u: Trilogija o bosanskom jeziku, Sarajevo: Ljiljan.
2. Kasumović, Ahmet 1991. Toponimi, etnici i ktetici Tuzle i okoline, Tuzla: DP Grafičar.
3. RBJ – Rječnik bosanskog jezika 2007. Sarajevo: Institut za jezik.
4. RHSJ - Rečnik hrvatskoga ili srpskoga I - IX, JAZU.
5. SKOK - Skok, Petar 1971. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I – III, Zagreb: JAZU.
6. SMAILOVIĆ - Smailović, Ismet 1990. Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini, II izdanje, Sarajevo: El-Kalem.
7. ŠKALJIĆ - Škaljić, Abdulah 1979. Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, četvrto izdanje, Sarajevo: Svjetlost.
8. TOSUNBEGOVIĆ, Dževad 2007. Gornja Spreča : prilozi za monografiju sa posebnim osvrtom na prošlost kalesijskog područja. Kalesija: Gradska biblioteka Kalesija, BZK Preporod Kalesija i Osmaci.

Prirodno naslijeđe

Dr. sc. Svjetoslav OBRATIL

ORNITOLOŠKE KARAKTERISTIKE ZAŠTIĆENOG PODRUČJA KONJUH

Prve pisane tragove o pticama na području planine Konjuh, nalazimo u rezultatima prvih sistematskih istraživanja ornitofaune Bosne i Hercegovine koja je obavio Othmar Reiser, kustos Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu u periodu 1889-1915. godine (Reiser 1939). Istina, postoji mali broj podataka za vrste ptica čije je prisustvo pomenuti autor ustanovio na području planine Konjuh (septembar 1889, te april i maj 1900. odine). Nažalost, nakon ovih ornitoloških istraživanja nastaje period od 5 godina u kojem obrada ove faunističke skupine organizama u potpunosti izostaje. Od 1964. godine nastupa period kada se u okviru bioloških makroprojekata istražuje flora i fauna Bosne i Hercegovine.

Autor ovog priloga, boravio je na Konjuhu u mjesecu aprilu 1966. godine u okviru istraživanja stanja populacija velikog tetrijeba (*Tetrao urogallus*) na području Bosne i Hercegovine. Slijedeća istraživanja obavljena su u periodu 1979-1981. godine u okviru realizacije projekta FAUNA PTICA SJEVERNE BOSNE (Obratil 1983).

Istraživanja faune ptica vršena kroz realizaciju makroprojekta „STRUKTURA I DINAMIKA EKOSISTEMA NA PLANINI KONJUH“ u toku 1990 i 1991. godine prekinuta su ratnim zbivanjima.

Realizacija MONOGRAFSKOG PRIKAZA „ORNITOLOŠKE KARAKTERISTIKE ZAŠTIĆENOG PODRUČJA KONJUH“ po Ugovoru o autorskom djelu zahtijevala je slijedeću metodologiju:

1. Obrada literaturnih podataka i muzejskog dokaznog materijala prikupljenog u vrijeme prvih istraživanja faune ptica Bosne i Hercegovine (Reiser 1939, Obratil 1967-1977).
2. Obrada rezultata novijih istraživanja 1966., 1979-1981 i 1990-1977.
3. U prikazu faune ptica Konjuha, prezentiran je PREGLED DO SADA REGISTRIRANE FAUNE PTICA, te njena distribucija u prostoru, odnosno u najkarakterističnijim ekosistemima na veritkalnom profilu planine Konjuh.
4. Redoslijed taksona dat je prema djelu V a u r i e THE BIRDS OF PALEARCTIC FAUNA (1959., 1965.).
5. U tekstu, za svaku vrstu dat je naučni latinski naziv i narodno ime se koristi u Bosni i Hercegovini.

1. PREGLED DO SADA REGISTRIRANE FAUNE PTICA NA PODRUČJU PLANINE KONJUH

Fam. ACCIPITRIDAE – Jastreb

1. *Accipiter gentilis* - JASTRIJEB KOKOŠAR ;
2. *Accipiter nisus* - KOBAC PTIČAR ;
3. *Buteo buteo* - ŠKANJAC MIŠAR;

Fam. FALCONIDAE – Sokol

4. *Falco peregrinus* - SOKO SIVI ;

Fam. PHASIANDAE – kokoške

5. *Tetrastes bonasia* – ŠUMSKA KOKA, LJEŠTARKA;
6. *Tetrao urogallus* – VELIKI TETRIJEB, GLUHAN;

Fam. COLUMBIDAE – Golub

7. *Columba palumbus*- GOLUB GRIVNJAS;
8. *Columba oenas*- GOLUB DUPLJAS;

Fam. CUCULIDAE – Kukavica

9. *Cuculus canorus* – KUKAVICA;

Fam. STRIGIDAE – Sova

10. *Bubo bubo*- VELIKA UŠARA;
11. *Strix uralensis* – DUGOREPA SOVA;

Fam. UPUPIDAE – Pupavci

12. *Upupa epops* – PUPAVAC ;

Fam. PICIDAE – Djetlić

13. *Picus viridis* – ŽUNA ZELENA;
14. *Dryocopus martius*- ŽUNA CRNA;
15. *Dendrocopos major* – VELIKI DJETLIĆ;
16. *Picodes tridactylus* – TROPSKI DJETLIĆ;

Fam. MOTACILLIDAE –Pastrice

17. *Anthus trivialis*-ŠUMSKA TREPTELJKA ;
18. *Motacilla cinerea*- PASTIRICA GORSKA ;
19. *Motacilla alba* – PASTIRICA BIJELA ;

Fam. LANIIDAE - Svrac

20. *Lanius collurio* – SVRČAK RUSI ;

Fam. ORIOLIDAE- Vuga

21. *Oriolus oriolus* – VUGA ZLATINA ;

Fam. CORVIDAE – Vrane

22. *Garrulus glandarius* – ŠOJKA ;
23. *Nucifraga caryocatactes* – KRELJA LEŠNIKARA ;
24. *Corvus cornix*- SIVA VRANA ;
25. *Corvus corax* – GAVRAN ;

Fam. CINCLIDAE –Vodenkosi

26. *Cinclus cinclus* – VODENKOS ;

Fam. TROGLODYTIDAE – Palčić

27. *Troglodytes troglodytes* – PALČIĆ ;

Fam. MUSCICAPIDAE – Muharice

28. *Sylvia atricapilla* – GRMUŠA CRNOKAPA ;
29. *Phylloscopus collybita* – ZVIŽDAK OBIČNI ;
30. *Phylloscopus sibilatrix* – ZVIŽDAK ŠUMSKI ;
31. *Regulus regulus* - KRALJIĆ ZLATOGLAVI ;
32. *Regulus ignicapillus* –KRALJIĆ VATROGLAVI ;
33. *Phoenicurus ochruros* – PLANINSKA CRVENOREPKA;
34. *Erithacus rubecula* – CRVENDAĆ ;
35. *Luscinia megarhynchos* – SLAVUJ ;
36. *Turdus torquatus* – PLANINSKI DROZD ;
37. *Turdus merula*- KOS ;
38. *Turdus philomelos*- DROZD PJEVAČ ;
39. *Turdus viscivorus* – DROZD IMELAŠ;

Fam. PARIDAE –Sjenice

40. *Parus palustris* – CRNOGLAVA SJENICA ;
41. *Parus montanus* – PLANINSKA SJENICA;
42. *Parus cristatus*- ĆUBASTA SJENICA ;
43. *Parus ater*- JELOVA SJENICA ;
44. *Parus coeruleus*- PLAVETNA SJENICA ;
45. *Parus major* – VELIKA SJENICA ;
46. *Sitidae* - BRGLJEZ ;

Fam. FRINGILLIDAE – Zebe

47. *Fringilla coelebs*-ZEBI;
48. *Serinus serinus* – ŽUTARICA ;
49. *Carduelis chloris* – ZELEDUR ;
50. *Carduelis caruelis* – ČEŠLJUGAR ;
51. *Loxia curvirostra* – KRSTOKLJUN ;
52. *Pyrrhula pyrrhula*- ZIMOVKA ;

Fam. EMBERIZIDAE- Strnadice

53. *Emberiza citrinella* – ŽUTA STRNADICA ;

2. RASPROSTRANJENOST FAUNE PTICA U PROSTORU NA KONJUH PLANINI

Ptice (avifauna) kao skupina organizama, predstavlja jednu od komponenti živog (biotičkog) dijela životne sredine. Kroz složene lance ishrane, uvjete gnježđenja (stvaranja potomstva), zaklona i dr. ptice su ekološki uzajamno povezane za druge komponente živog dijela (biotičkog) životne sredine (vegetaciju, mikro i makrofaunu) kao i za neživi (abiotički) dio životne sredine (geografski položaj, klimu, pedološko-geološke karakteristike područja itd.).

Abiotički i biotički ekološki faktori ekosistema koji čine životnu sredinu posredno i neposredno uvjetuju: prezentnost, veličinu i rasprostranjenost ptičijih vrsta u prostoru i vremenu.

Na području Konjuha, najznačajniji su i najrasprostranjeniji ekosistemi šuma.

Nadmorska visina (1320 m) ove planine je abiotički ekofaktor koji uvjetuje odsustvo planinskih livada. Na veritkalnom profilu Konjuha prisutan je brski i gorski visinski pojas, dok nadmorska visina uvjetuje odsustvo pretplaninskog i planinskog pojasa.

a) Naselje ptica u ekosistemima šuma crnog graba (*SESLERIO-OSTRYETUM*)

Ove šumske ekosisteme nalazimo na najtoplijim staništima, suncu izloženim i jako suvim površinama.

U ovim ekosistemima zabilježeno je prisustvo 11 vrsta ptica:

Buteo buteo – ŠKANJAC MIŠAR, *Cuculus canorus* – KUKAVICA, *Garrulus glandarius* – ŠOJKA, *Corvus cornix* – SIVA VRANA, *Troglodytes troglodytes* – PALČIĆ, *Sylvia atricapilla* – CRNOKAPA GRMUŠA, *Phylloscopus collybita* – ZVIŽDAK OBIČNI, *Erithacus rubecula* – CRVENDAĆ, *Luscinia megarhynchos* – SLAVUJ, *Parus ater* – JELOVA SJENICA, *Sitta europaea* – BRGLJEZ

Dominiraju vrste šiblaka i sprat grmova. Škanjac mišar i siva vrana su gnjezdarice drugih šumskih ekosistema, ovdje se zadržavaju u cilju zadovoljenja prehrane.

2.2 Naselja ptica u ekosistemima hrastovih šuma (*QUERCETUM PETRAEAE*)

U toku istraživanja ustanovljeno je prisustvo 14 vrsta:

Buteo buteo – ŠKANJAC MIŠAR, *Cuculus viridis* – ŽUNA ZELENA, *Dendrocopos major* – VELIKI DJETLIĆ, *Garrulus glandarius* – ŠOJKA, *Sylvia atricapilla* – GRMUŠA CRNOKAPA, *Phylloscopus collybita* – ZVIŽDAK OBIČNI, *Erithacus rubecula* – CRVENDAĆ, *Turdus merula* – KOS, *Parus palustris* – CRNOGLAVA SJENICA, *Parus coeruleus* – PLAVETNA SJENICA, *Sitta europaea* – BRGLJEZ, *Fringilla coelebs* – ZEBA, *Carduelis carduelis* – ČEŠLJUGAR.

U ovom šumskom ekosistemu dominiraju dendrofilne vrste, naročito insektivorne. *Erithacus rubecula* (CRVENDAĆ) i *Turdus merula* (KOS) pripadaju pticama vezanim za sprat grmlja i šiblja.

2.3 Naselje ptica u ekosistemima bukovih šuma

U ovom, inače veoma uniformom vegetacijskom ekosistemu registrovano je relativno malo vrsta (11):

Accipiter gentilis – JASTRIJEB KOKOŠAR, *Buteo buteo* – ŠKANJAR MIŠAR, *Dendrocopos major* – VELIKI DJETLIĆ, *Garrulus glandarius* – ŠOJKA, *Sylvia atricapilla* – GRMUŠA CRNOKAPA, *Phylloscopus collybita* – ZVIŽDAK OBIČNI, *Erithacus rubecula* – CRVENDAĆ, *Turdus philomelos* – DROZD PJEVAČ, *Parus palustris* – CRNOGLAVA SJENICA

Fringilla coelebs – ZEBA, *Emberiza citrinella* – ŽUTA STRNADICA

Značajno je gniježđenje dvije vrste grabljivica, *Accipiter gentilis* (JASTRIJEB KOKOŠAR) i *Buteo buteo* (ŠKANJAC MIŠAR) koje se između ostalog prehranjuju i šumskim glodarima. Ostale vrste pripadaju dendrofilnim pticama.

2.4 Naselje ptica u ekosistemima šuma hrasta i bijelog bora

U mješovitim šumskim ekosistemima hrasta kitnjaka (*Quercus petraea*) i bijelog bora (*Pinus silvestris*) čije su sastojine prorijedene i bez sprata grmova nalazimo mali broj vrsta ptica (6) :

Dendrocopos major – DJETLIĆ VELIKI, *Garrulus glandarius* – ŠOJKA, *Corvus corax* – GAVRAN, *Troglodytes troglodytes* – PALČIĆ, *Sylvia atricapilla* – GRMUŠA CRNOKAPA, *Fringilla coelebs* – ZEBA.

2.5 Naselje ptica u ekosistemima hrasta i crnog bora

U kompaktnijim mješovitim šumama hrasta kitnjaka (*Quercus petraea*) i crnog bora (*Pinus nigra*) evidentirano je prisustvo 9 vrsta :

Anthus trivialis – ŠUMSKA TREPTELJKA, *Sylvia atricapilla* – CRNOKAPA GRMUŠA, *Phylloscopus collybita* – ZVIŽDAK OBIČNI, *Erithacus rubecula* – CRVENDAĆ, *Parus palustris* – CRNOGLAVA SJENICA, *Parus ater* – JELOVA SJENICA, *Parus major* – VELIKA SJENICA, *Sitta europaea* – BRGLJEZ, *Fringilla coelebs* – ZEBA.

2.6 Naselje ptica u ekosistemima šuma bijelog i crnog bora

U ovim isključivo borovim šumama na granici brdskog i gorskog visinskog pojasa, registrirano je gnježđenje i prisustvo relativno značajnija brojnost vrsta ptica (19) :

Tetrao urogallus - VELIKI TETRIJEB, *GLUHAN*, *Columba oenas* – GOLUB DUPLJAŠ, *Cuculus canorus* – KUKAVICA, *Bubo bubo* - VELIKA UŠARA, *Upupa epops* – PUPAVAC, *Dryocopus martius* – CRNA ŽUNA, *Dendrocopos major* – VELIKI DJETLIĆ, *Anthus trivialis* – ŠUMSKA TREPTELJKA, *Motacilla cinerea* – GORSKA PASTIRICA, *Garrulus glandarius* - ŠOJKA, *Corvus corax* - GAVRAN, *Sylvia atricapilla* - CRNOKAPA GRMUŠA, *Phylloscopus collybita* – ZVIŽDAK OBIČNI, *Erithacus rubecula* – CRVENDAĆ, *Turdus viscivorus* - DROZD IMELAŠ, *Fringilla coelebs* - ZEBA, *Carduelis carduelis* – ČEŠLJUGAR, *Loxia curvirostra* – KRSTOKLJUN, *Pyrrhula pyrrhula* - ZIMOVKA.

Značajno je prisustvo danas veoma ugrožene ptice *Tetrao urogallus* (VELIKOG TETRIJEB).

2.7 Naselje ptica u ekosistemima mješovitih šuma bijelog bora i smrče

Potrebno je naglasiti, da se ovaj šumski ekosistem nalazi na samoj granici brdskog i gorskog pojasa. Mjestimice nalazimo i stabla jele (*Abies alba*) .

Vegetacijski sastav ekološki uvjetuje dominaciju dendrofilnih vrsta ptica, u kojem dolaze insektivorne ptice i u manjem broju one koje se hrane sjemenkama plodova bora, smrče i jele.

Registrirano je prisustvo 23 vrste:

Dendrocopos major – VELIKI DJETLIĆ, *Motacilla cinerea* – GORSKA PASTIRICA, *Motacilla alba* – PASTIRICA BIJELA, *Garrulus glandarius* – ŠOJKA, *Corvus corax* – GAVRAN, *Troglodytes troglodytes* – PALČIĆ, *Sylvia atricapilla* – CRNOKAPA GRMUŠA, *Phylloscopus collybita* – OBIČNI ZVIŽDAK, *Phylloscopus sibilatrix* – ŠUMSKI ZVIŽDAK, *Regulus regulus* – KRALJIC ZLATOGLAVI, *Regulus ignicapillus* –

KRALJIĆ VATROGLAVI, *Phoenicurus ochruros* - PLANINSKA CRVENOREPKA, *Erithacus rubecula* - CRVENDAĆ, *Parus palustris* - CRNOGLAVA SJENICA, *Parus montanus* - PLANINSKA SJENICA

Parus cristatus - ĆUBASTA SJENICA, *Parus major* - VELIKA SJENICA, *Sitta europaea* - BRGLJEZ, *Fringilla coelebs* - ZEBA, *Serinus serinus* - ŽUTARICA, *Carduelis caruelis* - ČEŠLJUGAR, *Loxia curvirostra* - KRSTOKLJUN, *Pyrrhula pyrrhula* - ZIMOVKA

U ovom šumskom ekosistemu dominiraju dendrofilne vrste, ptice koje u njemu zadovoljavaju uvjete gnježđenja i prehrane.

Ptice predstavljaju veoma dinamičnu skupinu organizama. Određen broj vrsta gnježđenja - stavljanja potomstva nalaze u jednom ekosistemu, a uvjete prehrane u drгим ekosistemima, često i veoma udaljenim.

Ova ekološka činjenica objašnjava prisustvo vrsta *Motacilla cinerea* (GORSKA PASTIRICA) i *Motacilla alba* (BIJELA PASTIRICA) koje u ovom šumskom ekosistemu gnijezde, a prehranjuju se uz gorske potoke i čistine na rubovima šuma.

a) GORSKI POJAS

Istraživani ekosistemi u ovom pojasu nalaze se na konjuhu u dijapazonu 900 do 1300 metara nadmorske visine. To je područje gdje se spajaju potoci haluga i Miljevica do samog Konjuha.

2.8 Naselje ptica u ekosistemima šuma bukve i jele

Raznovrsnost vegetacije ekološki uvjetuje bogatstvo mikro i makrofaune, što uz druge biotičke i abiotičke ekofaktore uvjetuje raznovrsnost i bogatstvo avifaune u ovom tipu ekosistemu.

U tim šumama ekosistemima zabilježeno je prisustvo 33 vrste ptica :

Accipiter gentilis - JASTRIJEB KOKŠAR, *Buteo buteo* - ŠKANJAC MIŠAR, *Tetrastes bonasia* - ŠUMSKA KOKA, LJEŠTARKA; *Tetrao urogallus* - VELIKI TETRIJEB, GLUHAN; *Columba palumbus* - GOLUB GRIVNJAŠ; *Bubo bubo* - VELIKA UŠARA; *Dryocopus martius* - CRNA ŽUNA; *Dendrocopos major* - VELIKI DJETLIĆ; *Picoides tridactylus* - TROPSTI DJETLIĆ; *Anthus trivialis* - ŠUMSKA TREPTELJKA; *Garrulus glandarius* - ŠOJKA; *Nucifraga caryocatactes* - KREJA LEŠINARKA; *Corvus corax* - GAVRAN; *Troglodytes troglodytes* - PALČIĆ; *Sylvia atricapilla* - CRNOKAPA GRMUŠA; *Phylloscopus collybita* - OBIČNI ZVIŽDAK; *Phylloscopus sibilatrix* - ŠUMSKI ZVIŽDAK; *Regulus regulus* - KRALJEVIĆ ZLATOGGLAVI; *Regulus ignicapillus* - KRALJIĆ VATROGLAVI; *Erithacus rubecula* - CRVENDAĆ; *Turdus troquatus* - PLANINSKI DROZD; *Turdus merula* - KOS; *Turdus philomelos* - DROZD PJEVAČ; *Turdus viscivorus* - DROZD IMELAŠ; *Parus ater* - JELOVA SJENICA; *Parus montanus* - PLANINSKA SJENICA; *Parus cristatus* - ĆUBASTA SJENICA; *Sitta europaea* - BRGLJEZ; *Fringilla coelebs* - ZEBA; *Carduelis chloris* - ZELENDUR; *Carduelis carduelis* - ČELJUGAR; *Pyrrhula pyrrhula* - ZIMOVKA

Dana 21. aprila 1965. godine sigurno je utvrđeno gnježđenje danas veoma ugrožene vrste koja u našoj avifauni predstavlja glacijalni relik. Prisustvo VELIKOG TATRIJEB (Tetrao urogallus) sigurno je utvrđeno po

svježim i karakterističnim izmetima na pjevalištima mužjaka (Vrančevo brdo, Bijelo brdo, Katuniša i Ždrijepčev skok). Takođe uočeni su mužjaci Ciganski konak 1 primjerak, Smrčevac 1 mužjak i 1 ženka, Ždrijepčev skok registrovanje pjevanja dva mužjaka.

U ovim ekosistemima gnijezde vrste karakteristična za crno-gorična staništa:

Picodes tridactylus – TROPSTI DJETLIĆ; *Nucifraga caryoctactes* – KREJA LEŠINARKA; *Regulus regulus* - KRALJIĆ; *Parus cristatus* – ĆUBASTA SJENICA; *Parus ater* - JELOVA SJENICA

2.9 Naselje ptica u ekosistemima crnogoričnih šuma jele i smrče

Avifauna ovog ekosistema istraživanja je ispod šumske ceste, na potezu ispod vrha Konjuha u pravcu potoka Haluga i Miljevica.

Obradom ovog ekosistema, utvrđeno je prisustvo slijedećih 19 vrsta ptica. *Buteo buteo* - ŠKANJAC MIŠAR; *Tetrao urogallus* – VELIKI TATRIJEB; *Strix uralensis* – PLANINSKA SOVA; *Dryocopus martius* - CRNA ŽUNA; *Picoides tridactylus* – TROPSTI DJETLIĆ; *Anthus trivialis* – ŠUMSKA TRETELJKA; *Nucifraga caryoctactes* – KREJA LEŠNIKARA; *Troglodytes troglodytes* – PALČIĆ; *Sylvia atricapilla* – CRNOKAPA GRMUŠA; *Phylloscopus collybita* – OBIČNI ZVIŽDAK; *Regulus regulus* – ZZLATOGLAVI KRALJIĆ; *Regulus ignicapillus* - VRATOGLAVI KRALJIĆ; *Erithacus rubecula* - CRVENDAĆ; *Turdus troglodytes* - PLANINSKI DROZD; *Turdus viscivorus* - DROZD IMELAŠ; *Parus montanus* - PLANINSKA SJENICA; *Parus cristatus* - ĆUBASTA SJENICA; *Parus ater* – JELOVA SJENICA; *Fringilla coelebs* - ZEBA; *Loxia curvirostra* - KRSTOKLJUN; *Pyrrhula pyrrhula* – ZIMOVKA.

U ekosistemu dominiraju karakteristične vrste (izuzev nekoliko vrsta) crnogoričnih šuma. Značajem se izdvajaju vrste koje u ovim evropskim prostorima predstavljaju galske relikte.

Tetrao urogallus – VELIKI TATRIJEB, GLUHAN

Picoides tridactylus – TROPSTI DJETLIĆ

Nucifraga caryoctactes – KREJA LEŠNIKARA

2.10 Naselje ptica u ekosistemu šuma bijelog bora

Fauna ptica u šumama bora (*Pinus silvestris*) obrađivana je na lokalitetu ispod vrha Konjuha. Blizina strategijskog vojnog objekta nije dozvoljavala zadržavanje u ovom ekosistemu. Ova činjenica, kao i uniforman vegetacijski sastav ekosistema najvjerovatnije uvjetuju prisustvo i registraciju svega 6 vrsta ptica:

Anthus trivialis – ŠUMSKA TRETELJKA; *Garrulus glandarius* - ŠOJKA; *Corvus corax* - GAVRAN; *Sylvia atricapilla* – CRNOKAPA GRMUŠA; *Phylloscopus collybita* - OBIČNI ZVIŽDAK; *Erithacus rubecula* - CRVENDAĆ.

2.11 Naselje ptica ekosistema gorskih potoka

Objektivne okolnosti nisu dozvoljavale korektniju ornitološku obradu ovih ekosistema.

Sigurno zadržavanje u ovim ekosistemima utvrđeno je za slijedeće tri vrste:

Motacilla cinerea – GORSKA PASTIRICA; *Motacilla alba* – BIJELA PASTIRICA; *Cinclus cinclus*- VODENKOS

VODENKOS (*Cinclus cinclus*) je biološki indikator nezagađenih vodotoka.

3. TIPOVI RASPROSTRANJENOSTI DO SADA ZABILJEŽENIH PTICA NA PLANINI KONJUH

1. palearktički	broj	vrsta	22
2. holarktički			6
3. starosvjetski			2
4. kozmopolitski			1
5. sibirski			2
6. europski			9
7. euro-turkestanski			6
8. mediteranski			1
9. sibirsko- kanadski			1
10. paleomontani.....			2
11. paleo- kseromontani			1

ZAKLJUČAK

1. Sinteza prvih istraživanja faune ptica u periodu 1888-1915. godine (konstatirano je 12 vrsta) i istraživanja u vremenskom razdoblju 1966-1991. godine (registrovano je novih 41 vrsta) ukazuje da je na području planine Konjuh do sada utvrđeno prisustvo ukupno 53 vrste ptica.
2. Do sada registrirane vrste pripadaju tzv. zavičajnoj avifauni, pticama koje na ovom području gnijezde i stvaraju potomstvo.
3. Specijski diverzitet faune ptica (avifaune, orintofaune) ekološki je uvjetovan ekosistemskim diverzitetom Konjuh planine.
4. Najveći broj vrsta zabilježen je u ekosistemima lišćarsko – crnogoričke šume jele i smrče (33 ptičije vrste), što je ekološki uvjetovano raznovrsnošću vegetacije, mikro i makrofaune i prisustvom ekosistema (sprat drveća, grmova i zeljastih biljaka).
5. U fauni ptica Konjuh planine, dominiraju vrste koje pripadaju palearktičkom tipu rasprostranjenosti (22 vrste).
6. Značajno je prisustvo nekoliko vrsta koje predstavljaju glacijalne relikte:
Tetrastes bonasia (LJEŠTARKA)
Tetrao urogallus (VELIKI TETRIJEB, GLUHAN)
Picoides tridactylus (TROPRSTI DJETLIĆ)

7. *Ptice (Avifauna) kao biotička karika životn esredine ugrožene su nizom ekoloških faktora, od kojih u posljednim desetljećima dominiraju antropogeni ekofaktori.*

Prema „PRIJEDLOGU CRVENE LISTE UGROŽENIH PTICA BOSNE I HERCEGOVINE,, (Obratil, Matvejev 1989) kao najugroženije izdvajaju se ove vrste:

<i>Falco peregrinus – SIVI SOKO,</i>	<i>stepen ugroženosti</i>	<i>ugrožena vr.</i>
<i>Tetrastes bonasia – LJEŠTARKA,</i>	<i>-</i>	<i>ugrožena vr.</i>
<i>Tetrao urogallus – VELIKI TETRIJEB</i>	<i>-</i>	<i>jako ugrožena vr.</i>
<i>Bubo bubo – VELIKA UŠARA</i>	<i>-</i>	<i>potencijalno ugrožena vr.</i>
<i>Strix uralensis – PLANINSKA SOVA</i>	<i>-</i>	<i>jako ugrožena</i>
<i>Picoides tridactylus – TROPSTI DJETLIĆ</i>	<i>-</i>	<i>ugrožena</i>
<i>Cinclus cinclus – VODENKOS</i>	<i>-</i>	<i>potencijalno ugrožena vr.</i>

8. *Kao iznimno ugroženu ptičiju vrstu potrebno je izdvojiti za lovni turizam značajnu, Tetrao urogallus*

9. *(VELIKI TETRIJEB, GLUHAN).*

Uz prirodne ekofaktore, izdvajaju se danas sve izraženiji antropogni ekofaktori:

- a) Intenzivna eksploatacija šuma, izgradnja šumskih komunikacija, upotreba motornih pila i naročito intenzivan lov izražen posljednjih desetljeća u dvadesetom stoljeću.*
- b) Značaj faune ptica, kao biotičke komponente prirodne sredine (kosistema) ekološki je izražen kroz složeni ciklus ishrane gdje ptice predstavljaju značajne bioregulatorne veličine populacije (insekata, glodara i dr.) inače štetnih za gospodarenje šumskih resursa.*
- c) Potrebno je istaći, da broj ustanovljenih vrsta ptica nije konačan. Prije svega, potrebno je obaviti ornitološka istraživanja van perioda gniježđenja (maj- avgust). U sezonskim periodima mart-april i septembar – novembar postoji mogućnost da se registriraju ptice na proljetnoj i jesenskoj migraciji. Također, na prostoru planine Konjuh postoje tzv. izdvojena staništa (naseljena mjesta, pećine, okomite litice, obradive površine i dr.) za koja su ptice ekološki vezane (zaklon, odmor, prehrana itd.) kako u periodu gniježđenja, migracije i zimovanja.*

Salih STRAŠEVIĆ

DVA DOBRA NASLIJEĐA U NASELJIMA PASCI I DONJE PETROVICE KOD TUZLE

U naseljima Pasci i Donje Petrovice, koji se nalazi južno od grada Tuzle i u općini Tuzla, nalaze se brojna dobra i lokaliteti kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa. Ovdje donosimo nekoliko podataka o dva takva dobra naslijeđa.

STARO STABLO HRASTA „LUŽNJAKA“

Prirodni procesi kroz zadnjih nekoliko stoljeća stvorilo kapitalni spomenik prirode, staro stablo hrasta lužnjaka u Pascima.

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog nasleđa TK u elaboratu od 1987. godine evidentirao je ovo prirodno dobra, stablo hrasta (*Quercus rebur* L.) kao spomenik prirode – dendreloška rijetkost zaveden pod brojem II/3, kategorija III, starosti oko 330 godina.

Propisane mjere zaštite imale su za cilj sačuvati prirodnu vrijednost prelijepog Pasačkog hrasta koji ima izuzetnu estetsku, obrazovnu, kulturnu i istorijsku vrijednost.

Posebnu vrijednost ovog stabla čini ljepota njegovog habitusa, veoma razgranata i bujna krošnja, bez suvih grana estetski je obogaćivala čitav prostor na njivama zvane Haljinašove Bare, opština Živinice.

Slika 2010. godina: Spomenik prirode - stari hrast u Pascima. Izvor Strašević Salih, fotozbirka.

I za vrijeme evidentiranja 1987. godine bila je vidljiva šupljina u deblu hrasta. Saniranje šupljine od strane Zavoda za zaštitu kulturno historijskog naslijeđa omela su ratna dešavanja 1992-1996. godine.

Stablo je u međuvremenu dodatno oštećeno vatrom od strane čobana koji su odsjedali i boravili u šupljini hrasta poslije rata. Dodatni problem i prijetnju zasipanjem starom hrastu predstavljalo je širenje odlagališta jalovine iz rudnika lignita „Dubrave“ koje je otpočelo 7.2.1987. godine.

Po pričanju starijih ljudi u hladovini bujne krošnje odmarali su putnici koji su starim putem iz Petrovica pješačili prema Živinicama.

Bio sam vezan za ovaj hrast, doživljavajući ga kao svetište. Dolazio svake sedmice, divio se ljepoti Pasačkog diva.

Osjetio sam da mu se približava kraj. Pokušavao sam da produžim život Pasačkom divu, alarmirajući zajednicu u kojoj živim: mjesnu zajednicu, osnovnu školu u Pascima. Niko se nije odazvao vapaju.

Pasački div je odolijevao 355 godina uz poštovanje insana, prkosio vremenu i ratovima, prirodnim nepogodama ali nije mogao ljudskoj gluposti, i vremenu čudnom u kojem sam živio.

*Slika 2010. godina : Spomenik prirode - stari hrast u Pascima.
Izvor Strašević Salih, fotozbirka.*

Promjer šupljine hrasta bio je 3,15x4,05 površine oko 12,m². Pasački div je bio toliko dominantan da su okolna stabla ličila „prutevima“ u šumi.

U maju 2012. godine, u 355 godini starosti, obori ga ljudska najcrnja bagma u kojoj vjere i bogobojažni nema. Očevidci tvrde da se od udara tresla zemlja na Strašnju i Živinicama. Čuo se huk, poslednji krik i jauk naše savjesti, mraka i crnine duša koje nosimo. Naš div je otišao mirno, hrabro i dostojanstveno u sjećanju na neka druga vremena i ljude koji su ga poštovali, divili mu se i rasli zajedno s njim.

Postali smo egzekutori prirode, ubijajući i uništavajući vrijednosti oko sebe. Ponekad se pitam kako to da su ljudi prije 300, 200 ili 100 godina mogli sačuvati prirodne bisere kakav je bio Pasački hrast, a mi u vrijeme nauke,

kompjutera, zakona i institucija sve to uništimo neprimjećeno, javno, neometano bez imalo duše ili grižnje savjesti!

Osim crvenog obraza koje nosim iz ovog vremena ostavljam u amanet slike, ovaj tekst, jedan veliki uzdah i bol u duši koje nosim kao teret sramote i odgovornosti ispred zajednice i generacije koja će biti brzo zaboravljena.

Slika 2012. godina prsten oborenog hrastu kome je moglo da stane 15 osoba. spomenik prirode - stari hrast u Pascima. Izvor Strašević Salih, fotozbirka.

STARO GREBLJE „KATANIĆI“

Na kraj sela Donje Petrovice s desne strane, na jednoj kosi, tzv. Suljinoj strani u blizini njive zvana „Mukaratovina“, nalazi se „Staro greblje“ koje pokriva površinu od oko 1.000 m². Smješteno je na istočnoj strani, iznad vrela Struga. Mezarje nije ograđeno niti se održava.

Ni najstariji neznaju niti imaju bilo kakvo usmeno predanje o mezarju. Jedinu informaciju koju sam dobio bila je od moje majke koja mi je prenijela usmeno predanje da je na jednom od ovih nišana pisalo Tursun Urzul.¹

Evidentirao sam oko 60 uspravnih nišana, dvadesetak oborenih, nekoliko ukopanih u kolski put, i veliki broj prekrivenih zemljom i humki bez nišana pa se može pretpostaviti da bi ovo staro greblje moglo imati oko 200-250 mezarja. Oko desetak mezarja su obilježeni riječnim kamenovima.

Na „Starom greblju“ tipovi nišana su: muški, ženski i dječiji. Glave nišana² su sa turbanima, fesovima, ni na jednom nema „tariha“³ niti ukrašenih detalja.

Na sredini mezarja iskopan je nišan na kome su vidljive oznake kružnice koja je podjeljena na osam polja, četiri su obojene crvenom bojom i predstavljaju četiri glavne i (sporedne) strane svijeta, a dvije tačke na poljima predstavljaju položaj kako treba okrenuti mejta tj desna strana prema Kibli.

¹ Ajša Katanić, razgovor obavljen 18.08.2006. god

² Nišan je riječ perzijskog porijekla, a znači cilj, meta, biljeg, odlikovanje, nadgrobni kamen, znak, znamenje

³ Tārīh m (ar.) istorija, povjest, Abdulah Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo 1973, str 601

Nišani sa turbanima prema pisanim tragovima datiraju iz XV, XVI i XVII stoljeća po izučavanju Mehmeda Mujezinovića („Islamska epigrafika u BiH“) i izučavanju Šefika Bešlagića („Nišani XV i XVI vijeku u BiH“). Nišani sa fesom javljaju se od 1832.godine, kada su se u Bosni počele provoditi vojne reforme, pa od tada na spomenicima vojnih zapovjednika susrećemo fesove sa širokim kićankama.

U nastavku „starog greblja“ postoji dvadesetak novijih nišana u kojima su kopani Katanići i Muminovići do 1985. godine, od kada se u ovom mezarju niko više ne kopa.

U mezarju „Suljina strana“ nekoliko ljudi je po pričama starijih vidjelo kako gori „Nur“, svjetlost koja obasjava.⁴

Slika. 2010. god, staro greblje „Katanići“. Izvor: Autor, zbirka fotografija.

Slika. 2010. god, staro greblje „Katanići“. Izvor: Autor, zbirka fotografija

⁴ Predanje koje se može čuti u selu.

Edhem OMEROVIĆ

GODUŠKA JAMA ILI RUPA

Na vrhu godušskog Visa postoji pećinska jama, ili kako narod kaže „Goduška rupa“. U tu jamu nikada niko nije ulazio, osim što su pojedina djeca malo smjelije se nadvirivala, a potom proizvedeći svoju maštu, prepričavali kako su tobože silazili i nekoliko metara u dubinu. Da bi provjerio kolika je dubina te jame, ja sam koristeći visak navezan na kalem kanapa, slobodnim spuštanjem viska na kanapu, mogao izmjeriti, da je ova jama duboka oko 35 metara, jer do te dubine se visak slobodnim padom mogao spustiti.

Naime, mjereći tu dubinu prvi visak je zapao i zakačio su negdje u dubini, tako da ga nisam mogao izvući, jer se kanap prekinuo, tek u drugom pokušaju izmjerena je ova prikazana dubina. Sudeći na osnovu slobodnog spuštanja viska, ova jama nije baš u 100% vertikalnom položaju da bi visak mogao da pada u nju bez udaranja od zidove ili krajeve stijene.

Znači ova jama nakon vertikalnog pada ud površinskog otvora prema svojoj dubini izražena sa nekim dijelom kosog ali ipag strmog položaja, nakon desetak dubinskih metara. Odmah sa vrha jame nakon neka tri metra dubine, može se vidjeti da pored vertikale ima i horizontalna šupljina, na desnoj južnoj strani jame. Sa dobrim osvjetljenjem u večernjim satima bi se moglo izvršiti spoljno dubinsko osvjetljenje, prvih metara dubine jame. Na žalost nisam imao uz sebe baterijsku lampu, tako da nisam ni mogao podrobnije utvrditi taj mogući vidan dio jame. Ulazni dio jame veoma je uzak, približna uzdužna mjera je oko 150, a širina je oko 60 centimetara. Jama se nalazi ispod samog vrha sjeverne strane Visa i na njenoj zapadnoj strani. Veoma je opasna za prolaznike koji ne poznaju teren na kojem se jama nalazi, jer je prilaz strm i klizak, a to može da ljude ili djecu košta života, s toga aspekta se mora pod hitno pristupiti osiguranju ove jame i osigurati natpisi sa upozorenjem pravca kretanja ljudi, a najbolji način je da se ova jama adekvatno zagradi.

O ovoj jami se mnogo pričalo po sijelima, a posebna pažnja priče posvećivana je djeci, jer je jama opasna ne samo za djecu nego i ljude, ukoliko ne vode računa ili ne poznaju teren oko nje. Posebno je opasna jer se može vrlo lahko desiti, da neko od ljudi ili životinja sklizne u jamu iz koje vjerovatno ne bi mogao ni izaći, ako ne bi bilo očevidaca, da obavijeste o nesreći i da traži pomoć. Pored ove stvarne opasnosti zbog ne obilježenog prostora, znači postoji opasnost i za radoznale i znatiželjne ljude. Upravo iz ovakvih razloga prepričavane su razne priče, kako bi se upoznali ljudi, a posebno djeca i znatiželjna omladina o mogućim posljedicama koje mogu da ih zadese, ako ne budu vodili računa o ličnoj zaštiti, oko ove jame.

Naime, u tim pričama se govorilo, da je nekada za vrijeme bil vakta (nezna se kada), jednome čovjeku koji je čuvao stoku iznad ove jame, podskliznule se

noge njegovim volovima, tako da su oba vola propala u ovu jamu. Nakon što se pročula priča o nesrećnom slučaju koji je zadesio ova dva vola, a i čovjeka koji je preživljavao od njihova vučnog rada, dojavljeno je da su volovi pronađeni negdje pored rijeke

Iz ovakvih preperdanja proizašla je priča, da u podnožju ove jame teče velika rijeka i da ta rijeka se uliva u rijeku Savu. Naravno da su postojale i druge priče proistekle iz mašte ljudi. Jedna od priča je i ta, da ispod Visa postoje neki tajni prolazi, odnosno tunnelski hodnici, da je u tim hodnicima skriveno nekakvo nepoznato blago, pa čak i vojne rezerve od bivše Jugoslavenske armije.

Ove priče su proizašle iz razloga, jer se u dijelu oko ceste u Godušu sa jačim udarom od tlo, osjeti eho šupljine ispod tla, a te su šupljine se pojavljivale i na putu koji silazi sa ceste i vodi u stari dio sela, tj. u Mahalu, te na prostoru Dugih njiva, tačnije u njivi Halila Jusića. Pričalo se nekada dok sam bio dijete, da postoji tunel, čiji je otvor zatrpan negdje u Dreniću i da taj tunel vodi u hodnike ispod Visa, te da su ti hodnici povezani čak sa Klisicom i rudnikom krede u Dardaganima. Nakon vijesti o piramidi na Visočici kod Visokog mogla se čuti priča, da je i Goduški Vis ostatak djela nedovršene piramide.

Izvor početka ove priše o piramidi na Goduškom Visu nije utvrđen i svi koji su pričali, kažu da su te priče čuli od svojih starijih dok su bili djeca. Ja sam slušao priče¹ o tunnelskim hodnicima i rijeci koja teče ispod Visa, a o piramidi nisam slušao ili možda nisu memorisani ti detalji priče. Pored priče o rijeci ispod Visa ima i praktično istraživačko sjećanje danas živog svjedoka.

Vanjski izgledi „Goduške rupe”

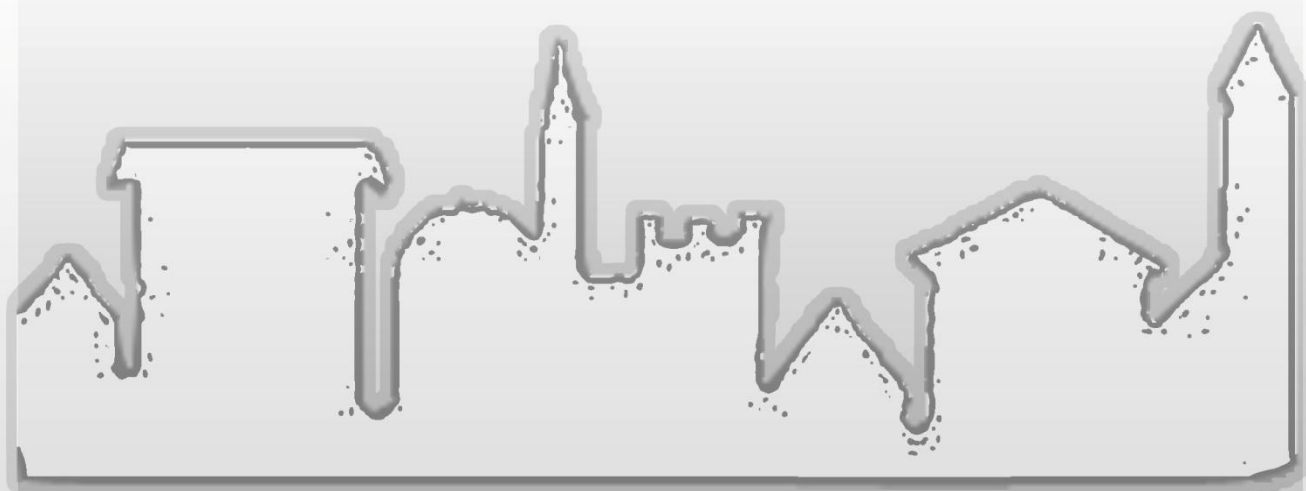
Naime, Jusuf Jusić sin Ibrahima, nakon Drugog svjetskog rata, radio je na bušotinama za istraživanje nafte, na prostoru istočne Majevice. Bušotinom između Goduša i Rastošnice, što znači u rejonu okolice goduškog Visa, umjeto nafte, pronašli su akumulaciju vode na dubini oko 600 metara, kako Jusuf navodi „podzemnu rijeku.”²

Šta bi se moglo kriti iz priča i dokaza unutar utrobe goduškog Visa, ostaje nam da sačekamo neka bolja vremena, ako se budu vršila detaljnija ispitivanja i pretraživanja.

¹ Porodična priča djeci od mojih roditelja.

² Razgovori, Jusuf Jusić i Edhem Omerović, u Godušu 06. 07. 2004. godine.

Aktivnosti Zavoda

Seudin MURATOVIĆ, prof.

NEKROPOLA STEĆAKA NA „RAJSKOM JEZERU“ BAŠIGOVCI

UVOD

Bašigovci se nalaze na jugoistočnoj strani općine Živinice na udaljenosti oko 7 km od centra grada. Prostiru se na 44° 24' 38" sjeverno od ekvatora i 18° 41' 29" istočno od početnog meridijana. U administrativnom smislu naselje se nalazi u sastavu općine Živinice, a samim time i Tuzlanskog kantona.

U zapadnom dijelu naselja Bašigovci nalazi se „Rajsko jezero“ Bašigovci. Nastalo je eksploatacijom drvenog uglja na površinskom kopu „Bašigovci“ u Bašigovcima. Rudnik je počeo sa radom 1980. godine, a eksploatacija uglja je trajala četiri godine, odnosno do 1984. godine. U nastalom krateru većih dimenzija postepeno dolazi do izdizanja vode iz podzemnih izvora i formiranja jezera. Jezero je gotovo cijele godine na istom nivou, a višak vode se prelijeva u obližnji kanal koji se dalje ulijeva u potok Meminovac. Zbog veoma kvalitetne vode jezero obiluje raznolikim biljnim i životinjskim svijetom. Od biljnog svijeta uz pojedine dijelove obale nalazi se trska i rogoz, a moguće je na nekim mjestima vidjeti i barsku travu.

Godine 2005. dolazi do rekultivacije zemljišta oko jezera i njegovog pretvaranja u plodno zemljište. Uređenje obala jezera u turističke svrhe počelo je u 2008. godine, kada su uređene sjeverna i istočna obala sa plažama i zidovima od kamena. Regulacionim planom „Rajskog jezera“ Bašigovci predviđena je i izgradnja etno naselja i nekropola stećaka u cilju turističke prezentacije, kao i očuvanje stećaka od daljnjeg propadanja i uništavanja.

PRIPREME I NAČIN FORMIRANJA NEKROPOLE SA STEĆCIMA

Osnovni ciljevi općine Živinice su da zaštiti kulturno-historijske spomenike od oštećivanja, uništavanja i nestanka, kao i da se obilježe odgovarajućom signalizacijom sa jasno opisanim karakteristikama svakog spomenika na području općine Živinice. Jedan od načina je i formiranje nove nekropole stećaka na „Rajskom jezeru“ Bašigovci.

Na spomenutoj lokaciji formirat će se nova nekropola stećaka, na lokalitetu i okruženju koji odgovara regulacionom planu (rekreaciono područje Rajsko jezero) u kojem se osigurava dugovječnost tog kulturnog naslijeđa sa jasno opisanim karakteristikama stećaka kao i sa koje su lokacije izmješteni.

Time se spašava skupina stećaka od daljnjeg devastiranja i od mogućeg potpunog uništenja. Ostvarit će se gotovo neposredan kontakt spontanih ili namjernih posjetilaca novog lokaliteta, što će doprinijeti kvalitetnijoj prezentaciji nekropole, u edukativnom, kulturnom i turističkom smislu.

Odredbe o zabrani dislokacije nepokretnih kulturnih dobara neće se bitnije narušiti s obzirom na to da je nekropola i ranije više puta dislocirana ili dezorganizirana poljoprivrednom obradom u neposrednoj blizini, čime je već narušena autentičnost nekropole. Spomenici su znatno oštećeni, bez ikakve zaštite i brige o njima. Novi reprezentativan lokalitet je unutar iste prirodno-geografske i kulturno-historijske i autentične cjeline, te ,kao i nekolicina drugih lokaliteta nekropola stećaka, unutar općine Živinice.¹

Izmještanje nekropole će se izvršiti u cilju prezentacije našeg kulturno-historijskog naslijeđa kako u turističke, tako i u edukativne svrhe, odnosno da omogućimo organizovanje predavanja mlađim naraštajima o našoj bogatoj historiji na samim nekropolama.

IZRADA ELABORATA I OPIS UGROŽENIH STEĆAKA

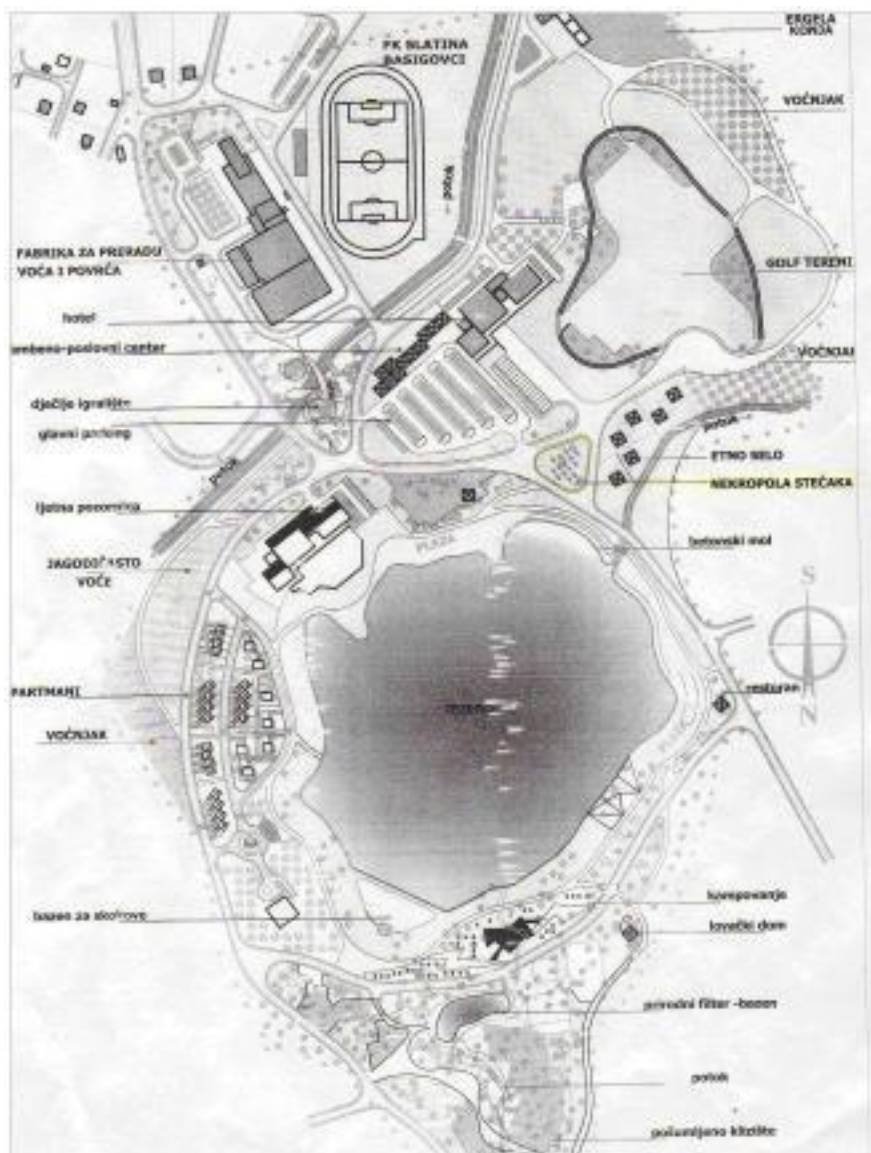
Na zahtjev Općinskog načelnika koji je upućen Seudinu Muratoviću prof. od 02.07.2012. godine, imenovani je pristupio izradi ELABORATA o izmještanju i zaštiti stećaka sa nekropola „Mramorje II“ (Topličko polje) i stećaka koji se nalaze pored magistralnog puta Živinice – Banovići u naselju Višća na novoformiranu nekropolu stećaka „Rajsko jezero“ Bašigovci.

(Sl.1. Lokalitet buduće nekropole stećaka „Rajsko jezero“ Bašigovci)

¹ Baština sjeveroistočne Bosne: časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, br.2. 2009. Tuzla 2010. godine, str. 172.

Elaborat je sačinjen na osnovu obilaska terena i utvrđivanja samog stepena oštećenosti stećaka na gore navedenim nekropolama popraćenim fotografijama, kao i korištenjem knjige „Stećci na području općine Živinice“, autora Seudina Muratovića i Zehudina Maslića, „Elaborata o sanaciji i zaštiti stećaka na području općine Živinice“, i Baštine sjeveroistočne Bosne: časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno nasljeđe, br.2 Tuzla, 2009.

Sl. 2 Regulacioni plan Jezera Bašigovci)

Ukupan broj stećaka koji se izmještaju na buduću nekroplu „Rajsko jezero“ Bašigovci je 29 stećaka, od čega je 15 stećaka sa nekropole „Mramorje II“

(Topličko polje) i 14 stećaka koji se nalaze pored magistralnog puta Živinice – Banovići u naselju Višća.

Stećci su različitih oblika i dimenzija, a veći broj je znatno oštećen i u veoma teškom stanju. Svi spomenici su više puta dislocirani i veći broj je zagrnut pod zemljom, kao i u koritu rijeke Oskove.

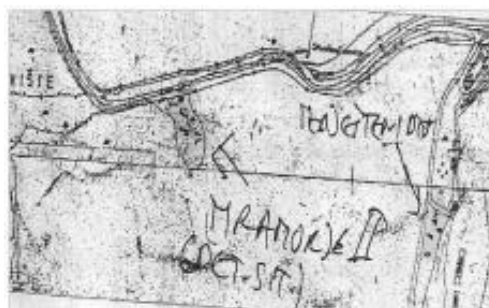
Radnici Zavoda su 14.5.2009. godine na licu mjesta izvršili uvid u stanje nekoliko lokacija sa stećcima na području Topličkog polja u općini Živinice. Ekipa Zavoda je bila u sastavu: direktor Zavoda Benjamin Bajrektarević, prof., mr. sc. Rusmir Djedović, Munisa Kovačević, prof. i istraživač stećaka okoline Živinica Seudin Muratović, prof.²

OPIS UGROŽENIH NEKROPOLA SA STEĆCIMA NEKROPOLA MRAMORJE II (TOPLIČKO POLJE)

Oko 10 km jugoistočno od Živinica prostire se selo Lukavica. Ispod sela sa desne strane na putu prema Gračanici, nalazi se više nekropola stećaka. Tačnije, ove nekropole smještene su na prostoru Topličkog polja. Geografske koordinate su slijedeće F=44-25-4,25 i L=18-44-16,98

(Sl. 3 - Mramorje I)

(Sl. 4 - Mramorje II)

Nekropola *Mramorje II*, nalazilo se 11 stećaka. Stećci sa ovog lokaliteta su izmješteni prilikom meloracije ovih prostora 1990. godine. U blizini same nekropole nalazi se devet stećaka i svi su izmješteni u obližnji kanal. Potpuno su obrasli šipražjem tako da ih je teško uočiti.³

Zbog položaja u kojem su nije se moglo utvrditi da li su na njima predstavljeni neki ukrasni motivi, ali smo u razgovoru sa mještanima doznali da su na stećcima bili neki ukrasi.

Detaljniji opis stećaka biće prezentovan prilikom čišćenja terena oko samih stećaka.

² Baština sjeveroistočne Bosne: časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno nasljeđe, br.2 Tuzla, 2009.

³ Seudin Muratović, Zehudin Maslić, Stećci na području općine Živinice, „Hamgraf“ Živinice, 2008. str.62

(Sl. 5 - Trenutni izgled nekropole Mramorje II)

Dio ove nekropole izmješten je u blizini rječice Toplice, gdje se nalaze tri stećka. Stećci su prilikom izmještanja značajno oštećeni i prevrnuti u stranu.

Po obliku su sljemenjaci, dva sa postoljem, dok je treći velikih dimenzija bez postolja i teži nekoliko tona. Zbog premještanja spomenika nismo utvrđivali pravac pružanja.

Međutim iz svega gore navedenog, kao i iz istraživanja sa terena, zaključili smo da je nekropola *Mramorje II* u najlošijem stanju od svih nekropola na području općine Živinice.

OPIS STEĆAKA KOJI SE NALAZI U KORITU POTOKA “BROD” NA LOKALTETU TOPLIČKOG POLJA

Analizom i obilaskom terena na nekropoli stećaka *Mramorje II*, konstatovano je da se većina stećaka ne nalaze na izvornoj lokaciji, s tim što je većina utonula u zemlju.

Nedaleko od nekropole *Mramorje II*, u obližnjem potoku nalazi se stećak koji je po obliku sljemenjak, prevrnut i jedva se primijeti od nanosa šljunka.

OPIS STEĆAKA U NASELJU VIŠĆA PORED MAGISTRALNOG PUTA ŽIVINICE – BANOVIĆI

Neposredno uz u koritu i uz rijeku Oskovu u naselju Višća nalazi se 14 stećaka. Većina stećka je nedavno izmještena iz korita rijeke Oskove i prepuštena zubu vremena da učini svoje. Spomenici su različitih oblika i dimenzija sa znatnim oštećenjima.

Spomenuti stećci su izmiještani više puta iz obližnje nekropole "Peterac" koja se nalazila sa druge strane magistralnog puta Živinice – Banovići, a zatim su prilikom gradnje puta zgrnuti buldožerima u rijeku Oskovu. Na njima se mogu primjetiti značajna oštećenja. Stećci su orunjeni i polupani.

Izmještanje ugroženih stećaka vršit će građevinska firma „Holex“ Živinice koju je za ovaj projekat angažovala općina Živinice. Planirano je da se stećci sa navedenih nekropola premjeste savremenim mašinama sa upotrebom velikih kajševa i španera, kako ne bi došlo do oštećenja stećaka. Transport stećaka do nekropole „Rajsko jezero“ Bašigovci vršit će se kamionima Labudice.

OPIS JAVNIH RADOVA I IZMJEŠTANJE STEĆAKA

Izmještanje i zaštiti stećaka sa nekropole „Mramorje II“ (Topličko polje) i *stećaka* koji se nalaze pored magistralnog puta Živinice – Banovići u naselju Višća na novoformiranu nekropolu stećaka „Rajsko jezero“ Bašigovci izvršeno je u periodu od 09. 07. do 13.07. 2012. godine.

Stručni nadzor prilikom izmještanja ugroženih i devastiranih stećaka, kao i formiranja nove nekropole stećaka „Rajsko jezero“ Bašigovci uradio je Seudin Muratović, prof. Odobrenje za izmještanje stećaka sa navedenih lokacija na nekropolu „Rajsko jezero“ Bašigovci dao je Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona.

RADOVI NA IZMJEŠTANJU NEKROPOLE STEĆAKA „MRAMORJE II“

Dislociranje ugroženih stećaka sa nekropole „Mramorje II“ (Topličko polje) otpočelo je 09. 07. 2012. godine. Tom prilikom snimanje terena izvršili su Jusuf Hrnjić, poslovođa u građevinskoj firmi „Holex“ Živinice i Seudin Muratović, prof. saradnik Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona. Izrađen je plan rada i način izmještanja stećaka. Utvrđeno je da je prvo potrebno izvršiti krčenje terena bagerom, kako bi se došlo neposredno do stećaka. Za samo iskopavanje utonulih stećaka, odlučeno je da se upotrijebi ljudska radna snaga da ne bi došlo do oštećenja spomenika, a nakon toga bi se stećci bagerom, pomoću španera-kajševa, lagano podigli i utovarili na kamion zvani Labudica.

Narednog dana, 10.07. 2012. ,u 8 sati, počeli su radovi na izmještanju spomenika. Prvo izmještanje spomenika otpočelo je na nekropoli u blizini rječice Toplice, gdje se nalaze tri stećka. Na spomenutoj lokaciji izmještena su dva sljemenjaka sa postoljem, i jedan sljemenjak bez postolja većih dimenzija. Na jednom od sljemenjaka nalazio se ukras konjanika, dok su ostala dva bez ukrasa. Za izmještanje većeg sljemenjaka koji teži nekoliko tona morala se angažovati velika dizalica RMU „Đurdevik“. Način izmještanja može se vidjeti na slikama.

(Sl. 6 i 7 - Početak radova i krčenje terena na lokalitetu pored riječice Toplice (Crpna pumpa) i utovar stećaka)

Nastavak dislociranja stećaka izvršen je u blizini nekropole Mramorje I, odnosno iz korita potoka „Brod“. Pristupilo se prvo krčenju terena oko potoka i iskopavanje stećka iz šljunka. Zatim, uz upotrebu španera, stećak je utovaren na kamion. Sa spomenutog lokaliteta izmješten je sljemenjak sa postoljem ukrašen bordurama, odnosno cijeli stećak je izrezbaren poprečnim i vertikalnim rebrima. Daljnje izmještanje stećaka nastavljeno je u zaraslom prostoru južno od nekadašnje nekropole Mramorje II, pored puta Živinice – Gračanica. Na toj lokaciji prilikom krčenja terena pronađeno je 11 stećaka, te nekoliko ostataka nekadašnjih stećaka. Po obliku stećci su: pet sljemenjaka bez ukrasa, tri stupa (na jednom se nalazi ukras polumjeseca), a ostali su po obliku sanduci.

Na jednom od sanduka nalazi se ukras polumjeseca, ali slabo uočljiv.

IZMJESTANJE STEĆAKA PORED MAGISTRALNOG PUTA ŽIVINICE – BANOVIĆI U NASELJU VIŠĆA

Dislociranje stećaka na ovoj lokaciji izvršeno je 11 i 13. 07. 2012. godine. Ukupan broj spomenika na spomenutoj lokaciji iznosi 14 stećaka. Stećci su različitih oblika i dimenzija.

Svi su znatno oštećeni. Po obliku su: tri sljemenjaka sa postoljem (od toga jedan znatno oštećen), pet sanduka, tri stupa, tri neutvrđena oblika.

FORMIRANJA NEKROPOLE „RAJSKO JEZERO“ BAŠIGOVCI

Buduća nekropola „Rajsko jezero“ Bašigovci prostirat će se neposredno uz put koji prolazi uz „Rajsko jezero“ Bašigovci. Tačnije, formirat će se uz etno-kuću koja se nalazi sa sjeverne strane jezera i čini sastavni dio ove turističke lokacije.

Stećci na ovoj nekropoli će biti poredani u nizove i pored kojih će se nalaziti staze. Nekropola će biti jasno obilježena turističkim tablama na kojima

će se definisati sa koje su lokacije stećci izmješteni, njihov broj, oblik i dimenzije, kao i ukrasi koji su na njima zastupljeni.

(Sl. 8 i 9 - Istovar spomenika na buduću nekropolu stećaka „Rajsko jezero“ Bašigovci)

Uređenje nekropole stećaka „Rajsko jezero“ Bašigovci vršeno je u fazama. Prvo su izmješteni stećci sa nekropole u Topličkom polju, a zatim stećci koji se nalaze pored magistralnog puta Živinice – Banovići u naselju Višća.

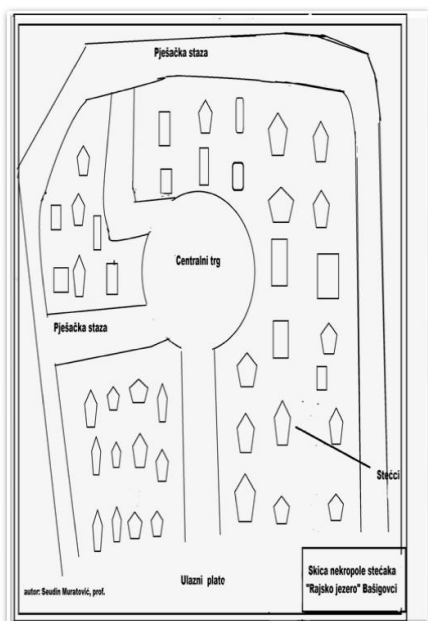
Pri formiranju nekropole sa stećcima uzeti su u obzir oblici, veličina, ukrasi na stećcima, stepen očuvanosti i dr. Također, vodilo se računa da nekropole sa stećcima bude na uzvišenju radi bolje preglednosti, kao i da zadovolji onaj princip da su nekropole sa stećcima uvijek na uzvišenju i vidnom mjestu.

Stećci su poredani u nizove kao autentične nekropole sa stećcima, da bi što više simbolizirao izgled nekadašnje nekropole na Topličkom polju, s obzirom da je najveći broj stećaka sa Topličkog polja. Izvršeno je čišćenje stećaka, kao i njihovo podziđivanje kamenom kako bi se spriječilo tonjenje i ostvarila njihova stabilnost na nekropoli. Pravac pružanja nekropole je sjever- jug.

Stećci koji su po obliku stupovi bit će ukopani u zemlju do veličine njihovog postolja i bit će poredani jedan iza drugog u nizove.

Na ulazu u nekropole predviđena je kamena staza, a na sredini nekropole centralni trg koji će biti povezan poprečnim stazama. Okolo čitave nekropole predviđena je kamena pješačka staza, kako bi se ostvario bolji pregled nekropole sa stećcima.

Na glavnom ulazu u nekropolu planirano je postavljanje info tabli koje bi sadržavale sljedeće informacije: porijeklo stećaka, mjesto odakle su izmješteni,

njihov broj (posebno sa svake nekropole), ukupan broj stećaka na nekropoli, oblik stećaka, ukrasi koji su zastupljeni na stećcima. Info table će biti urađene na bosanskom i engleskom jeziku u cilju turističke prezentacije. Također je planirano ograđivanje nekropole na stari bosanski način, hrastovim parmacima visine do jednog metra.

OPIS NOVOFORMIRANE NEKROPOLE STEĆAKA „ RAJSKO JEZERO“ BAŠIGOVCI

Nekropola stećaka „ Rajsko jezero“ Bašigovci broji 29 stećaka, od toga 12 sljemenjaka, 7 sanduka, 7 stupova i tri stećka neutvrđenoga oblika. Od ukupnog broja spomenika 15 stećaka je izmješteno sa nekropole „Mramorje II“ (Topličko polje) i 14 stećaka koji su se nalazili pored magistralnog puta Živinice – Banovići u naselju Višća. Stećci su različitih oblika i dimenzija, od kojih je veći broj znatno oštećen i u veoma teškom stanju.

(Sl. 10 - Trenutni izgled nekropole stećaka „ Rajsko jezero“ Bašigovci)

Stećci koji su dislocirani sa nekropole „Mramorje II“ (Topličko polje) po obliku su 9 sljemenjaka, tri stupa (na jednom se nalazi ukras polumjeseca), a ostali su sanduci. Stećci koji su se nalazili pored magistralnog puta Živinice – Banovići u naselju Višća, po obliku su tri sljemenjaka sa postoljem (od toga jedan znatno oštećen), pet sanduka, tri stupa, dok su tri neutvrđenoga oblika.

Od ukupnog broja spomenika ukrašeno je ukupno pet stećaka, i to tri sljemenjaka, dva stupa i jedan sanduk. Na jednom stećku se nalazi motiv konjanika, na tri motiv polumjeseca, dok se na petom nalaze bordure. Prosječna visina stećaka na ovom lokalitetu je 50 cm, dužina oko 150 cm i širina 60 cm. Nekropola je orijentisana sjever-jug, a stećci su poredani u nizove. Spomenici su izrađeni od kvalitetnog kamena krečnjaka, osim jednog koji je od kamena pješčara. Na novoformiranoj nekropoli stećaka „ Rajsko jezero“ Bašigovci ističe se sljemenjak bez postolja većih dimenzija koji teži nekoliko tona. Izmješten je sa devastirane nekropole Mramorje II (Topličko polje) u blizini rječice Toplice. Na sebi nema nikakvih ukrasa i spada među dva najveća

spomenika na području općine Živinice. Sličan spomenik monumentalnih dimenzija nalazi se na nekropoli stećaka „Trijebnik“ Đurđevik.

(Sl. 11 - Stećak većih dimenzija) (Sl. 12 - Sljemenjak sa motivom konjanika)

Visina ovog stećka je 147 cm, širina 129 cm, dužina 190 cm, a veličina bočnih strana iznosi oko 125 cm. Pored spomenutog spomenika ističe se stećak po obliku sljemenjak sa postoljem. Sljemenjak je izrazito lijepog izgleda na kojem se ističe motiv konjanika. Motiv konjanika je vješto predstavljen, odnosno prikazan je čovjek na konju koji u rukama drži koplje. Kada su na stećku zajedno prikazane ljudska i životinjska figura to znači, da je osoba kojoj je podignut spomenik uživala veliki ugled. Ovdje se vjerovatno radi o feudalcu koji je ratovao na konju, lovio ili učestvovao na turnirima. Sličan ukrasni motiv konjanika nalazi se na nekropoli stećaka Osnovna škola „Đurđevik“ (Đurđevik).

Po samom izgledu spomenutog ukrasa može se zaključiti da je vjerovatno i ovaj stećak ukrašavao isti dijak. Izmješten je sa devastirane nekropole Mramorje II (Topličko polje) u blizini rječice Toplice.

Dimenzije ukrašenog sljemenjaka su: visina 48 cm od postolja, širina 86 cm, dužina 182 cm, širina stranica sljemena iznose oko 40 cm, a veličina bočnih strana iznosi oko 39 cm. Treći ukrašeni spomenik je sljemenjak sa postoljem. Stećak je ukrašen poprečnim i vertikalnim rebrima sa bočnih strana kao i po stranicama sljemena. Na spomeniku se može primjetiti da je oštećen odnosno da je napukao. Isklesan je od kamena krečnjaka. Visina ukrašenog sljemenjaka iznosi 42 cm od postolja, širina 60 cm, dužina 147 cm, širina stranica sljemena iznosi oko 34 cm, a visina bočnih strana iznosi oko 31 cm.

Dislociranje stećaka je izvršeno sa nekropole Mramorje I, odnosno iz korita potoka „Brod“ koji se nalazi u blizini spomenute nekropole. Četvrti ukrašeni stećak je po obliku stup. Spomenik je znatno oštećen a naročito stranice sljemena. Na njegovoj čeonj strani, od ukrasa je predstavljen polumjesec sa okrenutim krakovima prema dole. Ukrašen polumjesec je većih dimenzija i ističe se, što čini stećak veoma upadljivim. Stup je relativno velikih dimenzija, njegova prosječna visina iznosi 130 cm, širina 110 cm, a širina bočnih strana iznosi oko 95 cm. Izmješten je sa devastirane nekropole Mramorje II (Topličko polje).

Negdje oko sredine nekropole nalazi se ukrašeni stup većih dimenzija. Spomenik je izmješten sa već pomenutog lokaliteta u naselju Višća. Od ukrasa na njemu je predstavljen polumjesec sa okrenutim krakovima prema dolje, a pored samih krakova polumjeseca prikazane su dvije bordure duž spomenika, pa izgleda kao bordure pridržavaju polumjesec. Spomenik je isklesan od kamena krečnjaka. Dimenzije ukrašenog stupa su sljedeće: visina 146 cm, širina 85 cm, dužina 147 cm, širina sljemena iznosi oko 85cm, a širina bočnih strana iznosi oko 85 cm.

Posljedni ukrašeni spomenik je po obliku sanduk bez postolja, na kojem je prikazan ukras polumjeseca. Ukras je teško uočljiv zbog toga što je zub vremena učinio svoje. Spomenik je oštećen i isklesan je od kamena krečnjaka. Dimenzije ukrašenog sanduka su sljedeće: visina 55 cm, širina 60 cm, dužina 150 cm, a visina bočnih strana iznosi oko 50 cm. Izmješten je sa devastirane nekropole Mramorje II (Topličko polje).

(Sl. 13 - Ukrašeni stup)

(Sl. 14 - Sanduk sa ukrasom polumjeseca)

ZAKLJUČAK:

Nekropola stećaka „Rajsko jezero“ Bašigovci nalazi se u zapadnom dijelu naselja Bašigovci oko 7 kilometara od Živinica. Nastala je od devastiranih i izmještanah stećaka sa nekropola „Mramorje II“ (Topličko polje) i stećaka koji su se nalazili pored magistralnog puta Živinice – Banovići u naselju Višća. Nekropolu sačinjava 29 stećaka, od toga 12 sljemenjaka, 7 sanduka, 7 stupova i tri neutvrđena oblika. Ukrašeno je ukupno pet stećaka, i to tri sljemenjaka, dva stupa i jedan sanduk. Od ukrasnih motiva susrećemo motiv konjanika, tri polumjeseca, kao i uspravne i poprečne bordure. Na nekropoli se ističe sljemenjak većih dimenzija, koji teži nekoliko tona i fascinira svojim izgledom.

Izmještanjem i formiranjem nekropole stećaka obezbjeđuje se trajna zaštita ovih spomenika, zatim, kvalitetnija prezentacija bosanske srednjovjekovne prošlosti, u edukativnom, kulturnom i turističkom smislu.

IZVORI I LITERATURA:

1. *Seudin Muratović, Zehudin Maslić, Stećci na području općine Živinice, „Hamgraf“ Živinice, 2008.*
2. *Adem Handžić, Tuzla i njena okolina u XVI vijeku, Sarajevo, 1975.*
3. *Šefik Bešlagić, Leksikon Stećaka, Svjetlost, Sarajevo, 2004.*
4. *Šefik Bešlagić, Stećci centralne Bosne, Sarajevo, 1967.*
5. *Šefik Bešlagić, Stećci i njihova umjetnost, Sarajevo, 1971*
6. *Marian Wenzel, Bosanski stil na stećcima i metalu, Sarajevo, 1999.*
7. *Marian Wenzel, Štitovi i grbovi na stećcima, VVM, JNA, Beograd, 1966.*
8. *Marian Wenzel, Ukrasni motivi na stećcima, Veselin Masleša, Sarajevo, 1965.*
9. *Omer Hamzić, Rusmir Djedović, Lukavica kod Gračanice - historijska monografija, BKC, Gračanica, 2008.*
10. *Baština sjeveroistočne Bosne: časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno nasljeđe, br.1. 2008. Tuzla, 2010.*
11. *Baština sjeveroistočne Bosne: časopis za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno nasljeđe, br.2. Tuzla, 2009.*

Mr. sc. Rusmir DJEDOVIĆ

NEKOLIKO NEPOZNATIH STARINA IZ SJEVEROISTOČNE BOSNE

Sažetak

U ovom radu donosimo osnovne podatke o nekoliko do sada nepoznatih starina, odnosno, lokaliteta kulturno-historijskog naslijeđa sa područja sjeveroistočne Bosne. Ovi lokaliteti govore da na ovom području postoji ogroman broj potpuno nepoznatih dobara naslijeđa a koji su dokazi bogate i duge kulturne historije sjeveroistočne Bosne.

Radi se o lokalitetima u nekoliko općina: Tuzla, Banovići, Srebrenik, Teočak i Sapna. Također, lokaliteti su iz perioda srednjeg vijeka, preko osmanskog, pa do perioda između dva svjetska rata.

Ključne riječi:

Nepoznate starine sjeveroistočne Bosne, Mađarsko groblje Dragunja, Staro mezarje Tulovići, Stara džamija Zahirovići, novootkriveni nišani Teočak, starine Baljkovica.

Područje sjeveroistočne Bosne, kao i cijela Bosna i Hercegovina obiluju raznim starinama i brojnim lokalitetima raznovrsnih dobara kulturno-historijskog naslijeđa. Još uvijek je ogroman broj takvih lokaliteta praktično nepoznat u struci i nauci. Zato svako detaljnije istraživanje pojedinih dijelova naše zemlje otkriva nova dobra naslijeđa koja govore o bogatstvu i dugoj historiji života na ovim prostorima.

Pri našim kraćim obilascima i rekognosciranjima naslijeđa po naseljima i općinama sjeveroistočne Bosne (uglavnom tokom 2011. godine), između ostalih konstatovali smo i slijedeća a do sada nepoznata dobra.

MAĐARSKO GROBLJE U DONJOJ DRAGUNJI

Po dojavi ljudi iz MZ Donja Dragunja u općini Tuzla, da su pronađeni nepoznati grobovi na lokalitetu „Mađarsko groblje“, obišli smo navedeni lokalitet nekoliko puta u 2011. godini. Domaćin je bio mještаниn i predstavnik MZ Dragunja Branko Namlić iz dijela sela koji se zove Mezgraja.

Radi se o lokalitetu na najvišem dijelu Kozjeg brda, kota 419, sjeveroistočno od Mezgraje. Lokalitet je u obliku blagog platoa dimenzija 100-130 m x 30-40 m. Plato se u narodnoj predaji stanovništva označava kao

„Mađarsko groblje“. Veže se za nekadašnje stanovništvo „Mađare“, koje je otjerala velika zima. Danas je aktivno katoličko groblje za Mezgraju.

U sadašnjoj mahali Mezgraja žive Hrvati katolici Namlići i Filipovići. Prema tradiciji ove familije su na prelazu 19/20 stoljeće doselile iz Gornje Obodnice. Oni su zatekli „Mađarsko groblje“ na susjednom brdu. Prve generacije se kopaju u katoličko groblje u Gornjoj Obodnici. Tako je i pradjed Branka Namlića koji je živio u Mezgraji ukopan u Gornju Obodnicu.

Sredinom 20. stoljeća počinje kopanje familija Namlić i Filipović u najviši, sjeverni dio „Mađarskog groblja“. Prvobitno su postavljeni drveni križevi a kasnije zamjenjeni od tvrdog materijala. Najstarija godina ukopa na spomeniku je iz 1944. Masovnije se u ovo groblje kopa od prije 40-tak godina. Kopaju se familije Namlića i Filipovića. Danas ima oko 50-tak grobova. Prije desetak godina je ranija drvena (prekrivena limom) kapela, zamjenjena zidanom.

Prema tradiciji prilikom kopanja grobova nalažene su kosti i ostaci tkanog platna. Prije nekoliko godina bagerom je ravnani plato starog groblja. Također dva dana prije izlaska ekipe Zavoda na teren. Bager je zahvatio i u stranu odgurnao dosta kamenja sa starih grobova, koji su bili obrasli rastinjem.

***Slika 1. Plato „Mađarsko groblje“ u Dragunji
(u pozadini savremeno groblje i kapela)***

Na izravnanom platou (južno od aktivnog groblja) se prepoznaju bijele „fleke“, dimenzija 2x3m od nekadašnjih grobova. Na ivici platoa koji nije ravnan uočava se stari grob. On je obrubljen poredanim donekle pravilnim kamenjem (vjerovatno pješčar kakvog ima po okolnim šumama) u obliku santrača (niske kamene ograde). Dimenzije pravougaonika su 2x3m. Duža strana je pravca sjeverozapad-jugistok.

Prema priči B. Namlića na zaravnanom platou je bilo više ovakvih grobova a prepoznavali su se i njihovi redovi. Predpostavka je da se i sjeverno od aktivnog groblja u šumi nalaze stari grobovi.

Slika 2. Kamena ograda od starog groba

Na aktivnom katoličkom groblju se održavaju vjerski obredi. U mjesecu novembru „misa zavjet“ za Namliće a u proljeće „blagoslov polja“. Kapela je posvećena „Nikoli Taveliću“.

U suradnji sa Muzejom Istočne Bosne i uz prisustvo arheologa potrebno je sondažno ispitivanje nekog od starih grobova.

NAPUŠTENO STARO MEZARJE U TULOVIĆIMA

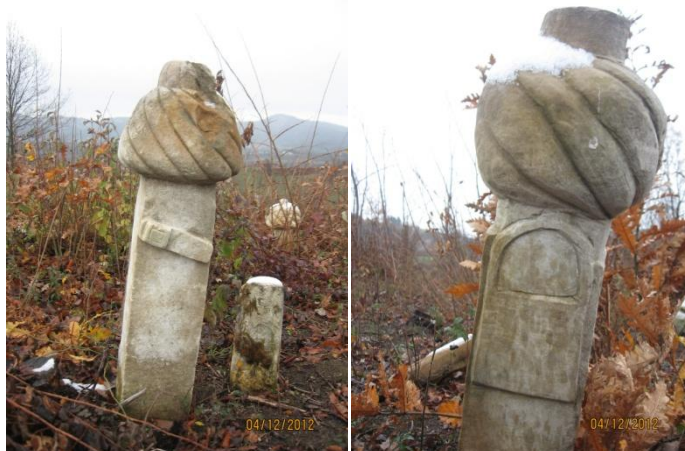
Prilikom obilaska terena općine Banovići, obišli smo i jedno staro, odavno napušteno mezarje u naselju Tulović.

Slika 3. Staro mezarje u Tulovićima

Kao domaćini su bili predsjednik Medžlisa islamske zajednice Banovići hfz. Mirsad Mrahorović i Safer Demirović iz susjednog naselja Draganja.

Ovo staro muslimansko groblje se nalazi između mahala Delići naselja Tulovići i Draganje a u narodu je poznato pod zanimljivim nazivom „Paramonte“ a nalazi se ispod brda Lisac i zemljišta Lisci.

Slike 4. i 5. Nišani u starom Mezarju u Tulovićima

Uvidom na terenu zatekli smo veću parcelu od oko pet duluma, koja je nedavno ograđena i iskrčena. Opet je počela brzo zarastati u šibljje. Na njoj se nalazi veliki broj starih nišana. Mnogi su oštećeni, oboreni i utonuli u zemlju. Najzanimljivije je da su nišani od istog kamena i očito je da su svi urađeni od iste majstorske radionice. Možda još iz 18. stoljeća.

Malim istraživanjem kroz dokumentaciju i historijske izvore i literaturu o ovom mezarju možemo kazati.

U starim austrougarskim katastarskim planovima i topografskim kartama sa kraja 19. stoljeća, ovaj lokalitet je označen kao nekropola odnosno muslimansko groblje.

U novijim planovima i kartama začudo, nema oznaka za ovo groblje. U katastarskim knjigama se vodi u vlasništvu države a samo manji dio, Islamske zajednice.

Ambrozije Benković pri obilasku Tulovića 60 – tih godina dvadesetog stoljeća je obišao staro muslimansko groblje ispod gradine Tulovići, Tursko groblje iznad Draganje gdje je stari monumentalni nišan (oko kojeg se sad gradi turbe) i zemljište Crkvinu istočno od Draganje. Ovo groblje nije obišao.

Sve ovo govori da je navedeno mezarje „Paramonte“ odavno napušteno i gotovo zaboravljeno. O njegovoj starosti govore i brojne starine i toponimi u njegovoj okolini. Blizu je stara Gradina, šehidsko mezarje sa nišanom „Paše Misirlije“, zemljišta: Crkvište, Popov dol, Čardačište, Marenići...

Pošto se na ovom mezarju nalazi veliki broj starih nišana, interesantnih oblika, veći broj nišana sa natpisom i datacijom (još iz 18. stoljeća), smatramo

da ovo mezarje zaslužuje veću pažnju stručnih ustanova u pravcu njegovog istraživanja i zaštite.

STARA DŽAMIJA U ZAHIROVIĆIMA

Nedavno je u naselju Zahirovići, općina Srebrenik, koje se nalazi na pitomim jugozapadnim padinama planine Majevica izgrađena nova i velika džamija. Ova džamija ima tri nivoa i vrlo visoku munaru sa čak tri šerefefe.

Na istoj parceli gdje je izgrađena ova nova džamija i na kojoj je i seosko groblje, nalazi se i zgrada stare džamije naselja Zahirovići. Nametnulo se pitanje šta uraditi sa zgradom stare džamije, kada je izgrađena velika nova džamija.

Slika 6. Stara džamija u Zahirovićima

Na poziv Medžlisa islamske zajednice Srebrenik koja je vlasnik stare džamije posjetili smo Zahiroviće i izvršili uviđaj o izgledu i stanju objekta stare džamije.

Osnovne karakteristike ove drvene džamije su sljedeće:

- Stara džamija u Zahirovićima predstavlja vrlo lijep primjer bosanske džamije izgrađenih u prvoj polovini 20. stoljeća, a u najboljem maniru tradicionalnog narodnog graditeljstva. Džamija je izgrađena 1939. godine a gradili su je poznati majstori iz sela Rašljana.
- Džamija je većih dimenzija u tlocrtu, 10,6 x 8,4 metara. Zidovi su visoki i imaju dva reda prozora. Svaki prozor je dimenzija 1,6 x 0,9 metara.
- Konstrukcija džamije je od drvenih greda a ispuna je šeper.
- Munara sa vanjskom šerefom je opkovana sa limom. Prvobitna munara je bila od drveta i viša za 3-4 metra od sadašnje.

- Krov je četverovodni i pokriven crijepom.
- Unutrašnjost džamije je urađena u drvetu sa ukrasima

Zbog svega navedenog, zaključak je da zgrada stare džamije u Zahirovićima predstavlja značajno kulturno-historijsko i graditeljsko dobro, te ju je potrebno sačuvati, zaštititi, sanirati i staviti u neku vrstu odgovarajuće funkcije.

Slika 7. Stara džamija u Zahirovićima

NOVOOTKRIVENI NIŠANI U STAROM TEOČAKU

Nedavno su kod Starog Teočaka u općini Teočak, u zemlji pronađeni nepoznati nišani. Otkriveni su na dubini od oko pola metra pri radovima na kopanju temelja za ogradu kamenog turbeta. Ubrzo smo i obišli lokalitet.

Inače, u naselju Stari Teočak nalaze se brojne starine i raznovrsno kulturno-historijsko naslijeđe.

Na jednom strmom brežuljku se nalaze ostaci srednjovjekovnog grada i kasnije osmanske utvrde Teočak. Grad Teočak je u 15. stoljeću bio formalno središte ugarskog (mađarskog) pretendenta na Bosansko kraljevstvo, Nikole Iločkog. U blizini je bio i franjevački samostan sa crkvom.

U Podgradu utvrde Teočak je i najstarija džamija u sjeveroistočnom kutu Bosne i Hercegovine.

Slika 8. Novootkriveni nišan u Starom Teočaku

Nastala je na prelazu 15/16. stoljeće, poznata je pod nazivom Fethija a njena arhitektura nije još dovoljno istražena. Pored džamije je staro mezarje a tu se nalaze i granitne kugle čija namjena nije odgonetnuta.

Neposredno pored grada-utvrde i stare džamije nalaze se i druge starine. Nekoliko starih mezarja, izvori i česme Šadrvan i Bukovik, na rijeci Tavna je bilo nekoliko starih vodenica od kojih je sačuvana jedna (zvana Krndija) za koju su vezana brojna predanja.

Pored Tavne je i mezarje Močila sa starim nišanima a preko rijeke od njega u njivi Siga se starinom nalaze monumentalni nišani. Predanje govori o šehidskom mezarju. Na uzglavnom nišanu je gužva i uklesana sablja. Grupa stanovnika Starog Teočaka je svojim sredstvima izgradila kamenu turbe oko šehidskog mezara. Turbe ima i kamenu kupolu a otvori su u kovanom željezu.

Slika 9. Novootkriveni nišan u Starom Teočaku

Pri kopanju temelja za kamenu ogradu turbeta, pronađena su u zemlji dva identična nišana. Nišani su vrlo lijepi, od tvrdog kamena i visoki oko 1,1 m. Vrhovi su zaobljeni a pri vrhu je uklesan po jedan krug. Ovi nišani su kao i već poznati šehidski najvjerojatniji sa početka osmanske uprave.

Novootkrivene nišane je potrebno zaštititi, postaviti u uspravan položaj i ukomponovati u ograđeni prostor novoizgrađenog turbeta.

NEPOZNATE STARINE U GORNJOJ BALJKOVICI

Ovaj lokalitet je potpuno nepoznat, kako u naučnoj i stručnoj literaturi, tako i u široj javnosti. Nalazi se u naselju Gornja Baljkovica u općini Sapna, i to njegovoj mahali Muhamedbegovići. Ovdje, zapravo postoji nekoliko starina na

malom prostoru a koji mogu biti značajni sa aspekta kulturno-historijskog naslijeđa.

Na jednom krečnjačkom uzvišenju zvanom Pećina, prema narodnoj tradiciji, nalazila se utvrda nekog velikaša prije osmanske uprave po imenu Balik. Stariji mještani Muhamedbegovića se sjećaju ostataka zidina te utvrde. Mnogi stanovnici mahale su obrađeni kamen sa te utvrde koristili za gradnju svojih objekata.

Slika 10. Brežuljak zvani Pećina u Gornjij Bajkovici

Ispod utvrde su pronađeni i ostaci keramike.

Koju stotinu metara iznad uzvišenja se nalazi zemljište pod nazivom Crkvište. Starinom se tu nalaze ostaci kreča i maltera od neke građevine a također i razni arheološki nalazi.

Za sada je nepoznato o kakvim se starinama tu radi, jesu li to prahistorijski ili srednjovjekovni tragovi. Prije pet stoljeća se u osmanskim dokumentima naselje spominje pod nazivom Balikova Kruška.

Benjamin BAJREKTAREVIĆ, prof.

**NAUČNI SKUP
„NASLIJEĐE I BAŠTINA SEMBERIJE (BIJELJINE I JANJE)“**

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je u proteklih nekoliko godina organizovao nekoliko naučnih skupova i okruglih stolova o naslijeđu na području Tuzlanskog kantona i sjeveroistočne Bosne. Zadnji takav skup je Zavod organizovao 14. 12. 2011. godine u Bijeljini.

Naselja Bjeljina i Janja, odnosno cijela Semberija, do sada nisu bili dovoljno istraženi niti je dovoljno valorizovano kulturno-historijsko naslijeđe (nepostoji elaborat, nije kategorisano naslijeđe, neuređena lista evidentiranih i potencijalnih dobara i naslijeđa...). Trenutno je niz dobara i lokaliteta jako ugroženo a otkrivena su i nova dobra naslijeđa.

Početak dugoročnog procesa istraživanja, evidentiranja, kategorisanje, zaštite, korištenja i obnove kulturno-historijskog naslijeđa Semberije, posebno naselja Bijeljina i Janja je započet sa navedenim, kvalitetnim naučnim skupom. Naučni skup održan u jesen 2011. godine je bio na temu „**Naslijeđe i baština Semberije (Bijeljine i Janje)**“.

Nosilac svih aktivnosti je bio Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“ Bijeljina-Janja uz suorganizaciju i stručnu-naučnu podršku JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona iz Tuzle.

Za naučni skup Zavod je obezbijedio učešće istaknutih naučnih i stručnih učesnika sa odgovarajućim temama.

Okvirni sadržaj problematike koja se razmatrala na skupu je sljedeći:

Kulturno-historijski razvoj Semberije (Bijeljine i Janje); Prahistorijski i antički arheološki lokaliteti i gradine; Srednjovjekovni arheološki lokaliteti, nekropole, crkvine...; Vjerski objekti: džamije, mektebi, crkve, mezarja, groblja...; Duhovno (nematerijalno) naslijeđe; Etnološko naslijeđe (običaji, predanja, nošnje, tradicionalna arhitektura, stari zanati...); Ostalo: graditeljsko, umjetničko, pisano, jezik, toponimi, genealogija (rodoslovlja)...; Prirodno naslijeđe

Učesnici naučnog skupa sa nazivima temama bili su:

1. Dr. sc. Salih Kulenović, redovni profesor, odsjek za geografiju, Prirodno matematički fakultet, Tuzla. „Rezultati dosadašnjih etnoloških istraživanja na području Semberije i Donjeg Podrinja“
2. Dr. sc. Edin Mutapčić, docent, Pravni fakultet, Tuzla, „Bijeljina i okolina u srednjem vijeku“.
3. Mr. sc. Mirko Babić, dir. Muzeja Bjeljina, „Metodološki osvrt na pisanje sveobuhvatne monografije Bjeljine i Semberije“
4. Dr. sc. Izet Šabotić, direktor Arhiva Tuzlanskog kantona i mr. sc. Ćerim Rastoder, asistent Filozofski fakultet Tuzla, „Prilike u Smederevskom sandžaku, odnosno Kneževini srbiji i njihov odraz na Bijeljinski kadiluk (1800.-1836).“
5. Mr. sc. Rusmir Djedović, Zavod, Tuzla, „Semberija - historijsko-geografska istraživanja“
6. Dr. sc. Izet Šabotić, direktor Arhiva Tuzlanskog kantona, Tuzla, i Selma Isić, prof. Arhiv Tuzlanskog kantona, „Historijski izvori o Bjeljinskom i Semberskom kraju u Arhiva Tuzlanskog kantona“
7. Dr. sc. Omer Hamzić, doc., Pravni fakultet, Travnik, „Političke prilike u Bjeljini nakon „Prevrata“ 1918/1919“
8. Dr. sc. Amira Turbić-Hadžagić, docent, odsjek za bosanski jezik i književnost, Filozofski fakultet, Tuzla; Zumreta Jamakosmanović; Indira Smajlović, „Simbolika izraza i poruka inskribiranih bjeljinskih stećaka“
9. Dr. sc. Edin Ramić, doc., Fakultet za javnu upravu, Sarajevo, „Upravna organizacija Kadiluka Bjeljina“
10. Mr. sc. Kemal Nurkić, Gradačac, „Čaršije u Bjeljini i Janji krajem Osmanskog perioda“
11. Dr. sc. Azem Kožar, redovni profesor Filozofskog fakulteta, Tuzla, „Bijeljina i njena okolina na razmeđu osmanske i austrougarske uprave“.
12. Mr. sc. Nikola Čiča, Katolički školski centar, Tuzla „HKD Napredak u Bjeljini od osnivanja do Prvog svjetskog rata“
13. Mr. sc. Kemal Bašić, Tuzla. „Mustafa Sadiković – Dželim, život i djelo“
14. Mr. sc. Dževad Tosunbegović, Kalesija, „Familiya Begzadića i njeni ogranci u kulturno-historijskom naslijeđu Semberije i Zvorničkog Podrinja“
15. Munisa Kovačević, prof., Zavod, Tuzla. „Osvrt na džamije u Bjeljini kao dobra kulturno-historijskog naslijeđa “
16. Edin Šaković, prof., magistrant iliologije-arheologije, Filozofski fakultet, Sarajevo, „Prostor Semberij u prahistorijskom i antičkom periodu“
17. Dr. sc. Mirudin Zulić, Muzička akademija Sarajevo, „Muzički život u Bjeljini od 1919. do 1941.“
18. Mr. sc. Salkan Užičanin, Filozofski fakultet, Tuzla, „Refleksije agrarne reforme na prilike u kotaru Bjeljina nakon Prvog svjetskog rata“

19. Osman Kavazović, Tuzla, „Životni put i sudbina hafiza Abdulaha Budimlije“
20. Asim Osmanbašić, Janja, „Janja i janjarske porodice Tuzlak i Sadiković“
21. Idris Hujdurović, dipl. ing., Bijeljina, „Preko 300 godina porodice Hujdurović u Bijeljini“.
22. Dr. sc. Midhat Jašić, vanredni profesor, Tehnološki fakultet, Tuzla. „Tradicionalni prehrambeni proizvodi i jela u Semberiji (Janji i Bijeljini)“

Organizatori naučnog skupa:

Uz domaćina Kulturno društvo „Preporod Bijeljina-Janja“ najveći dio stručno-naučne organizacije skupa uradio je Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona.

Predstvnici Zavoda su učestvovali i u Organizacionom odboru naučnog skupa. Radi se o: doc. dr. Edinu Mutapčić, prodekanu Pravnog fakulteta Univerziteta Tuzla (predsjednik), Benjaminu Bajrektareviću, Direktor Zavoda, mr. sc. Rusmir Djedović, uposleniku Zavoda, Jusufu Trbiću, književniku, predsjedniku BZK „Preporod“ Bijeljina – Janja a sekretari odbora su bili: Mirza Junuzović, BZK „Preporod“ Bijeljina – Janja i Munisa Kovačević, prof., Zavod

Na samom otvaranju skupa učesnicima su se obratili: Načelnik opštine Bijeljina Mićo Mičić, direktor Zavoda Benjamin Bajrektarević i predsjednik BZK „Preporod“ Bijeljina – Janja književnik Jusuf Trbić.

Opća je ocjena da je ovaj skup bio veoma koristan.

Naučni skup na temu **„Naslijeđe i baština Semberije (Bjeljine i Janje)“**, znatno je doprineo kvalitetnijem poznavanju i rekognosciranju terena Semberije u pogledu dobara naslijeđa. Istraživački rezultati i zaključci navedenog naučnog skupa mogu poslužiti kao osnova cjelovitog elaborata o naslijeđu navedenog područja i naselja, sa evidentiranim dobrima naslijeđa i njihovom kategorizacijom. Također, ovaj skup i radovi sa njega mogu poslužiti pri izradi Zbornika radova o naslijeđu i kulturnoj historiji Semberije (Bjeljine i Janje).

Planirano je da nakon prikupljanja završenih priloga sa naučnog skupa bude izdata posebna publikacija - **Zbornik radova sa naučnog skupa „Naslijeđe i baština Semberije (Bjeljine i Janje)“**.

Senad BEGOVIĆ, prof.

**SUVREMENA ISTRAŽIVANJA STEĆAKA I NIŠANA NA PODRUČJU
TUZLANSKOG KANTONA**
(Izveštaj sa okruglog stola)

U organizaciji Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona i uz podršku Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona u petak, 18.02.2011. godine je održan okrugli sto na temu „Suvremena istraživanja stećaka i nišana na području Tuzlanskog kantona“.

Navedeni okrugli sto je održan u prostorijama Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona (u Osnovnoj školi Mejdan ul. Muftije ef. Kurta bb). Okrugli sto na temu „Suvremena istraživanja stećaka i nišana na području Tuzlanskog kantona“ je održan povodom djela Šefika Bešlagića (1908-1990) najvećeg istraživača bosanskohercegovačkih stećaka i nišana.

- Šefik Bešlagić je najpoznatiji istraživač i poznavatelj problematike stećaka.
- Rođen je u Gornjoj Tuzli, 1908. godine.
- Prije Drugog svjetskog rata jedno vrijeme kao učitelj radio je na području današnjeg Tuzlanskog kantona (Tuzla, Gračanica...)
- Autor je preko 190 bibliografskih jedinica: monografije, elaborati, članci, prilozi u dnevnoj štampi itd. Zajedno sa stručnjacima Zemaljskog muzeja u Sarajevu i drugim ustanovama iz oblasti kulture i nauke, prikupio je podatke sa oko 3000 nekropola.
- U njegova najznačajnija djela spadaju:
- Stećci, kataloško-topografski pregled (1971),
- Nišani XV i XVI vijek u Bosni i Hercegovini (1978),
- Stećci, kultura i umjetnost (1983),
- Leksikon stećaka (2003)
- Šefik Bešlagić je u periodu od 1952. do 1967. godine radio kao direktor Zavoda za zaštitu spomenika kulture Bosne i Hercegovine.

Pionirski rad Šefika Bešlagića na proučavanju stećaka i nišana sjeveroistočne Bosne i Tuzlanskog kantona, zadnjih nekoliko godina je nastavila plejada mladih istraživača sa ovog područja. Radi se o niz mladih istraživača školovanih pretežno na odsjecima za historiju i geografiju Univerziteta u Tuzli, a koji su svoja istraživanja srednjovjekovnih bosanskih stećaka i osmanskih nišana izvršili u svojim lokalnim sredinama. Takvih istraživanja zadnjih godina imamo gotovo u svim općinama Tuzlanskog kantona (Kalesija, Živinice, Tuzla, Gračanica, Srebrenik, Doboj-Istok, Sapna, Kladanj, Banovići...)

Na okruglom stolu „Suvremena istraživanja stećaka i nišana na području Tuzlanskog kantona“ je prisustvovalo pedesetak istraživača i stručnjaka iz oblasti kulturne historije i naslijeđa kao i zainteresovanih građana. U ime suorganizatora okruglog stola Ministarstva obrazovanja, nauke kulture i sporta Tuzlanskog kantona učesnike skupa je pozdravio pomoćnik za kulturu, književnik Zlatko Dukić.

Između ostalih istraživača i kulturnih radnika okruglom stolu su prisustvovali: prof. dr. Salih Kulenović; dr. sc. Izet Šabotić, direktor Arhiva Tuzlanskog kantona; dr. sc. Omer Hamzić; mr. sc. Ismet Osmanović, federalni poslanik; dr. sc. Muhamed Omerović; mr. sc. Fatmir Alispahić; direktorica O.Š. Mejdani, Nizama Hamzić, Bahrija Jusupović, pomoćnik ministra za finansije Tuzlanskog kantona; mr. sc. Suad Buljugić; mr. sc. Anita Petrović; mr. sc. Kemal Bašić; mr. sc. Dževad Tosunbegović; mr. sc. Damir Džafić, Enisa Osmančević, Idriz ef. Memić...

Uvodna izlaganja na okruglom stolu podnijeli su direktor Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, dr. sc. Edin Mutapčić, docent Univerziteta u Tuzli i mr.sc. Rusmir Djedović, stručni suradnik Zavoda.

Direktor Zavoda Benjamin Bajrektarević je učesnike skupa upoznao sa osnovnim podacima o Zavodu za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, kao i njegovim aktivnostima na problematici istraživanja, zaštite, obnove i prezentacije dobara naslijeđa. Također je prisutne upoznao sa akcijom uvrštavanja srednjovjekovnih stećaka na UNESCO-vu listu Svjetske kulturne baštine.

Dr. sc. Edin Mutapčić, docent i prodekan Pravnog fakulteta Univerziteta u Tuzli, koji je doktorirao na temi Usora i Soli u srednjem vijeku, govorio je o značaju srednjovjekovnih bosanskih stećaka kao kulturnog naslijeđa. Također je, prisutne upoznao o značaju Šefika Bešlića i njegovom pionirskom radu na istraživanju stećaka i nišana.

Mr. sc. Rusmir Djedović, stručni suradnik Zavoda, je prisutne upoznao o značajnim suvremenim istraživanjima stećaka na području Tuzlanskog kantona i upozorio na plejadu mladih istraživača ove problematike, u lokanim sredinama na području Tuzlanskog kantona.

U nastavku okruglog stola, prisutnima i javnosti su svoja istraživanja stećaka i nišana u pojedinim dijelovima Tuzlanskog kantona predstavili mladi istraživači. Edin Hadžimustafić, profesor i asistent na odsjeku za geografiju PMF Tuzla, govorio je o istraživanju stećaka koje vrši „Geografsko društvo Tuzlanskog kantona“. Samir Halilović, profesor i direktor O.Š. Memići, predstavio je višegodišnje istraživanje i rezultate rada na zaštiti kulturnog naslijeđa i nekropola stećaka područja općine Kalesija. Almira Bećirović, prof. O.Š. Brčanska Malta predstavila je svoja antropogeografska i etnološka istraživanja naselja Avdibašići kod Tuzle sa posebnim osvrtom na novootkrivenu nekropolu stećaka „Oštrilo“. Seudin Muratović, prof. je govorio o istraživanjima nekropola stećaka i usamljenih stećaka na području općine Živinice, kojom prilikom je otkriven veći broj u nauci nepoznatih nekropola. Na kraju okruglog stola „Suvremena istraživanja stećaka i nišana na području Tuzlanskog kantona“ Almedin Ibrišimović, prof. predstavio je svoja istraživanja starih osmanskih nišana na području općine Srebrenik.

Nakon navedenih izlaganja uslijedila je diskusija o istraživanju i zaštiti stećaka i nišana na području Tuzlanskog kantona. Dr. sc. Izet Šabotić, direktor Arhiva Tuzlanskog kantona, govorio je o nedovoljno poznatoj proceduri izbora lokaliteta, u akciji koja se vodi za uvrštavanje srednjovjekovnih stećaka na UNESCO-vu listu Svjetske kulturne baštine. Također, istakao je potrebu koordinacije svih ustanova iz ove problematike pri ovoj proceduri. Prof. dr. Salih Kulenović, šef odsjeka za geografiju PMF u Tuzli, istakao je značaj aktivnosti na proglašenju stećaka svjetskom baštinom, i istakao potrebu održavanja jednog naučnog skupa na tu temu, a također, je istakao važnost istraživanja osmanskih nišana. Idriz ef. Memić, profesor Behram-begove medrese u Tuzli govorio je o problemu istraživanja i prezentovanja vrijednih lokaliteta stećaka i nišana u Podrinju. Dr. sc. Omer Hamzić, glavni i odgovorni urednik časopisa za kulturnu historiju „Gračanički glasnik“ istakao je važnost istraživanja lokalne historije i kulturno-historijskog naslijeđa u lokalnim

sredinama. On je istakao značaj prezentacije takvih istraživanja u časopisu „Gračanički glasnik“, kao i izlaganja na nedavno održanom naučnom skupu „Istraživanje lokalne historije u Bosni i Hercegovini“ u Gračanici. U diskusiji su učestvovali: doc. dr. Edin Mutapčić, direktor Zavoda Benjamin Bajrektarević, mr. sc. Rusmir Djedović....

Poslije navedene diskusije usvojeni su zaključci okruglog stola na temu „Suvremena istraživanja stećaka i nišana na području Tuzlanskog kantona“:

- Područje Tuzlanskog kantona i sjeveroistočne Bosne je bogato raznovrsnim kulturno-historijskim naslijeđem, među kojima su i nekropole sa srednjovjekovim bosanskim stećcima i vrijednim nišanima na brojnim mezarjima.
- Istraživanju i poznavanju stećaka i nišana ovog područja su doprinijeli brojni naučnici od Ćire Truhelke, do najpoznatijeg istraživača bosanskohercegovačkih stećaka i nišana Šefika Bešlića.
- Tokom zadnjih 25 godina, od svog osnivanja, Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, je kroz brojna istraživanja, studije i elaborate, istražio veći broj u nauci nepoznatih nekropola stećaka i starih nišana. Posebno se misli na područja: Kladnja, Tuzle, Živinica, Čeilća, Sapne, Banovića...
- Zadnjih godina na području Tuzlanskog kantona je stasala mlađa generacija istraživača stećaka i nišana, koja brojnim istraživanjima u svojoj sredini doprinosi otkriću nepoznatih nekropola stećaka i nišana. Radi se o istraživanjima sljedećih sredina: Kalesija, Živinice, Gračanica, Doboj-Istok, Srebrenik, Tuzla, Sapna...
- Navedena suvremena istraživanja stećaka i nišana na području Tuzlanskog kantona doprinijeće boljem poznavanju ukupne problematike značaja stećaka i nišana za kulturu Bosne i Hercegovine, njihovoj afirmaciji i svakako pomažu u nastojanjima da se stećci kao vrijedno kulturno dobro Bosne i Hercegovine uvrste na UNESCO-vu listu kulturnih dobara svijeta.
- da se u problematiku nominacije i izbora lokaliteta za listu svjetske baštine uključe sve relevantne ustanove i istraživači iz ove oblasti.
- ova problematika zaslužuje održavanje posebnog naučnog skupa.

Prisutni su upoznati i sa novopokrenutom web stranicom Zavoda www.bastina.ba, na kojoj mogu dobiti informacije o Zavodu i pratiti njegov rad i aktivnosti. Učesnici i posjetitelji skupa su također, tom prilikom mogli dobiti prvi broj časopisa „Baština sjeveroistočne Bosne“, časopisa za baštinu, kulturno-historijsko i prirodno naslijeđe, koje je pokrenuo Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona.

Naposlijetku je uslijedilo druženje učesnika i posjetitelja skupa čime je na simboličan način obilježen rada Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona u novim prostorijama.

Ovaj okrugli sto adekvatno propratila neki javni mediji: RTV TK, RTV Slon Tuzla, Televizija Tuzla.

Tijana VELJKOVIĆ, dipl.ing. arh.

STARA KUĆA JUNUZOVIĆA U BANOVIĆI SELU

U Banovići Selu, općina Banovići, neposredno iznad nove džamije nalazi se jednostavan i lijep primjer stare bosanske kuće. To je kuća porodice Junuzovića čiji je vlasnik u drugoj polovini 20. stoljeća bio Bećir Junuzović.

Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona je zadnjih godina pratio stanje ove stare kuće i uradio arhitektonski snimak njenog postojećeg stanja. To je urađeno radi potreba stručne dokumentacije tradicionalne bosanske arhitekture.

KRATAK OPIS KUĆE

Kuća po svojoj dispoziciji i načinu gradnje podsjeća na derivat klasične brvnare sa podjelom na dva dijela: dio "kuće" i dio "sobe" sa ložištem kod središnjeg pregradnog zida. Podna obloga zadnjeg dijela „kuće“ je od drvenih daski a ne od nabijene zemlje kako su ranije pravljene. Primjetan je i uticaj islamske kulture smještanjem banjice u glavnoj sobi.

Ovakav tip seoske kuće je karakterističan za nizinske krajeve Tuzlanskog kantona i Bosne i Hercegovine koje su koristile skeletnu konstrukciju zbog manjka drvene građe u prirodnom okruženju.

Karakteristični elementi:

Period izgradnje: 1948-1949. godine.

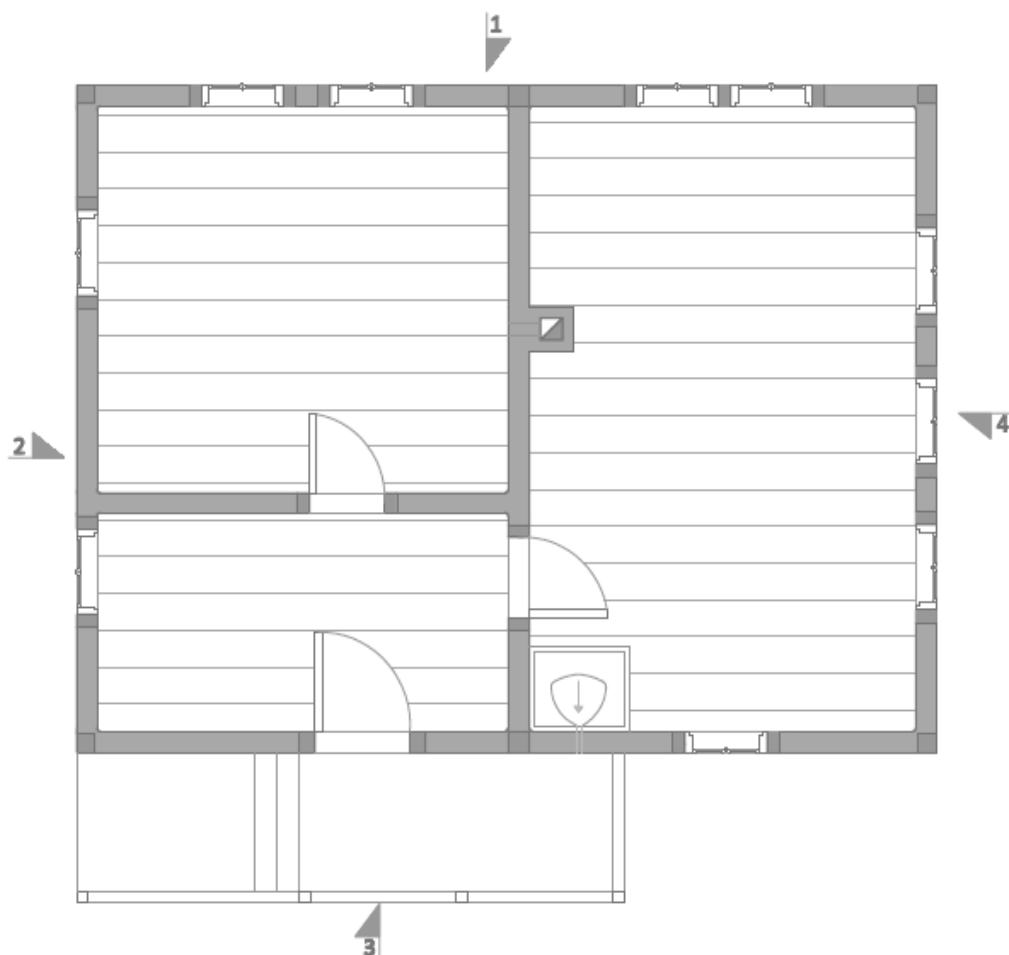
Vrste drveta: Nosiva konstrukcija i podna obloga od hrastovine i stolarija od jelovine.

Konstrukcija: Zidovi od drvenog skeleta sa ispunom od čatme (pletera) oblijepljenih ilovačom. Ispuna zidova od magaze u prizemlju je urađena od drvenih dasaka. Krovna konstrukcija je oslonjena na vanjske zidove i obložena užljebljenim crjepom. Kuća nema temelja već je oslonjena na niski kameni sloj od krečnjaka.

Vegetacija: Šljive mađarice, trglja, crni dud, jabuka, orah, ostaci avlijske vinove loze ili grožđa i tragovi biljke perunike (*Iris Germanica*) ili sabljice, kako je narod u ovim krajevima naziva.

TEHNIČKA DOKUMENTACIJA

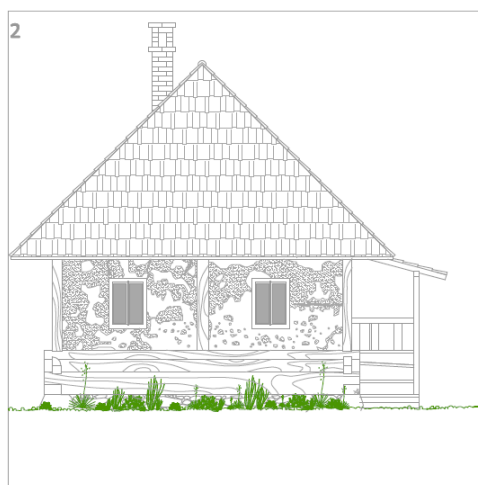
Tlocrt

Zapadna fasada

Južna fasada

Istočna fasada

Sjeverna fasada

ZAKLJUČAK

Kuća je karakteristična po tradicionalnom graditeljskom umijeću izgradnje drvenom građom. Korištene su masivne grede poprečnog presjeka i do 30 x 40 cm a statička stabilnost je vješto postignuta lakom skeletnom izgradnjom prizemlja sličnoj rešetkastim konstrukcijama.

Prikazi-Recenzije-Osvrti

Munisa KOVAČEVIĆ prof.

DOBOROVCI KOD GRAČANICE – historijska monografija

Kada je riječ o proučavanju našeg kulturno-historijskog naslijeđa, a posebno kada se radi o zavičajnoj historiji, historiji mnogih bosanskih naselja i mahala, istraživanja su nažalost vrlo mala ili gotovo nikakva. Tek kroz maglu počnu se nazirati napori određenih pojedinaca koji svoje istraživanje umiju da stave na papir, te ukažu na moguće pravce, načine i mogućnosti kako treba da zaštitimo svoje bogastvo kulturno-historijskog naslijeđa.

Knjige "Doborovci kod Gračanice - historijska monografija", čiji su autori dobro poznati istraživači prošlosti Gračanice i njene okoline, mr. sc. Rusmir Djedović i dr. sc. Omer Hamzić, je značajan naučno – istraživački poduhvat na kojem su pomenuti autori radili više od dvije godine.

Radi se o knjizi od nekih 320 stranica, sa nizom priloga, fotografija, imena itd. Knjiga je podijeljena na dva dijela koju čine dvije zasebne cjeline.

Prvi dio, kojeg potpisuje mr. sc. Rusmir Djedović, obuhvata stariju prošlost naselja Doborovci i sastoji se od četiri poglavlja.

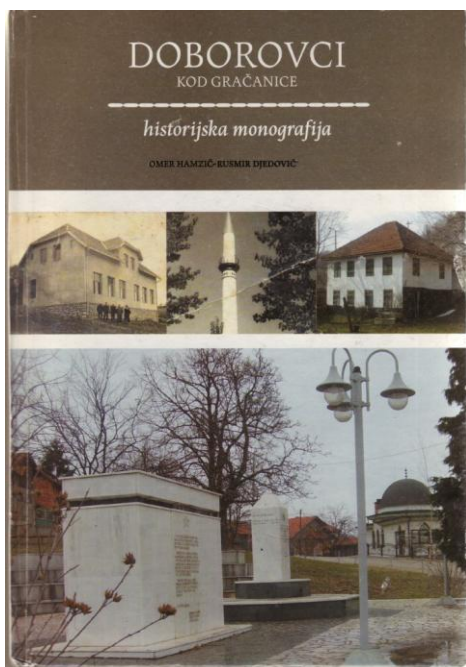
U prvom od njih obrađuju se geografske odlike prostora Doborovaca: položaj, geoprometne odlike, prirodne - geografske uvjete kada je riječ o geološkoj građi, klimatskim uvjetima, hidrografiji, prirodnim resursima i slično.

U drugom poglavlju autor R. Djedović daje nam podatke o starijoj prošlosti područja Doborovaca od prahistorije pa nadalje.

O tragovima naseljenosti na prostoru Doborovaca u starijem osmanskome periodu, nazivu naselja, o razvoj, kulturi, pismenosti u osmanskome periodu nalazimo u trećem poglavlju koje je autor nazvao „Nastanak i razvoj Doborovaca“.

Posebno zanimljivo je četvrto poglavlje kada se govori o starim

mahalama i familijama Doborovaca čije je podatke autor preuzeo i obradi iz starih gruntovih i matičnih knjiga.

Prema urbanim, demografskim i ekonomskim odlikama, Doborovci su, kako navodi autor, na prelazu 19. u 20. stoljeće značajno naselje sa 110-170 kuća, dvadesetak mahala, središta na važnom putu, sa značajnim uslužnim funkcijama, dva mekteba i dvije džamije.

U Gornjim Doborovcima imamo osam mahala: Jukiće, Šabiće, Hodžiće, Džanane, Serhatlije, Muharemoviće, Begoviće i Rijeku.

U Donjim Doborovcima imamo dvanaest mahala: Vilakiće, Hamidoviće, Džafiće, Aliće, Avdiće, Piragiće, središte Doborovaca, Alibegoviće, Panađurište, Rijeku, Moštanicu i Cigansku mahalalu.

O svim mahalama dati su podaci o familijama, vlasnicima i broju kuća, njihovim nasljednicima i svim ostalim važnim i podacima koji mogu poslužiti istraživačima rodoslovlja familija Doborovaca kao i onima čije su vlastite porodice obrađene u ovom poglavlju.

Drugi dio knjige "Doborovci kod Gračanice - historijska monografija", čiji je autor dr. sc. Omer Hamzić, nosi naslov: "Doborovci kod Gračanice od kraja 19. do početka 21. stoljeća".

Drugi dio knjige je podijeljen u šest poglavlja gdje je obrađena prošlost Doborovaca u periodu austrougarske uprave, u vremenu prve Jugoslavije, tokom Drugog svjetskog rata, periodu socijalističke Jugoslavije kao i rat u Bosni i Hercegovini 1992.-1995. godina te u post-dejtonskom periodu.

Drugi dio knjige, a koji je nastao na osnovu arhivske dokumentacije sa objavljenim i neobjavljenim izvorima, sa podacima iz štampe, izjavama i iskazima pojedinaca, daje veliki broj podataka o životu na ovim prostorima od austrougarskog perioda pa do post-dejtonske Bosne i Hercegovine.

Knjiga je dosta obimna i pruža dosta interesantnih saznanja i zanimljivih podataka o prošlosti Doborovaca. Knjiga je dosta zanimljiva, čak i za one koji po prvi put ili one koji vrlo malo poznaju ili su bili u ili oko naselja Doborovaca, upravo zbog važnih i zanimljivih podataka do kojih dolazimo čitajući ovu knjigu, a za što su zaslužni svakako autori.

Knjiga će svakako biti dobra vodilja za one koji se bave istom ili sličnom problematikom istraživanja bosanskih naselja ili mahala, kao i budućim generacijama.

Mr. sc. Almira BEĆIROVIĆ

**NAUČNI SKUP
„BOSANSKOHERCEGOVAČKI GRADOVI U PROCESU POLITIČKE
MODERNIZACIJE (1850-1950)“**

U organizaciji Muzeja Hercegovine u Mostaru 16. septembra 2011. godine održan je naučni skup pod nazivom „*Bosanskohercegovački gradovi u procesu političke modernizacije (1850 – 1950)*“.

Realizaciju naučnog skupa pomoglo je Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, a suorganizator je IKD „University press“ d.o.o. Sarajevo.

Povod održavanja naučnog skupa bio je rasvjetljavanje pitanja političke modernizacije bosanskohercegovačkog društva, koje je nažalost u dosadašnjoj naučnoj literaturi tretirano nedovoljno i isključivo u okvirima opšteg naučnog diskursa zbog čega su značajne teme iz naše prošlosti ostale na marginama naučnih istraživanja.

Naučno-istraživački radovi koji su prezentovani na naučnom skupu predstavljaju solidan doprinos prevazilaženju ovih nedostataka, te otvaraju put za nova istraživanja na ovom polju.

Naučni skup bio je podijeljen u dva dijela. Prvi dio naučnog skupa čiji je moderator bio dr. sc. Dževad Drino nosi naziv „*Opće prilike i kretanja u Bosni i Hercegovini od 1850. do 1950. godine*“. U ovom dijelu predstavljeno je pet naučno-istraživačkih radova u kojima su razmatrane opšte prilike unutar društvenog sektora koje su pretežno uticale na urbanizaciju bosanskohercegovačkih gradova, ali i aspekte pravnih i književno-historijskih trendova koji su doprinijeli izgradnji bosanskohercegovačke svijesti.

U radu su učestvovali sljedeći autori naučno-istraživačkih radova:

- dr. sc. Robert J. Donia, *Upward and outwad: The „Universal“ in the urbanization of Bosnia and Herzegovina*;
- dr. sc. Dževad Drino, *Tranzicija gradskog prava u periodu bosanskohercegovačke moderne*;
- dr. sc. Ivan Balta, *Neke promjene kulturno-urbanog života za vrijeme austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini*;
- dr. sc. Ibrahim Kajan, *Političke preobrazbe i procesi – književne procedure i oblici*;
- dr. sc. Amra Mahmutagić, mr. sc. Šejla Maslo-Čerkić, *Opće prilike i politička kretanja u Bosni i Hercegovini nakon Austrougarske okupacije i aneksije*.

U drugom dijelu naučnog skupa, pod nazivom „*Lokalni aspekt bosanskohercegovačke moderne*“ uz moderaciju dr. sc. Adnana Velagića, svoje referate predstavili su sljedeći autori:

- dr. sc. Mustafa Imamović, *Gradačac kao upravno-političko središte 1878-1941.*;
- dr. sc. Izet Šabotić, *Tuzla 1851-1878. – počeci modernog razvoja*;
- dr. sc. Edin Mutapčić, *Srebrenik – renesansa izgubljenog grada*;
- dr. sc. Jasmin Brankković, *Urbani razvitak grada Mostara za vrijeme austrougarske uprave*;
- mr. sc. Rusmir Djedović, Benjamin Bajrektarević, *Tuzla od tradicionalnog orijentalnog do modernog industrijskog grada*;
- dr. sc. Adnan Velagić, *Politička akcija mostarskih muslimana u Rimu 1942. godine*;
- Zlatko Zvonić, *Nova saznanja o dekorativnom segmentu na građevinama austrougarskog graditeljskog naslijeđa*.

Ovi radovi razmatraju političku modernizaciju lokalnog karaktera na primjerima pojedinih bosanskohercegovačkih gradova (Gradačac, Mostar, Tuzla, Srebrenik) u različitim vremenskim periodima.

Pored objavljenih naučnih radova, posebnu važnost za poznavanje urbanog razvoja grada Tuzle predstavlja zajednički rad mr. sc. Rusmira Djedovića i Benjamina Bajrektarevića, uposlenika Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, na temu „**Tuzla od tradicionalnog orijentalnog do modernog industrijskog grada**“.

Grad Tuzla prema svom ukupnom razvoju i karakteristikama predstavlja jedan veoma zanimljiv prostor za urbano-geografska istraživanja. Događanja problematika na području grada Tuzle do sada je relativno slabo proučavana i obrađivana, što dodatno povećava značaj i vrijednost ovog naučno-istraživačkog rada.

Rad „*Tuzla od tradicionalnog orijentalnog do modernog industrijskog grada*“ pruža dobar uvid u urbani razvoj grada Tuzle, odnosno daje jasnu sliku urbano-geografskog razvoja grada od najstarijih vremena do kraja sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

Rad pored sažetka i zaključka, sastoji se od pet cjelina. U prvoj cjelini „*Razvoj grada Tuzle do 19. stoljeća*“ sistematski je obrađen urbano-geografski razvoj Tuzle kroz različite historijske periode: prahistoriju, antiku, srednji vijek i osmanski period.

U drugom dijelu „*Tradicionalni bosansko-orijentalni grad sredinom 19. stoljeća*“ ukazano je na složenu prostornu strukturu grada Tuzle, te su istaknute značajnije funkcionalne i morfološke cjeline grada, koje su uglavnom proizvod dotadašnjeg historijskog i urbano-geografskog razvoja. Te cjeline su: Palanka (sa kamenom utvrdom, starom Čaršijom, Atik mahalom, Tabačkom mahalom, Solnim trgom i upravnim dijelom), gradske i prigradske mahale, te prigradska naselja.

U trećem dijelu pod nazivom „*Razvoj rudarstva i industrije*“ autori ukazuju na činjenicu da grad Tuzlu po dolasku austrougarske uprave 1878. godine zahvataju snažni procesi industrijalizacije i modernizacije. U tom periodu u gradu se razvija snažna industrija zasnovana na bazi eksploatacije i prerade soli, otvaraju se prvi industrijski pogoni, grade se putevi, rudarski i tvornički kompleksi, radnička naselja i drugi urbani sadržaji, pa se može zaključiti da grad Tuzla po svojim morfološkim i funkcionalnim elementima liči na tadašnji moderni evropski industrijski grad.

U četvrtom dijelu „*Moderni evropski industrijski grad*“ ukazano je da grad Tuzla pod snažnim uticajem industrije i saobraćaja doživljava veliku preobrazbu u svom prostornom razvoju i morfostrukturi. Naime, na prelazu iz 19. u 20. stoljeće grad Tuzla dobija nove urbane sadržaje: tvornice, industrijsku zonu, radnička naselja, stambene blokove, poslovno središte, javne građevine, željezničku stanicu sa pratećim sadržajima i sl.

U petom dijelu „*Rudarsko-industrijsko središte Bosne i Hercegovine*“ konstatovano je da je grad Tuzla zahvaljujući sveukupnom razvoju rudarstva i bazne industrije postao tipičan primjer jednog modernog evropskog industrijskog grada, te rudarsko-industrijsko središte Bosne i Hercegovine.

Svi radovi sa navedenog naučnog skupa biti će objavljeni u zborniku radova a koji će ujedno omogućiti da se šira javnost upozna sa pojedinim bosanskohercegovačkim gradovima u procesu političke modernizacije od 1850. do 1950. godine, koji su nažalost nedovoljno istraženi i ostali na marginama naučnog poznavanja urbanog razvoja bosanskohercegovačkih gradova.

Doc. dr. sc. Semir AHMEDBEGOVIĆ

**NAUČNI SKUP "EDUKACIJA IZ TURIZMA I ZAŠTITE ŽIVOTNE
SREDINE KAO PREDUVJET TURISTIČKOG, REGIONALNOG I
PROSTORNOG PLANIRANJA"**

Povodom obilježavanja 60 godina rada Odsjeka za geografiju, Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, te 65 godina djelovanja Geografskog društva Bosne i Hercegovine, u Konjicu je od 30.06 – 01.07.2011. godine, u hotelu "Garden city", održan Međunarodni naučni skup "Edukacija iz turizma i zaštite životne sredine kao preduvjet turističkog, regionalnog i prostornog planiranja"

U radu naučnog skupa učešće su uzeli turistički radnici i naučnici iz zemlje i regije, te je skup imao internacionalni karakter. Radni dio skupa obuhvatio je naučna izlaganja i poster-prezentacije sa temama koje su tretirale turističku djelatnost i savremene trendove aplikativne geografije u funkciji ove djelatnosti.

U okviru programa rada Naučnog skupa prezentirano je trideset i pet stručnih i naučnih radova, od kojih su dva tretirala turizam i turističke potencijale područja Tuzlanskog kantona. To su radovi **Turistički potencijali planine Konjuh**, autora mr. sc. Rusmira Djedovića i mr. sc. Semira Ahmetbegovića, te **Rudarski i željeznički turizam – perspektiva razvoja općine Banovići**, autora dr. sc. Mevlide Operte i Dževada Hodžića.

Svi radovi sa navedenog skupa su objavljeni u Zborniku radova ovog Naučnog skupa.

Radom „Turistički potencijali planine Konjuh“ autori mr. sc. Rusmir Djedović i mr. sc. Semir Ahmetbegović u kratkim crtama prezentiraju bogato prirodno i kulturno-historijsko naslijeđe, navedenog područja, te daju prikaz iskorištenosti navedenog. Autori su u radu konstatirali da, iako je ova planina i danas prepoznatljiva i iskorištena kao turističko-rekreativni kompleks, prema svojim prirodnim i kulturno-historijskim bogatstvima i kapacitetima pruža daleko više. Autori ističu potrebu daljeg istraživanja ovog prostora, posebno zbog činjenice da je dio ove planine proglašen zaštićenim pejzažom "Konjuh".

Rad „Rudarski i željeznički turizam – perspektiva razvoja općine Banovići“, autora dr. sc. Mevlide Operte i Dževada Hodžića govori o turističkim kapacitetima općine Banovići, te o mogućnostima razvoja turističke djelatnosti zasnovanim na nekim specifičnim oblicima turističke ponude. U radu je prezentirana ideja iskorištavanja tradicije rudarenja i korištenja parne mašine

na ovim prostorima. Autori su konkretno predstavili turistički projekat „Banovički voz čiro“, te dali prijedloge proširenja navedenog projekta. Prezentirana je mogućnost izgradnje uskotračne turističke pruge sa dvije varijante, od Banovića do turističkog naselja Mačkovac i od Mačkovca do Zlače, sjeverni obronci Konjuha. Autori ukazuju na činjenicu da su uzani kolosijeci rijetkost u svijetu i da su uglavnom zadržani kao turistička atrakcija. Realizacijom ovog projekta Banovići bi mogli postati interesantna turistička destinacija ljubitelja parnih mašina kako iz Europe tako i svijeta.

Navedeni radovi na ovom naučnom skupu su zasigurno dali doprinos boljem poznavanju i afirmaciji prirodnog, kulturno-historijskog i industrijskog naslijeđa Tuzlanskog kantona. Posebno njegovo korišćenje u turizmu.

Mr. sc. Almira BEĆIROVIĆ

NAUČNI SKUP

KULTURNO-ISTORIJSKO NASLIJEĐE SREBRENICE KROZ VIJEKOVE

U Srebrenici je 26. oktobra 2011. godine održan naučni simpozij pod nazivom „**Kulturno-istorisko naslijeđe Srebrenice kroz vijekove**“.

Organizator naučnog simpozija bio je Arheološki muzej „Rimski municipium“ Skelani - Srebrenica. Realizaciju naučnog simpozija pomoglo je Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske i Ministarstvo nauke i tehnologije Republike Srpske.

Na skupu svoje radove izlagalo je 19 naučnika, magistara, doktora nauka iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije i Belgije.

- Dragić Glišić, direktor JU Arheološki muzej „Rimski municipium“ Skelani – Srebrenica, na skupu se obratio uvodnim referatom na temu „Traktat o istoriji“.
- mr. Mirko Babić je na naučnom skupu referirao na temu „*Probna arheološka iskopavanja tri lokaliteta na prostoru Istočnog Osata*“.
- Tanja Tuleković, kustos-arheolog u JU „Spomen područje Donja Gradina“ referisala je na temu „*Praetorium et Domavia*“.
- doc. Milun Garčević, referisao je na temu „*Tehnologija rimskih podnih mozaika*“.
- Mirjana Garčević, restaurator, na skupu se obratila referatom na temu „*Rimski podni mozaici u Hrvatskoj od 1. do 3. stoljeća*“.
- Silvana Čobanom, Povjerenstvo za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, je na naučnom skupu referisala na temu „*Skelani u rimskom periodu, istraživanja i dosadašnja zaštita*“.
- Andrew Lawler BA (Hons) Cantab MA, posdiplomac u Raymond Lemaire međunarodnom centru za očuvanje, referisao je na temu „*Rimski mozaici u Skelanima, opština Srebrenica: otvaranje razgovora o očuvanju*“.
- Sead Jahić, prof., Senad Đozić, prof., na skupu se obratio referatom na temu „*Nekropole stećaka na području opštine Srebrenica i mogućnost njihove valorizacije u turizmu*“.
- dr. Đorđe Janković, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, referisao je na temu „*Stanovništvo Podrinja 3-4. stoljeća u svjetlu nalaza grnčarije iz Skelana*“.
- mr. Liljana Mandić, Narodni muzej Užice, referisala je na temu „*Antička nalazišta i nalazi u Bajinoj Bašti i okolini*“.

- Ratko R. Marković Riđanin, Narodna biblioteka Srbije-Beograd, je na naučnom skupu referisao na temu „*Naučni aspekti kulturno istorijskog nasleđa Srebrenice kroz vijekove*“.
- Miroslav Niškanović, Etnografski institut SANU, Beograd, referisao je na temu „*Tradicionalna kultura iz Srebrenice i okoline u etnološkoj literaturi*“.
- prof. dr. sc. Adib Dozić, skupu se predstavio temom „*Srebreničke džamije i imamska familija Dozić*“.
- protojerej Željko Teofilović, referisao je na temu „*Srebrenica u vrijeme srpskih despota*“
- dr. sc. Edin Mutapčić, docent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Tuzli, skupu se obratio na temu „*Upravno-pravni položaj Srebrenice u srednjem vijeku*“.
- Radomir Pavlović, referisao je na temu „*Srebrenica u srednjem vijeku*“.
- mr. sc. Rusmir Djedović, Senad Begović, prof., Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, skupu su se obratili referatom na temu „*Urbani razvoj grada Srebrenice u osmanskome periodu sa osvrtom na ulogu vakufa*“.
- Dragiša Milosavljević, referisao je na temu „*Fenomen osačanskog graditeljstva; značajnije sakralne i svetovne građevine*“
- Dragi Jovanović, prof. geografije, referisao je na temu „*Osat – ime, granice i veličina*“.
- mr. Milan Jovanović, predstavio se referatom na temu „*Andrić i Srebrenica*“.

Među izlagačima naučnog skupa posebno je potrebno istaknuti zajednički rad mr. sc. Rusmira Djedovića i Senada Begovića, prof., uposlenika Zavoda za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona, na temu „***Urbani razvoj grada Srebrenice u osmanskome periodu sa osvrtom na ulogu vakufa***“.

Naselje Srebrenica ima veoma dug i složen urbani razvoj i kroz svoju dugu povijest, od srednjeg vijeka pa do danas, predstavljalo je veoma važno političko, ekonomsko i strateško središte Podrinja. Nažalost, urbani razvoj Srebrenice nije detaljnije istraživao, naročito kada je upitanju osmanski period.

U ovom radu autori su sistematski istražili osnovne faze urbano-geografskog razvoja grada Srebrenice u osmanskome periodu, tj. od sredine 15. pa do kraja 19. stoljeća, koje su posljedica određenih historijskih okolnosti.

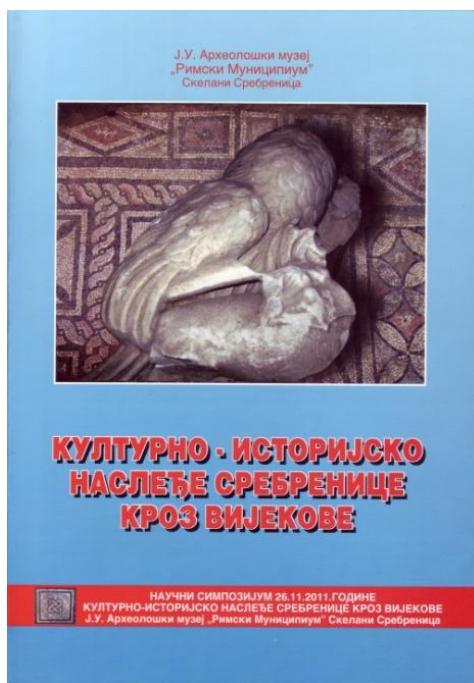
Osim abstrakta i zaključka, rad sadrži pet dijelova i to:

- Stradanje u drugoj polovini 15. stoljeća;
- Oporavak do kraja 16. stoljeća;
- Zlatno doba (17. stoljeće);
- Stradanja 17/18. stoljeće i
- Oporavak 18. i 19. stoljeće.

Autori rada su konstatovali da je grad Srebrenica krajem osmanskog perioda u svojoj urbano- geografskoj strukturi imao preko deset teritorijalno-prostornih elemenata, a koji su produkt dotadašnjeg historijskog i urbanog razvoja. Te teritorijalno-prostorne elemente činili su: dvije utvrde, čaršija, deset mahala i veći javni prostori.

Također, u radu autori su ukazali na značaj i važnost vakufa u urbanom razvoju grada Srebrenice, zadnjih nekolilko stoljeća. Prema riječima autora u Srebrenici je postojalo više od dvadeset vakufa koji su obuhvatali različite urbane sadržaje: škole, javna zemljišta, džamije, stambene objekte i sl.

Naučni radovi izlagani na naučnom skupu obuhvataju kulturno-istorijsko nasleđe Srebrenice kroz različite periode rimski, sredni vijek, osmanlijski period, austrougarski period, pa sve do dana Ive Andrića koji je i sam jedno vrijeme boravio u Srebrenici kada su nastale njegove pripovijetke „Put Alije Đerzeleza“ i „Osaćani“.

Svi ovi radovi obuhvataju jedan široki spektar istorijskih podataka koji su sabrani u Zbornik radova, objavljen početkom 2012. godine, čiji je izdavač Javna Ustanova Arheološki muzej "Rimski Municipium" Skelani – Srebrenica.

Na kraju, umjesto zaključka, citirat ću riječi Dragića Glušića sadržanih u uvodu ovog zbornika: *„Kulturno nasljeđe, bogatstvo i šarolikost naroda koji su živjeli na ovom prostoru, kao i preci naroda koji sada žive ostavili su dubok trag u istoriji. To je jedno svojevrsno bogatstvo pored svih drugih prirodnih bogatstava kojim Srebrenica obiluje“.*

Ovaj zbornik će omogućiti da se šira javnost i buduća pokoljenja upoznaju o bogatim arheološkim i drugim kulturno-istorijskim nasljeđem Skelana, Osata i Srebrenice u cjelini, zbog toga zbornik svima toplo preporučujem.

